

Türkiye'de
Çocuk ve Genç Nüfusun
Durumunun Analizi
2012

unite for
children

unicef

İçindekiler

1.Giriş ve Yönetici Özeti	3
2.Nüfus içinde Çocuklar ve Gençler	11
3.Toplumsal Koşullar ve Aile Ortamı	15
4.Çocuk Sağlığı ve Beslenmesi	24
5.Erken Dönem Öğrenme.....	32
6.Çocuklar ve Eğitim Sistemi	37
7.Ergenlik ve Gençlik.....	59
8.Riskler ve Çocuk Koruma	88
9.Dezavantajlı Çocuk ve Genç Nüfus	102
10.Çocuk Hakları Açısından Ülkedeki Ortam.....	121

1. Giriş ve Yönetici Özeti

1.1 Analizden Amaçlanan: Bu Analizin amacı, Türkiye'deki çocukların refah düzeyini ortaya koymak, BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme'de belirtilen haklardan ne ölçüde yararlanabildiklerini değerlendirmek, ve bu çocukların iyi olma durumunu daha da geliştirmeye yönelik olarak uygulanacak politika ve uygulamaların belirlenmesine katkıda bulunmak şeklinde özetlenebilir.

Analizde ayrıca, hem 18 yaşından küçük – dolayısıyla Sözleşme'nin getirdiği koruma kapsamında yer alan – hem de 18. yaşını doldurmuş ancak henüz ergenlikten yetişkinliğe geçiş dönemini yaşayan, tüm gençlerin durumunu mümkün olduğu kadar aydınlatmaya çalışılmıştır.

Türkiye'de 2011 yıl sonu nüfusu olan 74,7 milyonun içinde 18 yaşından küçük yaklaşık 23 milyon, 15-24 yaş grubundan ise yaklaşık 12,5 milyon yurttaş vardır. 0-24 yaş grubu 31,4 milyondur. Nüfus artışı hızı yavaşlamış olmakla birlikte, önümüzdeki daha uzun yıllar boyunca Türkiye'de gençler ve çocuklar "gelişmiş ülkelere" göre nüfusun çok daha büyük bir bölümünü oluşturmaya devam edecektir.

1.2 Kazanımlar: Türkiye, istikrarlı kurumları ve yaygın kamu hizmetleriyle üst-orta gelir düzeyinde bir ülkedir. Ülkedeki çocukların çoğu ailelerinde özenle yetiştirilmektedir; yiyecek, barınma ve diğer temel ihtiyaçları karşılanmaktadır ve ağırlıklı olarak kamu tarafından sağlanan eğitim ve sağlık gibi hizmetlerden yararlanmaktadır. Çocuklar ve çocuk hakları söz konusu olduğunda Türkiye'nin başlıca başarı ve kazanımları şöyle özetlenebilir:

Çocuk yaşatma, çocuk sağlığı ve refahı: Bebek ve beş yaşından küçük çocuk ölüm hızları son yıllarda hızla düşmüştür; bebek ölüm hızının artık tek rakamlı düzeye inmiş olmasından bahsedilmektedir (başka bir deyişle, canlı doğan tüm çocukların %1'inden azı ilk bir yıl içinde ölmektedir). Benzer ilerlemeler aşılamalarda da görülmektedir. Başta sağlık alanı olmak üzere, sosyal harcamalar artmaya başlamıştır. Türkiye'de aile hekimliği sistemine geçilmiş, tüm çocuklar için ücretsiz sağlık sigortası getirilmiştir. Sosyal yardımlara ve korumaya erişim sağlayacak aile danışmanlarından oluşan bir ağ önerilmektedir.

Erken dönem çocuk gelişimi: Çocuk yetiştirme (anne-baba eğitimi) programları uygulanmış, okul öncesi eğitim hızla yaygınlaşmış, okul öncesi eğitim ve gündüz çocuk bakımı için toplum temelli bir model geliştirilmiştir. Okula başlama yaşını 2012 yılında 60 aya çeken hükümet, 4 yaşındaki nüfusun %100'ünü okul öncesi eğitime dahil etme hedefini benimsemiştir. Türkiye ayrıca küçük çocukların gelişiminde yaşanan gecikmeleri erken teşhis edebilen gelişimsel pediatri birimlerinin kurulmasında öncülük yapmıştır.

Eğitim: Ana babalar eğitime büyük değer atfetmektedir ve çocuklar okulu sevmektedir. İzleme sistemindeki iyileştirmeler, toplum seferberliği kampanyaları, nakit transferleri ve ders kitaplarının ücretsiz dağıtılması gibi girişimler sayesinde 6-14 yaş grubunun 8 yıllık ilköğretim düzeyinde net okullaşma oranı bugün hem erkek hem kız çocuklarda %98'e ulaşmıştır. 4 yıllık orta öğretimde net okullaşma %67'ye, brüt okullaşma ise %93'e çıkmıştır. 2012 yılı itibarıyla hükümet dört yıllık orta öğretimi zorunlu hale getirmiştir. Üçüncü kademe eğitime katılım da artmıştır.

Çocuk haklarının izlenmesi ve çocuk katılımı: Türkiye, çocuk haklarıyla ilgili uluslararası anlaşmaların çoğuna taraf durumdadır. Çocuk hakları ayrıca anayasayla ve çeşitli yasal düzenlemelerle garanti altına

alınmıştır. TBMM’de bir çocuk hakları alt komisyonu, illerde ise çocuk hakları komiteleri bulunmaktadır. 2012 yılında Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu oluşturulmuştur. Bir kamu denetçilik kurumu getirilmiş ve bu kurumda kadın ve çocuk haklarından sorumlu bir denetçi de yer alacaktır.

Çocuk koruma: Özellikle 2005 yılında çıkartılan Çocuk Koruma Yasası’nın ardından çocukları sömürü, şiddet, istismar ve ihmalden korumak amacıyla çeşitli kurumsal düzenlemeler yapılmış, hizmet modelleri ve standartlar geliştirilmiştir. Bunlar, hak ihlallerini önlemeyi, ihlalleri ortaya çıkarmayı ve/veya mağdurlara doğru koruma, tedavi veya rehabilitasyon sağlamayı amaçlamaktadır. Sokaklarda yaşayan veya çalışan, ana baba bakımından yoksun, yargı ve ceza sistemleri ile tanışan ve cinsel istismar ve diğer suçların mağduru olan çocuklar bu düzenlemelerden yarar sağlamıştır.

Uluslararası katkı: Son yıllarda Türkiye kendi sınırları dışında da insani yardım ve kalkınma çabalarına önemli katkılarda bulunmaya başlamıştır. Asya, Afrika ve diğer bölgelerde yapılan bu yardımlar ve çalışmalardan, yetişkin erkek ve kadınların yanı sıra çocuk ve gençler de yararlanmıştır. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı’na (TİKA) göre iki ve çok taraflı denizaşırı kalkınma yardımlarının tutarı 2009 yılında 700 milyon dolara ulaşmıştır. Bu alanda Türkiye merkezli STK’ları da aktiftir.

Suriye krizi: 2011-12’de ülkelerindeki şiddetten kaçan on binlerce Suriyelinin Türkiye’ye girişine izin verilmiştir. Ekim 2012 itibarıyla 100 bini aşkın sığınmacı kaliteli, iyi yönetilen kamplarda barındırılmakta, temel ihtiyaçları karşılanmaktadır. Kamplardaki toplam nüfusun üçte birini oluşturan çocuklara eğitim de verilmektedir. Türkiye ayrıca sınırın Türkiye tarafında kalan binlerce insanın yiyecek ve diğer temel ihtiyaçlarının karşılanmasına katkıda bulunmaktadır. Bu acil durumla ilgili olarak Türkiye’nin yaptığı harcamalar 500 bin dolara ulaşmıştır.

1.3 Çözüm bekleyen konular: Türkiye’nin ulusal geliri artmakla birlikte fırsatlar halk içinde eşit dağılmamaktadır. Madde refah ve eğitim düzeyleri açısından ortada belirgin eşitsizlikler vardır. Örneğin toplumsal cinsiyet eşitsizliği çok belirgindir. Sosyal güvenlik ağı sınırlı kalmaktadır. Kamu hizmetlerin bir kısmı görece gelişmemiş durumdayken diğer bir kısmı kapsam ve kalite açısından eşitsizlikler içermektedir. İnsan hakları her zaman ve her durumda iyi kavranmamakta, gerekli saygıyı görmemektedir. Tüm bu koşullar, Türkiye’deki kız ve erkek çocuklar için ciddi ve kimi zaman da dramatik sonuçlara yol açmaktadır:

Yoksulluk: Çocukların yaklaşık dörtte biri görece yoksulluk içinde yaşamaktadır. Ekonomik durgunluğu halinde ciddi risklerle karşı karşıya kalacakların sayısı muhtemelen daha da yüksektir. Çocuklar arasında yoksulluk, yetişkinlere göre daha yaygındır. Yoksulluk içinde olma olasılığı en fazla olanlar, az eğitilmiş anne ve babaların çocuklarıdır. Maddi yoksulluk içinde olan kız ve erkek çocukların, örneğin kötü beslenme, sağlık sorunları, çocuk işçiliği, okula devamsızlık, İnternet kullanamama, boş zaman ve sosyalleşme imkânlarından yararlanamama, şiddet ve parçalanmış aile, hatta doğal felaketler sonucu ölüm ve yaralanma gibi diğer fiziksel ve sosyal yoksunlukları ve riskleri yaşama olasılıkları daha büyüktür. Yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkilerinin yaşam boyu sürdüğü ve sonuçta kendi çocuklarını da etkilediği belirlenmiştir.

Beslenme: Çocuk beslenmesi alanındaki iyileşmelere karşın Türkiye’de çocukların %10’unda bodurluk vardır. Bodurluktan kastedilen, çocukların çeşitli sağlık ve gelişim sorunlarına yatkınlık getirebilecek şekilde boylarının yaşlarına göre kısa kalması. Mikrobeyin yetersizlikleri de önemlidir. Çocukların anne sütüyle beslenmeleri yaygın bir uygulama olsa da, yeni doğan bebeğin gerektiği gibi ilk altı ay yalnızca anne sütüyle beslenmesi hiç o kadar sık rastlanmaktadır.

Çocuk işçiliği: Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinden bazıları Türkiye’de hala gözlenebilmektedir. Bu durum çocukları sağlık ve gelişim haklarından yoksun bırakmakta, karşılaştıkları riskleri artırmakta, geleceğini tehlikeye sokmaktadır. Kız ve erkek çocuklar, tarımda mevsimlik işlere katılmak üzere için aileleriyle birlikte yerden yere göçmekte, sokaklarda çalışmakta, sanayi ve hizmetler sektörlerinde birtakım biteviye ve/veya tehlikeli işlerle uğraşmaktadır.

Eğitime katılım: Başta kızlar olmak üzere kimi çocuklar, yoksulluk ve/veya çocuk işçiliği, muhafazakâr toplumsal normlar, ev içi sorumluluklar, beklenti düzeylerinin düşüklüğü veya uyum sorunları gibi nedenlerle ilkokuldan ayrılmakta ya da okullarına düzenli devam edememektedir. Okula başlama yaşının geçenlerde 60 aya çekilmesi ve ilköğretimin iki evreye ayrılması, geç başlama, okula hazırlanmama veya evreler arasında geçiş yapamama gibi nedenlerden dolayı eğitime katılımı azaltabilir. Ortaöğretimde okullaşmada, bölgeler, kırsal/kent ayrımı, sosyoekonomik durum ve cinsiyet bazında önemli eşitsizlikler görülmektedir. Ayrıca, çocukların dışarıda çalışma veya evde iş yapma zorunlulukları ya da şevksizlik gibi nedenler yüzünden okul devamsızlığı da yaygın bir olgudur.

Eğitimin kalitesi: Yapılan testler ve gözlemler, okullardaki çocukların önemli bir bölümünün potansiyellerini tam gerçekleştiremediklerini göstermektedir. Buradaki sorunlar, çok-seçmeli soruların sorulduğu sınavların olumsuz etkisinden özel dershanelere, çocuğu merkeze alan ve çocuk katılımını sağlayan bir yaklaşımın olmayışına kadar geniş bir alanda çeşitlilik göstermektedir. Verilen eğitimin ve eğitim ortamlarının kalitesinde bir yöreden diğerine ve bir okuldan ötekine önemli farklılıklar görülmektedir.

Sağlığın yeni gündemi: Halk sağlığı sistemi, bebek ve çocuk ölümlerinin ve bulaşıcı hastalıkların önlenmesi bakımından büyük ölçüde başarılı olmakla birlikte, yeni başlatılan aile hekimliği sisteminin gelişim gecikmeleri, kazalar, yaralanmalar, beslenme sorunları, bulaşıcı olmayan hastalıklar ve zihinsel sağlık gibi başlıklarda bütünlüklü bir yaklaşımla izleme yeteneği sınırlı kalmaktadır.

Ana baba bakımından yoksun çocuklar: Kurumlarda bakım yaklaşımından uzaklaşılmasına ve aile bakımına ağırlık tanınmasına karşın, ana babaları olmayan, çocuklarına bakamayacak veya buna isteksiz durumdaki ana babaların çocuklarına sağlanan bakımın kalitesine ilişkin kaygılar zaman zaman dile getirilmektedir.

Şiddet: Yaşlarına, cinsiyetlerine ve toplumsal konumlarına bağlı olmak üzere erkek ve kız çocukların çoğu şu veya bu şekilde şiddete, istismara, sömürüye veya ihmale maruz kalmaktadır. Şiddet, evde, okulda veya toplumun içinde yetişkinler veya diğer çocuklar tarafından uygulanmaktadır. Özellikle kız çocuklara yönelik cinsel istismar haklı olarak kamuoyunda ciddi kaygılara yol açmaktadır. Ancak, bu sorunlarla henüz tam olarak yüzleştildiği, gerekli önlemlerin alındığı söylenemez.

Suçta karışan çocuklar: Gerçekleştirilen bunca reforma karşın, yargı sistemi ile tanışan çocukların gördüğü muamele henüz büyük ölçüde bu alandaki uluslararası standartlarına uygun düşmemektedir. Çok sayıda çocuk, yetişkinlerin davalarının da görüldüğü mahkemelerde yargılanmaktadır. Gözaltı koşulları son derece elverişsiz olabilmektedir. Mağdur durumdaki çocuklar ise ikincil mağduriyetlerle karşılaşabilmektedir.

Ergen sağlığı: Ergenlerin üreme sağlığına ilişkin bilgileri, kısmen bu alandaki toplumsal tabular nedeniyle çok sınırlı kalmaktadır. Ayrıca gençlerin, örneğin uyuşturucu ve madde bağımlılığı gibi

konular dâhil olmak üzere sağlık alanındaki diğer konulara ve risklere ilişkin daha fazla bilgiye ve hizmete ihtiyacı olduğu söylenebilir.

Gençlerin süreçlerde yer alması ve katılımı: Ana babalar ve toplum, ergenleri ve gençleri çoğu kez anlamamakta, onlara güvenmemektedir. Çocuklar, kendi görüşlerini dile getirecek ve kendi kararlarını alacak şekilde yetiştirilmemekte, gençliklerinde görüşleri açıklayan ya da kendi adına karar alanlarına ciddi yaptırımlar da uygulanabilmektedir. Kişisel ve sosyal gelişim, boş zaman, spor ve enformasyon gibi alanlarda fırsat yetersizlikleri yaşanabilmektedir. Geleneklerle ilgili nedenlerden dolayı, ergen yaşlardaki kızların hareketleri toplumun tüm kesimlerinde değişik ölçülerde kısıtlanmaktadır.

Erken ve zorla evlendirme: Kız çocukların çok genç yaşlarda ve/veya zorla evlendirilmeleri, halen sürüp giden ve ele alınmayan bir sorundur. Bu durum, kızların üreme sağlığı haklarını ihlal etmekte, erken yaşlarda doğum ve sık/çok gebelik gibi riskli sonuçlara yol açmakta, kızların fiziksel, duygusal ve toplumsal açılardan henüz olgunlaşmadan eğitimden ayrılmalarına ve ev kadını olarak işe başlamalarına neden olmakta, onları aile içi şiddete maruz bırakmakta ve sonuçta yoksulluk döngüsünü pekiştirmektedir.

Namus suçları: Toplumun kimi kesimlerinde, namus cinayetlerinin işlendiği veya kadınların intihara zorlandığı ilişkin haberler medyada yer almaya devam etmektedir. Buradaki mağdurlar genellikle, kadınların kamu ortamdaki davranışlarını sınırlayan aşırı muhafazakâr ölçüleri ihlal ederek ailelerinin "namusuna" gölge düşürdüğü düşünülen genç kadınlar ve kimi örneklerde de ergen yaşlardaki kızlardır.

Okulla iş arasında: Pek çok genç açısından, okuldan işe geçiş zorlu ve uzun bir süreçtir. Herhangi bir gün itibarıyla, Türkiye'de gençlerin %30'u ne eğitimdedir ne de çalışmaktadır. Bu, uluslararası standartlara göre çok yüksek bir orandır. Söz konusu oran, okulu erken bırakma ve/veya işgücüne hiçbir zaman dâhil olmama eğilimleri nedeniyle kızlar arasında daha da yüksektir.

Nüfus kaydı: Kimi çocukların nüfus kayıtlarının olmadığına ilişkin kanıtlar bulunmaktadır. Oysa nüfus kaydı tüm çocukların ve yurttaşların yaşamlarının ilk yıllarında ve kimi durumlarda daha ileri yaşlarda da haklarından yararlanabilmelerinin ilk adımıdır.

Felaketlere hazırlıklılık ve çevre: Çevresel bozulma ve iklim değişikliğinin yanı sıra, mevcut konutlar ve altyapı deprem ve sel gibi olaylara karşı aşırı zayıf durumdadır ve bu da çocuklar ve gençler açısından önemli bir risk oluşturmaktadır.

1.4 Dezavantajlı gruplar: Aşağıda sıralanan dezavantajlı gruplardan birine veya birkaçına birden mensup olan çocuklar ve gençler, diğer sorunların yanı sıra, yukarıda sözü edilen konulardan etkilenmeye özellikle açıktırlar:

Engelli çocuklar: Uygulanmakta olan politikalara ve hükümetin kararlılığına karşın, engellilik riski olan kız ve erkekler – özellikle yoksul kesimlerden olanlar- bugün de haklarından tam olarak, kendi yaşları gibi ve onlarla birlikte yararlanamamaktadır. Bir kısmının ihtiyaçları erken yaşta ve doğru şekilde tespit edilememektedir. Birçoğu fiziksel erişimde sorunlar yaşamakta, ayrıca bu kişiler ayrımcılık, düşük beklenti ya da aşırı korumacı tutumlar nedeniyle zarar görmektedir. Engelli çok sayıda çocuğun kaliteli eğitim hakkından yararlanamadığı anlaşılmaktadır.

Az gelişmiş bölgelerdeki ve kırsal kesimdeki çocuklar ve gençler: Az gelişmiş bölgeler ve kırsal yörelerde yaşayan çocuk ve gençlerin önemli bir bölümü maddi yoksunlukla boğuşmaktadır. Yoksulluğun kalabalık aileyle yakın ilişkisi vardır ve kalabalık aileler Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde özellikle yaygındır. Kırsal kesimde ise Türkiye'deki çocukların yaklaşık yarısı yoksulluk riski altındadır. Az gelişmiş bölgeler ve kırsal kesimde yaşayan çocuklar ve gençler, beslenme, sağlık durumu, eğitimde başarımlar, hizmetler ve fırsatlar açısından dezavantajlı durumdadır. Bebek ve çocuk ölümleri, bodurluk, okula gitmeme ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi sorunlardan en çok etkilenen nüfus, az gelişmiş bölgeler ve kırsal kesimlerde yaşayanlardır. İnternet erişimi ise kentlere göre kırsal kesimlerde çok daha sınırlıdır. Boş zaman ve sosyal etkinlikler için fırsatlar da aynı şekilde sınırlıdır.

Yoksul kent mahallelerindeki çocuklar ve gençler: Birçoğunun ana babaları kırsal yörelerden veya daha az gelişmiş bölgelerden gelen, şimdi kentlerin yoksul mahallelerinde yaşayan çocuklar ve gençler de önemli oranda yoksulluğa, yoksunluğa ve de sosyal güvensizliğe maruz kaldıkları gözlemlenmektedir. Ayrıca, bu kesimden çocuklar yargı sistemiyle tanışma, sokaklara savrulma gibi risklere, kent yaşamı ve kentsel ortamların getirdiği diğer tehlikelere özellikle açıktır.

Romanlar: Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölgede yer alan diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de Roman çocuklar ve gençler güç koşullarda yaşamakta, haklarından yararlanma ve potansiyellerini gerçekleştirilmesinde ayrımcılıktan olumlu rol modellerinin olmayışına kadar kendilerine özgü çeşitli engellerle karşılaşmaktadır. Roman çocukların örneğin eğitime katılımının düşük düzeyde kaldığı gözlemlenmektedir.

Çatışma ortamındaki çocuklar ve gençler: Türkiye'nin güneydoğusunda siyasal gerilimlerin ve şiddetin ortasında yaşayan çocuklar ve gençler, maddi anlamdaki yoksunluklarına ek olarak psikolojik stres, ayrıca ölüm ve yaralanma gibi ciddi risklerle karşı karşıyadır. Yargıyla tanışanların sayısı oldukça yüksektir. Kimisi de, PKK tarafından silah altına alınarak şiddet sonucu ölüm olasılığın çok yüksek olduğu bir yola girmektedir.

Ana dili Türkçe olmayan çocuklar: Ana dilleri Türkçe olmayan çocuklar, örgün eğitimin ilk yıllarında güçlüklerle karşılaşarak daha bu yaşlarda diğer öğrencilerin gerisinde kalabilmektedir. Bu sorun en yaygın biçimde ülkenin doğu ve güneydoğu bölgelerinin Kürtçe ve Arapça konuşulduğu yörelerinde ve bu yörelerden göç eden insanların yoğun olarak yaşadıkları diğer kentsel alanlarda görülmektedir.

Uluslararası göçmenler: Sığınmacı statüsünü kazanmak ve başka ülkelerde yerleştirilmek için UNHCR'ye başvuran çocuk ve gençlerin bir kısmı sosyal yardımlarla sağlık hizmetlerinden yararlanmakta ve okula gidebilmektedir. Ancak diğerleri, örneğin yoksulluk, dil veya kimlik belgeleri ya da zorunlu ikamet yerleriyle ilgili nedenlerden kaynaklanan güçlüklerle karşılaşmaktadır. Ayrıca, Türkiye yoluyla Avrupa'ya gitmek isterken yolda yakalanan –ve sıkça görüldüğü gibi yaşamlarını da yitirebilen– yasa dışı göçmenlerin arasında çocukların ve gençlerin oranı da hayli yüksektir. Bu çocuklar geri gönderme merkezlerinde tutulabilmekte ya da zorla sınır dışı edilebilmektedir.

1.5 Genel tavsiyeler: Türkiye'nin gündeminde olan, çocuk hakları, çocuk ve gençlerin iyi olma halleri ile ilgili tüm sorunlara ayrı ayrı çözümler bulunabilir ve bulunmalıdır. Bu sorunların bir kısmı artık iyi kavranmış olup düzenli olarak izlenmektedir; diğerleri ise ek veri toplanmasını, yeni araştırma ve analizleri gerektirmektedir. Birçok alanda mevcut politikaların ve girişimlerin daha ileri düzeyde ve daha kararlı biçimde sürdürülmesi yeterli olabileceken, bazı alanlarda yeni girişimler gerekmektedir. Çözümler getirmek adına atılacak adımlar zaten, elinizdeki Durum Analizinin ilgili bölümlerinde daha

ayrıntılı olarak ele almaya çaba gösterilmiştir. Burada, yaygın biçimde benimsenip içselleştirilmeleri halinde çocuk hakları, çocukların ve gençlerin refahı ile ilgili her alanda gelişme sağlanmasını büyük ölçüde kolaylaştıracak birtakım genel ilkeler vurgulalanacaktır:

Hakları temel alan yaklaşım: Toplumun her kademesinde var olan, çocuklar için iyi şeyler yapma istekliliğinin bir çocuk hakları kültürüyle tamamlanması gerekmektedir. Böylelikle, çocuklar hep haklara sahip bireyler olarak görülecek, kendilerine ana babalarının, diğer kişilerin veya kurumların mülkü gibi bakılmayacaktır. Gene bu sayede, ana babalar, meslek sahipleri, resmi görevliler ve uygulanacak politikaları belirleyenler, yükümlülüklerini tam olarak kabul edecek, nerede olursa olsun kız ya da erkek her çocuğun doyurucu bir refah ve koruma düzeyinden yararlanmasını sağlamak için çalışacaklardır. Çocuklarla ilgili konuların haklar bağlamında ele alınması, doğum kaydı olmayanlar, ilkokula gidemeyenler veya gidip de yıl kaybedenler dâhil tek bir çocuğun bile unutulmamasını sağlayacaktır. Aynı yaklaşım, çocuklara yönelik şiddet, uzun tutukluluk süreleri ve çocukların uzman olmayan mahkemelerde yargılanmaları gibi konuların aciliyetini hisseden bir duyarlılık yaratacaktır. Böylece, çocuklar kendilerini etkileyen konularda sözlerini söyleyebilecekler, şikâyet ve izleme mekanizmaları işleyecektir. Başta kızlar olmak üzere kısıtlayıcı ve kontrol altında tutucu tavırların yerini güçlendirici bir yaklaşım alacaktır. Çocuklara yönelik hizmetler yalnızca eğitim ve sağlık alanlarındakilerle sınırlı kalmayacak, sivil haklar ve özürler; bilgilendirme, boş zaman, güvenli ortam ve felaketlerin etkilerinden korunma gibi çok geniş bir alandaki tüm haklar sağlanmış olacaktır. Karar verme yetkisine sahip olanların ve çocuklarla birlikte çalışan profesyonellerin tümü çocuk haklarına tam aşına olmaları gerekmektedir. Kitle iletişim araçları da bu kültürün yaratılmasında önemli bir rol oynayabilir. Halen devam etmekte olan anayasa değişikliği süreci, çocuk haklarının yeni anayasada güvence altına alınması ve ardından çocuk hakları ilkeleri ile tam uyum içinde olmayan, örneğin çocuk katılımı sınırlayan, yasal düzenlemelerin güncellenmesi için fırsat sunmaktadır.

Daha fazla, daha iyi ve daha eşitlikçi hizmetler için daha fazla kaynak: Kamu hizmetleri söz konusu olduğunda Türkiye “büyük düşünebilecek”, nitelik, nicelik ve hakkaniyet açısından daha ileri hedeflere yönelebilecek konumdadır. Eğitim ve sağlık alanlarında nüfusun tümüne belirli bir düzeyde hizmet sunulmaktadır. Şimdi görev, ülkenin tüm bölgelerinden ve toplumun tüm kesimlerinden kız ve erkek çocukların potansiyelini geliştirecek hakkaniyete dayalı ve çocuk dostu bir eğitim süreci için çaba göstermek, daha sağlıklı ve güvenli yaşamlar için başta çocuklar ve gençler olmak üzere herkesi kapsayan daha bütünlüklü halk sağlığı hizmetlerini geliştirmektir. Sosyal korumaya gelince, haklara dayalı bir sistem henüz yeni geliştirilmektedir ve yoksulluktan en fazla etkilenen çocukların sosyal korumasına yönelik özel bir odaklanma henüz mevcut değildir. Sosyal hizmetlerle çocuk koruma hizmetleri bölük pörçük durumdadır ve hizmet kalitesi güvence altına alınamamıştır. 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın kurulması, önleme ve erken uyarı sistemlerine daha fazla ağırlık tanıyan, daha yaygın, eşgüdümü daha iyi sağlanmış kapsamlı çocuk koruma hizmetlerinin geliştirilmesi için bir fırsat yaratmıştır. Çocuk adaleti sisteminde, yargı ile tanışan bazı çocuklara uygulanan doğru usullerinin tüm çocuklar için izlenmesi büyük önem taşımaktadır. Halen Türkiye okul öncesi yaş grubu için net bir politikaya sahip değildir ve bu alana ayırdığı kaynaklar da sınırlıdır. Oysa ilk yıllardaki bakım ve uyarım çocuğun gelecekteki sağlıklı gelişimi ve başarısı açısından kritik önem taşıdığı gibi erken dönem çocuk gelişimi uygulamaları birbirini izleyen yoksulluk döngülerinin ortadan kaldırılmasında da önemli bir rol oynayabilir. Başta kız çocuklar olmak üzere ergenlere ve gençlere yönelik hizmetlerin çeşitlendirilmesi, nüfusun bu geniş ve önemli kesimi açısından gereklidir. Bu hizmetler kapsamında ergenlere ve gençlere her tür pratik bilgiler, yaşam ve geçim becerileri verilebilmeli; iş deneyimi, kişisel

ve sosyal gelişim için fırsatlar sunulabilmeli; sömürüye veya erken evliliklere karşı koruma sağlanabilmelidir.

Çocuklara ve gençlere yönelik kamu hizmetlerinin sunumunun artırılması, aynı zamanda, bu hizmetlerden sorumlu kurumlar arasındaki eşgüdümün geliştirilmesini, ilgili standartların ve izleme sistemlerinin hazırlanmasını –ya da halen hazır olanların eksiksiz ve açık uygulanmasını- ve daha çok sayıda, daha iyi eğitilmiş ve uzmanlaşmış profesyonellerin istihdam edilmesini gerektirir. Bir başka gereklilik de daha büyük bütçe ve kaynakların etkin kullanımınıdır. Türkiye’de çocuklar ve gençler ülke nüfusunun görece daha geniş bir kesimini oluşturdukları halde, çocuklar, aileler ve gençler için seferber edilen kaynakların düzeyi, Avrupa veya OECD standartlarına göre açık biçimde daha düşüktür. Örneğin, zorunlu eğitimin 2012 yılında on iki yıla çıkartılmasına, buna uygun bir kaynak artışı eşlik etmemiştir. Eldeki kaynakların artırılması ve yakından izlenmesi gerekmektedir. Gerek kamu harcamalarının yetersizliği gerekse bu kaynakların daha gelişkin kentler, iller ve mahallelerle daha merkezi, prestijli veya eski kurumlarda yoğunlaşması, kamu hizmetlerinin derin sosyoekonomik eşitsizliklere karşılık verme gücünü sınırlamaktadır.

Eşitsizlik, dezavantaj ve dışlanmaya odaklanma: Genel nüfusa yönelik politikalar ve hizmetlerde kapsam genişliğini sağlamanın yanı sıra, çocuklar ve gençler arasında yoksunluk, dışlanma ve hak ihlalleri açısından en fazla riskle karşı karşıya olan kesimlere doğrudan odaklanılması, haklara ve fırsatlara daha eşitlikçi erişim sağlamanın en kestirme yolu olabilir. Bu bağlamda değerlendirilebilecek kesimler şunlardır:

--kız çocuklar; çünkü toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri sürmektedir – örneğin, kız çocukların okullarını terk etme, kendi ilgi alanları veya hedefleri peşinden gitmek yerine ev işleri yapmak zorunda kalma olasılıkları erkeklere göre daha yüksektir – ve ayrıca erken ve zorla evlendirilme, namus suçları ve cinsel şiddet gibi olgular kız çocukları daha fazla tehdit etmektedir.

--gerek kırsal gerekse kentsel yerleşimlerdeki yoksul çocuklar; çünkü sosyoekonomik açıdan dezavantajlı durumda olma, çocukların haklarından yoksun olmalarının ve risklere maruz kalmalarının birincil nedenidir. Hiçbir çocuğun yoksulluk içinde bir yaşamı hak etmediği gibi, yoksulluğun olumsuz etkileri daha sonraki yaşamda giderilememektedir. Ana babaların kendilerinden fedakârlıkta bulunmaları da bu konuda bir çözüm olamaz; çünkü yoksul çocukların ana babaları da genellikle eğitimsiz ve sosyal güvencesi olmayan, çok çocuk sahibi kişilerdir.

--engelli çocuklar ve gençler; Bu kesim, özel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çalışmaların, sağlık, eğitim ve sosyal hizmet alanlarında sürdürülmesine rağmen haklarına erişimde çoklu engellerle karşılaşmaktadır. Hizmetlerin ve fiziksel ortamların iyileştirilmesine ek olarak, engelli olanların hepsinin hakları ve potansiyeli, toplumla bütünleşmesi söz konusu olduğunda ilgili toplumsal normların ve tutumların değişmesi gerekmektedir.

--Roman çocuklar ve gençler, siyasal şiddet olaylarından etkilenen çocuklar ve gençler, göçmenler ve iltica etmek isteyenler: bu kesimlerde yetişen çocuk ve gençlerin haklarını ve iyi olma durumlarını güvence altına almaya yönelik politikalar ve çalışmalar, kısmen çeşitli siyasal nedenlere bağlı olmak üzere, çok sınırlı kalmaktadır.

Birlikte çalışma: Çocukların ve gençlerin haklarında ve iyi olma hallerinde iyileşme sağlamak, katkıda bulunabilecek durumda ve buna istekli olanların enerjilerinden ve kaynaklarından tam olarak yararlanması halinde kolaylaşacaktır. Burada hükümet kurumlarının genel sorumluluğu üstlenmesi gerekir. Ancak, üniversiteler ve akademisyenler, medya, uluslararası kuruluşlar, özel sektör, STK’lar,

meslek kuruluşları, iş ve işveren kuruluşları, sendikalar da bu sürece katkıda bulunmalıdırlar. Bu katkı, tanıtım-savunu, araştırma, politika geliştirilmesine yardım, meslek sahiplerinin eğitimi, iyi tutum ve davranışların benimsenmesi, deney paylaşımı, mesaj iletimi, hizmet sunumunun finansmanı ve gerçekleştirilmesi ve/veya demokratik denetim ve izleme gibi biçimler olabilir. Hükümetin bu tür grupların görüş ve önerilerine daha açık olması ve yapabilecekleri katkıları daha sistematik biçimde talep etmesi yararlı olacaktır. Böylece bu katkılar, ağırlıklı olarak devlet tarafından yönetilen, çocuklara hizmet sunma ve çocuk hakları izleme sistemleriyle bütünleşebilecektir. Yerel yönetimlerle birlikte gene yerel düzeydeki kuruluşlar, gruplar ve liderlere, halka yakın olmalarından, yörelerindeki koşulları iyi bilmelerinden ve gerek nakit gerekse aynı olarak sağlayabilecekleri kaynaklardan dolayı önem ve değer verilmelidir. Çocuklarla veya ailelerle birlikte çalışan profesyoneller, kendi özel mesleki alanlarının içinde ve mümkün olduğu ölçülerde bu alanların ötesinde çocuk haklarını savunacak şekilde donatılmalıdır. Genellikle bilerek ya da ardını arkasını pek düşünmeden çocuklarının haklarını görmezden gelen ya da onların iyiliğine aykırı davranan ana babaların desteklenmesi ve bilgilendirilmesi de yararlı olacaktır. Böylece ana babalar da çocuklarına özenle bakacak, onlara kritik önem taşıyan ilk yıllarından ergenliğin kritik dönemlerine kadar uzanan çocukluk ve gençliklerinin tüm aşamalarında gerekli bilgi ve destek verebileceklerdir. Son olarak - ve belki de en anlamlısı - çocukların ve gençlerin düşüncelerine kulak verilmesi, kendileriyle birlikte hareket edilmesi, haklarına sahip çıkılmalarının, birbirlerini desteklemelerinin kolaylaştırılması önem taşımaktadır.

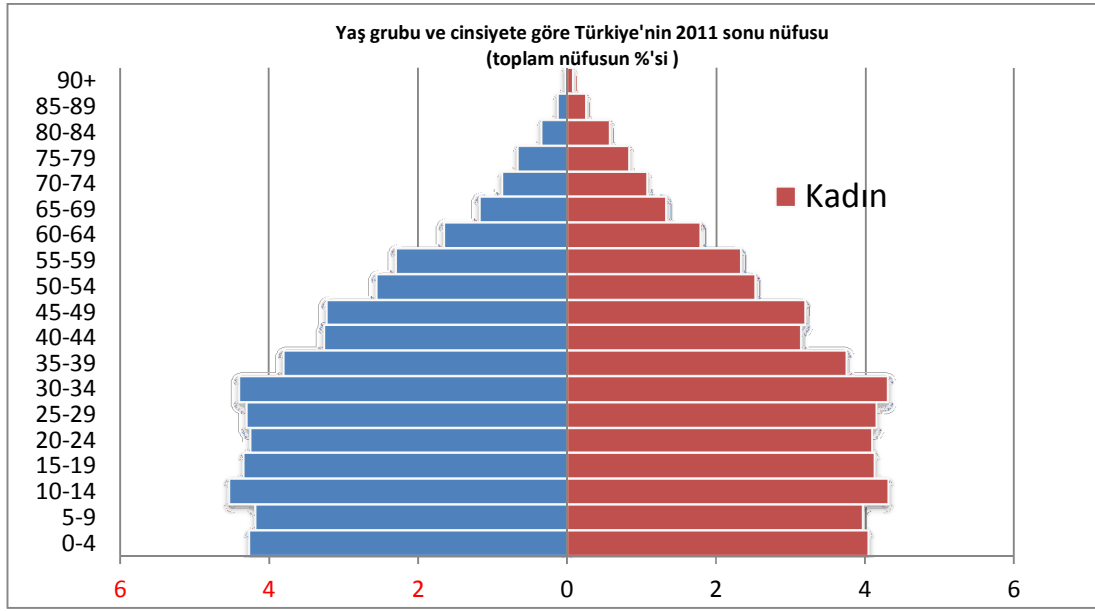
2. Nüfus içinde çocuklar ve gençler

** Nüfus artış hızı yavaşlamış olmakla birlikte, önümüzdeki uzun yıllar boyunca toplam nüfus içinde çocukların ve gençlerin oranı “gelişmiş” ülkelere göre çok daha büyük olmaya devam edecektir. Bu yaş gruplarına daha fazla yatırım yapılması gerekmektedir.*

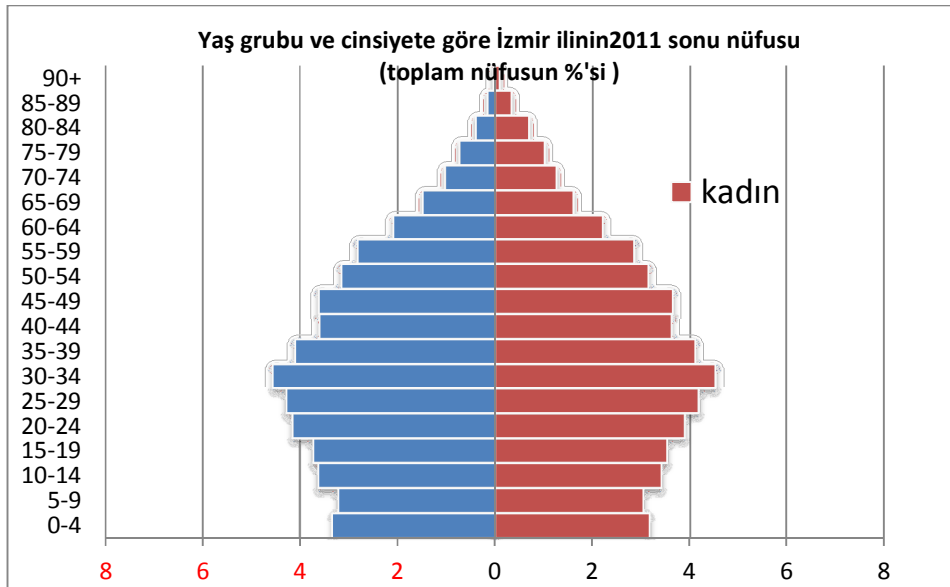
** Ülkenin kimi bölgelerinde çocukların genel nüfus içindeki payı aşırı yüksektir ve/veya nüfus göç süreci içindedir. Dolayısıyla, tüm çocukların haklarından eşit biçimde yararlanabilmeleri açısından kamu hizmetlerinin tahsisinde özel çabalar gerekmektedir.*

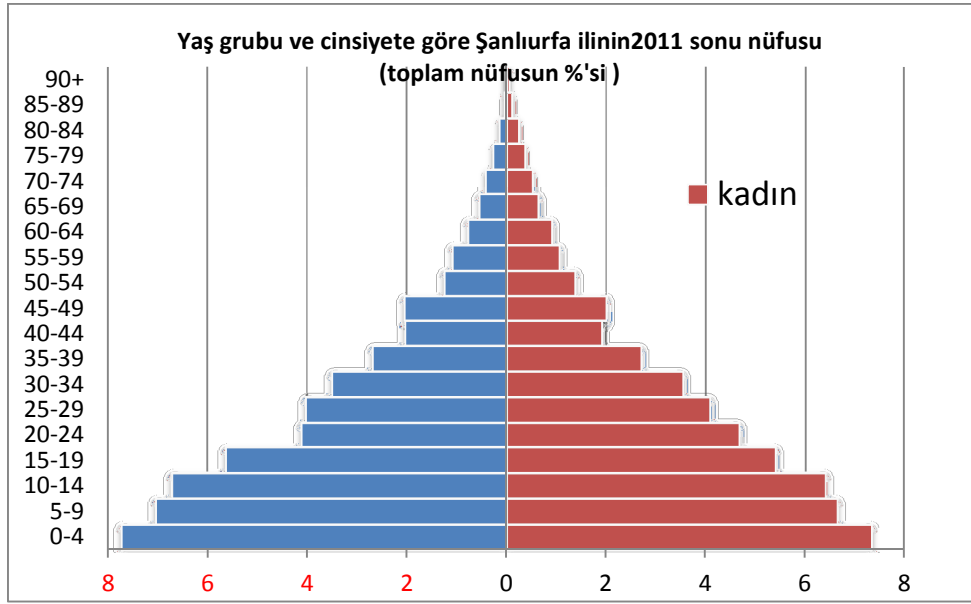
** Çocukların bir bölümünün doğumu izleyen ilk birkaç yıl içinde, kimi durumlarda ise bundan daha uzun bir süre nüfusa kayıtlarının yapılmadığına işaret eden kanıtlar vardır. Nüfus kaydı tüm çocuk ve yurttaş hakları açısından zorunlu bir adım olduğundan bu meselenin titizlikle ele alınması gerekir.*

2.1 Toplam nüfus içinde çocuklar: Çocuklar ve gençler batıdaki standartlara göre nüfus içinde büyük bir orana sahiptirler ve bu durum önümüzdeki 10 yıl içerisinde de sürecektir. 18 yaşından küçükler tanımından hareketle 2011 yılında Türkiye’de 22,7 milyon çocuk vardır ve bu da nüfusun % 30,3’ünü oluşturmaktadır. Doğurganlıktaki azalma ve yetişkin nüfus ağırlığının artması sonucunda bu oran yavaş da olsa azalmaktadır. Gençlere gelince; 15-24 yaş grubundan olanların sayısı 2011 yılı sonu itibarıyla yaklaşık 12,5 milyondur ve toplam nüfustaki pay da %16,8’dir. Son yarım yüzyılın tartışmalı da olsa anti-natalist denilebilecek politikalarında değişiklik işaretlerine rağmen, kentleşmenin sürmekte olan etkileri ve eğitimli kadın sayısının artması doğurganlık hızlarının önümüzdeki on yıl içinde düşmeye devam etmesini sağlayabilir. Bunun sonucunda mutlak anlamda çocuk sayısı belirli bir düzeyde kalabilir veya düşebilir ve sonuçta toplam nüfus içindeki çocukların yüzdesi tedricen azalmaya devam edebilir. Bu arada, 2011 yılı sonlarında 12,5 milyon olan 15-24 yaş grubu görüldüğü kadar bu düzeyde kalacaktır ve aynı yaş grubunun toplam nüfus içindeki pay açısından önemi yalnızca marjinal olarak azalacaktır. Çocuk ve genç nüfus içinde cinsiyet dağılımının ise, erkek sayısı kız sayısından biraz daha fazla olmak üzere normal düzeyde seyretmesi beklenmektedir.

Bölgesel farklılıklar: Toplam nüfus içinde çocukların ve gençlerin oranı bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. 18 yaşından küçükler Güneydoğu'da ve kimi doğu illerinde nüfusun yüzde 40-50'sini oluştururken, ülkenin batısındaki kimi küçük illerde bu oran yüzde 20-25'e düşmektedir. Bu durum, doğurganlık hızlarının büyük coğrafi farklılıklar sergilemesinin sonucudur. 2008 Nüfus ve Sağlık Araştırması için belirlenen genişçe tutulmuş beş coğrafi bölge arasında Doğu'da toplam doğurganlık hızı 3,26 iken bu hız diğer bölgelerde 1,73 ile 2,20 arasında değişmektedir. Veriler daha dar bölgelere, illere veya ilçelere göre ayrıştırıldığında bu farklılıkların daha da keskinleşeceği açıktır. Ülke ölçeğinde toplam doğurganlık hızı 2,16 iken, bu hız kentsel alanlarda 2,0, kırsal kesimde ise 2,68'dir.

Göçün etkisi: Geçmiş on yılların bugün de bir ölçüye kadar süren olgusal bir eğilimi olarak kırsal kesimden kentlere, daha yoksul illerden daha varlıklı illere göç, doğurganlık hızlarındaki coğrafi farklılıkları bir ölçüde azaltmış olmakla birlikte aynı zamanda bunları önemli kent merkezlerinin mahallelerine de taşımıştır. Ülkede doğurganlık hızlarının halen en yüksek olduğu bölgelerde ve topluluklarda önemli bir düşüş göstereceği varsayılsa bile, Türkiye'nin bu anlamdaki farklılıkları önümüzdeki on yıl içinde de barındıracağı açıktır. Nüfusun bileşiminin mekânlar ve topluluklar arasında farklılaşması, sağlık, eğitim ve diğer alanlardaki sosyal hizmetler; çocuklara, gençlere ve ailelere yönelik sosyal koruma ve yardımlar açısından önemli etkiler yaratmaya devam edecektir.

Demografik verilerin kaynakları, bulunabilirliği ve güvenilirliği

Nüfus verileri, 2007 yılından bu yana, önceleri belirli aralıklarla yapılan nüfus sayımlarının yerini alan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) temelinde Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat) tarafından yıllık olarak yayınlanmaktadır. Veriler, cinsiyete, belirli bir doğum grubuna, illere, kırsal ve kentsel yörelere (idari tanımlar çerçevesinde), medeni duruma ve okuryazarlığa göre ayrıştırılmaktadır. Veriler, genel eğilimleri gösterme bakımından yeterince sağlıklıdır; bununla birlikte, açıklaması yapılmayan nedenlerden dolayı yıldan yıla beklenmedik değişkenlikler de gösterebilmektedir. ADNKS henüz yeni olduğundan henüz resmi nüfus tahminleri yapılmamıştır. Türkstat ayrıca doğumlar, ölümler, evlenmeler, boşanmalar, iç ve uluslararası göçler gibi alanlarda da düzenli olarak veri yayınlamaktadır. Türkstat 2011 yılında Nüfus ve Konut Araştırmasına da başlamıştır. Sonuçları 2012 yılı Ekim ayında alınacak bu araştırma, işgücü ve istihdam, barınma koşulları, göç, engellilik, doğurganlıkla birlikte bebek, çocuk ve yetişkin ölümleri konusunda bilgi sağlayacaktır. Bu arada, Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü (HNEE) tarafından beş yılda bir yapılan Nüfus ve Sağlık Araştırması (NSA) da aile yapısı, doğumda nüfus kaydı, doğurganlık hızları, uygulamalar ve tercihler gibi başlıkların yanı sıra ana-çocuk sağlığı, beslenmesi ve ilgili diğer konularda başlıca bilgi kaynağı durumundadır. Biri sonraki NSA 2013 yılında yapılacaktır. Dünya Bankası, OECD ve BM kuruluşları (UNDP, UNICEF, UNFPA) dâhil olmak üzere uluslararası birçok kuruluş, uluslararası karşılaştırmalar da içeren demografik veriler yayınlamaktadır. HNEE yayını olan ve 1968-2008 dönemini kapsayan *Türkiye'de Demografik Geçiş* (Türkçe) nüfus eğilimleri uzun dönemli bir perspektiften

incelenmektedir. Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) ile UNFPA tarafından 2011 yılında birlikte yayınlanan *2050'ye Doğru Demografi ve Yönetim* ise nüfus tahminleri vermekte ve bunun eğitim, işgücü, sağlık ve sosyal güvenlik sistemleri üzerindeki etkilerini tartışmaktadır.

2.2 Doğumda nüfus kaydı, kayıt yaptırmama ve geç kayıt: Doğum kaydı geçmişte sorunlu bir alandı ve bugün bile kimi çocuklar nüfusa geç kaydedilmekte veya hiç edilmemektedir. Bunun nedeni, söz konusu çocukların dezavantajlı konumları veya kimi özellikleridir. Nüfus ve Sağlık Araştırmasına göre 2008 yılında beş yaşından küçük çocukların %6'sının nüfus kaydı bulunmuyordu. Bu oran, 2003 yılında % 16 idi. Gene de beş yaşından küçük olup nüfus kaydı bulunmayan çocukların oranı kırsal kesimlerde %8, Doğu illerinde %11, ilkökul eğitimi tamamlamamış annelerin çocukları arasında ise %14 gibi yüksek düzeylerdeydi. Nüfusa kaydetmeme veya geç kaydetme eğiliminin nedenleri arasında, kırsal kesimdeki ve göçer toplulukların nüfus müdürlüklerine ulaşmada karşılaştıkları güçlüklerin, bu tür bürokratik işlemlerin bilinmemesinin veya bunlara güvenilmemesinin yer aldığı sanılmaktadır. Doğumların kaydedilmemesine yol açan başka nedenlerden de söz edilebilir: çocuğun ana babası tarafından terk edilmesi, doğumun evlilik dışı olması, ana babanın yasal evlilik yaşına gelmeden çocuk yapmış olmaları, ana babanın suça karışmış olmaları veya kendilerinin de nüfus kayıtlarının olmaması gibi. Nüfus kaydının olmayışı, çocuğun ve ana babasının sağlık hizmetlerinden ve sosyal yardımlardan yararlanamamasına yol açtığı gibi, çocuğun okul diploması almasını da engellemektedir. Dahası, doğum kaydıyla ilgili sorunlar erken evliliklere ve çocuk işçiliğine de neden olabilmekte, her tür izleme ve istatistik tutma işlemini güçleştirmektedir. Daha önce nüfusa kaydedilmemiş pek çok çocuk okula başlama çağı geldiğinde kaydedirebilmektedir. Ne var ki, geç kayıt nedeniyle çocuğun yaşı da kayıtlara doğru geçmemekte, böylece çocuğun başka yaş gruplarından çocuklarla aynı sınıfta olması veya askere erken gitmesi gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir. 2006 yılında çıkartılan yeni bir nüfus kayıt yasası okullara, resmi mercilere, diğer kurumlara ve görevlilere nüfus kaydı olmayan çocukları bildirme yükümlülüğü getirmiştir. Kentleşme ve eğitim düzeyinin yükselmesinin yanı sıra ilgili para cezalarına getirilen afa birlikte bu önlemler, nüfusa kaydedilmeyen veya geç kaydedilen çocuk sayısını azaltmış olabilir. Böyle olsa bile, bu sorunun tamamen ortadan kaldırılması için çocuk bekleyen annelere danışmanlık ve nüfus dairelerinin çalışma biçimlerinde değişiklik gibi ek önlemlere gerek olabilir.

3. Toplumsal koşullar ve aile ortamı

** Yoksulluk içindeki çocuk oranı aynı durumdaki yetişkin nüfusa göre daha yüksektir. Eşitsizlik, yoksunluk ve yoksulluğun çocuklar üzerindeki etkileri yaşamları boyu sürmekte, ileride kendi çocuklarını da etkilemektedir. Çocuk yoksulluğu konusunun kabullenilmesi, ölçülmesi ve ele alınması gerekmektedir.*

** Maddi anlamdaki eşitsizliklere ek olarak çocukların kendi ailelerinde aldıkları bakımın kalitesi de değişkenlik göstermekte, bu durum da çocukların hakları ve gelecekteki yaşamları açısından ciddi sonuçlar doğurmaktadır. Çocuklarına iyi bakabilmeleri için ana babalara destek adına daha fazla şey yapılabilir.*

** Çocuklara ve çocuklu ailelere yönelik sosyal harcamalar, özellikle henüz okula gitmeyen çocuklar söz konusu olduğunda düşüktür. Sosyal yardım politikaları ve sosyal hizmetler yeniden düzenlenirken, bu dengesizliği gidermek için özel çabalar harcanması gerekmektedir.*

** Çocuk işçiliğinin en kötü kimi biçimleri bugün Türkiye’de hala görülmektedir. Bu durum çocukları sağlık ve gelişim haklarından yoksun bırakmakta, çocukları risk altına sokmakta ve geleceklerini olumsuz etkilemektedir. Ekonomik maliyeti ne olursa olsun, çocuk işçiliğini etkili biçimde denetim altında tutmanın zamanı gelmiştir.*

3.1 Gelir düzeyleri ve yaşam koşulları/yoksulluk ve refah: Çocuklar ve gençler, Türkiye’nin özellikleri arasında yer alan büyük refah, gelir ve ekonomik güvenlik eşitsizliklerinden en az yetişkin nüfus kadar etkilenmektedir. Sözü edilen eşitsizlikler, bölgeler arasındaki kalkınma eşitsizlikleri, kırsal-kent eşitsizlikleri, inişli çıkışlı ekonomik büyüme, geniş tarımsal işgücü, kayıt dışı ve düzensiz çalışma gibi etmenlerle ilişkilidir. Örneğin, Türkstat tarafından yapılan resmi bir yoksulluk araştırmasına göre 2009 yılında hanelerinde gıda ve gıda dışı yoksulluk içinde yaşayan 15 yaşından küçüklerin oranı %25,77’dir ve bu da genel yoksulluk oranına göre 7,69 puan daha yüksektir. Çocuklar arasındaki yoksulluğu pekiştiren bir etmen daha vardır: Daha az eğitilmiş ve ekonomik olarak daha az gelişmiş yörelerde yaşayan – dolayısıyla gelir düzeyleri de düşük olan- ana babalar en yüksek doğurganlık hızına sahiptirler ve sonuçta evlerinde daha fazla sayıda beslenecek kişi vardır. Türkstat araştırması, yoksullukla aile büyüklüğü arasındaki ilişkiyi net biçimde ortaya koymaktadır. Hanehalkı büyüklükleri genel olarak ülkenin Güneydoğu ve Doğu bölgelerinde, bu arada bu bölgelerin yanı sıra orta ve kuzey bölgelerindeki birçok ilin kırsal alanlarında, kentlerin göçmen veya diğer eğitim düzeyi düşük nüfus kesimlerinin yaşadıkları mahallelerinde daha fazladır. Kırsal yörelerde 15 yaşından küçükler arasında yoksulluk oranı 2009 yılında %50,15 olarak belirlenmişken bu oran kentlerde %13,71’dir. Gerek yetişkinler gerekse çocuklar arasındaki yoksulluk oranları daha önceki yıllarda azalmışken 2006-2009 döneminde pek az değişmiştir. Yoksulluk içindeki çocuklar, malnütrisyon, hastalanma, kaza, şiddet, çocuk işçiliği ve diğer pek çok riske en açık durumdaki kesimdir. Kaliteli sağlık, eğitim ve koruma hizmetlerine ulaşmaları da çok daha güçtür. Söz

konusu çocuklar böylece potansiyellerini tam olarak gerçekleştirememekte, daha sonraki yaşamlarında yoksulluktan kurtulmalarını sağlayacak mesleki ve yaşam becerilerini edinemedir. Çocuk yoksulluğu, gerek kişisel yaşam gerekse yoksulluğun kuşaktan kuşağa aktarılması anlamında yoksulluğun kısır döngüsünün kırılması önündeki başlıca engeldir. Yoksullukla engellilik arasında da ilişki vardır: sağlık hizmetlerinden yararlanamama, bu hizmetlerin sağlanması halinde iyileştirilip tedavi edilebilecek engellilik durumlarına yol açmakta, engellilik de işgücü piyasasına erişimi sınırlayıp gelirleri azaltmaktadır. Çocuk yoksulluğunun azaltılması kolay olmayacaktır: ekonomik büyüme hızı 2012 yılında yavaşlamıştır; doğurganlıktaki azalma eğilimi önümüzdeki yıllarda olumlu etkilerini gösterse bile toplumun kimi kesimlerinin geride kalma ihtimali vardır.

Çocuk refahının ölçüleri

Çocuk refahına ilişkin olarak elde bulunan istatistik bilgiler asıl olarak eğitim ve sağlık (bakınız, elinizdeki Durum Analizinin ilgili bölümleri) ile maddi refaha odaklanmaktadır. Bugün tüm dünyada daha fazla ilgi çeken, örneğin çocukların kendi güvenlik ve mutluluk durumlarına ilişkin öznel algıları gibi başka yönler de vardır ve bunlar hakkında pek az şey bilinmektedir. Maddi refah söz konusu olduğunda, Türkiye'deki yaşam standartlarına ilişkin bilgiler büyük ölçüde Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat) tarafından yapılan hanehalkı araştırmalarından elde edilmektedir. Bunlar, tüketici harcamalarına odaklanan yıllık Hanehalkı Bütçe Araştırması (HBA) ile Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasıdır (GYKA). Her ikisi de, gelir dağılımının değerlendirilmesinde ve yoksulluk sınırlarının belirlenmesinde kullanılabilir. İlk kez 2010 yılında gerçekleştirilen GYKA ayrıca yoksulluk veya yoksulluğun başka yönleri hakkında da kimi bilgiler vermektedir. Bunların arasında hanehalkı geliri, konut sahipliği, konut kalitesi, borç durumu, beklenmedik giderleri karşılayabilme gücü ve çoklu maddi yoksulluk göstergesi de yer almaktadır.

Türkstat'ın HBA temelli yoksulluk analizi, meslek ve eğitim düzeyine ilişkin değişkenleri de içerdiğinden 15 ve 5 yaşından küçüklere ilişkin yoksulluk oranlarının elde edilmesini sağlamıştır. Bu analiz, ayrıca, çocuklar arasındaki yoksullukla ana babanın eğitim düzeyinin düşüklüğü, kırsallık ve aile büyüklüğü arasındaki bağları da ortaya koymuştur. Ancak Türkstat, 2010 yılı tüketim harcamalarından hareketle yoksulluğun tam bir analizini yapmamıştır. Bunun gerekçesi olarak da kurumun, yerel ve uluslararası uzmanlarla birlikte olası yeni veri kaynakları, yöntemler ve göstergeler üzerinde çalışmakta olması gösterilmiştir. Nüfusun tamamı için, gıda yoksulluğu oranı %0,48, gıda dışı yoksulluk oranı %18,08 ve göreceli yoksulluk oranı da (eşdeğerlenmiş ortanca tüketim harcamalarının %60'ı değil %50'si üzerinden) %15,12 olarak hesaplanmıştır.

2010 yılı Gelir ve Yaşam Standartları Araştırmasının 2011 Aralık ayında açıklanan sonuçlarına göre gelir dağılımında hafif bir iyileşme olmuş, en varlıklı beşte birlik kesimin ortalama harcanabilir geliri en alttaki beşte birlik kesime göre sekiz kat daha fazla bulunmuştur – bir yıl önce 8,5 kattı. Gini katsayısı da 0,402 olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, araştırma göreceli yoksulluk oranını %16,9 olarak vermiş (eşdeğerlenmiş ortanca harcanabilir hane gelirinin %50'si üzerinden) ve nüfusun %18'inin sürekli yoksulluk riski altında olduğuna işaret etmiştir. Ayrıca hanelerin önemli bir bölümü ev koşullarında güçlerinin yetmediği iyileştirmeler yapılması gerektiğinden, borç ve taksit ödemelerinde güçlük çektiğinden söz etmiştir. Yoksulluğun çocuklar arasındaki yaygınlığı ve derinliği konusunda daha ileri analizler gerekmektedir.

Çocuklar arasındaki göreceli yoksulluğa ilişkin son OECD verilerine göre (OECD Aile Veritabanı - www.oecd.org/els/social/family/database) Türkiye'de çocuk yoksulluğu OECD ülkeleri arasında en yüksek düzeydedir ve %24,6 olan bu oran OECD ortalamasının hemen hemen iki katıdır.

Yukarıda söylenenlere ek olarak, barınma, su ve sanitasyon gibi başlıklar (ayrıca yoksulluğun örneğin malnütrisyon gibi görünümüleri) ise Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından beş yılda bir yapılan Nüfus ve Sağlık Araştırmalarında (NSA) ele alınmaktadır. Kırsal alanlar söz konusu olduğunda su ve sanitasyon kalitesi görece düşüktür. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın yaptığı Aile Yapısı Araştırmasında (2012) borçlanma, sosyal yardımlardan yararlanma ve insanların maddi refah açısından kendi durumlarını nasıl değerlendirdiklerine ilişkin sorular da yer almaktadır. 2009 ve 2010 yıllarında Dünya Bankası ve UNICEF ekonomik krizin seçilmiş illerdeki haneler üzerindeki etkisini değerlendirmeye yönelik bir araştırmaya destek vermiştir. Bu araştırma, olumsuz ekonomik koşullardan hanelerin nasıl etkilendiğine ve nasıl kepti verdiğine ilişkin örüntüler hakkında belirli bir fikir vermektedir.

Eldeki mevcut göstergelerin, kişi olarak çocuğun ihtiyaçlarından çok hanelere odaklanma gibi bir yetersizliği vardır. Böylece yoksul hanelerde yaşayan çocuklar yoksul çocuklarla özdeş görülmektedir. Oysa böyle bir yaklaşım yanıltıcı olabilir. Çünkü hane geliri aile üyelerine eşit yarar sağlayacak şekilde harcanmıyor olabilir. Başka bir deyişle, yoksul sayılmayan hanelerde bile kadınlar, çocuklar ve özellikle kız çocuklar yoksulluk içinde olabilir. Dahası, çocukların ihtiyaçları yetişkinlerin ihtiyaçlarından farklıdır ve bu ihtiyaçlar yaş, cinsiyet ve engellilik gibi durumlara göre değişkenlik gösterir. Göstergelerin yetersiz kaldığı bir başka alan ise ayrıntılı coğrafi ayrıştırmaya gidilmemiş olmasıdır. Çocukların konut-barınma ve çevre koşullarına ilişkin bilgiler sınırlıdır. Kenetsel altyapının yaygınlaşması, kentlere göç, gecekondu yerleşimlerinin modern yerleşimlere dönüşmesi ve daha küçük ailelere yönelme gibi olgular birçok çocuk açısından barınma koşullarında iyileşme sağlamış olabilir. Ancak gene de ortada kira, elektrik-su vb giderlerin yüksekliği ve sık elektrik kesintileri gibi birtakım sorunlar vardır. Aşırı kalabalık evler ülkenin güneydoğusu ile birlikte kimi kırsal ve kentsel yerleşimlerde hala yaygındır. Kentlerde kiralar ve diğer kentsel hizmetlerin maliyeti pek çok aile için aşırı yüksektir. Kentlerde, gecekondu evlerle göreceli eski ve bakımsız apartman daireleri dahil olmak üzere birçok konut yapısal zayıflık, haşere veya ısıtma sisteminden kaynaklanan tehlikeler açısından sorunludur. Nüfus yoğunluğunun fazla olduğu kentsel bölgeler gürültülü ve kirlidir; çocuklar için oyun alanları olmadığı gibi yoğun trafik kazalara neden olmakta, çocukların hareket alanını kısıtlamaktadır.

3.2 Aile ortamı: Kız ve erkek çocukların evde aldıkları bakım ve destek, yalnızca ekonomik koşullara ve hanehalkı büyüklüğüne göre değil aynı zamanda aile yapısına, evdeki atmosfere ve ana babalarla çocuklara bakan diğer kişilerin eğitim, bilgi, yetenek ve tutumlarına göre de değişkenlik göstermektedir. 2008 Nüfus ve Sağlık Araştırmasına (NSA) göre Türkiye'deki çocukların %93'ü kendi anne ve babalarıyla birlikte yaşamaktadır. Bu durum, evliliğin hemen hemen evrensel, evlilik dışı doğan çocuk sayısının az, boşanmaların da seyrek olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, Türkiye'deki çocuklar, tek ebeveynli ailelerin daha yaygın görüldüğü başka ülkelerdeki çocuklara göre daha şanslı oldukları söylenebilir (Bununla birlikte, boşanma oranları artmıştır; ayrıca, çok sayıda çocuk, ana babanın sürekli anlaşmazlık ve kavga içinde olduğu, ancak ekonomik veya toplumsal nedenlerle boşanamadıkları aileler içinde yaşıyor olabilir). Genel olarak, çocukların büyük veya küçük kardeşleri vardır ve bir tahmine göre tüm çocukların dörtte biri (özellikle kırsal kesimlerde) başta büyük anne-büyükbaba olmak üzere yakın bir akrabanın da bulunduğu hanelerde yaşamaktadır. Evde çalışan ve/veya emekli bir büyüğün bulunması yararlı olabilmekle birlikte, bu kişinin bakım ve gözetim ihtiyacı varsa bu durum ailenin maddi kaynaklarını ve bakım yükünü artırmaktadır. Bu arada, tek ebeveynle yaşayan ya da ana babadan geçici veya kalıcı biçimde ayrılmış olan çocukların sayısı herşeye rağmen bir milyonu aşmaktadır ve bu çocukların ihmal gibi çeşitli

risklere maruz kalma olasılığının diğerlerine göre yüksek olduğu söylenebilir. 2008 NSA'sına göre çocukların %5'i diğerinin ölümü, ayrılma veya boşanma gibi nedenlerden dolayı tek ebeveynle (çoğunlukla anne) birlikte yaşamaktadır. Hem annesi hem de babasından ayrı yaşayan çocukların oranı %2'dir (çoğunun anne ve babalarının hayatta olmasına rağmen). 2-4 yaşlarındaki çocukların %97'si kendi annesi ve babasıyla yaşarken, 15-17 yaşlarına gelindiğinde bu oran %86'ya inmektedir.

Çocuk yetiştirme: Başta toplumun daha yoksul ve daha az eğitilmiş kesimlerinden olanlar pek çok ana baba, çocuklarının tüm haklarından haberdar olmayabilirler; temel sağlık ve beslenme gibi konularda, daha genel olarak iyi çocuk yetiştirme konusunda yetersiz veya yanlış bilgilere sahip olabilirler. Ayrıca bu ana babaların eğitim düzeyleri de çocukların sorunlarını anlamaları ve okul ödevlerinde onlara yardımcı olmaları açısından yetersiz kalabilir. NSA 2008'e göre, okul öncesi yaşlardaki çocukların çoğunluğu evlerinde, annelerinin bakım ve gözetimi altındadır (15 yaşından büyük kadınlar arasında istihdam oranı 2011 yılında ortalama yalnızca %25,6'dır). Evlerde çocuklara bakan diğer kişiler arasında annenin kayınvalidesi (yüzde 25), kendi annesi (yüzde 11), evin kız çocuklarından biri (yüzde 6) veya bir başka akraba (yüzde 5) yer almaktadır. 0-3 yaş grubuna yönelik profesyonel erken çocuk bakım hizmetleri çok sınırlı bir kesimi kapsamaktadır. Durum böyleyken aynı araştırma 15-49 yaş grubundan kadınların yalnızca %30'unun sekiz yıllık temel eğitimi tamamlamış olduğunu, %18'inin ise bu eğitimin ilk beş yılını bile tamamlamadığını göstermektedir. Bu göstergeler genç kadınlar arasında en yüksek düzeye çıkmaktadır – dolayısıyla göstergelerde son yıllarda bir iyileşme olması muhtemeldir. Ancak, düzeyler, genel olarak daha fazla çocuk sahibi olma eğilimindeki Doğu Anadolu bölgesi ile kırsal kesimdeki kadınlar için özellikle düşüktür. Özellikle eğitim düzeyi düşük ana babaların, onlara kitap okuyarak veya onlarla oynayarak çocuklarını küçük yaşlarda uyarma olasılıkları çok daha düşüktür (Eduser Danışmanlık Hizmetleri Şirketi: Okul öncesi Eğitimde Bilgi, Tutum ve Uygulamalar Araştırması, 2009). Bu durumdaki ana babalar şiddetin kimi biçimlerine kolaylıkla başvurabilmektedir. Bütün bunlar, daha yoksul ve eğitim düzeyi düşük ana babaların çocuklarını daha da dezavantajlı konuma getirmektedir. Ayrıca, geleneksel tabular ve roller, son kuşak sırasında meydana gelen hızlı toplumsal değişimler karşısında ana babaların çocuklarını ergenlik dönemine kadar gerektiği gibi yönlendirecek donanıma sahip oldukları söylenemez. Ana babalar, özellikle kız çocuklarının büyüdükçe hareketlerini giderek daha fazla kısıtlamakta, ev işlerini üstlenmeleri beklemektedir. Bu sorunlara karşı, aile danışmanlık hizmetleri mevcuttur. Sağlık, eğitim ve sosyal koruma sektörlerindeki çeşitli kamu kurumlarının ve Ana Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) gibi HDK'ların çabalarıyla kaliteli çocuk yetiştirme alanında eğitimler verilmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, AB'nin desteğiyle UNICEF tarafından geliştirilen programları temel alarak bu kurslardan birçoğunu yaşama geçirmektedir. Genel Müdürlük 2009 yılında, farklı ortamlarda ve farklı gruplarla kullanılmak üzere, yalnızca küçük çocuk değil her yaşta çocuk sahibi ana babalar için konsolide ve modüler bir paket hazırlamıştır. Türkiye'de uygulanmakta olan UNICEF programı kapsamında gerçekleştirilen ön araştırmalar ve maliyet-yarar analizleri, çocuk yetiştirme eğitimi programlarının başarılı ve maliyet etkin olduğunu ortaya koymuştur. Yararlanıcılardan gelen geri bildirim ise çocuk yetiştirme eğitimi alan ana babaların yeni edindikleri becerileri kullandıklarını, çocuklarıyla daha fazla konuştuklarını, fiziksel ceza, dayak gibi disiplin yöntemlerine artık başvurmadıklarını göstermektedir. Ne var ki, aynı uygulamadan yararlanabilecek çocuk sayısı düşünüldüğünde, bu hizmetlerin kapsamının henüz mütevazı düzeyde kaldığı da bir gerçektir. Söz konusu programlar çocukların en iyimser tahminle %5'inin anne ve babalarına ulaşabilmektedir. Programların kapsamının genişletilmesi ve en dezavantajlı toplum kesimlerine ulaşılması, siyasal destek ve finansman açısından

göğüslenmesi gereken sorunlardır. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK) de ülke ölçeğinde, dezavantajlı mahallelerde bulunan Çocuk Merkezlerinde aile eğitimi programları uygulamaktadır.

3.3 Sosyal koruma sistemleri ve çocuklar: Anayasa'nın 41. Maddesi Devlete başta kadınlar ve çocuklar olmak üzere aileyi koruma görevi verirken 61. Madde korunmaya muhtaç engellilerin, yaşlıların ve çocukların korunması yükümlülüğünden söz etmektedir. Pratikte, merkezi hükümete bağlı kurumların yanı sıra, sosyal güvenlik kurumları, kamu vakıfları ve yerel idareler dâhil çeşitli kamu kurumları emeklilere, hastalara, işsizlere ve yoksullara yönelik geniş kapsamlı programlar uygulamaktadır. Bu programlar kapsamında insanlara aylık bağlanmakta, sağlık kontrollerini yaptıran ve hastanede doğum yapan annelere şartlı nakit transferi (ŞNT) sağlanarak çocukları okula gönderilmekte, ayrıca çeşitli ayni yardımlar yapılmaktadır. Ancak, tüm bu yardımlar küçük ve sınırlı kaldığı gibi kalıcı, hak temelli ve iyi hedeflenmiş olmayabilmektedir. Yeni genel sağlık sigortası sistemine göre çocuklara ücretsiz sağlık sigortası yapılmasına rağmen kapsamlı bir sosyal güvenlik sisteminden söz etmek güçtür.

Hükümetin Yıllık Programlarında yer aldığı şekliyle kamu kesiminin sosyal harcamalarına ilişkin bilgiler ve bu harcamaların ulusal kurumlara göre ayrıştırılmış dökümü, bir bütün olarak sosyal harcamalar henüz ilgili Avrupa standartlarının altındadır ve GSYH'nin %17'si kadardır. Bu harcamalar da büyük ölçüde sağlık ve eğitim alanlarındaki harcamalarla birlikte, nüfusun görece genç olmasına rağmen kayıtlı istihdam kapsamında yer almış olanlara yapılan primli ödemelerden oluşmaktadır. Sosyal koruma kapsamındaki diğer uygulamalar ise GSYH'de %1'in altında paya sahiptir. Hükümetin 2012 Yıllık Programına göre sosyal transferlerin yoksulluk üzerindeki etkileri AB ülkelerine göre daha sınırlı kalmaktadır. Örneğin, belirtildiğine göre, görece yoksulluk bu transferler olmadan %26,5 iken transferlerden sonra %23,8'dir. Oysa 27 AB ülkesi alındığında bu farklılık %42,3 ile %16,3 arasındadır.

Sosyal Harcamaların Gelişimi (GSYH'nin %'si olarak)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011 tahmini	2012 programı
Eğitim	3,2	3,1	3,2	3,4	3,9	4,0	4,0	4,0
Sağlık	4,0	4,1	4,0	4,3	5,0	4,5	4,4	4,3
Sosyal Koruma	7,3	7,1	7,4	7,2	8,2	8,3	8,4	8,7
Emekli aylıkları ve diğer harcamalar	6,5	6,4	6,7	6,6	7,6	7,6	7,6	7,8
Sosyal yardım ve primsiz ödemeler	0,4	0,4	0,4	0,4	0,6	0,6	0,7	0,7
Doğrudan gelir desteği (çiftçilere)	0,4	0,4	0,3	0,2	0,1	0,2	0,2	0,2
TOPLAM	14,5	14,3	14,6	14,8	17,2	16,9	16,9	17,0

Kaynak: Yıllık Program 2012

Yeni kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Aile Yapısı araştırmasına (2011) göre son bir yıl içinde en azından bir kez herhangi bir yardımdan yararlanan ailelerin toplam içindeki yüzdesi 10,3'tür. Bu yardımları sağlayan başlıca kurumlar da Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile belediyelerdir. Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat) tarafından yapılan 2010 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasına (GYKA) göre sosyal transferlerin hanehalkı geliri içindeki payı %1,8'dir.

Özel olarak ailelere ve çocuklara yönelik sosyal koruma harcamaları son derece sınırlıdır. Bunun nedeni, örneğin çocuk zammı veya ikramiyesi, doğum izni kolaylıkları veya çocuk bakımı desteği gibi özellikle çocuklu ailelere yönelik programların geniş kapsamlı olmamasıdır. Benzer biçimde, sosyal yardım harcamalarının çocuklar üzerindeki etkisini düzenli olarak izlemeye yönelik düzenlemeler de bulunmamaktadır. Bu durumda, yüksek düzeydeki çocuk yoksulluğu karşısında yeterli girişimlerde bulunulduğu söylenemez. 2007 yılında, çocuk yoksulluğuna karşı mücadele amacıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı öncülüğünde AB normları doğrultusunda bir ulusal stratejik planın hazırlanması için mutabakata varılmış, ancak bu alanda bir ilerleme kaydedilmemiştir.

Yeni politikalar: Sosyal yardım politikası halen bir değişim süreci içindedir. Hükümet, muhtaç durumdakilere ulaşılması ve bunlara eşitlikçi temelde yardım sunulması için daha iyi veri toplanması, nesnel ölçüler ve standartlar, kurumlar arası işbirliğinin güçlendirilmesi ve daha nitelikli personel istihdamı gibi gereklilikleri kabul etmektedir. Yeni kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, hanelere yönelik sosyal yardımlarda bir puanlama sistemi üzerinde çalışmaktadır ve hükümet de sosyal yardımlarla hizmetleri kapsayacak bir Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) oluşturma vaadinde bulunmuştur. Daha önceleri farklı genel müdürlükler ve kurumlarca paylaşılan sorumlulukların yeni Bakanlıkta toplanması, kapsamlı bir sosyal koruma sisteminin geliştirilmesi ve sosyal koruma politikasında çocuklara daha fazla dikkat edilmesi açısından olumlu bir gelişmedir.

Bakanlık halen şartlı nakit transferi (ŞNT) sistemlerinin bir değerlendirmesini yapmaktadır. Ayrıca, UNICEF ile Kalkınma Bakanlığı da bir Çocuk Refahı Belgesi üzerinde çalışmaktadır. Bununla birlikte, oluşum halindeki sosyal koruma sisteminin çocuklara yönelik korumayı artıracığı kesin olmaktan uzaktır. Maliyet artış sarmalından ve bağımlılık kültüründen kaçınmak için, yardıma muhtaç kimselerin seçilmesinde titiz davranmaya ve işgücü piyasasına dahil olma hususuna özel önem verilmektedir. Hükümetin sosyal yardımların genel düzeyinde bir artışı hedefleyip hedeflemediği net değildir. Dahası, vurgu tekil üyelere değil hanehalkına yapılmaktadır ve yeni politikaların çocuk yoksulluğunu ortadan kaldırma bakımından olası etkisi de pek az tartışılmaktadır. Buna karşılık pek çok Avrupa ülkesinde çocuk refahı ve/veya yoksulluğu önde gelen tartışma konuları arasındadır ve çocuk yardım sistemleri hemen hemen tüm çocukları kapsamaktadır.

EÇG seçeneği: Çocuk yoksulluğuyla ilgi stratejilerden oluşturulacak herhangi bir bileşim, büyük olasılıkla, dezavantajlı çocukların profesyonel çocuk bakımı ve okul öncesi eğitim hizmetlerine erişimine öncelik tanıyacaktır. Çocukların gelecekteki eğitim ve iş olanakları açısından erken yaşların taşıdığı önem düşünülürse, EÇG küçük çocukların geçmişten yoksulluğu miras almalarına karşı yürütülecek mücadelede ilk fırsatı oluşturmaktadır. "Türkiye: Bir Sonraki Kuşak için Fırsatların Yaygınlaştırılması – Yaşamda şanslar raporu" başlığıyla yayınlanan (Şubat 2010) Dünya Bankası Avrupa ve Orta Asya Bölgesi İnsani Kalkınma Raporu, halen alt düzeyde olan EÇG'ye yönelik kamu yatırımlarının yoksullukla mücadele ve eşitsizliklerin kuşaktan kuşağa aktarılmasını durdurma açısından temel müdahale olduğunu savunmak amacıyla benzeştirmelere (simülasyonlara) başvurmaktadır (Rapor ayrıca eşitsizliğin çeşitli boyutlarının kökenlerini, ana babadan çocuğa, ondan da kendi çocuklarına nasıl aktarıldığını, sağlık ve eğitim alanlarında yol açtığı örneğin düşük doğum ağırlığı, iyot yetersizliği, bodurluk, eksik bağışıklama, eğitime erişim sıkıntısı ve eğitimde başarısızlık gibi sonuçları tartıştığı için de değer taşımaktadır).

3.4 Çocuk işçiliği: Çocuklar arasındaki yoksulluğun en önemli görünümünden biri de çocuk işçiliğidir. Çocuk işçiliği, çocuklar açısından ciddi sonuçlara yol açmaktadır. Çalışan çocuklar

çeşitli risklere açıktır; örneğin okullarını bırakabilirler, derslerini kaçırabilirler, ders çalışma imkanı bulamayabilirler ve tüm bunlar çocukların sosyalleşmelerini etkiler; fiziksel, duygusal ve bilişsel gelişimlerine zarar verebilir ve yetişkin hayatlarında yeterli bir gelir düzeyine ulaşmalarını engelleyebilir. Çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri çocukları sağlıksız ortamlara, zararlı maddelere, yetersiz beslenmeye, fiziksel acılara ve tükenmişliğe, kaza riskine, zararlı bağımlılıklara, şiddete, işverenlerinin ya da başkalarının istismarına maruz bırakabilir. Sokaklarda çalışan çocuklar ise, çetelere katılma ya da kendilerinden beklenen kazancı elde etme amacıyla suça yönelme gibi ek risklerle karşı karşıyadır. Bu nedenle, Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin 32. Maddesi "çocuğun ekonomik sömürüye ve her türlü tehlikeli işte ya da eğitime zarar verecek ya da sağlığı veya bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal ya da toplumsal gelişmesi için zararlı olabilecek nitelikte işlerde çalıştırılmaya" karşı korunma hakkını öngörür. Sözleşme ayrıca devletlere, çalışma saatlerinin ve koşullarının düzenlenmesi ve çeşitli yaptırımlar uygulanması dahil olmak üzere bu amaca yönelik yasal, idari, sosyal ve eğitsel önlemler almaları çağrısında bulunmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat) 2012 yılında çocuk işçiliğiyle ilgili bir araştırma yapacaktır. Kurumun bu alanda en son 2006 yılında gerçekleştirdiği araştırmaya göre Türkiye'de 6-17 yaş grubundan çocukların yüzde 5,9'u (900 bini aşkın çocuk) bir tür ekonomik etkinlik içindedir. Bu çocukların üçte biri 6-14 yaş grubundandır. Çalışan tüm çocukların yarısına yakını aile işletmelerinde ücretsiz işçi olarak çalışmaktadır. Tarımda çalışanların payı yüzde 40 civarındadır. Kız çocuklar, kentsel alanlarda çalışan çocukların dörtte birini, kırsal alandakilerin ise yüzde 40'ını oluşturmaktadır. 6-14 yaş grubundan olup çalışan çocukların yüzde 39'u, 15-17 yaş grubundan çalışan çocukların ise yüzde 83'ü okula gitmemektedir. Daha önceki araştırmanın yapıldığı 1999 yılı ile karşılaştırıldığında çalışan çocuk sayısı özellikle kırsal kesimde ve ücretsiz aile işleri bakımından azalmıştır.

Çocuk işçiliğindeki genel azalma, ekonomik gelişme, en başta tarım kesiminde çalışan nüfusun azalması, okul süresinin uzaması, bu arada çeşitli bakanlıklar ve kuruluşlarla birlikte ILO'nun bu alandaki çalışmaları gibi etmenler sonucunda sürüyor olabilir. Ancak yine de, çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri dahil olmak üzere – sokaklarda çalışma, küçük ölçekli sanayi/hizmet kuruluşlarında çalışma ve mevsimlik tarım işçiliği- sömürücü nitelikte çocuk işçiliğinin sürdüğü bilinmektedir. Mevsimlik tarım işçiliğinde on binlerce erkek ve kız çocuk her yıl aileleriyle birlikte (kimi durumlarda kendi başlarına) pamuk, fındık ve diğer tarım ürünlerinin yetiştirildiği yörelere göçmektedir. Gidilen yerlerdeki yaşam koşulları hayli ilkel olabilmekte, iş için buralara gelen ailelerine eşlik eden, henüz çalışmak için çok küçük olan çocukları etkilemektedir. Mevsimlik tarım işçileri genel olarak ülkenin güney ve güneydoğusundan ailelerdir ve bu aileler ilkbahar başlarından sonbahar sonlarına kadar evlerinden uzakta çalışabilmektedir. Böylece çocuklar bir süre için okullarına gidememektedir (Bakınız, merkezi Ankara'da olan Kalkınma Atölyesi'nin son yayınları; özellikle Türkiye'de Mevsimlik Tarımsal Göçten Etkilenen 6-14 Yaş grubu Çocuklar – Fındık, Pancar ve Pamuk Hasadı ve Sera Sebzeçiliği, <http://www.kalkinmaatolyesi.org>). Çok sayıda çocuk ailelerinin tarımsal işletmelerinde veya diğer işlerinde uzun saatler çalışmakta, tamirhanelerde ve fabrikalarda el emeğine dayanan tekdüze işler yapmakta, seyyar satıcılıkla uğraşmakta, ayakkabı boyamakta, su satmakta, evsel atıkları ayırmakta veya turist rehberliği yapmaktadır. Bebekler ve çok küçük yaşlardaki çocuklar dilenciler tarafından yoldan gelip geçenlerin dikkatini çekmek için kullanılmaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı- ILO-UNICEF tarafından hazırlanan bir rapor (<http://www.ilo.org/public/english/region/eurpro/ankara/areas/childrenworkinginculturalandartisticactivities.pdf>) filmlerde, reklamlarda ve televizyon dizilerinde rol alan küçük kız ve erkek çocukların çalışma koşullarına dikkat çekmiştir. Bu çocuklar, dinlenecekleri veya oyun oynayabilecekleri herhangi bir yer,

kollayıcı ve gözetici nitelikte herhangi bir kişi olmadan aşırı soğuk ortamlarda veya dumanlı stüdyo ortamlarında 12 saat veya daha uzun süreler çalıştırılabilmektedir. Ayrıca, başta ergen yaşlardaki kızlar olmak üzere kimi çocuklar da, ailelerinin kalabalık olması ya da ebeveynlerinden birinin ölmesi, hastalanması, kaza geçirmesi veya evde olmaması gibi durumlar nedeniyle ev işlerinin önemli bir bölümünden sorumludur.

Ailelerin çocuklarının emeğinden yararlanma eğilimi, kendi yoksulluklarının yanı sıra, zamanında kendilerinin de çocuk işçiliğinin geleneksel biçimlerine dahil olmuş olmaları, çocuk işçiliğinin belirli biçimlerinin içerdiği tehlikelerin ne derece farkında oldukları veya eğitime verdikleri değer gibi çeşitli etmenlere bağlı olarak değişebilir. Eğer ailenin geçmişinde eğitim alanında herhangi bir başarı yoksa veya çocukların okullarında başarılı olamadıkları izlenimi varsa, eğitime verilen değer de düşük olabilmektedir. Her zaman olmasa bile genellikle yoksullukla örtüşen bu tür tutumlar, örneğin kırsal kesimde yaşayanlar veya Romanlar gibi kimi topluluklarda daha yaygın görülebilir. Çocuk işçiliğinin ana babalar, toplum ve işverenler tarafından kabul edilebilirliği de yerel ekonominin özelliklerine göre değişkenlik gösterebilir. Çocuk oyuncuların ebeveynleri, çocuklarının gün gelip ünlü kişiler olacakları umudu nedeniyle olumsuz çalışma koşulları sineye çekebilir, bu işin çocuklarının sosyal gelişimi ve eğitimi üzerindeki etkilerini önemsemeyebilirler. Çalışmak ayrıca, evlerinde veya okullarında mutsuz olan çocuklara cazip gelebilir.

Çocuk işçiliğine karşı mücadele: Türkiye, Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin yanı sıra belirtilen şu ILO Sözleşmelerinin de tarafı durumundadır: 138 sayılı Sözleşme (Asgari Yaş Sözleşmesi) ve 182 sayılı Sözleşme (En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi). Ancak Türkiye, küçük yaştakilerin gece çalışmalarıyla ilgili 79 ve 90 sayılı ILO Sözleşmelerine taraf değildir. Çeşitli yasalar, çocukların çalıştırılabilecekleri işler, asgari yaşlar ve çalışan çocukların hakları/korunmaları ile ilgili hükümler içermektedir. İş Yasası, belirli istisnalar dışında 15 yaşından küçüklerin çalıştırılmalarını yasaklamaktadır. Ne var ki, Türkiye ekonomisinde kayıt dışı sektörün yaygınlığı, çok sayıda küçük işletmenin varlığı ve sendikaların zayıflığı yasanın uygulanmasını güçleştiren etmenlerdir. Ayrıca, İş Yasası tarım kesiminde geçerli değildir, iş müfettişlerinin sayısı azdır ve tarımsal işletmelerle küçük işyerleri teftiş sürecine tabii değildir. Uygulanan cezalar caydırıcı olmaktan uzaktır. Sokaklarda çalışma her durumda yasa dışı değildir. İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili bir yasa tasarısı, 18 yaşından küçükler için ağır ve tehlikeli işleri yasaklayan İş Yasası hükmünü kaldırdığı için 2012 yılı başlarında HDK'ların ve akademinin eleştirilerine maruz kalmıştır.

Çocuk işçiliğinin zararlı biçimlerinin ortadan kaldırılması, gelişkin ve iyi uygulanan yasal düzenlemelerin yanı sıra başka uygulamaları da gerektirir. Bunun için, daha gelişkin çocuk koruma ve önleme sistemleri, yoksullukla mücadeleye yönelik sosyal yardım ve koruma politikaları ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın bugün zorunlu hale gelen ortaöğretim dahil okul devamsızlığının izlenmesine ve bu sorunun çözümüne yönelik olarak geliştirdiği sistemlerin etkili biçimde kullanılması gerekmektedir. En başta, hükümetin değişik kesimleri, iş çevreleri, sendikalar ve sivil toplum arasında ulusal ve yerel düzeylerde eşgüdüm sağlanması zorunludur. Doğum kaydı olmayan çocukların çalışma yaşamına yönelindiklerine ve bu çocukların yetkili mercilerin gözlerinden kolayca kaçabileceklerine ilişkin gözlemlerden hareketle, herkesin nüfusa kaydolmasına yönelik çabaların da sürmesi gerekmektedir. Dahası, çocuk işçiliğine karşı çabaların arz ve talep yanlarına ilişkin etmenlerin yeterli analizinden sağlanan girdilerle beslenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılmasının, aile bütçesi, toplumsal yapılar, işverenlerin araçlarının ve ilgili diğer tarafların durumu ile üretim, fiyatlar, istihdam ve ihracat gibi ekonomik göstergeler üzerindeki olası etkilerini de

tartışmak gerekir.

2005 yılında, en kötü biçimlerdeki çocuk işçiliğinin 2015 yılına kadar ortadan kaldırılması amacıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı çocuk işçiliği birimi öncülüğünde Zamana Bağlı Politika ve Program Çerçevesi hazırlanmıştır. Bu belge aynı zamanda çocuk işçiliğinin önlenmesi ve/veya çalışan çocuklara hizmet sunulması ve koşullarının iyileştirilmesi için mevcut hukuksal çerçeve ile birlikte bu alanda 1992 yılından bu yana uygulanan projeler hakkında bilgi vermektedir. Ancak, stratejinin eksiksiz uygulanabilmesi için daha fazla kaynak, kapasite ve kararlılık gerekmektedir.

BM Çocuk Hakları Komitesi Haziran 2012'de dile getirdiği Sonuç Gözlemlerinde Türkiye'yi "çocuk işçiliğine karşı mücadelede ve çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin ortadan kaldırılmasında her tür araç ve imkandan yararlanması" tavsiyesinde bulunmuştur. Komite tarafından dile getirilen tavsiyeler arasında istihdama kabulde asgari yaşın zorunlu eğitimi tamamlama yaşıyla uyumlulaştırılması (TBMM'nin Mart 2012'de kabul ettiği eğitim sistemini yeniden yapılandıran yasayla ortaöğretim zorunlu hale getirilmiştir) ve bu yaşın 182 sayılı ILO Sözleşmesi'ne uygun olarak çocukların tehlikeli koşullarda çalıştırılmalarıyla ilgili yönetmelikle de bağdaştırılması yer almaktadır.

4. Çocuk sağlığı ve beslenmesi

** Türkiye’de bebek ve beş yaşından küçük çocuk ölüm hızları hızla düşmeye devam etmekle birlikte Türkiye ile bu alanda en başarılı olan ülkeler arasında henüz bir mesafe vardır ve bu da büyük ölçüde ülkenin daha az gelişmiş bölgelerinde ölüm hızlarının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye şimdi bu açığın kapatılmasını hedefleyebilir.*

** Çocuk beslenmesi alanında iyileşmeler olmakla birlikte henüz ortada ciddi sorunlar vardır. Türkiye’deki çocukların %10’unda bodurluk vardır –büyük ölçüde az gelişmiş bölgelerde. Bodurluk, yaşa göre boyun kısa kalması demektir ve çeşitli sağlık ve gelişme sorunların ortaya çıkma ihtimalini işaret eder. Bu kabul edilemez durum, yoksulluğun, ailede verilen bakımın yetersizliğinin ve kamu hizmetlerindeki açıkların yansımasıdır. Ayrıca, mikrobesein yetersizlikleri de kayda değer boyutlardadır.*

** Sağlık sektöründeki dönüşümün bir parçası olarak Türkiye’de çocuklar için ücretsiz sağlık sigortası getirilmiştir. Halk sağlığı alanında, yalnızca bebek yaşatma, bağışıklama veya anne sütüyle beslemeye odaklanmayıp hedefleri herkes için daha güvenli ve daha sağlıklı yaşama doğru genişleten daha bütünlüklü hizmetler öngörülebilir. Bu ise, aile hekimliği sisteminin daha ileri düzeyde geliştirilmesini, sistemin nerede olurlarsa olsunlar tüm çocuklar üzerindeki etkilerinin titizlikle izlenmesini ve değerlendirilmesini gerektirir.*

** Çok sayıda bebek ve küçük çocuk, mümkün olan en erken dönemde tespit edilip müdahaleyi gerektiren bir tür engellilik durumu veya gelişim gecikmesiyle karşılaşmaktadır. Gelişimsel Pediatri Birimlerinin öncülüğünü yapan Türkiye’nin, sağlık sistemi içinde gelişim gecikmeleri ve engellilik durumlarına yönelik tutumları değiştirmek, tüm çocuklar için doğru tarama ve teşhis sağlayarak gerekli erken müdahalelerde bulunmak ve bu alandaki örnek uluslararası uygulamalar doğrultusunda özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetlerini geliştirmek için çok daha fazla yatırım yapması gerekmektedir.*

4.1 Yaşama: Son yıllarda, yükselen gelirler, annelerin daha iyi eğitim almaları, kentleşme, ve doğurganlık alanında daha sağlıklı uygulamalar gibi toplumsal eğilimlere paralel olarak ve doğum öncesi bakım ve izleme, doğumlara nezaret, personelin bilgililiği ve yoğun bakım birimlerinin varlığı dahil olmak üzere sağlık hizmetlerinin kapsamında ve/veya niteliğindeki iyileşmelerin de etkisiyle, bebek ve beş yaşından küçük çocuk ölümlerinde çarpıcı azalmalar meydana gelmiştir (ancak bu azalmaların yüksek bir düzeyden başladığı hatırlanmalıdır). BM verilerine göre Türkiye’de 5 yaş altı ölüm oranı 1000 canlı doğumda 18, bebek (0-12 ay) ölüm oranı da 1000 canlı doğumda 14’tür. Uluslararası bir karşılaştırma yapmak gerekirse, dünya

ortalaması 5 yaş altı ve bebek ölüm oranları sırasıyla 57 ve 40'tır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika için bu oranlar 41 ve 31, Orta ve Doğu Avrupa-Bağımsız Devletler Topluluğu için 23 ve 19, sanayileşmiş ülkeler içinse 6 ve 5 olarak karşımıza çıkmaktadır (UNICEF: Dünya Çocuklarının Durumu Raporu, 2012). Sağlık alanındaki yetkililer Türkiye'nin de çok kısa süre içinde tek rakamlara ulaşacağına emindir. Çocuk ölüm hızlarında son dönemlerde sağlanan hızlı azalmanın öyküsü "Türkiye'de 5 yaşından küçükler ölüm hızında (5YKÖH) azalma: Durum araştırması" adlı yayında anlatılmaktadır (<http://www.unicef.org.tr/en/knowledge/detail/1035/decline-in-the-under-5-mortality-rate-u5mr-in-turkey-a-case-study>; yanının Türkçesi: <http://www.unicef.org.tr/tr/knowledge/detail/1034/turkiye-de-5-yasindan-kucukler-olum-hizinda-5ykoh-azalma-bir-durum-arastirmasi>).

Beş yaşından küçükler ve bebek ölüm hızlarında en gelişmiş ülkelerde görülen düşük düzeylere ulaşılması, riskli durumlara (prematüre doğumlar, düşük doğum ağırlığı...) ve bebek ölümlerinin çoğunlukla ortaya çıktığı doğumu izleyen ilk haftalara odaklanılmasını gerektirmektedir. Bu arada, bölgeler ve sosyal gruplar arasındaki eşitsizlikler de önemli boyutlardadır. 2008 Nüfus ve Sağlık Araştırması (NSA) araştırmayı önceleyen on yıl içinde 5 yaşından küçükler ölüm hızını kırsal kesimlerde 43, "Doğu" bölgesinde 50 ve en alttaki beşte birlik gelir dilimine mensup anneler arasında 52 olarak belirlemiştir. Bu dönem için ülke ortalaması 33'tü. Sosyoekonomik koşullar, eğitim düzeyi, doğurganlık pratikleri ve ev ile sağlık kuruluşu arasındaki mesafe gibi değişkenlerin yanı sıra bu eşitsizlikler aynı zamanda altyapı ve hizmetlerin dağılımındaki coğrafi farklılıkları ve sağlık personelinin sıkça değişmesini de yansıtıyor olabilir. Aynı araştırmaya göre doğuda annelerin ancak %79'u doğumdan önce tıbbi bakım ve rehberlik almaktadır. Bu oran, ülke ortalamasının 13 puan altındadır. Yine Doğu'da annelerin %74'ü doğum sırasında yardım almaktadır ki bu da ülke ortalamasının 17 puan gerisindedir. Üstelik Doğu'daki annelerin yalnızca %33'ü doğum sırasında doktor (hastabakıcı değil) yardımı almaktadır. Benzer eşitsizlikler kırsal ve kentsel alanlar arasında da görülmektedir. BM Çocuk Hakları Komitesi Haziran 2012'deki Sonuç Gözlemlerinde Türkiye'ye "bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi ve anne ve bebek ölümlerinde ülkenin doğu bölgelerinin hedef alınması" tavsiyesinde bulunmuştur. 2013 yılında gerçekleştirilecek bir sonraki NSA, bebek ve çocuk ölümleri ile ana-çocuk sağlığı hizmetlerinin ulaştırılmasında/alınmasında görülen bölgeler arası eşitsizliklerin azalmış olduğu tespitinde bulunması muhtemeldir. Bu tabloyu sağlayan politika inisiyatifleri arasında düzenli sağlık muayenelerine ve doğumların hastanede yapılmasına bağlı şartlı nakit transferleri, ücra yerlerde doğum yapan kadınlara sağlanan ulaşım ve diğer imkanlarla ev ziyaretleri yer almaktadır. Ne var ki, Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat) tarafından açıklanan son ölüm verilerine göre doğu bölgelerinde bebek ölümleri 2010 yılında da ülke ortalamasının önemli ölçüde üzerinde kalmıştır.

Ölüm zamanına göre bebek ölümleri, 2010

	ölüm sayısı	toplamın %'si
0 gün	2,172	14.4
1-6 gün	4,796	31.9
7-29 gün	2,638	17.5
1-4 ay	3,451	22.9
5-8 ay	1,349	9.0
9-11 ay	643	4.3
Toplam	15,049	100.0

Kaynak: 31 Mart 2012 itibarıyla Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat)

Bölgelere göre bebek ölümleri, 2010

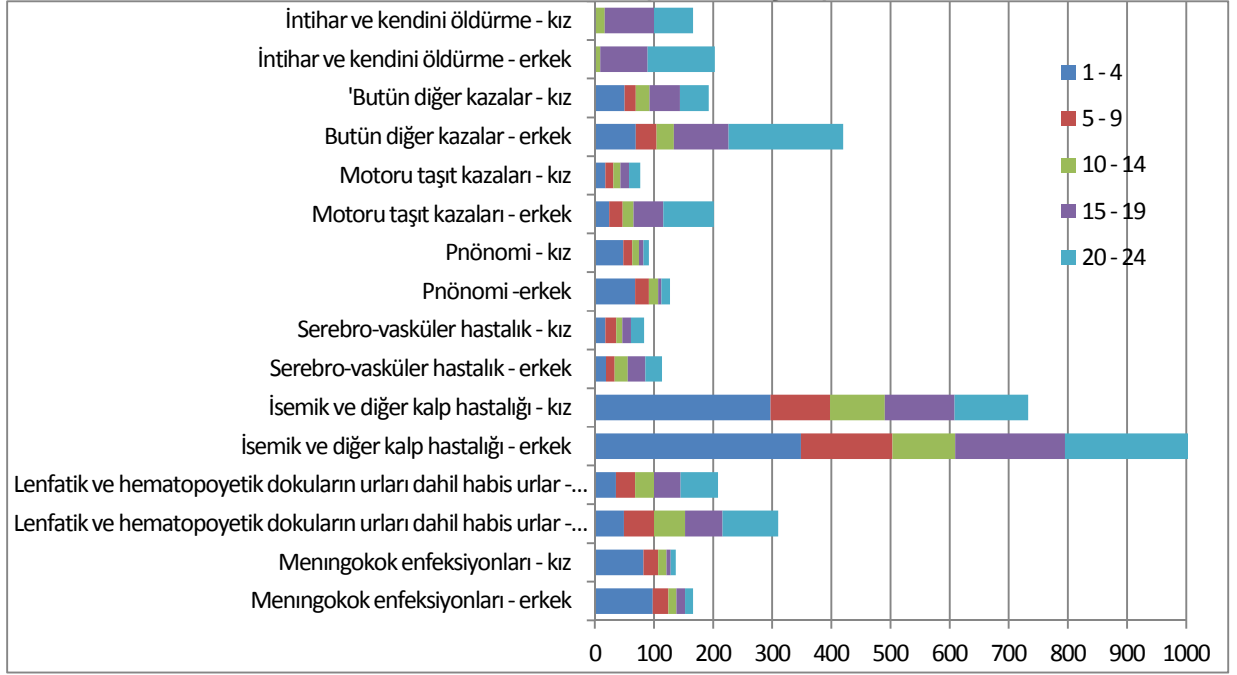
	ölüm sayısı	ölüm hızı (‰)
TR1 İstanbul	2.048	9,7
TR2 Batı Marmara	372	10,4
TR3 Ege	1.464	11,6
TR4 Doğu Marmara	998	10,0
TR5 Batı Anadolu	1.232	11,6
TR6 Akdeniz	2.003	12,2
TR7 Orta Anadolu	693	11,0
TR8 Batı Karadeniz	689	11,3
TR9 Doğu Karadeniz	362	10,7
TRA Kuzeydoğu Anadolu	688	14,0
TRB Orta Anadolu'nun Doğusu	1.205	14,5
TRC Güneydoğu Anadolu	3.295	16,0
Toplam	15.049	12,1

Kaynak: 31 Mart 2012 itibarıyla Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat)

Coğrafi ve iklimsel koşullara, ekonominin gelişmişlik düzeyine, eğitime ve altyapıya, kentleşmeye ve halk sağlığı alanındaki temel müdahalelere bağlı olmak üzere, Türkiye'de çocukluk dönemi hastalıkları ve diğer bulaşıcı hastalıklar nedeniyle meydana gelen çocuk ölümlerinin sayısı düşüktür. Türkiye 2002 yılından bu yana çocuk felcini ortadan kaldırmıştır ve 2003-2005 döneminde gerçekleştirilen Ulusal Kızamık aşısı Kampanyası Sağlık Bakanlığı'na göre yüzde 95'lik kapsama ulaşmıştır. Böylece kızamık aşısı kapsamı sanayileşmiş ülkelerle aynı düzeye gelmiş ve bebeklerin yüzde 100 aşı kapsamında yer almasını öngören Binyıl Kalkınma Hedefine ulaşabileceği ortaya çıkmıştır. Rutin bağışıklama politikalarının kapsamı genişletilmiştir. 2008 NSA'ya göre 12-23 aylık çocukların %74'ünün aşıları tamdır (o dönem için aşıların tamlığı bir doz BCG, 3 doz çocuk felci ve bir doz kızamık aşısı anlamına gelmektedir). Oysa bu oran 2003 yılında %54 idi. Buna karşılık 2 yaşındaki çocuklar arasında tam bağışıklama kırsal kesimde ve doğuda yalnızca yüzde 60 kadardır. Bu da, talep tarafındaki etmenlerin yanı sıra hizmet sunumunda ve personelde bölgeye göre farklılaşmaların işareti sayılabilir.

Türkstat'a göre 2010 yılında 5-9 yaşlarında 920, 10-14 yaşlarında 798, 15-19 yaşlarında 1.399 ve 20-24 yaşlarında 1.710 ölüm meydana gelmiştir. 5-19 yaş grubundaki ölümlerin beşte üçü, 20-24 yaş grubundaki ölümlerin de üçte ikisi erkek ölümleridir. Çeşitli ölüm nedenleri verilmektedir, ancak tüm ölümler için neden göstermek mümkün olmadığından, bu sayılara dikkatle yaklaşılmalıdır.

Yaş ve cinsiyete göre 1 ile 24 yaş arasında ölen çocuk ve gençlerin ölümlerinin bazı nedenleri, 2010 (ölüm sayısı)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat), 31 Mart 2012 itibarıyla

4.2 Beslenme: Türkiye'deki çocukların beslenme durumu, anne sütüyle emzirmenin teşvikine ve tuzun iyotlanmasına yönelik resmi politikalarla birlikte ekonomik kalkınma, kentleşme, daha küçük aile ve toplumsal değişim gibi etmenler sonucunda iyileşmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'deki çocukların önemlice bir yüzdesi yetersiz beslenmeye maruz kalmakta veya demir, iyot ve vitamin gibi mikrobesein eksiklikleriyle ilgili sağlık sorunları veya riskleriyle yaşamaktadır. Bu durum, çocuk yoksulluğunun, sosyal koruma sistemlerinin ve sosyal hizmetlerin durumu yeterince düzeltilmediğinin, kimi durumlarda da anne babalarla çocuklara bakın diğer kişilerin diyet ve besleme konularındaki ihmal veya bilgisizliklerinin göstergesidir. 2011 yılında gerçekleştirilen ülke ölçeğindeki beslenme araştırmasının sonuçları henüz açıklanmamıştır ve mikrobesein yetersizlikleriyle ilgili istatistik bilgiler de sınırlıdır. Bununla birlikte, 2008 Nüfus ve Sağlık Araştırması (NSA) beş yaşından küçük çocukların %10,3'ünün bodurluğa, %3,2'sinin de ileri derecede bodurluğa maruz olduğunu göstermektedir. Beş yaşından küçük çocuklar arasında bodurluğa maruz olanların oranı 1998'de %16, 2003'te ise %12,2 idi. Bodur çocuklar, kronik yetersiz beslenmenin bir işareti olarak yaşlarına göre boyca kısıdırlar. Türkiye'de beş yaşından küçük çocukların %1'ine yakını kavrukluğ göstermektedir. Başka bir deyişle, bu kez akut yetersiz beslenme nedeniyle çocukların kiloları boylarına göre düşük kalmaktadır.

Yetersiz beslenme, yalnızca yaşam şansını, fiziksel sağlığı ve yapıyı değil bilişsel gelişimi de etkilemektedir. Küresel düzeyde, gizli bir afet olarak tanımlanmıştır. Sorun, yoksul ülkelerin yanı sıra orta gelir düzeyindeki ülkelerde de sürmektedir. UNICEF'in 2012 Dünya Çocuklarının Durumu raporunda aktarılan WHO verilerine göre bodurluğun yaygınlığı Mısır'da %29, Malezya'da %17 ve Meksika'da %16 iken, Ürdün ve Brezilya'da sırasıyla yalnızca %8 ve %7'dir.

Türkiye'de yetersiz beslenme, bölgelere, kırsal ve kentsel yerleşimlere göre önemli farklılıklar göstermektedir. Ülkede yoksulluğun dağılımı göz önünde tutulduğunda bu durumda şaşırtıcı

bir yan da yoktur. Türkiye'yi beş ana bölgeye ayıran 2008 NSA'ya göre "Doğu" bölgesindeki çocukların %20,9'unda bodurluk varken "Batı"da bu oran %7,6'dır. Bodurluk oranının belirli iller veya ilçelerde daha da yüksek seyrediyor olması muhtemeldir. Araştırma, iyotlu tuz kullanan hanelerin oranını Doğu için yüzde 61 olarak belirlemiştir. Bu oran ülke ortalamasının 24 puan altındadır. BM Çocuk Hakları Komitesi 2012 Haziran ayındaki Sonuç Gözlemlerinde Türkiye'ye "başta bodurluk olmak üzere yetersiz beslenmeyi ortadan kaldırmaya, Doğu bölgelerine özel ağırlık tanıyarak neonatal bakımı iyileştirmeye yönelik çabalarını sürdürme" tavsiyesinde bulunmuştur. Ulaşılması güç yörelerde sağlık ve beslenmeyle ilgili sonuçları iyileştirmeye yönelik çabalar, nüfus içindeki daha geniş kapsamlı ekonomik ve sosyoekonomik dezavantajları giderecek politikalar bağlamında yürütüldüğünde çok daha anlamlı olacaktır.

Anne sütüyle besleme: Türkiye'deki hemen hemen her çocuk bebekliğinin bir döneminde anne sütüyle beslenmektedir. Bu durum, çocuğun yaşam ve sağlıklı olma, duygusal ve bilişsel açılardan iyi gelişme şanslarını artırmaktadır. 2008 NSA bir dönem anne sütüyle beslenen bebek oranını yüzde 98,5 olarak belirlemektedir. Ancak ideal olanı, bebeklerin ilk altı ay boyunca yalnızca anne sütüyle beslenmeleridir. Bu ölçüte göre bakıldığında ilk altı ay içinde yalnızca anne sütüyle beslenen bebek oranı %41,6'da kalmaktadır. Sağlık Bakanlığı tarafından başlatılıp UNICEF tarafından desteklenen Bebek Dostu Hastaneler Girişimine ve aynı alandaki diğer çabalara karşın durum böyledir. Belirli bir dönem yalnızca anne sütüyle besleme açısından Türkiye'nin performansı, UNICEF'in 2012 Dünya Çocuklarının Durumu raporunda verilen %37'lik dünya ortalamasının üzerindedir. Ne var ki, henüz iki aylık bile olmamış çok sayıda bebek (NSA'ya göre iki aylıkların beşte biri) hazır mamalarla beslenmekte, ayrıca 4 ve 5. aylarda yalnızca anne sütüyle beslenen bebek sayısı da azalmaktadır (NSA'ya göre dörtte birden az). 2013 yılı NSA'sı bu alanda ilerleme kaydedildiğine işaret edecek olsa bile, ülkenin her yerinde 0-6 aylık bebeklerin annelerinin yarısından fazlası bebeklerini uygun olmayan biçimlerde besliyor olacaktır. Dahası, bebek mamalarının pazarlanmasına ilişkin kurallarla ilgili olup ilk kez 2002 yılında bu alandaki uluslararası kurallar doğrultusunda hazırlanan bir yönetmelik, AB uyumu ile ilgili meseleler, mama üreticilerinin lobi faaliyetleri ve hükümetin kararsızlığı gibi nedenlerden dolayı henüz yürürlüğe girmemiştir. BM Çocuk Hakları Komitesi Haziran 2012'deki Sonuç Gözlemlerinde Türkiye'ye "anne sütüyle beslemeyi yaygınlaştırmaya ve Bebek Mamalarının Pazarlanmasına İlişkin Uluslararası Kuralları tam olarak uygulamaya yönelik çabalarını güçlendirme" tavsiyesinde bulunmuştur.

4.3 Çocuklara yönelik sağlık hizmetlerindeki eğilimler: Çocuklara yönelik halk sağlığı politikasında, doğum öncesi bakım, bağışıklama ve anne sütüyle besleme gibi özel hizmet alanlarındaki geniş ölçekli programların ağırlığı görülmektedir. Dolayısıyla, Türkiye'deki çocukların sağlığı, bu programların örneğin azalan bebek ölümleri veya kızamığın ortadan kaldırılması gibi beklenen sonuçlarına ilişkin toplanan verilerle ölçülmektedir. Söz konusu programlar başarı sağlamıştır ve bir ölçüde kurumsallaşmış sürdürülebilirlik kazanmıştır. Ulusal sağlık politikası şimdi bu tür bir çalışmayı sürdürmenin önemini – özellikle daha yoksul yöreler ve dezavantajlı toplumsal gruplar söz konusu olduğunda- küçümsemeden çocuklara yönelik daha bütünlüklü bir yaklaşım benimsemek, herkes için sağlığı öngören nihai amacına yönelik hedeflerinin kapsamını genişletmek ve uygun yeni göstergeler geliştirmek durumundadır. Yapılacak müdahalelerdeki önceliklerin, eski sorunlar önemini yitirdikçe, şimdiye kadar ihmal edilen konular (örneğin çocukların maruz kaldıkları kazalar ve yaralanmalar) ön plana çıktıkça ve örneğin çocukluk dönemi kanser vakaları ve obezlik gibi yaşam tarzından kaynaklanan yeni sorunlar gündeme geldikçe (bugün okul kantinleri menüsü obezlikle mücadele kurallarına tabidir) değişmesi gerekebilir. Beslenme açısından ise, anne sütüyle besleme ve mikrobelerin yanı sıra, ek beslenme ve genel olarak diyetetik daha fazla önem kazanabilir.

Sağlık sisteminde bir dizi değişiklik gerçekleşmektedir. Bu değişiklikler, coğrafi ve toplumsal konuma bakılmaksızın tüm çocuklara uzanabilen, çocuklara daha kapsamlı sağlık hizmetleri verilmesini sağlayacak bir sisteme katkıda bulunma potansiyelini taşıdığı gibi kimi riskler de içermektedir. Yakınlarda, 2012 yılında Sağlık Bakanlığı'nın iç örgütlenmesinde bir değişiklik yapılarak Ana-Çocuk Sağlığı ve Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlükleri arasındaki ayrıma son verilmiş ve Türkiye Halk Sağlığı Enstitüsü gibi yeni birimler oluşturulmuştur. 2010 yılında aile hekimlerinin tüm ülkeye yaygınlaştırılmasını öngören sistem tamamlanmış, böylece yeni ve etkili bir temel sağlık hizmetleri ağı oluşturulmuştur. Bu değişiklik, kısmen Dünya Bankası'nın etkisiyle olmak üzere, sağlık sisteminde 2000'li yılların başından bu yana devam eden yapısal "dönüşümün" bir parçasıdır.

Sağlık sisteminin değerlendirilmesi ve izlenmesi

Hükümetin 2012 Yılı Programına göre sağlık hizmetlerinde "dönüşüm" politikası hizmet sunumuna, hizmetlere erişime, temel sağlık göstergelerine ve sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyete önemli katkılar sağlamıştır. Bununla birlikte Program, fiziksel altyapı ve personelin kent/kır ve bölgesel dağılımında hala önemli eşitsizlikler olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca, sağlık hizmetlerinin finansal sürdürülebilirliğine ilişkin konuların gündemde yerini koruduğu da belirtilmektedir. Programda belirtildiğine göre sağlık alanındaki harcamalar artarak GSYH'nin küçüldüğü bir yıl olan 2009'da GSYH'nin %5'ine ulaşmıştır. Ancak Hükümet ileride maliyetleri düşürmeyi ve gelirleri artırmayı öngörmektedir.

Sağlık sistemiyle ilgili genel olarak benzer, ancak daha ayrıntılı değerlendirmeler içeren raporlar arasında şunlar da yer almaktadır:

--OECD/Dünya Bankası: Türk Sağlık Sistemine Bakış, 2008 (<http://www.worldbank.org.tr/WBSITE/EXTERNAL/COUNTRIES/ECAEXT/TURKEYEXTN/0,,contentMDK:22081093~pagePK:1497618~piPK:217854~theSitePK:361712,00.html>)

--Dünya Bankası: Türkiye'de Sağlık İşgücü Politikası: Son Reformlar ve Geleceğin Konuları (http://www.worldbank.org.tr/external/default/main?pagePK=64193027&piPK=64187937&theSitePK=361712&menuPK=64187510&searchMenuPK=64187282&theSitePK=361712&entityID=000333037_20090717003257&searchMenuPK=64187282&theSitePK=361712)

--Türkiye Ekonomik Politikalar Araştırma Vakfı (TEPAV): Genel Sağlık Sigortasının Mali Sürdürülebilirlik Açısından Analizi – 2009'da ne oldu? 2009 (http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271313500r1067.Saglik_Harcamaları_Genel_Saglik_Sigortasının_Mali_Surdurulebilirlik_Acisindan_Analizi.pdf.)

Sağlık hizmetlerinin 2000'li yıllarda genel olarak iyileştigiğine ilişkin yaygın bir kanı olmakla birlikte, halk sağlığı ve sağlık hizmetleri alanlarındaki performansa ilişkin bağımsız bir izleme sisteminin olmadığı da bir gerçektir. Kapsam/erişim ve kalite gibi unsurları kapsamaması gereken böyle bir bağımsız izleme özellikle çocuklar ve dezavantajlı gruplar söz konusu olduğunda eksiktir. Bu alanda düşünce kuruluşlarının oluşturulması ve Sağlık Bakanlığı'nın elindeki verilerin daha fazlasının dışarıya dağıtılması ve analizi yarar sağlayacaktır.

Aile hekimliği: Aile hekimlerinden gebelik ve erken çocukluk dönemi boyunca entegre ana-çocuk izleme hizmeti vermeleri, anneler ve çocuklardan düzenli olarak bilgi toplamaları ve çocuğun bilişsel ve psiko-sosyal gelişimini yakından izlemeleri beklenmektedir. Tüm bunlar, yalnızca kız ve erkek çocukların gereksinim duydukları uygun ve zamanında tedaviyi sağlamakla kalmayacak, ayrıca kamu sağlık politikalarına ve eğitime yön verecek verilerin elde edilmesini de sağlayacaktır. Dahası, aile hekimliği sistemi ana babaların ve giderek bir bütün olarak toplumun eğitilmesinde bir kanal olarak da işlev görebilir. Bu alanda başarı açısından

temel faktörler aile hekimlerine yeterli ücret, eğitim ve destek sağlanması, halkın sisteme olan güveninin sürdürülmesi ve veri toplama ve işlemede etkili sistemler geliştirilmesidir. Daha etkili/sürdürülebilir ve hakkaniyetli bir sağlık sistemi için önleyici hizmetlere öncelik tanınmalı, ailelerin ve kamu kurumlarının erken dönem çocuk gelişimi alanındaki çabalarına katkıda bulunabilecek hemşirelerden ve çocuk gelişimi uzmanlarından daha fazla yararlanılmalıdır. (Hükümetin 2012 Yılı Programına göre, AB ülkelerinde nüfus başına doktor ve hemşire sayısı sırasıyla 33 ve 84,2 iken Türkiye’de gene aynı sırayla 16,9 ve 15,7’dir).

Sağlık hizmetlerine erişim: Tek, kamusal ve prime dayalı genel sağlık sigortası sistemi bugün hem daha önceki düzenli işlerde çalışanları –veya emeklileri- ve bağımlılarını kapsayan çok parçalı sağlık sigortasının hem de sigortasız olanların büyük bölümünün sağlık hizmetlerine erişimini sağlayan “yeşil kart” sisteminin yerini almaktadır. Devlet, durumları teyit edilmek koşuluyla en yoksul durumda olanların, 18 yaşından küçük tüm vatandaşların ve 18 yaşından büyük kimi öğrencilerin genel sağlık sigortası masraflarını üstlenmektedir. İnsanları ilk başta temel sağlık hizmetleri veren kurumlara yönelmek ve sevk sistemine başvurmalarını sağlamak amacıyla farklı ücret uygulamalarına gidilmiştir. Türkiye’de özel, devlet ve üniversite hastaneleri bulunmaktadır. Devlet hastanelerinden kimileri özelleştirilebilecektir. Uzun dönemde ve ülkenin tümünü kapsamak üzere hizmetlerin hangi kalitede verilebileceği ileride görülecektir. Gündemdeki konular arasında şunlar yer almaktadır: Temel sağlık sigortası paketinin içeriği; alınacak ücretlerin düzeyi; maliyetlerin düşürülmesi için global bütçelere başvurulması; acil hizmetlerin karşılanması ve piyasa güçlerinin hizmet sunumunda başat hale gelirken tedavi ve ilaç ücretlerinin bu hizmetlere her yerde ulaşılabilmesini sağlayacak düzeyde tutulup tutulamayacağı. Çocuklara ücretsiz sağlık sigortası sağlanmış olmakla birlikte, belirli tedavi biçimlerine ihtiyacı olan çocukların bu hizmetlere erişimi, ulaşım ve bakacak kişinin zamanı gibi kimi “gizli” maliyetler nedeniyle zora girebilmektedir.

4.4 Çocuk yaşatmanın ötesinde: gelişimde gecikmeler ve engellilik: Bebek ve çocuk ölümleri giderek azalmakla birlikte, önemli sayıda çocuk bir tür engellilik durumu veya gelişme geriliği ile karşı karşıyadır. Bu tür durumların ilgili kişiler açısından yol açabileceği hastalıkların, fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal gelişim sorunlarının ortadan kaldırılması veya asgariye indirilmesi, aileler ve toplum üzerinde bu açıdan oluşabilecek yükün hafifletilmesi için sorunların mümkün olan en erken aşamada tespit edilmesi ve harekete geçilmesi gerekir. Tüm ülkelerde, her on çocuktan en az biri kendini engellilik riskiyle karşı karşıya bırakabilecek bir gelişim güçlüğü içindedir. Bu çocuklar, sıklıkla düşük gelirli aileler gibi dezavantajlı gruplara mensuptur. Türkiye’de teşhis koymak açısından, sağlık hizmetlerine artan erişimle bu hizmetlerin daha fazla kullanılması ile birlikte tarama programlarının çeşitlenmesi sayesinde ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak tarama programları gelişim güçlüklerinin ve engelliliklerin önlenebilir nedenlerinden yalnızca bir kısmını ele aldığı gibi, kapsamlı ve eşgüdümlü de değildir. Ayrıca, riskli durumdaki çocukları belirlemede kullanılan yöntemler güncelleştirilmiş olmayabilir; özellikle bilişsel ve zihinsel sağlık sorunları söz konusu olduğunda teşhis için uzun süre sıra beklemek gerekebilir. Sağlık personeli, gelişimin izlenmesi alanında rutin eğitim almamaktadır ve teşhis edilen durumlarda ne yapılması gerektiğini de bilmemektedir.

Türkiye, gelişimsel sorunları veya güçlükleri olan çocuklar ve ailelerine destek amacıyla uzmanlaşmış Gelişimsel Pediatri Birimleri (GPB) oluşturulmasında kendi bölgesinde öncü konumundadır. Sağlık Bakanlığı, Ankara Üniversitesi, Gelişimsel Pediatri Derneği ve UNICEF ile işbirliği içinde, erken dönem gelişim güçlüklerini belirlemek ve gerekli müdahaleleri yapmak üzere ülkedeki en önemli 12 çocuk hastanesinde eğitilmiş uzmanlardan oluşan GPB’ler kurmuştur. Bu yeni birimler yalnızca 2011 yılı içinde 10 bin çocuğa hizmet vermiştir. GPB modeli gelişimsel gecikmelerin izlenmesinde ve çocuklarının gelişimine nasıl destek

olabilecekleri konusunda ana babalara danışmanlık yapılmasında sağlık hizmetlerinde görev yapanlara destek sunmaktadır. Model ayrıca kapsamlı ocuk Gelişimi Büyüme İzlemesi destek kartları dâhil olmak üzere sağlık sistemi içinde ocuk gelişimi müdahalelerini yaygınlaştırmakta, pediatriistlerle tıp öğrencilerine hizmet öncesi eğitim vermektedir. Türkiye ilk Ulusal Gelişimsel-Davranışsal Pediatri Kongresini Nisan 2011’de gerçekleştirmiş, Gelişimsel Pediatri sağlık sistemi içinde resmen tanınmış bir alt uzmanlık dalı konumuna gelmiştir. GPB modelini yaygınlaştırmada ve sağlık sistemi içinde gelişimsel gecikme ve engellere karşı tutumları değiştirmede daha yapılacak işler vardır. Sağlıkıların – doktorlarla birlikte hemşireler- uygun eğitimi görmeleri halinde aile hekimliği sistemi ocuk gelişiminin izlenmesinde önemli bir potansiyele sahiptir. Sağlık hizmetleri sistemi içinde engelli çocuklara yönelik destek açısından, erken müdahale, özel eğitim ve rehabilitasyon alanlarında eğitimi sağlık personelinin sayısı artırılmalı, eğitimin kalitesi ve içeriği de bu alandaki ağdaş yaklaşımlar doğrultusunda geliştirelmedir. Buna paralel olarak, halihazırdaki merkez temelli, talimat verici ve davranışsal ğretim yönelimli erevesel yerini topluluk ve ev temelli, bütünsel yaklaşıma bırakmalıdır. Ayrıca, hizmetlere erişimin bağlı olduğu Engellilik Raporlarının verilmesine ilişkin ölçütlerde, söz konusu raporlara işlevsellik ve güvenilirlik kazandıracak, küçük yaşlardaki çocukların gereksinimlerinin gözetilmesini sağlayacak önemli değişiklikler yapılması gerekmektedir.

5. Erken Dönem Öğrenme

*** 0-3 yaşlarındaki çocukların büyük çoğunluğuna anneleri ya da çocuğun yakınları baktığından, bu kişilere ulaşma gerekliliği halen sürmektedir. Bu kişiler arasında özellikle daha az eğitilmiş ve bilgili olanlara erken çocukluk döneminde çocuğa sağlanacak uyarımın gerekliliği ve önemiyle ilgili mesajlar taşınmalıdır.**

*** Gündüz çocuk bakımı, özellikle kadın istihdamını teşvik bağlamında artık bir politika konusu olmaya başlamıştır. Toplum temelli modeller anneleri güçlendirebilir ve gündüz çocuk bakımı hizmetlerini toplumun daha geniş kesimlerine ulaştırabilir.**

*** Hükümet son yıllarda başta devlet ilkokullarında okul öncesi eğitim sınıfları açarak okul öncesi eğitimi hızla yaygınlaştırmaktadır. Hükümet şimdi 48-60 aylıklarda 2013 yılına kadar %100 okullaşma hedefini açıklamış bulunmaktadır (2012 yılı itibarıyla 60 aydan büyükler için ilkokul zorunludur). Özellikle okul öncesi eğitime bölgeler ve sosyoekonomik gruplar bazında bugünkü eşitsiz katılım dikkate alındığında, okul öncesi eğitime tam katılım ve hizmet kalitesi için büyük bir kaynak seferberliği gerekecektir. Milli Eğitim Bakanlığı'nın halen sürmekte olan AB finansmanlı ve UNICEF tarafından teknik destek sağlanan Okul Öncesi Eğitimi Güçlendirme Projesi, toplum temelli modeller dâhil bu bağlamda yaygınlaştırılabilir yararlı modeller sunmaktadır.**

5.1 Çocuk bakımı ve okul öncesi eğitim hizmetleri: Erken çocukluk, her insanın yaşamında kritik bir dönemdir. İlk yıllarında iyi bakım alan çocukların gerek büyüme dönemlerinde gerekse daha sonraki yaşamlarında sağlıklı olma olasılığı diğer çocuklara göre daha yüksektir. İlk dönemde iyi bakım, sağlığın yanı sıra düşünsel, dilsel, duygusal ve sosyal becerilerin de güçlenmesini sağlayarak çocukları okullarında başarılı kılmakta, okul terk olasılığını azaltmakta ve yaşamın sonraki evrelerinde de başarı getirmektedir. Butün bunlar, ana babaları yoksul veya eğitimsiz olan, evlerinde Türkçeden başka bir dil kullanılan veya başka bir açıdan dezavantajlı konumda yer alan çocuklar için özellikle geçerlidir. Dolayısıyla, okul öncesi eğitime yaygın katılım, fırsat eşitliği sağlamada ve aksi halde kuşaktan kuşağa aktarılacak dezavantajları gidermede önemli bir yoldur (Dünya Bankası: Türkiye: Bir Sonraki Kuşak için Fırsatların Yaygınlaştırılması – Yaşamda şanslar raporu”, Şubat 2010). Erken dönemde iyi bakım alan çocukların ayrıca ergenlik dönemlerinde öz saygı geliştirme, daha sonraki yaşamlarında ise toplumun yaratıcı ve üretken üyeleri olma olasılığı da yüksektir. Buna karşılık, yaşamlarının ilk yıllarında, beynin en hızlı geliştiği dönemde uyarım alamayan çocuklar kendi potansiyellerini hiçbir zaman eksiksiz gerçekleştiremeyebilirler.

Türkiye’de, henüz ilkokul çağına gelmemiş çocukların büyük çoğunluğuna onların bilişsel gelişimini yeterince destekleyecek bilgi veya fırsatlardan yoksun olma olasılığı yüksek anneler veya diğer aile büyükleri bakmaktadır. (Bakınız, elinizdeki Durum Analizinin ‘Toplumsal koşullar ve aile ortamı ile ilgili bölümü). Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın 2011 Aile Yapısı

Araştırmasına göre küçük çocuklara asıl olarak annelerinin baktığı ailelerin toplam içindeki payı %89,6 gibi yüksek bir düzeydedir. Diğerlerinde büyükanneler başlıca bakıcı durumunda iken kreşler, babalar veya diğer bakıcılar tarafından büyütülen çocukların oranı sırasıyla %2,4, %1,5 ve %1,2'dir (rapor hazırlanırken bunun ötesinde ayrıntı elde bulunmuyordu). Günlük bakımı kreşlerde veya ücretli bakıcılardan alan küçük çocukların, her ikisi de çalışan, bu işlere para ayırabilecek görece varlıklı ana babaların çocukları oldukları varsayılabilir.

Örgün anaokulları veya kreşler Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü (daha önceki Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü-SHÇEK) ve Genel Müdürlüğün ruhsat ve denetimi altında özel girişimciler tarafından işletilmektedir. Okul öncesi eğitim, devlete ait ve özel kurumlarda ve gene devlete ve özel sektöre ait okullara bağlı sınıflarda verilmektedir.

Bunlara ilaveten, kimi kamu kurumları/özel kuruluşlar kendi çalışanlarının çocukları için kreş ve okul öncesi hizmetler sunmaktadır. Ancak, kamu kesimi söz konusu olduğunda bu tür hizmetler artık çok azalmıştır. Diğer işyerleri söz konusu olduğunda ise iş yasaları 150'den fazla kadın çalıştıran işverenlere kreş açma yükümlülüğü getirmektedir. Bu tesislerde çalışanların bebeklerini emzirebilecekleri odalar, çalışan kadınların (kimilerde erkeklerin de) 0-6 yaşlarındaki çocuklarının yaşlarına göre eğitim ve bakım alabilecekleri bölümler bulunmaktadır. Ne var ki, aynı işletmede 150 ve daha fazla sayıda kadın çalıştıran işveren azdır ve olsa bile bu yükümlülükten çeşitli yollarla kaçınılabilmektedir. 2008 yılında bu yana işverenlere bu yükümlülüklerini özel bakım kuruluşlarıyla anlaşarak yerine getirme izni tanınmış bulunmaktadır.

Okul öncesinde daha enformel eğitim ve bakım hizmetleri Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı yaygın eğitim merkezleri ve SHÇEK'e veya Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi'ne bağlı toplum merkezleri ile birlikte kimi belediyelerin ve AÇEV, TGEV ve KDEV gibi hükümet dışı kuruluşların çabalarıyla sınırlı ölçüde verilmektedir. Bu kapsamda yaz okullarıyla gezici okullar da faaliyet göstermiştir. Ayrıca, ana babaların ve küçük yaşlardaki çocuklara bakan başka kişilerin eğitimine yönelik önemli programlar da söz konusudur (Bakınız, 'Toplumsal koşullar ve aile ortamı').

Okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması: 0-3 yaşlarındaki çocukların çok küçük bir bölümü örgün gündüz bakım veya kreş hizmetlerinden yararlanırken, bugün 4-5 yaşlarındaki çocukların yarıya yakını okul öncesi eğitime katılmaktadır. Okul öncesi eğitime katılım, en başta Milli Eğitim Bakanlığı tarafından verilen hizmetlerin yaygınlaşmasıyla son on yılda beş kat artmıştır. Bakanlığın örgün eğitim istatistiklerine göre 2011-2012 ders yılında okul öncesi eğitime katılım 3-5 yaş grubu için %30,87, 4-5 yaş grubu için %44,04 ve 5 yaşındakiler için de %65,69'dur. Okul öncesi eğitime katılımda erkek çocuklar kız çocuklardan biraz daha öndedir: 3-5 yaş grubu söz konusu olduğunda net okullaşma oranı erkek çocuklar için %31,23, kız çocuklar için %30,49'dur. 5 yaşındakilerde erkek çocukların okullaşma oranı %66,20, kız çocukların ise %65,16'dır. Okul öncesi eğitimdeki 1,17 milyon çocuğun yaklaşık %90'ı devlet okullarındadır ve bu kapsamdaki her beş çocuktan dördü ilkokullara bağlı okul öncesi sınıflara devam etmektedir.

Dünya Bankası, 2011 yılında yayınlanan "Türkiye'de Temel Eğitimde Kalitenin ve Hakkaniyetin Artırılması: Görevler ve Seçenekler" (<http://go.worldbank.org/MM9KG62GG0>) başlıklı politika notunda şöyle demektedir: "Türkiye'de ilkokul öncesi eğitimde kapsam, Bulgaristan veya Belarus gibi kişi başına GSYH'si benzer düzeylerde olan ülkelere kıyasla henüz dardır...Bu sorun, farklı sosyoekonomik kesimlere mensup çocukların erişiminde görülen keskin farklılıklar nedeniyle daha da pekişmektedir: en

yoksul durumdaki aileler en varlıklı olanlara göre ortalama dört fazla çocuğa sahip olmakla birlikte, varlıklı gruptaki ailelerin en azından bir çocuğunun anaokuluna gitme şansı diğerlerine göre 60 kat daha fazladır (Aran et al., 2009)...” Aynı notta, okullaşma oranlarında bölgeler arasındaki önemli eşitsizliklere de dikkat çekilmektedir. Bakanlığın %100 okullaşma hamlesini yeterince tesisin bulunduğu ve okullaşmanın zaten yüksek düzeylerde olduğu illerden başlatması mevcut durumu daha da ağırlaştırmıştır. Uç bir örnek vermek gerekirse, Milli Eğitim Bakanlığı 2011-2012 ders yılı örgün eğitim istatistiklerine göre 4-5 yaş grubunda okul öncesi okullaşma oranı Güneydoğu’daki Hakkari ilinde yalnızca %20,91 iken Karadeniz bölgesindeki Amasya ilinde %80,52’dir. Dünya Bankası’nın 2012-2015 dönemi Türkiye Ülke Ortaklık Stratejisi, erken dönem çocuk eğitiminde kalite ve kapsamın geliştirilmesi gerekliliğine değinmektedir..

Okul öncesi eğitimde ihtiyaç analizi: Hükümet ve Milli Eğitim Bakanlığı, okul öncesi eğitimi yaygınlaştırma kararlılığını defalarca tekrarlamıştır. Ne var ki, bu hedefe kalitede herhangi bir düşüş olmadan ulaşılması için gerekli fiziksel ve insansal kaynakların bulunamayacağına ilişkin kaygılar vardır. Yakınlarda yayınlanan “Türkiye’de Okul Öncesi Eğitim Kapasitesinin Değerlendirilmesi” araştırması şu gerçeği işaret etmektedir: Bir yandan öğrenci/öğretmen oranını 20’de tutarken (halen geçerli orandan biraz daha iyi, ancak ortalama 15’lik OECD oranının üzerinde) diğer yandan 2023 yılına kadar 4-5 yaş grubundaki çocukların %70’inin okullaşması için, Bakanlığın elindeki okul öncesi öğretmen ve sınıf sayısını 2010-11 ders yılına göre üç kat artırmak gerekecektir.

Halen AB’nin finansal, UNICEF’in teknik desteğiyle Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen Okul Öncesi Eğitimi Güçlendirme Projesi’nin (aşağıya bakınız) bir parçası olarak hazırlanan söz konusu araştırma, okul öncesi eğitimle ilgili önemli diğer konu başlıklarını da belirlemektedir. Bu konular arasında şunlar da yer almaktadır: yönetici ve öğretmenlerde aranan vasıflar ve bu kişilerin eğitilmeleri; hizmet içi eğitimin varlığı ve kalitesi; birçok okul açısından fiziksel koşulların güvenliği ve uygunluğu; engelli çocukların eğitime erişimi ve eğitimin herkesi kapsayacak şekilde düzenlenmesi; finansal kaynakların, yardımcı personelin ve öğrenci başına harcamanın yeterliliği; standart, düzenleme ve teftiş gereklilikleri. Bu tür konuların üstesinden gelinmesi, gerek merkezi gerekse yerel düzeylerde kurumlar arasında daha fazla işbirliğini, idari ve teknik kapasiteyi gerektirmektedir. Denetçilerin hizmet içi eğitimi, il/ilçe düzeyi idareciler ve denetçiler arasındaki okul öncesi eğitim uzmanlarının sayısının artırılması, bu bağlamdaki gereklilikler arasındadır.

Aynı değerlendirmede, okul öncesi eğitimde devletini sorumluluğunu ortaya koymak, kamu kurumlarının bu alandaki rollerini ve sorumluluklarını netleştirmek üzere bir Okul Öncesi Eğitim Yasası çıkartılmasını tavsiye edilmektedir. Yapılan öneriye göre bu yasa toplum temelli okul öncesi eğitim hizmetlerini tanımlamalı, bu hizmetleri okul öncesi eğitim sisteminin ayrılmaz bir parçası olarak görmelidir. Toplum temelli hizmetler olmadan, az gelişmiş bölgelerde yaşayan, düşük gelir gruplarına mensup, Roman topluluklardan gelen veya başka açıdan dezavantajlı çocukların yaygınlaşan hizmetlere rağmen en son ulaşılacak kesimler olarak kalma riskleri vardır. Bunun sonucunda toplum içindeki fırsat eşitsizlikleri daha da derinleşecek ve yoksulluk döngüsü de pekişmiş olacaktır. Gerek kurumsal gerekse toplum temelli hizmetler için, standartların belirlenmesi, teftiş ve denetim mekanizmalarının yaşama geçirilmesi gerekmektedir.

Okul Öncesi Eğitimin Güçlendirilmesi Projesi: Yukarıdaki bölümlerde değinilen konulardan çoğu – standartların belirlenmesinden okul donanımının iyileştirilmesine kadar – Bakanlığın AB’nin finansal

desteği ve UNICEF'in teknik yardımıyla yürütmekte olduğu Okul Öncesi Eğitimi Güçlendirme Projesiyle birlikte ele alınmaya başlanmıştır. 2013 yılı Eylül ayına kadar sürecek olan 43 aylık proje, kaliteli, iyi izlenen toplum temelli okul öncesi eğitim ve gündüz çocuk bakım hizmetlerinin daha yaygın olarak verilmesine yönelik bir model geliştirilmesini ve test edilmesini öngörmektedir. Bu model halen seçilmiş illerde test edilmekte ve maliyetle ilgili hesaplar yapılmaktadır. Bu arada, mevcut okul öncesi eğitim programları her yönüyle gözden geçirilip değiştirilmekte, bu programlara çocuk yetiştirme eğitimiyle gündüz çocuk bakımı dahil edilmektedir. Okul öncesi müfredat bir uzmanlar ekibi tarafından değiştirilerek güncellenmiştir ve hizmet sunucuları da bu yeni müfredat üzerinden eğitime tabi tutulacaktır. Hizmet öncesi eğitim programlarında yapılması gereken değişiklikler de Yüksek Öğretim Kurumu ile gerçekleştirilecek diyalog sonucunda gerçekleşmesi beklenmektedir.

Okul öncesi eğitime yönelik talep: Çocukların okul öncesi eğitime katılımı söz konusu olduğunda ana babaların ve çocuklara bakan diğer kişilerin hepsinin buna sıcak baktığı söylenemez. Küçük çocukların – hatta okula başlama yaşına kadar – bakımının en başta annenin sorumluluğunda olduğuna ilişkin yaygın bir inanç vardır. Kimileri çocuklarını küçük yaşlarda eğitim kurumlarına göndermeyi onlara yapılacak bir haksızlık saymakta, kimileri de sunulan hizmetlerin niteliği ve güvenli olup olmayacağı konusunda kuşku beslemektedir. Bu arada, çok sayıda ana baba okul öncesi eğitimin çocuklarının gelişimi açısından taşıdığı önemi bilmiyor da olabilir. Bu tür görüşlerin resmi görevliler, politikaları belirleyenler ve kanaat önderleri tarafından da bir ölçüde paylaşılmakta olduğu söylenebilir. Bunları dikkate alan Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) 2009 yılında “Yedi yaş çok geç” kampanyası yürütmüştür. Sonuçta, bu tür görüşlerin giderek ağırlık yitirdiği görülmektedir.

Okul öncesi eğitim önündeki engeller arasında bu kademe için (devlet ilkokullarının bile çoğunda) alınan ücretler ve okula gitmenin diğer örtük masrafları (özellikle çocukların büyük çoğunluğunun annelerinin çalışmadığı veya çok düşük ücretlerden çalıştığı düşünülürse) sayılabilir. Hükümet dışı kuruluşlar okul öncesi eğitimin devlet okullarında ücretsiz olarak sağlanması çağrısında bulunmuştur. Dünya Bankası ise görüldüğü kadarıyla dezavantajlı çocuklar için kimi özel düzenlemelerle birlikte ücretli eğitimi öngörmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, okul öncesi hizmetleri özendirmek üzere çocuklarını ilkokula gönderen annelere yönelik şartlı nakit transferi (ŞNT) sistemini genişletmeyi düşünmektedir.

Okul öncesi eğitim ve yeni okula başlama yılı: TBMM tarafından Mart 2012'de benimsenen ve eğitim sistemini pek çok açıdan yeniden yapılandıran yasa uyarınca (Bakınız, “Çocuklar ve eğitim sistemi” başlıklı bölüm) ilkokula başlama yaşı 72 aydan 60 aya düşürülmüştür. 66 aylıktan küçük çocuklar için kimi esneklikler getirilmiş olmakla birlikte bu yeni sistem 2012'de başlayan ders yılında uygulamaya konulmuştur. İlkokul eğitimi kağıt üzerinde ücretsizdir. Başka bir deyişle, 5 yaşındaki tüm çocuklar ilköğretimden ücretsiz olarak yararlanabilecektir. Ne var ki, gerçekleştirilen değişiklik fiziki kapasite, insangücü, finansal kaynaklar, okul ortamlarının ve müfredatın uygunluğu ve beş yaşındaki çocukların okula hazırlık durumları gibi alanlarda ilkokulların önüne pek çok yeni görev koymuştur.

Okul öncesi eğitimin 5 yaşındaki çocuklar için zorunlu tutulması politikası, bu yaştaki çocukların artık ilkokula devam ediyor olacaklarından gündemden düşmüştür. Mayıs 2012'de yayınlanan bir genelgeye göre Milli Eğitim Bakanlığı artık yaşları 48 ile 60 ay arasında olan çocukların %100'ünün 2013 yılı sonuna kadar okullaşmasını hedeflemektedir.

5.2 Erken dönem çocukluk vizyonu: UNICEF ile Dünya Bankası tarafından Ekim 2010'da Ankara'da düzenlenen, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlarıyla birlikte erken dönem çocuk gelişimi (EÇG) uzmanlarının katıldıkları iki günlük bir uluslararası konferansta, hizmetlerin hızla yaygınlaştırılmasının yanı sıra, bu hizmetlerin bütünlüklü ve çocuk merkezli bir yaklaşımla entegre bir şekilde yürütülmesi çağrısında bulunulmuştur. Erken dönem çocukluğun, yaşamın tümü üzerindeki belirleyiciliği ile toplumun geleceğine olan olumlu etkisi düşünüldüğünde, çocuklara bu dönemde yapılacak yatırımların önemi yadsınamaz iken, Türkiye'nin erken dönem çocuklukla ilgili vizyonunu belirlemesi çok yerinde olacaktır. Bu vizyon, farklı yaşlardaki çocukların iyi olma halleri ve gelişimleri açısından izlenebilir hedefleri içermelidir. Hedefler, beslenme durumu, okula hazırlıklılık ve ilkokula başarılı geçiş gibi alanlarda belirlenebilir. Ardından, az gelişmiş yörelerde ve kırsal kesimde yaşayan çocuklar, kendi anne babasıyla birlikte olmayanlar ve diğer dezavantajlı gruplara ağırlık verilerek, hedeflere ulaşılmasına ve sürecin izlenmesine yönelik gerekli kurumsal ve mali düzenlemeler yerine getirilebilir. Bu tür hedeflerin ve kurumsal düzenlemelerin varlığı, EÇG'ye, özellikle de 0-3 yaş grubuna daha fazla kaynak ayrılmasını sağlayacak, böylece sosyal koruma alanında önemli bir boşluk doldurulmuş olacaktır (Bakınız, 'Toplumsal koşullar ve aile ortamı'). Ayrıca, gündüz çocuk bakımı ve okul öncesi eğitimde kurumsal ve esnek/toplum temelli modeller, anne-baba eğitimi, sağlık sektöründeki hizmetler ve sosyal yardımlar/hizmetler gibi mevcut politikalar ve hizmetler arasındaki eşgüdüm de bu sayede güçlenmiş olacaktır.

2009 yılında AÇEV bir öneride bulunmuştur. Bu öneride, farklı bağlamlarda alternatif modeller kullanabilecek, erken dönem çocuk gelişimi programlarının ilköğretimin erken yıllarına başarılı biçimde entegre edebilecek tutarlı bir politikanın geliştirilmesi ve uygulanması için Milli Eğitim Bakanlığı'nın kurumsal kapasitesinin güçlendirilmesi ve Okul Öncesi Eğitim Genel Müdürlüğü'nün Erken Dönem Çocuk Gelişimi Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülmesi öngörülmüştü (AÇEV: *Türkiye'de Erken Çocukluk Eğitimi: Erişim, Eşitlik ve Kalite*). Ne var ki 2011 yılında sözü edilen Genel Müdürlük, hem ilkokul öncesi hem de ilkokul eğitiminden sorumlu olacak Temel Eğitim Genel Müdürlüğü'ne bağlanmıştır.

Kadınların çalışması ve erken dönem çocuk gelişimi: Küçük yaşlardaki çocukların gelişimine ilişkin politikaların kadınların işgücüne ve istihdama katılımlarını sağlamaya yönelik politikalarla ilişkilendirilmelidir. Türkiye'de kadınların işgücüne katılımları, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (Türkstat) 2011 yılı için verdiği yıllık ortalamaya göre %28,8 gibi düşük bir düzeydedir. Çocuklara bakma zorunluluğu veya masrafına katlanılabilir gündüz çocuk bakım hizmetlerinin olmayışı anneleri işgücüne katılmaktan alıkoyabilmekte veya çalışan kadınların işlerinden ayrılmalarına yol açabilmektedir. Bu da ailenin gelir düzeyinin yanı sıra kadınların kendi bağımsızlıkları ve refahı, ayrıca ekonominin bütünü üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Buna karşılık profesyonel çocuk bakımına ve okul öncesi hizmetlere yönelik talep de, kadınların işgücüne katılımlarının düşüklüğü ve bunun sonucunda annelerin kendi çocuklarına bizzat bakmaları nedeniyle sınırlı kalabilmektedir. Bu ve benzer konular Kalkınma Bakanlığı ile UNICEF tarafından ortaklaşa araştırılmaktadır. Bu arada, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı yakın zamanlarda gelir düzeyi belli bir seviyenin altında kalan çalışan anneler için çocuk bakım ödeneği çıkartılması olasılığını gündeme getirmiştir. Okul Öncesi Eğitimin Güçlendirilmesi Projesi, bir alt etkinlik olarak, kadınlara gerek kurumsal gerekse toplum temelli gündüz çocuk bakım hizmetlerinde çalışma imkanı verebilecek eğitimin verilmesini amaçlamaktadır.

6. Çocuklar ve Eğitim Sistemi

* Türkiye, cinsiyeti ve kökeni ne olursa olsun tüm çocukların okullaşmasını sağlamada, verilen eğitimin kalitesini artırmada ve yere ve okula göre ortaya çıkan kalite eşitsizliklerini gidermede hem fırsatlar hem de güçlüklerle karşı karşıyadır.

* Bugün Türkiye’de çocukların hemen hemen tamamı ücretsiz sekiz yıllık ilköğretimden yararlanmaktadır. Bununla birlikte, başta kızlar olmak üzere kimi çocuklar yoksulluk ve/veya dışarıda çalışma, tutucu toplumsal kurallar, evdeki sorumluluklar, beklentilerin düşük olması veya uyum sorunları gibi nedenlerle okullarını terk ettiklerinden veya okula düzenli devam edemediklerinden ilköğretimde %100 kapsam ve cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik çabaların sürmesi gerekmektedir. 2012 yılı itibarıyla ilkokula başlama yaşının 6’dan 5’e indirilmesi ve ilkokul eğitiminin her biri dörder yıllık iki evreye ayrılması, geç başlama, okula hazır olmama veya evreler arasında geçişin sağlanamaması gibi nedenlerle katılmama riski yaratabilir.

* Dört yıllık ortaöğretimde net okullaşma %67’ye, brüt okullaşma da %93’e çıkmıştır. Bununla birlikte, gerek okullaşmada gerekse devamlılıkta bölge, yerleşim yeri (kır/kent), sosyoekonomik durum ve cinsiyete göre ciddi farklar görülmektedir. Bu durumun nedenleri arasında çocukların çalıştırılmasına veya evde iş yapmasına gerek duyulması ve eğitime yönelik isteksizlik yer almaktadır. Hükümet 2012 yılından başlamak üzere dört yıllık ortaöğretime zorunlu tutmuştur. Özellikle dezavantajlı gruplar söz konusu olduğunda %100 katılım ve düzenli devam için daha fazla çaba gerekmektedir.

* Çocukların çoğunun aldığı eğitimin kalitesi yüksek değildir. İster PISA testleriyle, ister ulusal sınav sistemiyle veya işverenlerle akademisyenlerin bu alandaki değerlendirmeleriyle ölçülsün, eğitimde alınan sonuçlar genellikle tatmin edici olmaktan uzaktır. Çocuklar arasında okul sevmenin görece yaygınlığına karşın eğitim sistemi, çok seçmeli soruların ağırlıkta olduğu sınavlar, okulların aşırı kalabalık olması, çocuk merkezli bir yaklaşımın ve çocuk katılımının olmaması gibi olumsuzluklardan kurtulamamaktadır.

* Eğitimin ve eğitim ortamlarının kalitesi açısından bir yerden diğerine ve okuldan okula büyük eşitsizlikler görülmektedir. Ailelerin kendi ceplerinden yaptıkları masraflar yüksektir ve bu da daha yüksek gelir grubuna mensup ailelerin çocuklarını avantajlı kılmaktadır. Bu arada, ilköğretim kurumlarının tümünde kalitenin izlenmesine ve sağlanmasına yönelik

mevcut politikaların geliştirilerek devam etmesi ve ortaöğretimi de kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması gerekmektedir.

*** Çok sayıda engelli çocuğun, bu konuda geliştirilen politikalara rağmen, kaliteli eğitim hakkından yararlanamadığı gözlemlenmektedir. Ana dili Türkçe olmayan çocuklar, ilkokulun ilk yıllarında güçlüklerle karşılaşabilmekte ve daha küçük yaşlarda akranlarının gerisinde kalabilmektedir. Roman çocukların eğitime katılımlarının düşük olduğu gözlemlenmektedir. Bu örneklerde olduğu gibi dezavantajlı gruplara mensup çocukların eğitim haklarından eksiksiz yararlanabilmeleri için kanıta dayalı politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.**

*** Kamu sektörünün eğitim alanındaki harcamaları son yıllarda reel anlamda artmıştır. Ancak, genç nüfusa rağmen söz konusu harcamaların GSYH'deki payı gene de %4'ünün altında kalmaktadır. Ayrıca, okul binası, öğretmen sayısı ve öğretmen yetiştirme gibi başlıklarda da eksiklikler bulunmaktadır. Eğitim sisteminin 2012 yılı başlarında yeniden yapılandırılması eğitime yönelik ek kaynak ihtiyacını daha da artırmıştır. Eğitime tahsis edilen kamu kaynaklarının daha adil biçimde dağıtılması için de adımların atılması gerekmektedir.**

6.1 Eğitimde çocuk hakları: Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin 28. Maddesi, tüm hükümetlerin çocukların eğitim hakkını tanımalarını, ilköğretimin "herkes için zorunlu ve ücretsiz tutulmasını" ve ortaöğretimin de her çocuk için erişilebilir kılınmasını sağlayacak önlemlerin alınmasını öngörmektedir. Eğitim ortamları ve süreçleri ayrıca çocuğun diğer tüm haklarını da dikkate almalıdır; çünkü Çocuk Hakları Komitesi'nin 1. Genel Yorumunda da belirtildiği gibi 'Çocuklar okul kapısından içeri girmiş olmakla insan haklarını yitirmezler.' Eğitim hizmetleri, çocukların şiddet ve istismardan korundukları, katılım haklarına saygı gösterilen sağlıklı ve güvenli ortamlarda ayrımcılık yapılmadan verilmelidir.

Geçtiğimiz on yıl içinde sergilenen çabaların ardından Türkiye'de çocukların hemen hemen hepsi en azından ilköğretim düzeyinde örgün eğitime ulaşabilir duruma gelmiştir ve dolayısıyla Anayasa'nın "hiç kimsenin eğitim hakkından yoksun bırakılmayacağını hükme bağlayan 41. Maddesinde öngörüldüğü gibi eğitim hakkından şu veya bu düzeyde yararlanmaktadır. Çocukların çoğunluğunun okulu sevdikleri anlaşılmaktadır. TBMM'de Mart 2012'de benimsenen yasayla eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması, zorunlu eğitimin (dolayısıyla devlet okullarında ücretsiz eğitimin) 6 değil 5 yaşında başlaması, zorunlu eğitim süresinin de 8 değil 12 yıl olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, ortaöğretimde halen artmakta olan net okullaşmanın (ki halen %67'nin biraz üzerindedir) önümüzdeki beş yıl içinde daha da hızlanması beklenmektedir.

Elde edilen bu kazanımlara karşın çocuklar eğitim haklarından tam olarak veya eşit biçimde yararlanamamaktadır. Verilen eğitimin kalitesi ve eğitimin verildiği ortamlar büyük eşitsizlikler içermektedir. Okul kalitesi ve eğitimde başarı düzeyleri toplumsal kökenle, coğrafya ve cinsiyetle yakından ilişkilidir. Kimi çocuklar, özellikle kızlar, kayıtlı olsalar bile okula düzenli devam etmemekte, küçük yaşlarda okuldan ayrılabilirler. Dünya Bankası'nın "Türkiye'de Temel Eğitimde Kalitenin ve Hakkaniyetin Artırılması: Görevler ve Seçenekler" (<http://go.worldbank.org/MM9KG62GG0>) (2011) başlıklı politika notunda belirtildiği gibi,

“Ülkedeki büyümeye ve rekabetçilik tutkularına göre Türkiye’deki eğitim sistemi halen kalite açısından yetersizdir ve eşitsizlikler de diğer OECD ülkelerinin çoğunda görülenden daha ileri derecededir.”

Eğitim sisteminin 2012 yılı başlarında yaygın istişareye gidilmeksizin yeniden yapılandırılması, mevcut kaynaklar üzerindeki yükü artırıp, programların ve müfredatın acele uyarlanması zorunlu kılmakla kısa dönemde mevcut güçlükleri yenilerini eklemiştir. İlköğretimin her biri dörder yıllık iki evreye bölünmesi ve ikinci evrede mesleki ve dini eğitim sınıflarına ağırlık tanınması tartışmalı adımlardır.

6.2 Eğitimin amacı ve içeriği: Çocuk Haklarına dair Sözleşme’nin 29. Maddesine göre eğitim, çocuğun kişiliğinin ve yeteneklerinin; doğal çevreye, temel insan haklarına, ana babaya, kültürel ve ulusal değerlere ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının mümkün olduğunca geliştirilmesini hedeflemelidir. Türkiye’de eğitimin hedeflerine getirilen tanım, örneğin Milli Eğitim Temel Yasası’nın 2. Maddesinde yer alan tanımla Hükümetin 2012 yılı programında görülen kısa tanım, diğer unsurlarla birlikte yukarıda belirtilen öğelerin bir bölümünü içermektedir.

2003-2004 yıllarından bu yana müfredat metodolojisi eğitim sisteminin tümünde gözden geçirilerek değiştirilmiştir. Bu reformdan amaçlanan, öğrencilerin verilen bilgilerin edilgen alıcıları olmak yerine eleştirel düşünce yoluyla bilginin oluşumunda aktif biçimde yer almalarını sağlamaktır. Orta öğretimde, özellikle mesleki eğitimde, öğretimin ve müfredatın kalitesini ve ülke koşullarına uygunluğunu artırmak üzere AB ve Dünya Bankası destekli projeler dahil çeşitli projeler uygulanmıştır. Teknik ve mesleki ortaöğretimde ortak bir ders şemasının benimsenmesi getirilen yeniliklerden biridir. Hükümetin 2012 Yıllık Programı müfredatın güncelleştirilmesinden, okullardaki rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin etkinleştirilmesinden ve mesleki eğitimin ülke koşullarına uygunluğunun artırılmasından eğitimde kalite açısından hala çalışılması gereken konular olarak söz etmektedir. Eğitim sisteminin 2012 yılındaki yeniden yapılandırılmasından sonra müfredatta yeni değişiklikler gerekecektir. Örneğin daha şimdiden ilköğretimin 1-3 sınıflarında oyun türü etkinlikler için ek saatler konulmuştur. Ne var ki, tüm bu çabalara karşın eğitimin henüz yeterince çocuk merkezli duruma geldiği söylenemez. Merkezi otoriteler tarafından düzenlenen yönetmelikler, sınavlar ve müfredat – ve alışkanlıklar- okulların ve öğretmenlerin eğitimin içeriğini çocuğun ihtiyaçlarına, özelliklerine ve ilgi alanlarına göre şekillendirme imkanlarını sınırlamaktadır. Müfredattaki değişikliklerin ise eğitim materyallerinin zamanında güncelleştirilmesiyle desteklenmediği durumlar görülebilmektedir. Bu arada öğretmen eğitiminin de müfredattaki değişikliklere ayak uyduramaması söz konusudur. Nihayet, gerçekleştirilen değişikliklerin etkisinin daha sistemli bir değerlendirmeye tabii tutulma ihtiyaç vardır.

Okul saatleri, derslerin çeşitliliği ve çocukların kendi ilgi alanlarında çalışma yapma fırsatları, en azından Batılı ülkelere göre kısıtlıdır. Bununla birlikte, eğitim sisteminde 2012 yılında gerçekleştirilen yeniden yapılanmayla birlikte 5-8 sınıflar için (ilköğretimin ikinci evresi) tercih hakkının genişletildiğini belirtmek gerekir. Okullara devam eden çocukların dinsel, kültürel, sportif, sanatsal, bilimsel ve sosyal etkinliklere ve gezilere katılımlarının desteklenmesi gerektiği kabul edilmekle birlikte bunun gerçekleşmesini sağlayacak politikalar ve kaynaklar henüz belirsizdir.

Özellikle üniversiteye giriş söz konusu olduğunda çok-seçmeli sorulardan oluşan sınavlara fazla ağırlık tanınmaktadır. Kısmen bu durum sonucunda her yıl bir milyonu aşkın çocuk normal okullarının yanı sıra ücretli özel dersanelere devam etmektedir. Sonuçta, fırsat eşitsizlikleri daha da derinleşmekte, ayrıca örgün eğitimin içeriği, hedefleri ve süreçleri de ilköğretimin üst sınıflarından başlayarak olumsuz biçimde etkilenmektedir. Ailelerin ve

çocukların zamanı, enerjisi ve parası, eleştirel düşünce, yaratıcı yazarlık ve kendini iyi ifade etme yetenekleri yerine seçmeli soruları çözme becerilerinin kazanılmasına harcanmaktadır. Ayrıca, özel dersanelere devam eden çocuklar – her gün evleri ve okulları dışında bir de buralara gidip gelmektedirler- dinlenme, boş zaman ve oyun haklarından da yoksun kalmaktadırlar.

Eğitim müfredatı ve materyalleri Sözleşme’de belirtilen ilkeleri yeterince yansıtmayabilmektedir; yaşam becerileri eğitimi sınırlı kalmaktadır ve insan hakları ve çocuk hakları eğitimi müfredata girmiş olsa da ne derece etkili olduğu ölçülmemektedir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2012 yılında Avrupa Konseyi’nin teknik desteğiyle başlatılan üç yıllık AB finansmanlı “Türkiye’de Demokratik Yurttaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi” projesiyle bu alanda yeni bir çabaya girişilmiştir.

Eğitim sisteminde 2012 yılında gerçekleştirilen yeniden yapılanma belirli kaygılara yol açmıştır. İlköğretimin ikinci evresinin birçok öğrenci açısından mesleki eğitim yönelimli olmasının, müfredatta dengesizlik yaratacağı, böylece çocukların ilköğretimi temel becerileri yeterince edinmeden tamamlamış olacağından korkulmaktadır. Ayrıca, çok sayıda çocuk da ortaöğretimin ikinci evresini dinsel eğitim veren imam hatip okullarında sürdürecektir, diğerleri de ağırlıklı olarak dinsel içerik taşıyan seçmeli derslere haftada birkaç saat harcayabilecektir. Eğitimin giderek artan dinsel içeriğinin – İslam dinindeki çoğunluk akımı yansıtan din eğitimi ilkokullarda uzun süredir zorunludur ve din dersleri ayrıca imam hatip okulları ile bunlardan ayrı olan Kuran kurslarında da verilmektedir– çocukların düşünce özgürlükleri ve ana babaların çocuklarını kendi inançları doğrultusunda yetiştirme haklarıyla bağdaştırılması gerekmektedir.

Örgün eğitim sistemi

İlköğretim: İlköğretim kamu kurumlarında zorunlu ve ücretsizdir. Türkiye’deki tüm erkek ve kız çocuklar sekiz yıllık (1997’de beş yıldan sekiz yıla çıkarılmıştır) ilköğretime katılmak zorundadır. Kendi yetki alanları içindeki tüm çocukların ilköğretimin sonuna kadar okula devam etmelerini sağlamak ana babaların ve çocuklardan sorumlu olan diğer kişilerin – ve il valisinden okul müdürüne uzanmak üzere kamu görevlilerinin- sorumluluğundadır. 2011 yılına kadar çocuklar normal olarak ilköğretime 6 yaşına geldiklerinde başlardı (Çocuklarının henüz okula hazır olmadığını düşünen anne babalar okula başlamayı bir yıl erteleyebilirlerdi). Mart 2012’de Meclis tarafından onaylanan ve eğitim sistemini yeniden yapılandıran yasa ise zorunlu eğitime başlama yaşını çocuğun beş yaşını tamamladığı yılın Eylül ayının sonu olarak belirlemiştir. Milli Eğitim Bakanlığı’nın konuya getirdiği açıklığa göre 2012-2013 ders yılında 2012 yılı Eylül ayı sonunda 66 ayı tamamlamış çocuklar okula başlayacak, aynı tarih itibarıyla 60 aylıktan büyük, ancak 66 aylıktan küçük çocuklar ise anne babalarının yazılı başvurusu ve çocuğun yeterince gelişmiş olduğu kanaati üzerine okula kaydedilebilecektir. 2011-2012 ders yılında Türkiye’de 10.979.301 çocuk ilkokula kaydolmuştur (gecikmiş ilkokul mezuniyetlerini tamamlamak üzere “açık” ilkokullara kaydolan 607.890 öğrenci dâhil). 2012-13 ders yılında, yeni düzenlemeye göre yaklaşık 1,5 yaş grubu okula başlayacağından, ilkokul öğrencisi sayısında artış olacaktır.

2012 yılındaki yeniden yapılanma ilköğretimi her biri dört yıllık iki evreye ayırmaktadır. Bugüne dek ilköğretim tek bir müfredat izlemiştir (ağır engellilik durumu olan çocukların devam ettikleri okullar hariç). Yeniden yapılanmanın ardından ise, yalnızca ilk evre ortak müfredata tabi olacak, ikinci evrede ise (“ortaokul” olarak da adlandırılmaktadır) çocuklar, ortaöğretim sistemine benzeyen bir ayırımla, ya genel eğitimle devam edecek ya da öğrenimlerini mesleki eğitim ağırlıklı okullarda sürdürecektir. 2012-2013 ders yılı itibarıyla, genel ortaokul dışındaki mevcut tek ortaokul türü imam hatip okuludur. Dolayısıyla, gerçekleştirilen yeniden yapılanmayla birlikte mevcut ilkokullardan bazıları ilk evre

okullarına, bazıları genel ikinci evre (orta) okullara, bazıları da imam hatip ortaokullarına dönüştürülürken, diğerleri pratik nedenlerle şu an için bu okul türlerinin iki veya üçünün görevlerini üstlenerek eğitime devam etmektedir. Bu arada, 2011-2012 ders yılı sonunda 5'inci sınıfı bitiren tüm öğrenciler öğrenimlerine daha önceki genel müfredata göre devam etmektedir. Yeniden yapılanma ayrıca ilköğretimin ikinci evresinde (aynı zamanda ortaöğretimde) Kuran ve Peygamberin Hayatı dâhil olmak üzere daha fazla seçmeli sınıf öngörmektedir.

Ortaöğretim: Milli Eğitim Temel Yasası'nın 27. Maddesi şöyle demektedir: "İlköğretimi tamamlayan ve ortaöğretime girmeye hak kazanmış olan her öğrenci, ortaöğretime devam etmek ve ortaöğretim imkânlarından ilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde yararlanmak hakkına sahiptir." Ortaöğretim, belirli bir akademik müfredatı uygulayan genel liselerde ya da imam hatip okullarının dâhil olduğu çeşitli türlerdeki teknik ve mesleki liselerde sağlanmaktadır. Anadolu liselerine (yabancı dile ek ağırlık tanınan okullar) ya da fen liselerine (bir tür genel lise) giriş sınava tabidir. 2005 yılından başlayarak ortaöğretimin süresi üç yıldan dört yıla çıkarılmıştır. 2012 yeniden yapılanmasına göre dört yıllık lise eğitimi zorunludur (bununla birlikte başarılı öğrenciler için üç yıllık kısaltılmış süre üzerinde durulmaktadır). 2011-2012 ders yılında tüm Türkiye'deki ortaöğretim kurumlarına 940.268 "açık" ortaöğretim öğrencisi dâhil olmak üzere 4.756.286 çocuk ve genç kaydolmuştur. Bu öğrencilerin %56'sı genel liselerde, %44'ü de mesleki ve teknik liselerdedir.

Ortaöğretimde resmi politika teknik ve mesleki okulları tercih eden öğrenci sayısını artırma ve sistem içinde öğrencilere yön değiştirme imkânları tanıma yanlısı yönelimini korumaktadır. Bu amaçla, farklı okul tiplerinin sayısı azaltılmış ve çok müfredatlı okullar tercih edilmiştir. Sistemin esnekliğini artırmak için konular birbirini izleyen dersler şeklinde değil bağımsız "modüller" olarak verilmektedir.

Orta öğretimin sonunda, çeşitli yüksek öğretim kurumlarına girişi sağlamak üzere bir başka merkezi sınav daha yapılmaktadır. Maddi gücü yeterli olan aileleri hitap eden özel okulların Türkiye'deki örgün eğitim sistemi içindeki rolleri sınırlıdır; ilköğretim düzeyinde öğrencilerin %3'ünden, ortaöğretim düzeyinde ise %4'ünden küçük bir kesim bu okullara devam etmektedir. Ancak, öğrencilerin büyük bir bölümü önemli sınavlara hazırlanmak üzere normal ders saatleri dışında özel dershanelere gitmektedir.

Roller ve sorumluluklar: Milli Eğitim Bakanlığı örgün, açık ve yaygın eğitim faaliyetlerinden sorumlu kurumdur. Öğretimin düzenlenmesi, personel yönetimi, planlama ve kaynak tahsisleriyle ilgili kararların çoğu Ankara'da bakanlığın merkezi teşkilatında alınmaktadır. Bakanlığın yapılanması, aşırı merkeziyetçi oluşu ve çok sayıda dikey ayrımları nedeniyle eleştirilmektedir. 2011 yılında, kısmen bu eleştirilere yanıt olarak önemli değişikliklere gidilmiştir. Bu değişiklikler arasında ilköğretim ve okul öncesi eğitim genel müdürlüklerinin Temel Eğitim Genel Müdürlüğü olarak birleştirilmesi ve teknik ve mesleki eğitimden sorumlu genel müdürlüklerin tek bir bünyede toplanması da yer almaktadır. Bakanlık bünyesinde belli başlı işlevler için yeni yapılar ("grup başkanlıkları") ve makamlar ("uzmanlıklar") oluşturulmuştur. Birçok idareci ve diğer personelin görevi değişmiştir.

Eğer bir yandan okullara daha fazla özerklik tanınır öte yandan Bakanlığın okulların performansını izleyip değerlendirme gücünü artırırorsa, daha etkili ve saydam bir yönetim söz konusu olur, okullarının özerkliği güçlenir ve yerel idarelerin okulları sahiplenme isteği artabilir. Ancak şimdiye kadar, "e-okul" ve "e-yatırım" gibi online ve elektronik sistemler merkez teşkilatının izleme kapasitesini önemli ölçüde artırmış olsa bile, okulların özerkliği alanında önemli bir ilerleme sağlanamamıştır. Türkiye ile UNICEF arasındaki işbirliğinin bir parçası olarak okul finansmanına yönelik bir araştırma halen yapılmaktadır.

Meclise, hükümete ve Bakanlığa ek olarak, özerk bir kurum olan Yüksek Öğretim Kurulu, öğretmen yetiştirilmesi ve belli başlı sınavlardan sorumlu Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi üzerindeki denetimiyle çocukların eğitimi açısından önemli bir aktör konumundadır. Askeri liseler gibi, Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluk alanı dışında kalan çok az okul vardır. Yerel yetkililer (özellikle İl Özel İdareleri), okul inşası, bakımı ve onarımı dahil olmak üzere eğitim sektörüne yardım ve destek sağlamaktadır. Bir kısmı eğitim konusunda uzmanlaşmış olan bir dizi akademik kuruluş, düşünce kuruluşu, özel şirket ve hükümet dışı kuruluş eğitimle ilgili konularda araştırma ve öneri üretmekte ve/veya okul inşası-onarımı, kampanyalar ve bağışlarla okula devamlılığı desteklemei, gönüllü sağlama gibi çalışmalar yürütmektedir. Söz konusu kuruluşlar arasında Eğitim Reformu Girişimi (ERG); Türk Eğitim Derneği (TED), Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) ve Çağdaş Eğitim Vakfı (ÇEV) yer almaktadır.

6.3 Finansal, fiziksel ve beşeri kaynaklar: Türkiye'de kız ve erkeklerin eğitim haklarından ve eğitim ortamlarındaki diğer tüm haklarından yararlanmaları, büyük ölçüde eğitim sektöründeki mevcut finansal, fiziksel ve insansal kaynaklara bağlıdır. Bu kaynakların genel düzeyinin yanı sıra, kalitesi ve belki de en önemlisi dağılımı yönünden de sorunludur.

Finansal kaynaklar: Kamu kesiminin eğitim harcamaları son yıllarda reel olarak artmış, ancak bu harcamaların GSYH içindeki payı %3-4 gibi sınırlı bir düzeyde kalmıştır. 2011 yılında merkezi bütçeden eğitim için yapılan harcamalar 48,5 milyar TL'dir ve bu da GSYH'nin yaklaşık %3,75'idir. GSYH'nin yaklaşık %1,52'si ilköğretim öncesi ve ilköğretim eğitime, %0,81'i ortaöğretime, %0,85'i yüksek öğretime, geri kalanı da yan hizmetlere, kademe tanımı yapılması mümkün olmayan eğitime, araştırmalara ve diğer yan kalemlere gitmektedir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın 2012 Yıllık Programındaki tahminlere göre kamunun toplam eğitim harcamaları 2011 yılında %4 civarındadır ve 2012 yılında da bu düzeyde kalacaktır. Ne var ki, OECD ortalamasıyla (yaklaşık %5,8) ve UNESCO'nun gelişmekte olan ülkelere yaptığı tavsiyeyle (%6) karşılaştırıldığında Türkiye'nin eğitime yönelik bugünkü kamu harcamaları hayli düşük kalmaktadır. Kaldı ki Türkiye'de yaş itibarıyla örgün eğitim kapsamında olan insan sayısının nüfusun içindeki ağırlığı, çoğu OECD ülkesine göre yüksektir. Merkezi Sabancı Üniversitesi'nde bulunan Eğitim Reformu Girişimi'nin (ERG) 2010 Eğitim İzleme Raporu'na göre 2010 yılında öğrenci başına ortalama yıllık kamu harcaması (merkezi hükümet + yerel yönetimler) okul öncesi ve ilköğretim için 1.583 TL, genel liseler için 2.406 TL, meslek liseleri için de 2.723 TL'dir.

"Türkiye'de Temel Eğitimde Kalitenin ve Hakkaniyetin Artırılması: Görevler ve Seçenekler" başlıklı Dünya Bankası politika notuna göre (<http://go.worldbank.org/MM9KG62GG0>) (2011) eğitim alanındaki kamu sektörü (OECD ortalamasına göre) harcama açığı hanelerin özel olarak, ceplerinden yaptıkları harcamalarla karşılanmaktadır. Bu alandaki özel harcamaların büyük bölümünü daha önce sözü edilen özel dershanelere verilen paralarla çocukların yaklaşık %3'ünden alınan özel okul ücretleri oluşturmaktadır. Ayrıca, okullarda personel dışı harcamalara ayrılan ödeneğin yetersiz olması ve bu ödeneğin de il özel idareleri eliyle etkili olmayan biçimde dağıtılması okul idarelerini ana babalardan gelecek katkılara bağımlı kılmakta. Bu durum ayrıca, halk arasında "zorunlu bağış" olarak bilinen uygulamaya son verilmesi, okul-aile ilişkilerinin daha demokratik ve yapıcı hale getirilmesini zorlaştırmaktadır. Tüm bu özel harcamaların ortak noktası, doğal olarak yüksek gelir gruplarında yer alan aileler tarafından kendi çocuklarının yararlanacağı şekilde yapılıyor olmaları, böylece ailelerin/okul hizmet bölgelerinin sosyoekonomik durumu ile çocuğun okul başarısı arasında var olan güçlü ilişki daha da pekiştirmeleridir.

Merkezi hükümetin eğitimin finansmanı için kullandığı kaynakların dağılımı da eşitsizdir. Çeşitli araştırmalara göndermede bulunan Dünya Bankası notu, eğitime yönelik finansman kaynaklarının asıl olarak girdi temelli bir sisteme göre tahsis edildiğine işaret etmektedir. Başka bir deyişle, finansman kaynakları, nüfus hareketlerine veya daha dezavantajlı nüfus kesimlerine eğitim sağlamanın maliyetine göre yeterince uyarlanmamaktadır. Banka notunda ise kişi başına ödenek yöntemi tavsiye edilmektedir. Buna göre, eğitime yapılan yatırımların getirisinin en yüksek olduğu okul öncesi ve ilköğretime, sosyoekonomik açıdan dezavantajlı grupların ve kız çocukların nüfus içinde daha ağırlıklı olduğu yörelere öncelik tanınmalı, ayrıca ücretli özel dersaneleri teşvik eden sınav sistemi yeniden gözden geçirilmelidir.

Okul öncesi eğitimde %100 okullaşma hedefi, ilkokula başlama yaşının aşağı çekilmesi ve zorunlu eğitimin 12 yıla çıkarılması gibi gelişmeler sonucunda öğrenci sayısında meydana gelecek artış, eğitim sisteminin finansman kaynakları üzerindeki basıncı artıracaktır. Hükümet, eğitime ayrılacak kaynakları arttırmak yönünde net bir taahhütte bulunmamıştır. Bunun yerine Hükümetin 2012 yılı programı öğrenci sayılarını dikkate alarak okullar arasındaki farklılıkları azaltmayı, bütçe dışı finansmana başvurmayı ve eğitim alanındaki tüm harcamaları izlemek üzere yeni geliştirilen Türkiye'de Eğitimin Finansmanı Ve Eğitim Harcamaları Bilgi Yönetim Sistemini (TEFBIS) kullanmayı öngörmektedir. Ayrıca, özel okulların teşviki, özel sektörden hizmet alımı ve okul binaları için kamu-özel ortaklıklarına gidilmesi de gündemdedir.

Bina ve donanım: Geçtiğimiz on yılda, tüm okullara bilgisayar ve internet bağlantısı sağlanması dahil, okul binalarının ve donanımının geliştirilmesi için önemli çabalar harcanmıştır. İlköğretimin beş yıldan sekiz yıla çıkarılmasının ardından, Dünya Bankası kredileri ile birlikte AB'den, yerel yönetimlerden ve eğitime yaptığı yardımlarda yüzde 100 vergi bağımsızlığından yararlanan özel sektörden gelen katkılarla bu alanda önemli bir mesafe alınmıştır. Bu arada, okul binalarının depreme dayanıklı hale getirilmesi için de çabalar harcanmaktadır. Tüm bunlara karşın gene de milyonlarca öğrenci kalitesi düşük ve imkanları sınırlı okulların kalabalık sınıflarında ders görmekte, ikili eğitim - yani sabahçı-öğrenci uygulaması - yaygın olarak devam etmektedir. Eğitim süresinin uzadığı, çocuk sayısının arttığı ve göçün devam ettiği, kamusal eğitim için ayrılan bütçenin sınırlı kaldığı dikkate alındığında bu gibi eksiklikler şaşırtıcı sayılmamalıdır. Çocuk nüfusu hızla artan yerleşimlerde kaliteli eğitime yönelik kaynakların ihtiyaç duyulan hızla artırılması özellikle zorlu bir görevdir. Hükümetin 2012 Yılı Programına göre ilkokul çocuklarının %51'i sabahçı ve öğrenci olarak ikili sistem çerçevesinde okula gitmektedir – ülke ortalaması 31 iken sınıf başına öğrenci sayısının 53 olduğu Şanlıurfa ilinde bu oran %89'a çıkmaktadır. Hükümet programında, yatırım planlarının bu gerçekler dikkate alınarak hazırlanacağı belirtilmektedir. Buna karşılık, daha az gelişmiş bölgelerin kırsal kesimlerinde, köylerde yaşayan çocuklar, sayıları az diye farklı yaşlardaki öğrencilerle aynı sınıflarda ders görmektedir. Oysa öğretmenler bu ortak sınıflarda ders vermek için yeterince donanımlı değildir. Yıllık Program ayrıca, bilgisayar başına öğrenci sayısında da ilden ile önemli farklılaşmalar olduğuna dikkat çekmektedir. İlköğretimde ülke ortalaması 21 iken ortaöğretimde ortalama 39'dur. Milli Eğitim Bakanlığı FATİH projesi kapsamında eğitimde teknoloji kullanımını büyük ölçüde artırmayı hedeflemektedir. Bu amaçla, ilgili yazılım, belgeler, eğitim hizmetleri ve yönetim sistemleri ile birlikte öğretmenlere ve öğrencilere elektronik tahta, öğretmenlere bilgisayar, yazıcı, tarayıcı, internet erişimi ve öğrencilere tablet sağlanacaktır (<http://fatihprojesi.meb.gov.tr>).

Öğretmen: Öğretmen sayısının yeterliliği tartışmalı bir konudur. İlköğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 21 iken OECD ülkelerinde bu sayı 16'dır. Genel olarak bakıldığında öğrenci-öğretmen oranı düşmekte olsa bile bölgeler arasındaki eşitsizlikler sürmektedir.

Güneydoğu Anadolu'nun kimi yörelerinde, İstanbul'da ve hızla büyüyen diğer kentlerde öğrenci-öğretmen oranları ülke ortalamasının hayli üzerindedir (Örneğin Hükümetin 2012 Yılı Programı Şanlıurfa'da bu sayının 34 olduğunu kabul etmektedir). Ortaöğretimde öğrenci-öğretmen oranları daha düşük olsa bile gene de OECD ortalamasının üzerindedir ve bu eğitim kademesine yönelik talep artışı ile birlikte yükselmektedir. Zorunlu eğitim süresinin 12 yıla çıkarılmasıyla birlikte kısa dönemde bu oranların daha da olumsuz yönde gelişme riski vardır.

Örgün eğitimin farklı kademelerinde derslik ve öğretmen başına öğrenci sayısı

		2008-9	2009-10	2010-11
İlköğretim	öğrenci/derslik	32	32	31
	--kentsel kesim	38	37	36
	--köyler	22	21	21
Ortaöğretim	öğrenci/öğretmen	23	22	21
	öğrenci/derslik	31	33	34
	öğrenci/öğretmen	17	18	18
--genel	öğrenci/derslik	29	31	31
	öğrenci/öğretmen	18	18	18
--teknik ve mesleki	öğrenci/derslik	33	36	38
	öğrenci/öğretmen	16	17	18

Kaynak: Yıllık program 2012/Milli Eğitim Bakanlığı

Öğretmen kalitesi, özellikle dezavantajlı kız ve erkek çocuklar söz konusu olduğunda öğrenci başarısını etkileyen okulla ilgili en önemli değişken sayılabilir. Durum böyleyken, Türkiye'nin giderek artan öğrenci sayısı karşısında yeterli sayıda öğretmen sağlama çabalarının bu kez öğretmen kalitesinin gözden kaçırılmasına yol açtığı söylenebilir ki öğretmen kalitesi OECD standartlarına göre düşük bulunmaktadır (Dünya Bankası: "Türkiye'de Temel Eğitimde Kalitenin ve Hakkaniyetin Artırılması: Görevler ve Seçenekler 2011" - <http://go.worldbank.org/MM9KG62GG0>). Öğretmenler arasında mesleki yeterlilik eksikliği ve düşük motivasyon çeşitli nedenlere bağlanabilir: öğretmenlerin sosyal kökenleri, öğretmen yetiştiren okullarda öğrenci alma yöntemleri, öğretmenlerin toplumdaki statüsü, meslek/kariyer yapısı, kültürel algılamalar ve düşük ücretler gibi. Bu arada, bu alanda art arda gelen reformlara karşın öğretmenlerin yetiştirilmesinde de yetersizlikler vardır. Çok sayıda öğretmen çocuk hakları konusunda bilgisizdir ve çocuk merkezli bir öğretim açısından da yetersizdir. Aldıkları eğitim onları güç ortamlarda çalışabilecek yeterliliğe kavuşturmamaktadır. Özellikle ülkenin doğu bölgesindeki okullarda, deneyimsiz öğretmenler, yanlarında onları yönlendirecek ve tavsiyelerde bulunacak daha deneyimli meslektaşlar olmadan görev alabilmekte, öğretmenler arasında devamsızlık görülebilmekte, öğretmenlerin sık sık değiştiğine tanık olunmaktadır. Öğretmen atamaları, kişinin özel yeterlilikleri ile yapacağı iş arasında uyum gözetmeyen merkezi bir sistemle yapılmakta, çalışacakları yerlerdeki eğitim görevlilerine veya okul müdürlerine danışılmamaktadır. Hizmet içi eğitim ve rehberlik de çok sınırlıdır ve tutum değiştirme, yenilik teşvik etmede çok yetersiz kalmaktadır. Hizmet içi eğitim ve rehberliğin düşük niteliği de öğretmenler açısından itici olmaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı Kasım 2011'de katılımcı Ulusal Öğretmen Stratejisi Çalıştayı ile öğretmen kalitesini artırma yönünde yeni bir girişimde bulunmuştur. Bunun ardından bir Ulusal Öğretmen Stratejisi Belgesi hazırlanmıştır ve ülkedeki öğretmen ihtiyacı ile ilgili bir projeksiyon hazırlanmaktadır. Bakanlık, diğer girişimlerinin yanı sıra öğretmenlerin yeterliliklerini belirleme sürecini de başlatmıştır. Tüm bu çabaların yeterli kaynaklarla, gerek Bakanlık birimlerinin

arasında gerekse Bakanlık ile YÖK arasında tam eşgüdümü olarak, öğretmenlerin kuruluşları ve diğer aktörlerle birlikte sürdürülebilir biçimde yürütülmesi önem taşımaktadır. Ulusal öğretmen stratejisinin uygulanması, gerektiğinde değişiklik yapılmasına imkan tanıyacak şekilde izlenmeli, bu uygulamaya ayrıca öğretimin kalitesini etkileyen faktörlere ilişkin daha somut araştırmalar eşlik etmelidir. Öğretmenlerin performansını izlemek ve onları bu performanstan sorumlu tutmak önemli olmakla birlikte, ücra yörelerde, sınıfların kalabalık olduğu yerlerde, yatılı okullarda, ana dilleri Türkçe olmayan çocukların bulunduğu yerleşimlerde ve benzer güç koşullarda görev yapanlar başta olmak üzere tüm öğretmenlere daya iyi eğitim ve destek vermek, iş güvencesi ve kariyer imkanlarının sağlamak, teşvik etmek de en az o kadar önemlidir.

6.4 Eğitime erişim: Bugüne dek sergilenen tüm çabalara karşın Türkiye’de kimi çocuklar ilkokulu bile tamamlayamamakta, önemli bir bölümü ortaöğretime devam edememektedir. Devamsızlık da oldukça yaygındır. Okul dışı kalmak, salt kaliteli eğitimden yoksun kalmanın ötesinde aynı zamanda sosyalleşme fırsatlarını da kaçırmak, diğer etkinliklere ve hizmetlere yönelememek ve korunma hakları açısından daha fazla riskle karşılaşmak anlamına gelmektedir.

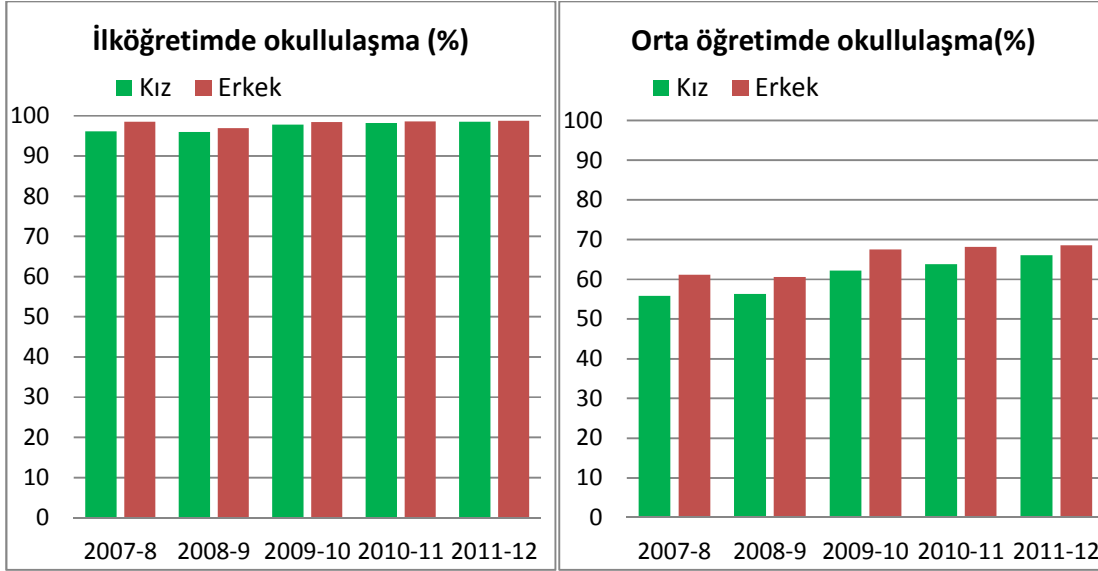
İlköğretim: İlköğretim 1924 yılından bu yana zorunlu ve ücretsiz olmakla birlikte, başta muhafazakar, az gelişmiş ve kırsal yörelerdeki kız çocuklar olmak üzere ilkokula hiç başlamamış veya başlayıp da tamamlamamış çocuklar her zaman olmuştur. Bu durumun nedenleri arasında ekonomik sıkıntılar, çocuk işçiliği, okulun uzaklığı, şevk kırılması, ailenin ihmali, ayrımcılık ve toplumun kız çocuklara getirdiği kısıtlamalar yer almaktadır. Zorunlu eğitim 1997 yılında sekiz yıla çıkarıldığında kız ve erkek çocukların %100’ünün okullaşmasını sağlamak için kapsamlı bir çaba sergilenmişti. Milli Eğitim Bakanlığı’nın UNICEF’in desteği ile 2003 yılında başlattığı Kız Çocukların Eğitimi Kampanyası daha önce ilkokula gitmemiş 230 bin kız ve 100 bin erkek çocuğun okullaşmasını sağlamıştır. Çocuklarını okula göndermeyen ana babalar titizlikle aranmış, diğer sektörlerin ve toplum liderlerinin desteğiyle ikna edilmiştir. Dünya Bankası’nın ve vergi indirimlerinden yararlanan özel bağışçıların desteğiyle yeni okulların inşasını öngören kapsamlı bir program başlatılmıştır. Çocuklarını ilkokula gönderen yoksul ana babalar için şartlı nakit transferi (ŞNT) sistemi başlatılmıştır. Bu ödemeler annelere yapılmış, ayrıca okula gönderilen kız çocuklar için yapılan transfer miktarı artırılmıştır. Koşulluluğun etkili biçimde izlenmediğine ilişkin kimi eleştirilere karşın, ŞNT’nin yararlı olduğu konusunda hükümet ve sivil toplumda geniş bir kabul vardır. Ders kitapları ücretsiz dağıtıldığı gibi kimi durumlarda ücretsiz taşıma ve öğle yemeği de verilmiştir. Gerektiğinde, mevcut tüm mekanlar sınıf olarak kullanılabilmiştir. Bölge yatılı okulları, küçük köylerde yaşayan kız çocukların ilköğretimlerini tamamlayabilmelerini sağlamak amacıyla kullanılmıştır. Özel sektör, medya ve sivil toplum kuruluşları kendi kampanyalarını ve projelerini yürütmüştür. Son dönemde, modern teknolojilerin yaygınlaşmasıyla, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemiyle ve e-okul veritabanıyla sağlanan imkanlar sayesinde çocukların okullaşma durumları daha iyi izlenebilmektedir. Eğitim görevlileri ve okullar, kendi illerinde, ilçelerinde ve bölgelerinde tüm erkek ve kız çocukların okullaşmasını sağlamaktan sorumlu tutulmaktadır. AB ve UNICEF desteğiyle geliştirilen hızlandırılmış öğrenim programıyla (“telafi eğitimi” olarak da bilinmektedir) hiç okula gitmemiş veya uzun süredir okula gitmeyen 10-14 yaş grubundan çocukları yeniden eğitim sistemine yönlendirmeyi ve akranlarıyla aynı sınıflarda eğitim görmelerini sağlamayı amaçlanmaktadır. 2008-2009 ders yılında başlatılan bu program, ücra köylerdeki kız çocuklarından şehirlerdeki Roman çocuklara ve yoksul kesimlerde büyüyen engelli çocuklara kadar en dezavantajlı sosyal gruplardaki kız ve erkek çocuklara ulaşmaktadır. Bu kapsamda bugüne kadar ulaşılan çocuk sayısı 31 bindir. Programın

başarısı, yalnızca sahiplenmeye ve kaynak bulunmaya değil, aynı zamanda bu çocukların okul ortamlarına, okulların da bu çocuklara uyum sağlamasında karşılaşılan güçlüklerle hızla çözüm bulunmasına bağlıdır. (Eğitim Reformu Girişimi tarafından Milli Eğitim Bakanlığı, AB ve UNICEF için hazırlanan Telafi Eğitimi Programı Ara Dönem Değerlendirme Raporu– ERG – http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/YSOP_MidtermReview_EN_14122011_FINAL.pdf). Tüm bu çabalar, kentleşme, doğurganlığın azalması, ekonomik büyüme ve modernizasyon gibi çocukların okullaşmalarına genel olarak elverişli demografik ve toplumsal eğilimlerle örtüşmüştür.

Milli Eğitim Bakanlığı Örgün Eğitim İstatistiklerine göre 2011-2012 ders yılına gelindiğinde ilköğretimde net okullaşma oranı %98,67'dir. İlköğretimde net okullaşma oranları açısından kız ve erkek çocuklar arasındaki açığı neredeyse kapamıştır. Okullaşma oranı erkekler için %98,77, kızlar için de % 98,56'dır. Okula kaydolmayan çocukların önemli bir bölümünün geç başlayanlar olduğu bilinmektedir. Bu çocuklar, ana babalarının zorunlu okul çağı hakkında iyi bilgilendirilmemeleri veya çocuklarının henüz okula hazır olmadığını düşünerek çocuklarını okula göndermeyi ertelemeleri nedeni ile okula geç kaydolmakta, okullaşma oranları düşürmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı bu sorunun çözümü için otomatik okul kayıt sistemini başlatmıştır). Ayrıca ilköğretim çağına olup ortaokula giden çocukların olduğu da bilinmektedir. Tüm bunlara karşın ilköğretime %100 katılımın sağlandığını söylemek için henüz erkendir. Bugün bile yoksulluğun tutucu toplumsal normlarla, düşük beklentilerle ve çocukların aile içinde yüklendikleri sorumluluklarla birleşmesi gibi nedenler yüzünden ilköğretimin üst sınıflarında okurken okullarından ayrılan kız çocuklar vardır. Örneğin, Milli Eğitim Bakanlığı Örgün Eğitim İstatistiklerine göre 2011 yılında ilköğretime bitirenlerin arasında her 100 erkek çocuğa karşın 90,5 kız çocuk bulunmaktadır. Oysa resmi yıl sonu nüfus verilerine göre 10-14 yaş grubu nüfusunda her 100 erkek çocuğa düşen kız çocuk sayısı 94,9'dur (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi). Bu sorunun boyutları illere ve bölgelere göre önemli farklılıklar göstermektedir. Diğer çocuklar arasında da okula düzenli olarak devam edemeyenler vardır. Düzenli devam edememe nedenleri arasında tarımda çocuk işçi çalıştırılması, okul şevkinin kırılması ve geçmişte kimi çocukların hiç okula gitmemelerine yol açan okula uyum sorunları gibi etmenler yer almaktadır. Ortalama olarak, 2010-11 ders yılında ilköğrencileri mazeretsiz olarak sekiz gün okula gelmemişlerdir. Okula devamsızlık 2007 ile 2011 yılları arasında belirgin biçimde artmıştır. Okul devamsızlığı en yaygın olarak üst sınıflarda, yoksul öğrenciler arasında, Doğu bölgelerinde, çoğu bölgede erkek öğrenciler arasında, kentsel yerleşimlerde ve okul performansı ortalamasının altında olan çocuklarda görülmektedir (Okul devamlılığıyla ilgili ayrıştırmış veriler açıklanmamakla birlikte bu sorun Eğitim Reformu Girişimi – ERG- tarafından analiz edilmiştir). Milli Eğitim Bakanlığı bu konuya ilişkin olarak bir Devamsızlık Yönetim Modeli geliştirmiştir. Bu model, okullara devamsızlık risklerini belirleme, devamsızlık durumunu izleyip gerekli önlemleri alma yükümlülüğü getirmekte ve okulların bu alanda izleyecekleri yolu göstermektedir. İllerdeki eğitim müdürlüklerinden de toplanan veriler temelinde hareket etmeleri beklenmektedir. Bu modelin yaşama geçirilmesinde sergilenecek kararlılık, okul dışında kalan çocuklar sorununun aşılmasının ön koşullarından biridir. Bu arada, okula hiç kaydolmayan, doğum kaydı da olmadığı için istatistiklerde de hiç görünmeyen çocuklar olduğuna ilişkin bildirimler vardır.

TBMM tarafından Mart 2012'de kabul edilen ve eğitim sisteminin yeniden yapılandırılmasının bir parçası olarak ilköğretime başlama yaşını aşağıya çeken düzenleme, halihazırda ortada bir geç başlama sorunu olduğundan eğitime erişimle ilgili sayısal verileri etkileyebilecektir. Dile getirilen bir başka kaygı ise, ilköğretimin normal olarak ayrı okullarda sağlanacak olan her biri dörder yıllık iki evreye

bölünmesinin, kız çocukların okul terklerini kolaylaştırarak ilköğretimin tamamlanmaması sorununu daha da ağırlaştırabileceğine ilişkindir.

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı, Örgün Eğitim İstatistikleri, 2011-12

Ortaöğretim: Ortaöğretimde (eğitim sisteminde 9-12 sınıflar) okullaşma, demografik, ekonomik ve toplumsal değişimlerle birlikte hızla artmakta olmakla bile gelişmiş ülkelerdeki düzeyin hayli altında kalmaktadır. Son on yıl içinde net okullaşma oranı %50'den neredeyse %70'e çıkmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı Örgün Eğitim İstatistiklerine göre 2011-2012 ders yılında bu oran %67,37,brüt okullaşma oranı ise %92,56'dır. Brüt ve net oranlar arasındaki bu büyük fark, ara verme ya da sınıf geçememe gibi nedenlerle çok sayıda çocuğun eğitime gecikerek devam ettiğini göstermekte, kimi ortaöğretim kurumlarının müfredatında ek hazırlık yılları öngörüldüğüne işaret etmektedir. Ortaöğretimde net okullaşma oranı ülkenin batısında bulunan birçok ilde %80-90 düzeyindeyken kırsallığın görece ağır bastığı doğudaki kimi illerde %30-40'a düşmektedir. Yoksulluk, çocukların dışarıda çalışıp para kazanma veya ev işlerine yardımcı olma zorunlulukları ve cinsiyet ayrımcılığı ortaöğretimde okullaşma açısından önemli belirleyicilerdir. Hizmetlerin bulunabilirliği ve kalitesi de etkili olabilmektedir. 2011-2012 ders yılında toplumsal cinsiyet açığı daralmış, böylece kızlarda net okullaşma oranı %66,14 ile erkeklerdeki %68,53'e yaklaşmıştır (Brüt okullaşma oranları ise erkekler ve kızlar için sırasıyla %95,68 ve %89,26'dır). Ülkenin batısındaki daha zengin kimi illerde kızların net okullaşma oranı erkeklerin de üzerindeyken Orta Anadolu ve doğudaki pek çok ilde bu kez arada erkekler lehine önemli bir fark bulunmaktadır. Kalabalık ailelerin çocukları, eğitim ve gelir düzeyi düşük ana babaların çocukları, ilkokulda başarılı bir performans sergileyemeyen veya düzenli devam edemeyen çocuklar ve yatılı bölge okullarına gidenler, ilköğretimi tamamlasalar bile, ortaöğretime devam şansları en az olan çocuklardır. Ortaöğretimde devamsızlık ve okul terk oranlarının çok yüksek olduğu anlaşılmaktadır: Ortaöğretimde her ders yılında öğrencilerin %40'ından fazlası 20 gün veya daha fazla devamsızlık yapmakta, yaklaşık %8'i de okulu resmen bırakmaktadır. Eğitim sisteminde Mart 2012'de gerçekleştirilen yeniden yapılanma nedeniyle ortaöğretimde net okullaşmanın önümüzdeki dört yıl boyunca artması beklenmektedir. Bununla birlikte, bu kademedeki net okullaşmanın %100'e çıkarılması, devamsızlık ve okul bitirememesi gibi durumların ortadan kaldırılması için büyük çabalar gösterilmesi

gerekmektedir. İlköğretimde olduğu gibi ortaöğretimde de devamsızlığın denetimiyle ilgili bir mekanizma geliştirilmesi, bu konudaki nedenlerin ve eğilimlerin sürekli analiz edilmesi gerekmektedir.

Seçilmiş büyük illerde net okullaşma (%), 2010-11

	İlköğretim		Ortaöğretim	
	Erkek	Kız	Erkek	Kız
Ankara	99,54	99,40	82,63	83,37
Izmir	99,13	99,09	74,11	76,64
Bursa	99,31	99,08	77,07	73,71
Istanbul	99,60	99,16	70,64	70,83
Antalya	98,52	98,40	71,00	71,73
Adana	99,15	98,86	67,86	64,70
Gaziantep	99,27	98,96	58,10	51,59
Konya	98,63	98,13	64,23	60,95
Diyarbakır	98,66	98,39	50,23	39,72
Şanlıurfa	97,99	96,66	40,17	27,62
Turkey	98,59	98,22	68,17	63,86

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı Örgün Eğitim İstatistikleri, 2011-12

Okul Dışı Çocuklara Yeni Yaklaşımlar: Türkiye, 2010 yılından bu yana UNICEF ile UNESCO İstatistik Enstitüsü'nün ortak eşgüdümünde yürütülen Okul Dışındaki Çocuklar küresel girişiminin (OOSC) katılımcısı 25 ülke arasındadır (Daha fazla bilgi için bakınız, http://www.unicef.org/infobycountry/files/Final_OOSC_Flyer.pdf). Bu girişim, beş yaşından başlamak üzere okula kaydolmayan (kalıcı veya geçici biçimde), geç kaydolan, kaydolup da devam etmeyen, sık devamsızlık gösteren ve/veya okul performansında diğerlerinden önemli ölçüde geri kalan ve bu nedenle eğitimini tamamlayamama riskiyle karşılaşan çocukları kapsamak üzere çocukların eğitim dışı kalmaları olgusuna geniş bir perspektiften yaklaşmaktadır. Az önce sayılan durumlardan hareketle bu çocukların durumu "dışarıda kalmanın beş boyutu" veya "5DE" olarak adlandırılmaktadır. Yüksek okullaşma oranlarıyla düşük devamlılık oranları – ayrıca kimi illerde sınıf tekrarı olaylarına sık rastlanması- dikkate alındığında bu kavramsal yaklaşımın Türkiye'deki duruma uygun düştüğü söylenebilir. Böylece Türkiye'de de hedef belirleme ve sağlanan ilerlemenin ölçülmesinde yeni perspektifler benimsenebilir.

OOSC girişimi bugüne kadar asıl olarak temel eğitimi ele almış olmakla birlikte, eğitim sisteminden eşit ölçüde yararlanamama olasılığı olan kız ve erkekleri belirleyerek, bu olasılığın düzeyine ve niteliğine göre kendilerine destek olmaya yönelik benzer bir yaklaşım ortaöğretim düzeyinde de uygun olabilir. OOSC araştırması bundan sonra ortaöğretimin üst kademesi (Türkiye'de ortaöğretime tekabül eden düzey) için de yapılacaktır ve Türkiye de bu araştırmaya katılacaktır. Bu durum, Milli Eğitim Bakanlığı'nın ülkedeki mevcut durumu iyileştirmeye yönelik kararlılığının bir işaretidir.

Okul Dışı Çocuklar Girişimi'ne Göre Okul Dışılığın Beş Boyutu (5B)

Boyut 1 – 5 yaşındakilerin ilköğretim öncesi eğitim dışı olmaları

Boyut 2 – 6-10 yaş grubundakilerin okul dışı olmaları (devam edip terk etmiş/hiç okula başlamayacak/geç başlayacak)

Boyut 3 - 11-13 yaş grubundakilerin okul dışı olmaları (devam edip terk etmiş/hiç okula başlamayacak/geç başlayacak)

Boyut 4 – 1. sınıfla 5. sınıf arasındaki çocuklarda okul terk riski

Boyut 5 - 6. sınıfla 8. sınıf arasındaki çocuklarda okul terk riski

OOSC girişiminin ilk aşaması olarak gerçekleştirilen araştırmada benimsenen kavramsal yaklaşım, yalnızca okula gidemeyen çocukların –veya kızların- sayısı ile ülkede var olan izleme ve müdahale sistemleri değil, aynı zamanda söz konusu çocukların geri planları, eğitime katılımlarının önündeki engeller ve bu nedensel etmenler karşısında alınması gereken önlemler üzerinde Türkiye’de yapılan daha önceki çalışmalara nazaran daha sistematik bir biçimde durulmasını sağlamaktadır. Türkiye ile ilgili olarak yayınlanacak raporda, okula gitmeyen, hiçbir zaman kaydolmayacak, okulu daha şimdiden terk etmiş ve mezun olmadan okulu terk edecek olan çocuk sayılarıyla ilgili tahminler yer almaktadır. Okul dışı çocukların profiline gelince; “Kırsal kesimde; Güneydoğu Anadolu, Orta-Doğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu NUTS-1 bölgelerini kapsayan Doğu Bölgesinde yaşayan ve aileleri düşük gelirli çocuklar” okul dışı kalma olasılıkları en yüksek olanlardır. Ayrıca, anne baba eğitim düzeyi düşük ve ana dili Kürtçe olan çocukların –özellikle anne Türkçe bilmiyorsa- okul dışı kalma olasılıkları daha da yüksektir. Çocuk İşçiliği Araştırması verilerine göre, okul dışı kalma olasılıkları yüksek bir başka çocuk kesimini de çalışan çocuklar oluşturmaktadır. Bu grupların hepsi için, kız çocukların okul dışı kalma olasılıkları erkek çocuklara göre daha yüksektir... Okul dışı kalan çocuklar arasındaki kimi alt gruplar da şöyledir: nüfus kaydı olmayanlar; özel eğitim gereksinimi olan çocuklar; kronik hasta veya uzun süreli tedavi gereksinimi olanlar; Roman çocuklar; evlenen ve/veya gebe kalanlar; yabancı göçmen, sığınmacı ve mülteci konumunda olan çocuklar; kendi ülkelerinde yerlerinden edilmiş, göçe katılmış veya göçebe çocuklar ve adalet sistemiyle tanışmış çocuklar. Rapora göre, halen okulda olan ancak eğitimden dışlanma riskiyle karşı karşıya olan çocuklar da büyük ölçüde aynı özelliklere sahiptir. “Eğitimden dışlanma riskiyle ilgili olarak öne çıkan hususlar, okul devamsızlığı ve çoğu kez temel eğitim için azami yaş sınırı belirleyen yasa nedeniyle akranlarından geri kalan çocukların belirli bir yaşta sonra okulla ilişkilerinin kesilmesidir. Sonuçta, okula geç başlayanlar, sağlık veya başka nedenlerle okula uzun süre devam edemeyenler ve sınıf tekrar edenler, eğitimden dışlanma riski en fazla olan çocuklardır.”

Raporda eğitimden dışlanmaya yol açan “engeller veya tıkanmalar” olarak belirlenen durumlar arasında şunlar yer almaktadır: cinsiyet ve engellilik durumu ile ilgili değerler, yoksulluk ve çocuk işçiliği, göç nedeniyle toplumla olan bağların zayıflaması, uzun süren hastalıklar (çocuğun ya da ailedeki bir başka kişinin) ve travma yaratan deneyimler (suç, şiddet veya cinsel istismar gibi). Rapora göre okulların ve eğitim sisteminin çeşitli özellikleri de dezavantajlı kesimlerden çocukların okula gitmelerini engelleyebilmektedir. Bu özellikler arasında sayılanlar şunlardır: evle okul arasındaki mesafenin uzaklığı, kırsal kesimlerde taşınabilir ve yatılı eğitimle ilgili sorunlar, sınıfların kalabalık oluşu; öğretmen sayısı, niteliği ve öğretmenlerin aldıkları eğitimin yetersizliği; şiddet ve fiziksel ceza uygulamaları, engelli çocukların okula rahatça erişememeleri, yetersiz katılım ve saydamlık; kayıt, devamsızlık ve azami yaşla ilgili idari

düzenlemeler ve çocuğun eğitimden dışlanma riskini azaltmak üzere gerekli önlemler alınmasını sağlayacak okul düzeyi kaynakların bulunmayışı. Bir çocuğun eğitime katılamaması, genellikle bu etmenlerden birkaçının bir araya gelmesinin sonucudur.

Yayınlanacak OOSC ülke raporu, hükümetin çeşitli alanlardaki girişimlerinin okullaşma ve devamlılık açısından olumlu kimi sonuçlar verdiğini kabul etmektedir. Rapor, daha ileriye gidilmesi için halen mevcut politikaların ve sistemlerin çoğunun sürdürülmesini ve daha da güçlendirilmesini tavsiye etmekte, okul kalitesiyle ilgili birçok alanda iyileştirmelere gidilmesini savunmaktadır. Raporda yer alan çok sayıda tavsiye arasında şunlar da bulunmaktadır: yoksul hanelere mensup çocuklarla engelli çocuklara yönelik ücretsiz okul öncesi hizmetlerin yaygınlaştırılması; Roman, göçebe, mülteci, sığınmacı, göçmen ve yerlerinden edilmiş ve mevsimlik tarım işlerinde çalışan çocuklar için özel hedeflerin belirlendiği müdahaleler; kırsal yörelerdeki mevcut erişim modellerine alternatiflerin değerlendirilmesi; eğitimin yönetiminde toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi; yerel koşulları yansıtan daha esnek okul takvimi üzerinde düşünülmesi; kaynaştırma eğitiminde ve eğitimin çocuğun ana dili dışında başka bir dilde verildiği durumlarda öğretmen kapasitesinin güçlendirilmesi; fiziksel ceza dahil olmak üzere okullarda her türlü şiddete son verilmesi ve kimi idari düzenlemelerin – örneğin yabancı öğrencilerle doğum kaydı olmayan çocukların okula kabulü ile ilgili olanların - gözden geçirilmesi. Raporun daha fazla araştırma yapılmasını öngördüğü alanlardan kimileri ise şöyledir: engellilik ve eğitime ilişkin toplumsal değerlerin eğitimin dışında kalma durumu üzerindeki etkileri; izni veya izinsiz olarak Türkiye’de kalan yabancı göçmenlerin çocuklarına ve eğitim ihtiyaçlarına ilişkin sayısal veriler; adalet sistemiyle tanışmış çocukların eğitim ihtiyaçları; Roman çocukların eğitim ihtiyaçlarına ilişkin nicel ve nitel araştırmalar; çocuk işçiliği-okula gitmeyen çocuklar ilişkisi; okul-aile birlikleri; çocukların okul içinde ve dışında yaşadıkları şiddet; okullarda içme suyu, çeşme suyu, elektrik ve tuvalet gibi imkanların bulunabilirliği ve 11 yaş ile kız çocuklara odaklanmak üzere okul terk olayları ve nedenlerine ilişkin araştırmalar.

OOSC ülke raporunun eksikliği, kısmen 2008 Nüfus ve Sağlık Araştırması verilerini temel alması, bu nedenle son dört yıl içindeki gelişmeleri gözetmemesi, dolayısıyla güncellenmesi gerektiğidir. Bununla birlikte, raporun okul dışındaki çocuklara ilişkin olarak sunduğu profilin geçerliliğini bugün de büyük ölçüde koruduğu söylenebilir. Bu arada, belirli çocuk gruplarının eğitime katılmalarını ve kız ve erkek çocukların eğitim haklarından eşit biçimde yararlanmalarını sağlayacak politikaları da içeren bir stratejinin gerekliliğine özel vurgu yapılmaktadır. Okullaşmayı artırmaya ve okul devamlılığını sağlamaya yönelik çabaların gerek eğitim sisteminin içinden gerekse dışında çok sayıda aktörün katılımını gerektirdiği açıktır. Bölgesel kalkınma politikalarının, sosyal yardımların, sosyal hizmetlerin, engellilere yönelik politikaların, çocuk işçiliğini ve ayrımcılığı önlemeye yönelik politikaların bu alanda rolü ve önemi vardır. Diğer taraftan, okula katılım, tüm çocukların topluma dahil olma ve eşit fırsatlardan yararlanmalarının en önemli göstergelerinden biridir.

Roman çocukların eğitimi

Türkiye’de diğer alanlarda olduğu gibi okul katılımına ilişkin veriler de etnik gruplara göre hiçbir zaman ayrıştırılmamaktadır. Bu nedenle, Roman çocuklar söz konusu olduğunda okula kaydolmama, geç kaydolma, devamsızlık veya erken okul terki gibi durumların hangi düzeyde olduğunu, bu konularda zamanla iyileşme mi yoksa kötüleşme mi olduğunu belirlemek mümkün değildir. Bununla birlikte, Kız Çocukların Eğitimi Kampanyası, Telafi Eğitimi ve benzer projeler, kampanyalar ve girişimler sırasında Roman çocuklarla benzer topluluklara mensup çocukların okul katılımı en düşük kesimleri oluşturduğu belli olmuştur. Ayrıca, bu kesimlerden olup okula kaydolanların da diğer akranlarından geri kalma ve

okulu tamamlayamama riski yüksektir. Bu izlenimler, Okul Dışı Çocuklar konusunda yayınlanacak ülke raporunda atıfta bulunulan 2008 tarihli araştırmanın (Marsh et.al.: “Eşitsiz Vatandaşlık: Türkiye Çingenerlerinin Karşılaştığı Hak İhlalleri) bulgularıyla aynı doğrultudadır. Roman çocukların eğitimde yer alamamasına yol açan etmenler arasında yoksulluk, çocuk işçiliği, hem kızlar hem erkekler arasında erken evlenme, Roman toplulukların resmi makamlardan çekinilme eğilimi, örgün eğitimin yararlarına ilişkin deneyim eksiklikleri ve ayrımcılık yer almaktadır. Ayrıca, Roman topluluklarda nüfusa kaydedilmemiş çocuklar da olabilmekte, Romanların oturdukları mahallelerdeki okullar öğretmen ve donanım açısından yetersiz kalabilmektedir. Okullar ve öğretmenler Roman çocuklar söz konusu olduğunda düşük beklentiler içine girmekte, Roman çocuklar ve aileleri de okul kurallarına ve işleyişine uyum güçlüğü çekebilmektedir. Kimi toplulukların kısmen göçebe yaşam sürdürmeleri ve karşılaştıkları konut sorunları da Roman kız ve erkek çocukların okul devamlılığını ve erken okul terk durumlarını etkilemesi de olasıdır. Oysa Romanların eğitime katılımlarının sağlanması yalnızca eğitim hakkı açısından değil, çoğu kez dezavantajlı durumdaki bu çocukların ve ailelerin diğer ekonomik ve sosyal hakları açısından da önemlidir. Başbakan son yıllarda bir Roman “açılımından” söz etmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı da 2010-2011 yıllarında Roman çocukların eğitim dışı kalma durumlarını azaltacak bir eylem planı hazırlamıştır. Ne var ki, daha yakın dönemlere bakıldığında yetkililerin bu konudaki kararlılığı zayıflamış görünmektedir ve henüz ortada geliştirilen herhangi bir politika, özel hedefli müdahale veya eylem planı da yoktur.

6.5 Öğrenme sonuçları: Türkiye’de eğitime katılan çocuklar, gelişmiş ve önde giden kalkınmakta olan ülkelerdeki akranlarına göre bilgi edinme ve yeterlilik kazanma açısından geride kalmaktadır. 2006 yılında gerçekleştirilen PISA (Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı) testlerine (Milli Eğitim Bakanlığı: PISA 2006 Ulusal Ön Raporu) göre 15 yaşındaki Türk öğrenciler bu testlerin uygulandığı OECD üyesi ve diğer 57 ülke arasında fende 44’üncü, okumada 38’inci ve matematikte de 43’üncü gelmişlerdir. Dahası, “temel yeterlilik düzeyine” ulaşamayan Türk öğrencilerin toplam içindeki oranı okumada yüzde 32, fende yüzde 47 ve matematikte de yüzde 52’dir. Başka bir deyişle, çok sayıda çocuk toplumsal yaşama aktif katılım için gerekli vasıfları kazanamamaktadır. 2009 yılındaki PISA testlerinde ise (Milli Eğitim Bakanlığı: PISA 2009 Ulusal Ön Raporu. Ayrıca bakınız, OECD (2010), PISA 2009 Sonuçları: Yönetici özeti için, <http://www.pisa.oecd.org/dataoecd/34/60/46619703.pdf>) Türk öğrenciler bu kez daha iyi bir performans sergilemiş, ancak yine de fen okuryazarlığı bakımından 34 OECD ülkesi arasında 32’inci gelebilmiştir. Çocukların yüzde 30 gibi önemli bir bölümü temel yeterlilik sergileyememiştir. Ortaöğretimi tamamlayan en başarılı öğrencilerin bile gerekli becerileri edinmemiş olmaları – az sayıda elit okul mezunları dışında- gerek işverenlerin gerekse üniversitelerin yaygın dile getirdikleri şikâyetler arasındadır. Eğer Türkiye’deki gençlerin tümünün eleştirel düşünme, dijital okuryazarlık, yabancı dil ve sağlık gibi alanlarda temel becerileri edinmeleri isteniyorsa, bunun için henüz alınması gereken uzun yol vardır. Ortalama başarılarının düşüklüğü yanı sıra Türkiye’deki eğitim sistemi kapsamında yer alan çocuklar, kazanımları bakımından kendi aralarında da çok büyük farklar göstermektedir. Bu durum, gerek PISA testlerinde gerekse üniversite giriş sınavlarının sonuçlarında açıkça görülmektedir. Üniversite giriş sınavlarında, Hakkâri ve Şırnak gibi küçük doğu illerinden gelen adayların sayısı çok az olduğu gibi, bu öğrencilerin başarısı da en düşük düzeyde kalmaktadır. Ekonomik ve sosyal koşulların bölgesel farklılaşması ile birlikte eğitim sisteminin de finansal, fiziksel ve insani kaynaklarının eşitsiz dağılımı dikkate alındığında, eğitimde kazanım düzeylerinin de çok farklı olması beklenen bir durumdur. Yapılan araştırmalara göre çocuğun eğitimdeki başarısı anne ve babasının eğitim düzeyiyle ve ailesinin ekonomik durumuyla

yakından ilişkilidir (Eğitim Reformu Girişimi (ERG), Eğitimde Eşitlik: Politika Analizi ve Öneriler, 2009; Dünya Bankası: “Türkiye: Bir Sonraki Kuşak için Fırsatların Yaygınlaştırılması – Yaşamda şanslar raporu”, Şubat 2010).

İş çevrelerinin birçok kuruluşu, teknik ve mesleki okullarda kazandırılan becerilerin işgücü piyasasına uygunluğu konusunda olumsuz görüş belirtmektedir. Bakanlığın bu alandaki reform çabalarına ek olarak, kimi şirketlerle yerel ve sektör bazındaki işveren örgütleri, örneğin yeni okullar açarak veya mevcut okullarla işbirliğine giderek çözüm yolları aramaktadır. Mesleki eğitim okullarını ve öğrencilerini desteklemek üzere Koç grubu tarafından başlatılan “Meslek Eğitimi Memleket Meselesi” projesi Haziran 2012’de çeşitli özel şirketlerden oluşan daha geniş bir yönetim tarafından devralınmıştır.

6.6 Okul deneyimi: Sağlanan eğitimin kalitesi ve eğitimdeki bireysel başarılar bir yana, bir çocuğun okul ortamında yaşadıkları, çocukluk döneminin mutlu geçmesinin başlıca belirleyeni olup, yaşamının geri kalan bölümünü de etkileyecektir. Bu açıdan bakıldığında okul ortamı yalnızca binaları ve sağlanan imkânları, müfredat ve materyalleri, öğretim yöntemlerini, müfredat dışı etkinlikleri ve rehberlik hizmetlerini değil katılım fırsatlarını, okul-çevre bağlantılarını ve okula gidiş geliş mesafesi, arkadaşlar, sınav baskısı, algılanan felaket riski, ayrımcılık ve şiddet olayları gibi başka pek çok etmeni de kapsar. İdeal olanı, okul ortamının çocuğun iyi olma halini ve tam gelişimini her bakımdan desteklemesidir. Bu, çocukların dezavantajlı oldukları, ailelerin ve çevrenin çocukları destekleyebilecek durumda olmadıkları yoksul kent mahallelerinde özellikle önemlidir.

Okul deneyiminin tüm bu yönleriyle ilgili kanıtlar sınırlıdır. Çocuk katılım mekanizmaları (“okul konseyleri”) kâğıt üzerinde tüm okullarda mevcuttur; ancak bu konseyler etkili ve demokratik bir işleyişe sahip değildir ve bu yüzden çocuklara temel katılım becerilerini kazandıramamaktadır. WHO’nun 2009-2010 Avrupa’da Okul Çocuklarının Sağlık Davranışları (HBSC) araştırmasına (<http://www.hbsc.org/publications/international>) göre, Türkiye’de çocuklar arasında “okulumu çok seviyorum” diyenlerin oranı araştırmanın yapıldığı diğer 38 Avrupa ve Kuzey Amerika ülkesindeki çocukların çoğunluğuna göre daha yüksektir. (http://www.euro.who.int/data/assets/pdf_file/0003/163857/Social-determinants-of-health-and-well-being-among-young-people.pdf). Diğer ülkelerdeki genel eğilimler gibi okula yönelik memnuniyet yaş büyüdükçe azalmaktadır ve kız çocuklar okulu erkeklere göre daha çok sevmektedir. Türkiye’de 11 yaşındaki kız çocukların %75’i okulu severken 15 yaşındaki erkek çocuklar arasında okulu sevenlerin oranı yalnızca % 25’tir. Çarpıcı bir bulgu, erkek olsun kız olsun okulu çok sevme duygusunun, sosyoekonomik statüsü yüksek ailelerin çocukları arasında daha az görülmesidir. Bununla birlikte araştırma sonuçları, Türkiye’deki çocukların, okul hayatının sınav stresi gibi bazı yanları açısından olumsuz deneyimlerine de sahip olduklarını göstermektedir. Türkiye’deki çocuklar, başka ülkelerdeki çocuklara göre derslerinin baskısını daha ağır hissetmektedir. 11 yaşındakilerin %55’i, 15 yaşındakilerin ise %70’i kendilerini bu bakımdan baskı altında hissetmektedir. Sınavların sıklığı, sınavlara okullar ve aileler tarafından verilen önem, zaman zaman çocukları intiharı düşünme noktasına bile getirmektedir. Aynı araştırmaya göre Türkiye’de sınıf arkadaşlarının nazik ve yardımsever olduğunu düşünen erkek ve kız öğrenci oranları genel ortalamanın altındadır. Kız ve erkek öğrencilerin okulu sevme veya sevmeme nedenleri, farklı yörelerden ve kökenlerden erkek ve kız çocukların okula ilişkin düşünceleri gibi konularda daha ileri düzeylerde yapılacak araştırmalar ilginç sonuçlar verebilir. Ayrıca, çocukların cinsiyet, etnik köken, toplumsal konum veya engellilik bağlamında uğradıkları veya birbirine uyguladığı ayrımcılık konusunda da daha fazla bilgiye ihtiyaç vardır. Bu konularda çocuklar, kendi aralarında araştırma yapabilir.

Şiddet: Şiddet Türkiye toplumunda ve medyada yaygındır ve bazı durumlarda kınanamamaktadır. Şiddet, zorbalık, çeteleşme ve silah kullanma gibi biçimlerde okulların içinde ve çevresinde de görülmektedir. Bir çocuğun şiddete başvurması, kendini kanıtama arzusundan kaynaklanabilir; harçlık, yiyecek veya başka şeyleri çalmasıyla ilişkili olabilir. Daha temeldeki nedenler arasında ise öz saygı eksikliği ile birlikte çocuğun evinde veya başka yerlerde maruz kaldığı şiddet, istismar veya ihmalin psikolojik sonuçları sayılabilir. Ayrıca, fiziksel ceza uygulamaları yasaklanmış olsa bile özellikle erkek çocuklar sık sık fiziksel şiddetle ve/veya sözlü saldırıyla ilgili şikâyetinde bulunmaktadır. Öğretmenlerden ve okullardaki görevlilerden gelen bu tür hareketlerin nedeni bu kişilerin zaman zaman öfkeye kapılmaları olabileceği gibi bu yollara bir disiplin sağlama yöntemi olarak düzenli biçimde de başvurulabilmektedir. 2006-7 yılında, çocuklar ve gençler arasında şiddete yönelimi, okullarda ve okul çevrelerinde şiddet olayları konusunda bir meclis araştırması gerçekleştirildi. (http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/arastirma_onergesi_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=491). Sonuçta, okullarda polis memurları görevlendirildi ve Milli Eğitim Bakanlığı okulların, velilerin, çocukların kendilerinin ve çevredeki esnaf ve kafe işleticilerinin katılımıyla okul ortamlarında şiddete karşı bir kampanya düzenledi. Ne var ki, bu politikaların yarattığı etkiler henüz tam anlamda araştırılmamıştır ve 2012 Haziran ayındaki Sonuç Gözlemlerinde BM Çocuk Hakları Komitesi Türkiye'ye yönelik tavsiyesini tekrarlamıştır: "okullarda şiddeti konu alan programların güçlendirilmesi; bu arada bir yandan fiziksel ceza uygulamalarına yönelik katı yasak sürdürülürken şiddete karşı çocuklar arasında bir ruh ve anlayış geliştirilmesi".

Okulda sağlık: Okulların çoğu temiz ve güvenli bir fiziksel ortam ve uygun sanitasyon imkânları sağlayabilecek durumda olmakla birlikte, başta az gelişmiş bölgeler ve deprem riski yüksek yöreler olmak üzere bu şartları taşımayan okulların varlığı sürmektedir. Okullar ayrıca ilgili yönetmeliğine uygun olarak (varsa) kantinlerinde sağlıklı yiyecek maddeleri satılmasını sağlayarak, fiziksel egzersizi (mümkün olduğu durumlarda) özendirerek ve sağlık eğitimi (müfredatta yer aldığı sürece) vererek çocukların sağlık haklarını desteklemektedir. 2012 yılından başlayarak ilkökuller çocuklarına ücretsiz uzun ömürlü süt dağıtılmaktadır. Bununla birlikte, okullarında rahatsızlanan çocuklara yönelik imkân ve hizmetler daha da iyileştirilebilir; birçok okul çocukları okul içindeki ve çevresindeki kazalardan ve tehlikelerden korumak, kronik sağlık sorunları olan çocukları desteklemek için daha fazla şey yapabilirler. Okul sağlığı politikaları daha iyi formüle edilebilir, eğitim ve sağlık sektörleri arasındaki işbirliği güçlendirilebilir, çocuk sağlığını korumak ve geliştirmek, sağlık sorunlarını ve riskli davranışları tespit etmek üzere okullarda düzenli sağlık taramaları ve gelişim izlemesi yapılabilir. Bodurluğa karşı mücadele kapsamında vücut-külte endeksi için e-okul veritabanının kullanılması önerisi bu yönde başlatılan girişimlerden biridir.

6.7 İzleme sistemleri: Kayıttan devamlılığa, eğitimin kalitesinden okul ortamının kalitesine kadar tüm yörelerdeki okullarda mevcut durumun belirlenmesi, izlenen politikaların etkilerinin değerlendirilmesi, daha sonraki politika adımları için kanıt toplamak ve kaynakların ihtiyacın en fazla olduğu yerlere yönlendirilmesini sağlamak için izleme sistemleri gerekmektedir. Son dönemde, UNICEF'in Çocuk Dostu Okul ölçütlerini de içeren İlköğretim Kurumları Standartlar sistemi (İKS) geliştirilmiştir. İKS sistemi, tüm okulların ulaşması gereken hedefleri ve bu hedeflerin her biri için izlenmesi gereken süreçleri tanımlamaktadır. Sistem, bu başlıklar altında her okulun mevcut durumuna ve kaydettiği ilerlemeye ilişkin çok sayıda objektif ve sübjektif gösterge için veri toplanmasını öngörmektedir. Toplanan bilgiler, okul geliştirme planlarının hazırlanmasında ve ilçe/il düzeylerinde kaynak tahsisinin belirlenmesinde kullanılacaktır. Gerekli eğitim çalışmalarının ardından sistem 2011 yılında tüm ilkökullara yaygınlaştırılmış ve bu sayede ilk başlangıçta 32.797 ilkökuller kendi performanslarını ortak

kalite standartlarına göre izleyebilmiştir. Bunların arasında ilköğretim çağındaki 535.522 erkek ve 580.296 kız çocuğun kayıt ve devamlılığını sağlamaya yönelik çabalar da yer almaktadır.

Okulların aşmak zorunda oldukları sorunlar ve ellerindeki kaynaklar açısından birbirinden çok farklı olduklarından, standartların ve izleme sürecinin, zayıf okulların belirlenmesinde, okul yönetimlerinin ödüllendirilmesinde veya cezalandırılmasında kullanılacak performans göstergeleri olarak değil, öz değerlendirme ve kaydedilen ilerlemeyi ölçme araçları olarak görülüp böyle ele alınması önem taşımaktadır. Bu standartlarla, performans yönetim standartları ve eğitim alanındaki harcamaların izlenmesine yönelik Türkiye’de Eğitimin Finansmanı ve Eğitim Harcamaları Veri Yönetimi Sistemi (TEBFİS) dâhil olmak üzere halen mevcut veya yeni getirilebilecek diğer izleme araçlarını birbirine karıştırmamak gerekir. İKS göstergeleri ve bunların kullanılmasına ilişkin yönergeler, bugüne kadarki uygulamaların sonuçların ışığında netleştirilebilir basitleştirilebilir veya detaylandırılabilir. Eğitim alanındaki yöneticilerin ve diğer görevlilerin bu standartları içselleştirmeleri ve standartları tutturmak için gerekli bilgi ve desteğe sahip olmaları gerekmektedir. Bu alandaki deneyimlerden yararlanarak, ortaöğretim okullarını da çocuk dostu haline getirmek üzere benzer bir sürecin başlatılmasına ihtiyaç vardır. Ayrıca, okullar ve bir bütün olarak eğitim sistemi dışarıdan izlenmeye ve dış danışmanlığa daha açık hale getirilebilir.

6.8 Engelli ve/veya özel ihtiyacı olan çocukların eğitimi: Bu alanda sağlanan iyileştirmelere karşın engelli veya özel eğitim ihtiyacı içindeki çok sayıda çocuk çeşitli nedenlerle eğitim hakkından yararlanamamakta veya tam olarak yararlanamamaktadır. Nedenler arasında erişimle ilgili sorunlar, eğitim sistemi içindeki düzenlemelerin yetersizliği, ana babaların ve toplumun düşük beklenti düzeyleri yer almaktadır. BM Çocuk Hakları Komitesi Haziran 2012’deki sonuç gözlemlerinde kaygısını şu sözlerle dile getirmiştir: “okul çağındaki çok sayıda engelli çocuk eğitim hakkından yararlanamamakta ve bu çocukların önemli bir bölümü özel eğitim programları kapsamına alınmaktadır.” Komite, Türkiye’nin engelli çocukların topluma dâhil edilmesi için daha fazla çaba harcamasını ve “öğretmenlere bu alanda özel eğitim vererek ve okulları daha erişilebilir kılarak” söz konusu çocukları normal eğitim sistemine katmasını tavsiye etmiştir.

Kapsama politikaları: Milli Eğitim Bakanlığı, özel ihtiyaçları bulunduğu belirlenen çocukları özel eğitim okulları aracılığıyla ya da genel okullarda kaynaştırma/bütünleştirme yoluyla eğitim sistemine dâhil etmeye yönelik bir politika izlemektedir. Ne var ki, kullanılan tanımlar ve izlenen usuller, bu alanda iyi uygulamalara sahip diğer ülkelerde geçerli olanlardan farklılaşabilmektedir. Bakanlık bünyesinde bulunan Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Müdürlüğü ile bu müdürlüğün il ve ilçe birimleri özel eğitim ihtiyacı olan çocukların eğitimini düzenlemekten sorumludur. 1997 tarih ve 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, özel eğitim ihtiyacı olan çocukların, kişisel eğitim planları temelinde, normal okullarda akranlarıyla birlikte eğitim almaları gerektiğini vurgulamaktadır. Kararnameye göre, benzer engellilik durumlarına sahip diğer çocuklarla birlikte ayrı bir okulda ya da kurumda eğitim görmesi gereken çocuklar içinse, kaynaştırma için uygun düzenlemeler yapılarak özel eğitim okullarında veya kurumlarında eğitim verilecektir. Kararname ayrıca okul öncesi eğitimi özel eğitim ihtiyaçları olan çocuklar için de zorunlu tutmaktadır. Diğer sosyal yardımların/hizmetlerin yanı sıra engelli çocukların bir bölümü için ücretsiz okul servisleri de sağlanmaktadır.

Engelli çocukların eğitimden dışlanmalarının önlenmesine yönelik politikalar bugüne dek toplumsal-kültürel engellere pek az göndermede bulunarak okul ortamına odaklanmıştır. Oysa durumlarını gözlerden saklamak/koruyak kaygısıyla ve beklentilerin düşük tutulmasıyla engelli çocukların

dışlanmalarına kendi aileleri de katkıda bulunuyor olabilir. Bu konuda, engelli çocukların eğitimiyle ilgili olarak hanelerdeki karar alma süreçlerine ilişkin bir araştırma yararlı ve bilgilendirici olabilir.

Eğitime Fiziksel Erişim: 2005 tarih ve 5378 sayılı yasa uyarınca, okullar dâhil olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarına ait tüm binalar Mayıs 2012'ye kadar engelli kişiler için erişilebilir duruma getirilecektir. Ancak bu son tarih daha sonra bir yıl ertelenmiştir. Sınıfların ve ortak kullanım alanlarının hâlihazırdaki durumu ve önde gelen ihtiyaçlarıyla ilgili herhangi bir idari veri elde bulunmamaktadır. Kırsal kesimde yaşayan çocuklara yönelik yatılı eğitim hizmetleri söz konusu olduğunda ise, bu okullardaki fiziksel düzenlemeler ortopedik, görsel ve işitsel engelli çocukların erişimi düşünülerek planlanmamıştır ve bunu sağlamak için kapsamlı yenileştirmelere gidilmemiştir. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, sonuç gözlemlerinde Türkiye'ye engelli kişilerin tüm okullara, bu arada resmi binalara, parklara, hastanelere ve kamu hizmeti verilen yerlere fiziksel erişimini sağlama çağrısında bulunmuştur.

Okul öncesi eğitim: Özel Eğitim Hizmetleri yönetmeliklerine göre özel eğitim ihtiyaçları olan çocukların zorunlu eğitimine 3 yaşında başlanması gerekmektedir. Dolayısıyla devletin özel eğitim ihtiyacı olan 3-5 yaşlarındaki çocuklara ücretsiz okul öncesi eğitim sağlama yükümlülüğü vardır. Pratikte ise, engelli çocukların okul öncesi kademedeki okullaşma oranları genel nüfustaki çocuklara göre daha düşüktür. Ancak, tanımlama ve belirleme ile ilgili hususlar nedeniyle mevcut bilgilerin yanıltıcı olma olasılığı da vardır. Gene de, eldeki veriler, erişim, beklenti, gizli maliyetler ve engelli çocukların ailelerinin dezavantajlı konumu gibi sorunları yansıtıyor olabilir. Milli Eğitim Bakanlığı Örgün Eğitim İstatistiklerine göre 2011-12 ders yılında özel eğitim okullarının okul öncesi eğitim sınıflarına kayıtlı öğrenci sayısı yalnızca 890'dır. Dahası, eşgüdümü UNICEF ile UNESCO İstatistik Enstitüsü tarafından birlikte sağlanan uluslararası Okul Dışı Çocuklar (OOSC) girişimi çerçevesinde yayınlanacak olan ülke raporuna göre okul öncesi eğitim düzeyinde kaynaştırma eğitimi kapsamında yer alan çocuk sayısı yalnızca 558'dir. Oysa Türkiye'de 5 yaşındaki 1.225.563 çocuğun tahminen 20 bini bir veya daha fazla engele sahiptir. Bu verilerden hareketle, özel eğitim ihtiyacı olan 5 yaşındaki çocuklar için ilköğretim öncesi eğitimi zorunlu tutan yasal düzenlemelere karşın bu çocukların büyük bir bölümü ya eğitimden dışlanmış ya da özel ihtiyaçlarını dikkate alan eğitim olanaklarına erişememektedir.

İlk ve orta öğretim: Bakanlık istatistiklerine göre ilköğretim düzeyinde özel ihtiyaçları olduğu belirlenen çocuk sayısı artma eğilimindedir. Bu çocukların çoğu (2011-12 ders yılında 137.893) akranlarıyla birlikte eğitim görmektedir. Diğerlerinin bir kısmı (2011-2012 ders yılında 20.958 çocuk) normal okulların özel eğitim sınıflarına devam ederken, önemli denebilecek sayıda (20.813) çocuk da hala çeşitli türlerdeki özel eğitim okullarına gitmektedir. Okula devamlılık ve okul bitirme ile ilgili oranlar yayınlanmamaktadır. Bununla birlikte, engelli çocukların telafi eğitiminden yararlanan çocuklar arasında yer aldıkları bilinmektedir ve engelliliğin çocukların "okul dışı" kalmalarına yol açan etmenlerden biri olabileceğinden kuşulanılmaktadır. Ortaöğretimde ise, özel ihtiyaçları olan çocukların büyük bir bölümünün örgün eğitimlerine devam edemedikleri görülmektedir. 2011-2012 ders yılında 10.860 erkek ve kız çocuk genel nüfusa yönelik ortaöğretim okullarında eğitim görürken, 8.099 çocuk da özel ihtiyaçları olan çocuklara yönelik meslek okullarına kaydedilmiştir. Ayrıca, bazı engelli çocuklara, engellilik türlerine bağlı olarak, yaygın eğitim yoluyla kamuda veya özel sektörde mesleki ya da genel eğitim verilmektedir.

Özel eğitim okullarındaki çocuk sayısı

	Okul/kurum sayısı	Toplam öğrenci sayısı	Erkek	Kız	Öğretmen sayısı	Derslik sayısı
İLKÖĞRETİM						
Kamu	316	18,141	11,370	6,771	5,558	3,624
Hafif düzeyde zihinsel engelliler ilköğretim okulu	53	2,792	1,785	1,007	1,189	671
Görme engelliler ilköğretim okulu	16	1,362	793	569	445	293
İşitme engelliler ilköğretim okulu	49	3,804	2,157	1,647	1,121	670
Ortopedik engelliler ilköğretim okulu	3	545	294	251	110	56
Otistik çocuklar eğitim merkezi (ilköğretim)	51	2,066	1,629	437	683	548
Orta veya ağır düzeyde zihinsel engelliler eğitim uygulama okulu (ilköğretim)	143	7,507	4,647	2,860	1,990	1,375
Uyum güçlüğü olanlar (ilköğretim)	1	65	65	0	20	11
Özel	111	2,672	1,618	1,054	1,398	1,435
ORTAÖĞRETİM						
Kamu	112	8,099	5,378	2,721	937	430
İşitme engelliler için özel eğitim meslek lisesi	21	2,053	1,282	771	353	148
Ortopedik engelliler için özel eğitim meslek lisesi	2	97	69	28	39	9
Hafif düzeyde zihinsel engelliler için iş okulu (ortaöğretim)	89	5,949	4,027	1,922	545	273

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı, Örgün Eğitim İstatistikleri, 2011-12

Genel okullarda bütünleştirme kalitesi: İstanbul Sabancı Üniversitesi Eğitim Reformu Girişimi (ERG) tarafından 2011 yılında hazırlanan bir rapora göre (Türkiye’de

Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitimin Durumu) çocukların düzenli okullara daha tam ve etkin olarak yerleştirilmesi için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Rapor, özel ihtiyaçları olan çocuklara gerekli destek hizmetlerinin verilmediğini; öğretmenlerin, okul yöneticilerinin, ailelerin ve öğrencilerin bu konuda daha fazla bilgilendirilmeleri, eğitimcilerin ve öğrencilerin becerilerinin daha fazla geliştirilmesi ve fiziksel çevre ve eğitim programları açısından okullarda değişikliklere gidilmesi gerektiğini belirtmektedir. İlgili çocukların çoğuna bireyselleştirilmiş eğitim programları hazırlanmamakta, okullarda yeterli sayıda rehber ve özel eğitim öğretmeni bulunmamaktadır. ERG, Sabancı Vakfı'nın desteğiyle ve "Tohum" Otizm Vakfı ile işbirliği içinde kapsayıcı eğitimle ilgili araştırmalarına ve politika önerileri geliştirme çabalarına devam etmektedir (Bakınız, <http://erg.sabanciuniv.edu/yayinlar>).

Ortaya çıkan sorunlar: TBMM tarafından Mart 2012'de kabul edilen ve eğitim sistemini yeniden yapılandıran yasa, zorunlu eğitim kapsamındaki engelli ve özel ihtiyaçları olan çocuk sayısını önemli ölçüde artıracaktır. Böylece, bu çocukların tümünün okullarda olup olmadığını tespit etme, eğitim sisteminin dışında kalmalarını önlemek için gerekli adımları atma ve kapsayıcı eğitim için kapasite, beceri ve kaynakları artırmanın önemi daha da artacaktır. Bu arada, ülkede 53 hastane ilkokulu bulunmasına karşın, hangi yaşlarda ve ülkenin neresinde olurlarsa olsunlar başta kronik hastalıkları olanlar olmak üzere hasta çocukların, uzun süreli tedavi ihtiyacı olanların, dolayısıyla okula düzenli olarak devamda ve/veya öğrenme sürecine aktif olarak katılmada güçlük çekenlerin eğitim hakları konusunda daha fazla bilgiye ihtiyaç vardır.

6.9 Başka diller konuşan çocuklar: Türkiye'de evde konuşulan dili Türkçe olmayan çok sayıda çocuk vardır. Bu çocukların çoğu Güneydoğu Anadolu'lu ya da Güneydoğu Anadolu kökenli, evlerinde konuşulan dil ise Kürtçe ya da Arapçadır. Coğrafi dağılıma dayanarak, bu çocukların önemli bir bölümünün evde yeterince bilişsel uyarım alamayan çocuklar oldukları, bu nedenle okula en hazırlıksız biçimde başladıkları söylenebilir. Oysa okullarda eğitim dili Türkçedir. Bu kuraldan sadece, 1923 Lozan Anlaşması (Türkiye'nin uluslararası planda tanınmasını sağlayan anlaşma) uyarınca azınlık okulları (Rum Ortodoks, Ermeni ve Yahudi okulları) ile birlikte eğitim dili olarak İngilizce veya başka bir Avrupa dilini kullanan az sayıda orta dereceli okulla uluslararası okul muaf tutulmaktadır. Dahası, ana dili Türkçe olmayan çocuklara okullarında herhangi bir ek destek de verilmemektedir. Bu çocuklar ilkokula (veya katılıyorsa okul öncesi eğitime) başladıklarında karşılaşacakları ek güçlüklerin, kendilerini eğitimin getirilerinden tam olarak yararlanmaktan alıkoyabilecek, okul yaşamlarında ve daha sonrasında onları dezavantajlı konumda bırakabilecektir. İlköğretimde okul terklerini belirleyen etmenlerle ilgili nicel bir araştırmaya göre evde konuştuğu dil Türkçe olmayan çocukların ilkokula devam olasılıkları, ailelerinin diğer sosyokültürel ve ekonomik özellikleri ayrıştırıldığında bile diğer çocuklara göre daha azdır (Fatoş Gökşen et al.: Türkiye'de İlköğretim Okullarında Okulu Terk ve İzlenmesi ile Önlenmesine Yönelik Politikalar, ERG, AÇE & KADER, 2006). Ayrıca, TIMMS (Eğitimde Başarı Değerlendirmesi Uluslararası Derneği tarafından yürütülen Uluslararası Matematik ve Bilim Eğitiminde Eğilimler araştırması) verilerine dayalı bir analizde, diğer özelliklerin sabit kalması halinde evlerinde Türkçe az kullanılan çocukların sınavlarda daha düşük puanlar aldıkları belirlenmiştir (Ebru Erberber, Boğaziçi Üniversitesi'nde yapılan sunum, 2008).

Günümüz dünyasında ana dilde eğitim yalnızca çocuk açısından yararlı görülmele kalmamakta, aynı zamanda temel bir hak sayılmaktadır. Örneğin bu konuda UNESCO'nun görüşü şöyledir: "Ana dilde öğretim, ilköğretim ve okuryazarlık açısından temel önemdedir ve bunun mümkün olduğu ölçüde eğitimin daha ileri aşamalarına da uzatılması gerekir" (Çok Dilli bir Dünyada Eğitim, 2003). BM Çocuk Hakları Komitesi Haziran 2012'de açıkladığı en son Sonuç Gözlemlerinde şu kaygısını dile getirmiştir: "Resmen tanınmış azınlıkların dilleri dışında

Türkçeden başka dilde eğitim verilmemesi, ana dilleri Türkçe olmayan resmen tanınmamış azınlıklara mensup çocukları eğitim alanında dezavantajlı kılmaktadır.” Komite bu saptamasının ardından hükümete şu tavsiyede bulunmuştur: “Türkçeye ek olarak başka dillerin de yaygın biçimde konuşulduğu yörelerde özellikle ilkokullarda Türkçeden başka dillerde de eğitim verilmesinin yolları üzerinde durma...”

Yayıncılıkta ve diğer alanlarda anadil kullanımına getirilen kimi sınırlamaları kaldırma yönündeki eğilime karşın, henüz eğitim alanında aynı doğrultuda herhangi bir politika girişiminde bulunulmamıştır. Bu dillerde eğitim, okul öncesi eğitimde bile yoktur. Anadilde eğitimi gerçekleştirmek, öğretmen yetiştirme ve eğitim materyalleri hazırlamaya yönelik düzenlemeler gerektirmekte, ayrıca yerel nüfus tarafından kullanılan dillerdeki çeşitliliği dikkate alınmalı ve tüm yurttaşların çoğunluk dili olan Türkçeyi konuşabilmelerini sağlanmalıdır. Eğitim politikaları alanında uzmanlaşmış bir STK olan Eğitim Reformu Girişimi (ERG), UNESCO tarafından da kullanılan çok dilli eğitim kavramına atıfta bulunarak anadilde eğitim konusundaki tikanıklığı aşmaya çalışmıştır. (Dr Müge Ayan Ceyhan ve Dilara Koçbaşı: Çiftdillilik ve Eğitim, 2009 - <http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/ciftdillilik.22.12.10.pdf>).

Ayrı bir gelişmede, talebe ve öğretmen bulunabilirliğine bağlı olmak üzere ilköğretimin ikinci evresinde (5-8 sınıflar) seçmeli ders olarak Kürtçenin konulmasına yönelik hazırlıklar yapılmaktadır. Bu gelişme, BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin 30. Maddesinde belirtilen, çocukların kendi kültürlerinden ve dillerinden yararlanma haklarının yaşama geçirilmesine katkıda bulunabilir.

Eğitimle ilgili bilgi kaynakları

Çocukların eğitim hakkının yaşama geçirilmesi amacıyla benimsenecek politikalara girdi sağlayacak ve bu alanda kaydedilen ilerlemenin değerlendirilmesine yarayacak birçok bilgi, istatistik, araştırma, analiz ve fikir teatisi mevcuttur. Milli Eğitim Bakanlığı, illere, yaş gruplarına, cinsiyete, eğitim düzeyine ve verilen eğitimin türüne göre ayrıştırılmış olmak üzere okullaşma oranlarıyla birlikte öğrenci, öğretmen ve derslik sayılarını veren yıllık istatistikler yayınlamaktadır. (<http://sgb.meb.gov.tr/istatistik/>). Bakanlık ayrıca e-okul veri tabanı yoluyla bir kısmı araştırmacılarla da paylaşılan ayrıntılı bilgiler toplamaktadır (gerçi bu verilerin kapsamına ve kalitesine ilişkin birtakım soru işaretleri de bulunmaktadır). Uluslararası kuruluşlara gelince; Dünya Bankası, UNICEF, UNESCO, OECD ve Avrupa Konseyi Türkiye’de çocukların eğitimiyle ilgili çeşitli hususlarla yakından ilgilenerken bu konularda araştırmalar yapmakta, diğer ülkelerle karşılaştırılabilir veriler sunmaktadır. Türkiye PISA testleri ve UNICEF/UNESCO Okul Dışı Çocuklar Girişimi gibi uluslararası girişimlerde yer almaktadır. İstanbul’daki Sabancı Üniversitesi merkezli bir düşünce kuruluşu olan Eğitim Reformu Girişimi (ERG), analiz ve yorum açısından zengin bir kaynak durumundadır. ERG pek çok konuyu kapsayan yıllık Eğitim İzleme Raporuna ek olarak son yıllarda hemen her konuda araştırmalar ve raporlar hazırlamıştır. Bu araştırma ve raporlarda ele alınan konular arasında eğitimde hakkaniyet, mesleki ve teknik eğitim stratejisi, kaynaştırma/bütünleştirme eğitimi, din eğitimi ve çiftdilli eğitim de yer almaktadır. Elinizdeki Durum Analizi hazırlanırken çeşitli ERG yayınlarına başvurulmuştur. Eğitim sektörüne ilişkin bu zengin veri ve araştırma varlığından daha fazla yararlanılması, bilgilerin yaygınlaştırılıp paylaşıldığı, konuların kamuoyunda bilgi temelinde tartışıldığı ve politikaların anlamlı istişare süreçlerden geçtiği bir ortak kültürün gelişmesine bağlı olduğu öne sürülebilir. Ortadaki boşluklardan biri, örneğin Kürtçe-Arapça konuşanlar, Romanlar, kurumlara yerleştirilen çocuklar, düşük gelirli ailelerin çocukları, çalışan çocuklar ve göçmenler gibi belirli toplumsal kökenlere mensup kız ve erkek çocukların eğitime katılımı ve eğitim performansı gibi alanlardaki veri yoksuludur.

7. Ergenlik ve Gençlik

* Ergenler ve gençler çoğu kez ana babalar ve toplum tarafından anlaşılılmakta, kendilerine güvenilmemektedir. Görüşlerini ifade edebilecekleri, kendi başlarına karar alabilecekleri şekilde yetiştirilmemekte, tersine bundan özellikle uzak tutulmaktadır. Türkiye, katılımcı bir süreçle bir gençlik politikası geliştirmekte gecikmiştir. İdeal bir gençlik politikasının, nüfusun en az dörtte birini oluşturan bu yaş gruplarına yönelik daha pozitif ve güçlendirici bir tutum öngörmesi, toplumsal yaşama katılımını desteklemesi ve politika yapıcıların dikkatini bu kesimin ihtiyaç duyduğu hizmetlere çekmesi gerekir.

* Kişisel ve toplumsal gelişim, boş zaman, spor yapma ve bilgi edinme imkanları eşitsiz dağılmıştır. Kız çocuklar, kırsal kesimdeki gençler, yoksullar ve engelliler gibi kesimler, yararlı boş zaman etkinliklerine kendi tercihlerine göre katılmada engellerle karşılaşabilmektedir. İnternete erişimde sosyoekonomik ve cinsiyet eşitsizlikleri vardır. Gençler, internetten eksiksiz yararlanma ve kendilerini ilgili risklerden koruma açısından desteklenmemektedir.

* Pek çok genç açısından okuldan çalışma hayatına geçiş zorlu ve uzun bir süreçtir. Bugün Türkiye’de gençlerin yaklaşık %30’u ne okuldadır ne de bir işte çalışmaktadır. Bu, uluslararası standartlara göre çok yüksek bir orandır. Kızlarda bu oran daha da yüksektir, ve eğitim ya da iş hayatına katılmayan bu kızların büyük bölümünün daha sonra işgücüne hiç katılmama olasılığı güçlüdür. Ortaöğretim zorunlu hale getirilmiştir ve yüksek öğretimde okullaşma artmaktadır. Ayrıca, mesleki eğitimi yaygınlaştırmaya ve bu eğitimi işgücü piyasası ihtiyaçlarına daha uygun duruma getirmeye yönelik çabalar da söz konusudur. Ne var ki, eğitim fırsatları bugün de çok eşitsiz dağılmış durumdadır ve kimi gençlerin gelip geçici veya düşük ücretli işlere girmekten başka şansı yoktur. Eğitim sistemindeki iyileşmelere ek olarak, genç dostu işgücü piyasası ve sosyal güvenlik politikalarına da gerek duyulmaktadır.

* İlk evlilikte ortalama yaş yükselmektedir ve gençler kendi yaşam arkadaşlarını seçmede artık daha fazla rol almaktadır. Bununla birlikte, küçük yaşlardaki kızların erken ve zorla evlendirilmelerine karşı mücadele için uygulanabilir ve kanıtlara dayalı politikalara hala gerek duyulmaktadır. Erken yaşlardaki evlilikler kızların üreme sağlığı haklarını ihlal etmekte, erken doğum ve çok/sık gebelik gibi riskli doğurganlık biçimlerinin önünü açmakta; henüz fiziksel, sosyal ve duygusal gelişimlerini tamamlamadıkları bir çağda

okullarını bırakıp ev işlerine gömülmelerine neden olmakta, ev içi şiddete maruz bırakmakta ve yoksulluk döngüsünü daha da pekiştirmektedir.

**** Ergen sağlığına halk sağlığı çerçevesinde öncelikle ele almak yararlı olacaktır. Eldeki bilgiler, ergenlerin ve gençlerin sağlık durumlarının uluslararası standartlara göre ancak ortalama bir düzeyde olduğunu göstermektedir. Sigara kullanma dışında riskli davranışlara ilişkin bilgiler sınırlıdır. Uyuşturucu ve madde bağımlılarına yönelik tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin ihtiyacı karşılamadığı düşünülebilir. Ergenlerin üreme sağlığı alanındaki bilgileri, görüldüğü kadarıyla, kısmen ilgili sosyal tabular nedeniyle çok sınırlıdır.***

7.1 Geçiş döneminde yaşam: Çocukluktan yetişkinliğe geçiş, çeşitli yönleriyle, çocuğun onlu yaşlarında, hatta daha önce başlayan ve genellikle 18 yaştan çok sonraları da devam eden bir süreçtir. 18 yaş, kişinin reşit sayılıp medeni haklarının tümünden yararlanmaya başladığı, buna karşılık BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin sağladığı özel korumadan artık yararlanamayacağı yaştır. Geleneksel olarak 10 ile 19 yaş arası ergenlik dönemi olarak tanımlanır. Bu da kendi içinde erken ve geç ergenlik olmak üzere dönemlere ayrılır. (UNICEF: Dünya Çocuklarının Durumu 2011 – Ergenlik: Bir Fırsatlar Dönemi). Gençlik dönemi ise genelde 15 ile 24 yaş arası olarak tanımlanır. Ancak, eğitimde geçen sürenin uzaması, daha geç evlenme ve ilk işe girişteki yaşın da yükselmesi gibi nedenlerle bugün bu süre biraz daha uzun tutulmaktadır.

Ergenliğin ve gençliğin bir insanın yaşamında taşıdığı önem ne kadar vurgulansa azdır. BM Çocuk Hakları Komitesi 2003 yılında "Çocuk Haklarına dair Sözleşme bağlamında ergen sağlığı ve gelişimi" üzerine dile getirdiği yorumunda ergenliği şöyle tanımlamıştır: "cinsel ve üreme açısından olgunlaşma dâhil olmak üzere fiziksel, bilişsel ve sosyal açılardan hızlı değişimlerin damga vurduğu; yeni bilgileri ve becerileri gerektiren yeni sorumlulukların üstlenildiği yetişkin davranış ve rollerine geçme kapasitesinin giderek güçlendiği bir dönem." Örneğin, sözel iletişim becerileri, duyguları kontrol altına alma yeteneği ve kamu hizmetlerine nasıl erişileceğine ilişkin bilgiler, ergenlik ve erken gençlik döneminde edinilir. Ergenlerin ve gençlerin, dinlenme, öğrenme, düşünme ve sosyalleşme izin zamana ve mekâna ihtiyacı vardır. Buna, bilgiye erişim kanallarının eşlik etmesi gerekir. Bu sayede ergenler ve gençler sosyal, fiziksel ve cinsel olgunlaşma dönemine ait risklerden kaçınabilirler; ekonomik etkinlikler dâhil yetişkin yaşamına katılmada insana yakışır fırsatlar yakalayabilirler. Gençlerin kimi alışkanlıklar edindikleri, çeşitli deneyimler yaşadıkları ve/veya gelecekteki sağlık durumlarını, esenliklerini, kariyerlerini, toplumdaki ilişkilerini ve rollerini belirleyen tercihlerde buldukları dönem bu dönemdir. İşte bu dönemde doğru hizmetler ve özen, fırsatları azamiye çıkartırken riskleri asgari düzeyde tutabilir.

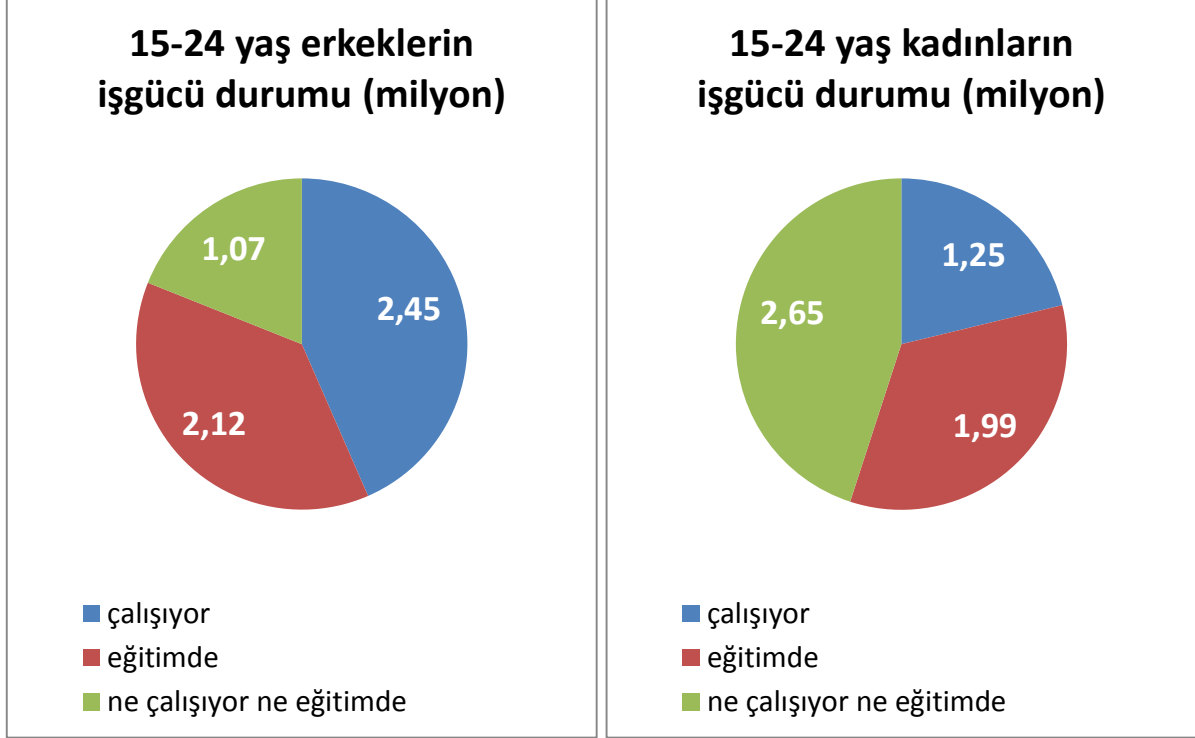
Türkiye'de gençlere yeterince özenli davranılıp destek sağlandığını söylemek güçtür. Gençlere yönelik resmi ve kamusal tutumlar önce onların ideal rolleri olarak Cumhuriyet'in korunmasını ve modernleşmenin öncülüğünü göstermiş, ardından gençlerin sapkın ideolojilerden korunmasına vurgu yapılmış sonra da gençlerin apolitik ve tüketimci alışkanlıklarından şikâyete başlanmıştır (Halil Nalçaoğlu: Gençlik ve Yeni Toplumsal İletişim Ethos'u: Yanılsamalar, Bulgular ve Spekülasyonlar, bkz. Umut Sarp Zeylan, ed.: *Eğitimin Değeri ve Gençlik*, 2007, ss. 91-93). Son yıllarda hükümet bir gençlik politikası benimsemeye yönelmiş olmakla birlikte bu alandaki ilerleme henüz yavaştır.

Yetişkinliğe geçişte ana babaların ne ölçüde yardımcı oldukları, ya da bu süreci ne kadar zorlaştırdıkları, hayatta olmaları, birbirleriyle olan ilişkileri ve eğitim düzeyleri gibi çeşitli etmenlere göre farklılık gösterir. Birçok ana baba, ergenlik döneminde ortaya çıkan konulara ilişkin olarak çocuklarının durumunu anlayabilecek, ihtiyaçlarına yanıt verebilecek veya onlarla bu konuları konuşabilecek hazırlık içinde olmayabilir veya eğitim düzeyleri buna elveremeyebilir. Bu sorun, erken yaşlarda da ortaya çıkabilir. Pek çok ana baba ilk yıllarda çocuklarını şefkat ve sevgiyle kucaklar ve/veya onları şiddet tehdidiyle disiplin altına alabilirken, onları yararlı baş zaman etkinliklerine ve ilgi alanlarında yönlendirmede, tutarlı kurallar getirmede, durumları onlarla tartışarak ve gerekli açıklamaları yaparak çocuklarının saygısını kazanmada çok yetersiz kalabilirler. WHO Okul Çocuklarının Sağlık Davranışları Avrupa Araştırmasına göre (http://www.euro.who.int/data/assets/pdf_file/0003/163857/Social-determinants-of-health-and-well-being-among-young-people.pdf) daha düşük sosyoekonomik statüye sahip ailelerin çocukları anneleriyle iletişim kurmada en fazla güçlük çeken çocuklardır (s.15) ve 15 yaşa gelindiğinde kız çocukların önemli konuları babalarıyla konuşmaları son derece güçleşmektedir (s. 25). Çocuklarının temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorlanan, çocukları kendilerinden daha eğitilmiş olan veya kendilerinin büyüyüp yetiştikleri ortamlara göre çok farklı ortamlarda yetişen büyükler, ergenlik döneminden başlamak üzere çocuklarına söz geçirmede özellikle güçlük çekebilmektedir. Kimi ana babalar aşırı koruyucu ve aşırı hoşgörülüdür. Çocuğuna aşırı beklenti yükleyen ana baba, okul veya üniversitedeki başarısızlığı, itaatsizlik veya sorumsuzluk olarak gördükleri davranışları anlamada daha da zorlanmakta, bu nedenle ağır sözler söyleyebilmekte, aşırı disiplin uygulamalarına başvurabilmekte ya da çocuğa olan ilgilerini yitirebilmektedir.

Gençlerin sayısı ve statüsü: Türkiye nüfusunun önemli bir bölümü bugün yaşam sürecinin bu kritik evrelerinden geçmektedir. 2011 yılı sonunda 74,7 milyonluk toplam nüfus içinde 20-24 yaş grubundan 6,2 milyon, 15-19 yaş grubundan 6,3 milyon, 10-14 yaş grubundan da 6,6 milyon ergen ve genç vardır. Bu sayılanlardan sonuncusu, yaş dilimleri olarak bakıldığında en kalabalık grubu oluşturmaktadır. Bu durumda, ergenlerin ve gençlerin toplam nüfusun en az dörtte birini oluşturduğu, bu durumun da ancak yıllar sonra önemli ölçüde değişeceği söylenebilir. Gençlerin, yaşamlarının bu kritik yıllarında içinde buldukları koşullar, özellikle sosyal kökenlerine (Bkz. Bu Durum Analizinin 2. ve 3. bölümleri) ve ilk ve ortaöğretim deneyimlerine (Bkz. 6. bölüm) bağlı olarak büyük değişkenlik gösterir. Yaygın kültürel değerler bu yaş grubundaki erkek ve kız çocuklardan beklenen roller ve davranışlar açısından büyük bir fark gözettiğinden, cinsiyet de ergenlik ve gençlik dönemi deneyimlerinin belirlenmesinde çok önemli bir etmendir.

Türkiye'deki resmi istihdam istatistiklerine göre 15 ile 24 yaş arasındaki kurumsal olmayan nüfusun %36'sı 2011 yılı itibarıyla tam zamanlı olarak genel ya da mesleki eğitime devam etmektedir. Bu nüfusun %32'si çalışmakta, %32'si ne de eğitim-öğretim ne de çalışma yaşamında yer almaktadır. Eğitimine devam eden gençlerin oranı, orta öğretimin de zorunlu hale getirilmesi ve üniversiteye alınan öğrenci sayısının artırılmasıyla önümüzdeki yıllarda artabilir. Doğal olarak, eğitimde olma olasılığı en yüksek olanlar, bu yaş grubunun yaşça küçük kademelerinde yer alanlardır; buna karşılık aynı yaş grubunun yaşça büyük kesimi daha büyük olasılıkla çalışma yaşamında yer alacaktır. Yukarıda verilen sayılar, ne eğitimde ne de çalışma yaşamında yer alan gençlerin sayısını, özellikle erkekler söz konusu olduğunda, gerçekte olduğundan biraz fazla göstermektedir. Çünkü kurumsal olmayan nüfus kategorisi askerleri (yaşları 20 veya biraz daha yukarı olup askere alınanlar) ya da yurtlarda kalan öğrencileri kapsamamaktadır. Ancak gene de, herhangi bir anda ne tam zamanlı eğitim ne de tam zamanlı çalışma kapsamı içinde yer alan genç sayısı çok yüksektir. Avrupa Birliği'nin

istatistik kolu olan Eurostat 2011 yılında Türkiye’de ne eğitimde ne de istihdamda olan (NEET) 15-24 yaş grubunun oranını %29,6 olarak vermektedir. Bu, Avrupa’da en yüksek orandır ve %12,9’luk AB ortalamasının iki katından daha fazladır (Makedonya ve Bulgaristan’daki oranlar da %20’nin üzerindeyken Yunanistan, İrlanda, İspanya ve İtalya’daki oranlar %17 ile %20 arasındadır). Bu “görünmez” durumdaki gençlerin çoğunun, gelecekteki yaşamları üzerinde hayli etkili olabilecek fırsatlardan, bilgiden ve toplumsal etkileşimden şu ya da bu ölçüde dışlanmış oldukları söylenebilir.

Kaynak: Türkstat Hanehalkı İşgücü Araştırmasından hesaplanmıştır (2011 yılı verileri)
 Yukarıda değinilen ulusal istihdam istatistikleri, 15-24 yaş grubunda olan kadınların aynı yaş grubundaki erkeklere göre eğitimde olma şansının daha düşük, çalışma yaşamında yer alma şansının çok daha düşük, ve ne eğitimde ne de çalışma yaşamında yer alma olasılıkları ise çok daha yüksek olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bir işte çalışmayan genç erkeklerin çoğu kendilerini işsiz veya en azından bir bakıma çalışabilecek durumda kişiler olarak tanımlarken, tüm genç kadınların %28 gibi yüksek bir oranı - muhtemelen genç ev kadını veya “ev kızı” olmak üzere - ev işleri yaptıklarını ve dolayısıyla işgücü dışında yer aldıklarını belirtmektedir. Genç kadınların işgücüne katılımının düşük kaldığından, ne işte ne de eğitimde olan kadın sayısının, toplam kadınlara oranla, yaş 24’e doğru arttıkça yükseldiği, ne işte ne de eğitimde olan erkek sayısının ise toplanm erkeklere oranla yaş 24’e doğru arttıkça düştüğünü varsayabiliriz. Ayrıca, “kişisel nedenlerle” işgücü dışında kalan genç kadın sayısı bu durumda olan erkek sayısından daha yüksektir. Bunun bir nedeni de genç kadınların evde başka aile üyelerine bakma durumları olabilir. Eğitime devam eden, çalışma yaşamında yer alan ve hem eğitim hem çalışma yaşamının dışında olan genç erkek ve kadınların oranlarının, bölgelere, kır-kent ayrımına ve toplumsal gruplara göre önemli farklılıklar gösterdiği de tahmin edilebilir.

15-24 yaş grubundakilerin işgücü durumu (%)

	Toplam	Erkek	Kadın
Çalışıyor	32,1	43,4	21,2
İşsiz	7,2	9,0	5,5
Çalışabilecek durumda olmasına rağmen aşağıdaki nedenlerden dolayı fiilen iş aramıyor			
--şevkinin kırılmış olması	1,9	2,5	1,3
--diğer nedenler	2,9	2,4	3,4
Yalnızca mevsimlik işlerde çalıştığı için işgücüne dâhil değil	0,1	0,0	0,1
Ev işleriyle uğraştığı için işgücüne dâhil değil	14,4	0,0	28,1
Eğitim ve öğretimde olduğu için işgücüne dâhil değil	35,7	37,6	33,7
Engellilik veya hastalık nedeniyle işgücüne dâhil değil	1,4	1,7	1,1
Ailesel veya kişisel nedenlerden dolayı işgücüne dâhil değil	2,9	1,5	4,3
Başka nedenlerden dolayı işgücüne dâhil değil	1,5	2,0	1,0
TOPLAM	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Türkstat Hanehalkı İşgücü Araştırmasından hesaplanmıştır, 2011 yıllık verileri
Yoksulluk ve göç: Türkstat, 2010 yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasını temel alarak 15-24 yaş grubundan kişilerin %26,9'unun yoksulluk sınırı altında bulunduğunu, yetişkin nüfus içinse bu oranın %18,3 olduğunu hesaplamıştır (Türkstat: İstatistiklerle Gençlik, 2011, s.91). Genç yoksulluğu, kırsal nüfus, eğitimsiz ve işsiz kesimler arasında özellikle yaygındır. Öğrenim görme ve iş arama gibi nedenlerden dolayı genç nüfus genel nüfusa göre hareketlidir. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerini kullanan Türkstat'ın hesaplarına göre 15-24 yaş grubundaki nüfusun %5,6'sı 2010 ve 2011 yılları arasında bir ilden diğerine göç etmiştir ve bu oran yetişkin nüfus için hesaplanan oranın iki katından fazladır. Net göç rakamlarına bakıldığında, İstanbul, genel olarak Marmara bölgesi ve Ankara genç nüfus kazanırken diğer bölgeler yitirmektedir.

7.2 Kişisel ve sosyal gelişme, boş zaman, spor ve bilgilenme: Erken dönem ergenlikten başlayarak fiziksel, bilişsel ve sosyal yeteneklerdeki gelişme hızlanmaktadır. Ergenler ve gençler kişiliklerini, ilgi alanlarını, becerilerini ve yeterliliklerini kültürel ve sanatsal etkinliklerle, fiziksel etkinlikler ve sporla ve toplumsal etkileşimle geliştirmektedir. Bu tür etkinlikler aynı zamanda kişinin fiziksel ve zihinsel sağlığı ile entelektüel yeteneklerine ve başkalarının yaşam kalitesine, yakın çevrenin ve genel olarak toplumun gücüne de katkıda bulunabilmektedir. BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme oyun oynamayı ve boş zamanı, 18 yaşına kadar olan herkesin hakkı olarak görmektedir.

Bu ihtiyaçlara kısmen eğitim sisteminde yanıt verilmektedir. Kültür Bakanlığı halk kütüphanelerinden, müzelerden ve devlet tiyatrolarından sorumludur. Gençlik ve Spor Bakanlığı ise, asıl odaklanma alanı spordaki başarılar olmakla birlikte spor tesisleri ve gençlik kamplarıyla da ilgilenmektedir ve bunların arasında özellikle yoksul yörelerdeki gençleri hedefleyenler de yer almaktadır. Türkiye'deki gençlerin ve ergenlerin boş zamanlarını değerlendirebilecekleri fırsatlar ve tesisler sunan – yetişkinlerden ayrı olarak veya onlarla

birlikte- kurum ve kuruluşlar arasında gençlik kulüpleri, belediyeler, gönüllü kuruluşlar ve özel sektör de yer almaktadır.

Gerçekte, bilindiği kadarıyla ergenler ve gençler arasındaki en yaygın boş zaman etkinlikleri televizyon izlemek, müzik dinlemek (radyo dâhil), kafelerde, alışveriş merkezlerinde veya İnternet'te arkadaşlarla sohbetir. Gençlerin kitap okuma, kültürel faaliyetlere katılma, sergileri ve diğer etkinlikleri ziyaret etme veya fiziksel etkinliklerde bulunma gibi işler için harcadıkları zaman çok daha sınırlı kalmakta ve gençlerin şaşırtıcı derecede büyük bir bölümünün bu tür etkinliklerde hiç yer almadığı anlaşılmaktadır.

Bir önceki ay ev dışında kültürel etkinliklere katılma durumu (15-24 yaş grubu nüfus) (%)

	Erkekler		Kadınlar	
	Katılmış	Katılmamış	Katılmış	Katılmamış
Sinema	18,3	81,7	13,8	86,2
Tiyatro, bale, opera vb	2,0	98,0	3,1	96,9
Konser	4,9	95,1	5,6	94,4
Müze ve sanat galerisi	1,1	98,9	2,7	97,3
Kütüphane	8,4	91,6	7,1	92,9
Spor karşılaşmaları	14,3	85,7	2,3	97,7

Kaynak: (Türkstat: İstatistiklerle Gençlik, 2011, s.135 – 2006 Zaman Kullanım Araştırması verilerinden derlenmiştir).

2009-10 yıllarını kapsayan WHO Okul Çocuklarının Sağlık Davranışları Avrupa Araştırması sonuçlarına göre 15 yaşındaki çocukların üçte ikisi, DVD ve video dâhil olmak üzere hafta içinde günde iki saatten fazla televizyon izlemektedir ve bu Avrupa ortalamasının biraz üzerindedir. SETA adlı düşünce kuruluşunun 2012 yılında Gençlik ve Spor Bakanlığı ile birlikte 15-29 yaş grubundakilerle ilgili olarak gerçekleştirdiği "Türkiye'de Gençlerin Profili" adlı araştırmanın ilk sonuçlarına göre de televizyon izleme (genellikle yerli diziler, spor programları ve diğer programlar) gençlerin en yaygın boş zaman etkinliği durumundadır. Televizyon izleme %56,8 ile boş zaman etkinlikleri arasında birinci sırayı alırken bunu kitap, dergi veya gazete okuma (%40,8), sosyal medyayı kullanma (%37,2), spor (%26,9), tiyatro, sinema ve konsere gitme (%15,6) ve kafe-pastane gibi yerlerde arkadaşlarla vakit geçirme (%13,4) izlemektedir.

Nüfus Derneği ile UNFPA'nın 2007 yılında 15-24 yaş grubu üzerinde gerçekleştirdiği Türkiye'de Gençlerin Cinsel ve Üreme Sağlığı Araştırmasına göre gençlerin %75'i alışveriş merkezlerine gitmeyi en fazla tercih ettikleri boş zaman etkinliği olarak belirtmiştir. Sinemaya gitme (%20), konsere gitme (%24 civarı) ve bir enstrüman çalma gibi fiziksel ve zihinsel yetenekleri geliştirici tüm etkinlikler alışveriş merkezlerinde gezmenin çok gerisinde kalmaktadır. Görüldüğü kadarıyla büyük alışveriş merkezleri ergenlerin ve özellikle ailelerinin güvenli ve huzurlu buldukları, fazla para harcamadan bir araya gelebilecekleri yerler sayılmaktadır.

Spor etkinliklerine katılım daha çok erkekleri hitab eden bir azınlığın uğrası durumdadır. 2012 SETA araştırmasının açıklanan ilk sonuçlarına göre genç nüfusun %41'i hayatında hiç bir spor etkinliğinde yer almamıştır. Spor etkinliklerine katılım, coğrafya, cinsiyet, yaş, medeni durum ve eğitim düzeyi gibi etmenlere göre önemli farklılıklar göstermektedir. Futbol açık ara en popüler spordur. 2009-10 HBSC Araştırmasına göre Türkiye'de 15 yaşındaki çocuklar arasında kızların yalnızca %9'u, erkeklerin ise %18'i tıp mesleği tarafından tavsiye edilen günde en az bir saatlik orta düzey-ileri düzey fiziksel etkinlikte bulunmaktadır.

Elde bulunan araştırmalar yalnızca belirli etkinlikleri ve yaş gruplarını kapsadığı gibi düzenli aralıklarla yapılmamaktadır. Farklı yaş gruplarında bulunan, farklı toplumsal kesimlerden gelen ve farklı yerlerde yaşayan genç erkek ve kadınların hangi boş zaman etkinliklerine, sportif,

kültürel ve sosyal faaliyetlere ne ölçüde katıldıkları konusunda daha fazla veriye ihtiyaç vardır. Ayrıca, gençlerin kendi tercihleri doğrultusunda yararlı boş zaman etkinliklerinde yer almalarını veya almamalarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi için analiz gerekmektedir. Bu faktörlerin arasında, maliyet (bilet, giriş ücretleri, yol giderleri, donanım, eğitim masrafları vb); ders çalışma baskısı veya uzun süre ders çalışma zorunluluğu; kültürel beklentiler veya sınırlılıklar (özellikle kızlar için) ve etkinlikler, tesisler ve hizmetlerin sınırlı olması ya da yeterince yaygın olarak sağlanamamasının bulunması olasıdır.

Konuya sosyalleşme açısından bakıldığında, daha üst sosyoekonomik statüye sahip gençlerin, özellikle de erkeklerin bu alanda daha fazla fırsata sahip oldukları açıktır. HBSC araştırmasının da gösterdiği gibi Türkiye’de 15 yaşında olanlar arasında sosyoekonomik durumu daha iyi olanlar arkadaşlarıyla dışarıda çok daha fazla zaman geçirmekte, elektronik ve mobil iletişim araçlarından çok daha yaygın biçimde yararlanmaktadır. Kızların ancak %7’si haftada en az dört akşam arkadaşlarıyla birlikte vakit geçerken, erkekler arasında bu oran %28’dir.

Çocuklar, gençler ve internet

Türkiye’de internete erişim hızla yaygınlaşmıştır ve çocuklarla gençler kullanıcılar arasında ön planda gelmektedir. Buna rağmen internete erişim oranı, batılı ülkelere oranla düşük kalmaya devam etmekte, ayrıca toplumsal kesimler, coğrafi bölgeler ve cinsiyet bazında önemli ölçüde farklılaşmaktadır. Bu farklılıklar, Türk toplumunda zaten var olan eşitsizlikleri daha da derinleştirici bir etki yaratmaktadır. Bu arada, çocuklar ve gençler internet kullanımının getirdiği risklerin tam olarak farkında değildir. Üstelik internetin kişisel gelişim, yaratıcılık, kendini ifade ve katılım açısından yarattığı fırsatlardan tam olarak yararlanıldığı da söylenemez. Hükümet ise, çocukların ve gençlerin teknoloji kullanmalarını özendirirken internete kuşkuyla yaklaşmış, resmi görevlilerle kamuoyu interneti bir tehlike olarak görmüştür. Böylece aşırı korumacı bir yaklaşım benimsenmiştir ve bu aşırı korumacılık da çocukların ve gençlerin internetin yararları ve sağladığı fırsatları keşfetmelerinin ve kendilerini risklerden nasıl koruyacaklarını öğrenmelerinin önünde bir engel haline gelmiştir.

İnternet erişimi: Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat) tarafından 2010 yılında yapılan bir hanehalkı ICT erişimi ve kullanımı araştırmasına göre 16-74 yaş grubundan kentlilerin yüzde 47,8’i internet erişimine sahiptir. Kırsal kesimde ise bu oran yalnızca yüzde 24’tür. İnternet kullanımı açık ara ile en fazla gençler arasında yaygındır: 16-24 yaş grubundaki gençlerin hemen hemen üçte ikisi interneti kullanmaktadır. Türkstat araştırmasına göre 16-24 yaş grubundan erkeklerin yüzde 76,6’sı internet kullanırken aynı yaş grubundan kızlar arasında bu oran yalnızca yüzde 49,9’dur. Anlaşıldığı kadarıyla ana babalar ve aileler kız çocuklarının internet kullanmalarına sıcak yaklaşmamaktadır. Bu durum, geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri yanı sıra internetin bir risk kaynağı olarak algılanması ile açıklamak olasıdır.

Çocuklar ve gençler açısından erişim en başta evlerden sağlanmaktadır (genel olarak da çocuğun kendi odasından). Çocukların internet erişimi sağladıkları diğer mekânlar arasında okullar, arkadaş evleri ve (özellikle erkek çocuklar söz konusu olduğunda) internet kafeler yer almaktadır. Hükümet, özellikle de Milli Eğitim Bakanlığı, çocukların bilgisayar ve internet kullanımını aktif biçimde özendirilmektedir. Bugün için, internete cep telefonları veya başka el cihazlarıyla ulaşabilen çocuk sayısı azdır. İnternet kullanan çocukların hemen hemen tamamının aynı zamanda bir e-posta hesabı vardır ve çoğu da başta Facebook olmak üzere sosyal medya aracılığıyla iletişim kurup bilgi paylaşmaktadır. Çocuklar ve gençler, arkadaşlarıyla iletişim kurmanın yanı sıra interneti online oyunlar ve ev ödevlerinde de yoğun biçimde kullanmaktadır.

Siber riskler: İnternet kullanımıyla ilgili riskler arasında zararlı yazılıma maruz kalma ve özel

bilgilerin paylaşılması bulunmaktadır. AB Online Çocuklar Araştırması (<http://www.unicef.org.tr/contentEdit?id=547> - _ftn2 (Livingstone, S, Haddon, L, Görzig, A, ve Ólafsson, K, İnternette Riskler ve Güvenlik: Avrupalı çocukların Perspektifi. Tüm Bulgular, LSE, Londra: EU Kids Online, 2011) pek çok çocuğun özel bilgilerini internette serbestçe paylaştığını ve çoğunun özel bilgi korumasını nasıl sağlayacağını bilmediğini göstermektedir. Aynı araştırmaya göre, 9-16 yaş grubundan çocukların %13'ü internette cinsel içerikli görüntülere rastladığını belirtmiştir. Siber zorbalık olarak tanımlanabilecek olay ve durumlar da yaygın görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla çocukların internette rastladıkları yabancılarla konuşmaları ve randevulaşım buluşmaları sorunu Türkiye'de batılı ülkelere göre daha az görülmekte olsa bile gene de bir kaygı vesilesidir. Bu konuda kızların ve daha küçük yaşlardaki çocukların erkeklere ve lise öğrencilerine göre daha dikkatli davrandıkları görülmektedir.

Hükümet politikası: Türkiye'deki resmi makamlar ve mahkemeler, Türklüğe hakaretten terörist propagandaya; çocuk istismarı içeren görüntülere, uyuşturucu sitelerine ve diğer zararlı içeriğe kadar uzanan gerekçelerle web içeriğini sık sık engellemişlerdir. Öyle ki, zaman zaman tanınmış küresel web sayfalarının tümüyle engellendiği örnekler de görülmüştür. 2007 yılı Mayıs ayında, Anayasa'nın 41. Maddesi uyarınca aileleri ve gençleri korumaya yönelik bir önlem olarak TBMM 5651 sayılı yasayı çıkartmıştır. Bu yasa, İnternet Kuruluna intiharı özendirme, çocukları cinsel anlamda sömürme ve istismar etme, uyuşturucu ve diğer sağlıksız ürünlerin kullanımı yollarını gösterme, müstehcen nitelik taşıma, Atatürk'e karşı suç oluşturma ve spor karşılaşmalarına dayalı bahis hizmeti sunma kuşkusu duyulan web sayfalarını engelleme yetkisi vermektedir. Yasada yer alan hükümler, genellikle özel bir telefon hattına gelen şikâyetler üzerinde, geniş bir biçimde yorumlanarak bolca ve savunma hakkını tanımadan uygulanmıştır. Ne var ki, bütün bunların çocukları belli başlı internet risklerinden koruma açısından yarar sağlayıp sağlamadığı belli değildir. Ayrıca, 2011 yılı itibarıyla yeni internet filtreleme yönetmelikleri devreye girecektir. Bu düzenlemeye göre hizmet sunanlar kullanıcılara merkezden belirlenmiş 'aile', 'yurt içi' ve 'çocuk' filtreleme profilleri sunacaklardır. Bu profillerle, sırasıyla, bir kara listeye alınan siteler, yabancı siteler ve bir beyaz listede yer almayan tüm siteleri engellenecektir. Böyle bir uygulamanın devlet kontrolünü sıkılaştırması ve toplumda var olan internetle ilgili olumsuz algıları daha da pekiştirmesi olasılığı vardır.

BM Çocuk Hakları Komitesi Haziran 2012 tarihli Sonuç Gözlemlerinde İnternet kanalından yürütülen bilgi ediniminin ve iletişimin potansiyel zararlı etkilerini dikkate aldığı için Türkiye'yi övmüş, ancak İnternet'te yer alan kimi bilgilere erişimi engellemek için başvuru filtreleme gibi politika ve araçların çocuğun her tür görüş ve fikri kendi seçtiği bir kanaldan arama, alma ve edinme hakkı üzerinde olumsuz etki yaratmamasını sağlama görevini de hatırlatmıştır.

Bu bölüm temel olarak Dijital Yurttaşlık ve Güvenlik alanındaki uluslararası ve ulusal bir projenin parçası olarak 2011 yılında UNICEF tarafından gerçekleştirilen "Türkiye'de Gençlik Online – Türkiye'deki Dijital Ortama ilişkin bir Araştırma" adlı çalışmadan hareketle hazırlanmıştır. Araştırma, çeşitli araştırmaları ve akademik çalışmaları gözden geçirmekte ve bu çalışmalara atıfta bulunmaktadır.

7.3 Gençlerin sağlığı: Ergenler ve gençler de genel nüfusun yararlandığı aynı sağlık kuruluşlarından ve hizmetlerinden yararlanmaktadır. Yeni Genel Sağlık Sigortası sistemine göre hükümet, 18 yaşına kadar çocuklarla bu yaşın üzerinde olup henüz okuyan kimi gençlerin sağlık sigortası masraflarını ödemektedir. Sağlık danışmanlığı ve tedavi hizmetlerine erişime ilişkin yeni düzenlemelerin etkisi henüz ölçülmemiştir. Sağlık kuruluşları ve verilen hizmetler ile bunlara erişim coğrafi veya başka ayırımlara göre değişkenlik gösterebilmektedir. Halk sağlığı

açısından bakıldığında, Türkiye'nin çabalarını ana-çocuk ve küçük çocuk sağlığı alanında yoğunlaştırması nedeniyle ergen sağlığı ve iyiliği konusunun ihmal edildiği ileri sürülebilir. Bu, hem anlaşılabilir hem de hayıflanılacak bir durumdur; çünkü ergenlik, kız ve erkek çocukların pek çok sağlık sorunuyla karşılaştıkları ve sağlıkla ilgili alışkanlıkların edinildiği dönemdir. Aile hekimliği sistemine geçilmiş olması, farklı yaş gruplarından nüfus kesimlerinin sağlık durumlarının daha iyi izlenmesi ve gerektiğinde – örneğin ergenlere- sağlıkla ilgili daha fazla tavsiye ve bilgi sunulması açısından bir fırsat yaratabilir. Bununla birlikte, bu konuda ek kapasite ve kaynak yaratılması gerekmektedir. Ayrıca, geleceğin sağlık personelinin eğitim gördüğü yüksek öğretim kurumlarında yaş gruplarına özgü konulara daha fazla eğilimi gerekebilir.

Sağlıkla ilgili sonuçlar açısından, gençlerin sağlık durumlarındaki eğilimlerin belirlenmesi ve farklı kesimlerden gençlerin sağlık durumlarının karşılaştırılması için daha fazla analiz ve veri gerekmektedir. Sağlık Bakanlığı'nın gerekli olduğu durumlarda ve yerlerde tarama, izleme ve kayıt süreçlerini iyileştirmesi; beslenme, bulaşıcı ve bulaşıcı olmayan hastalıklar, kronik durumlar, kaza ve yaralanmalar, zihinsel sağlık, pozitif sağlık davranışları, riskli davranışlar ve benzeri konularda halka düzenli olarak nesnel, kapsamlı ve ayrıştırılmış bilgiler vermesi yararlı olacaktır. Bir başka gereklilik de, bu alanda bağımsız düşünce kuruluşları yaratılmasıyla birlikte sağlık konularının halk arasında daha fazla ele alınıp tartışılmasıdır.

15-24 yaş grubunda ölüm nedenleri, 2008 (ölümlerin %'si olarak)

	Erkekler	Kadınlar
Neoplazma	7,9	9,8
Dolaşım sistemi bozuklukları	23,0	25,6
Sindirim sistemi bozuklukları	0,8	0,6
Semptomlar ve yeterince tanımlanamamış durumlar	19,7	18,7
Diğer tüm hastalıklar	10,1	13,4
Kazalar	21,0	12,2
İntihar ve kendi kendini yaralama	9,6	13,6
Diğer	7,8	6,0

Kaynak: Türkstat: İstatistiklerle Gençlik, 2011, ss.44-5 – Türkstat demografik verilerinden derlenmiştir.

Eldeki bilgilere göre gençlerin yaklaşık %70'i normal ağırlıktadır. Malnütrisyon kaynaklı sorunlar görüldüğü kadarıyla nüfusun daha yoksul kesimlerinde sürmektedir. Nüfusun daha varlıklı kesimlerinden gençlerin değişken diyetten yararlanma, fiziksel egzersiz ve yeterli öz bakım gibi pozitif sağlık davranışlarına yönelme imkânları daha fazladır. WHO'nun 2009-2010 Avrupa'da Okul Çocuklarının Sağlık Davranışları (HBSC) araştırmasına göre Türkiye'de 15 yaşındaki çocuklar meyve yeme ve düzenli kahvaltı yapma açısından orta bir düzey tutturmuş, ancak diş fırçalama alışkanlığında düşük not almışlardır. Benzer biçimde, Türkstat 2010 Sağlık Araştırması da 15-24 yaş grubundan olanların %37,6'sının dişlerini her gün fırçalamadıklarını göstermektedir (Türkstat: İstatistiklerle Gençlik, 2011, s.34). HBSC Araştırmasının bir başka bulgusu da, bir bütün olarak nüfusta fazla görülmeyen aşırı kilo ve obezlik sorunlarının en azından bugün için daha varlıklı gruplarda görece yaygın görüldüğüdür.

15-24 yaş grubundan kişilerde vücut kütle endeksi (%)

	Erkekler	Kadınlar
Zayıf	11,1	16,6
Normal	69,9	68,9
Fazla kilolu	16,0	10,6
Obez	2,9	4,0

Kaynak: Türkstat: İstatistiklerle Gençlik, 2011, ss.132 – Türkstat 2010 Sağlık araştırması verilerinden derlenmiştir.

Gençlerin kendi sağlık ve iyilik durumlarıyla ilgili algıları: Türkiye’de gençlerin kendi sağlık durumlarını nasıl algıladıkları konusunda birbiriyle çelişen bilgiler vardır. Nüfus Derneği ile UNFPA’nın 2007 yılında gerçekleştirdikleri Gençlerde Cinsel Sağlık Araştırmasına göre 15-24 yaş grubundan gençlerin yalnızca yüzde 65’i kendi sağlık durumlarını “çok iyi” veya “genel olarak iyi” şeklinde değerlendirmiştir. Türkstat’ın 2010 yılı Sağlık araştırması ise, aynı konuda erkekler için %84,9-%87,1 ve kadınlar için %82,9 olmak üzere çok daha yüksek yüzdeler vermektedir. (Türkstat: İstatistiklerle Gençlik, 2011, s.28). Ne var ki, aynı araştırma kapsamında yer alan genç erkeklerin %16,3’ü ile genç kadınların %15,8’i çoğu durumda veya hep “sinirli” olduklarını belirtmiştir. Erkeklerin %14,5’i, kadınların da % 17,8’i kendilerini çoğu durumda veya hep “yorgun” hissetmektedir (Türkstat: İstatistiklerle Gençlik, 2011, p-s.29). 2010 HBSC araştırmasına göre Türkiye’de 15 yaşındaki kızların %65’inin, erkeklerin de %54’ünün son bir hafta içinde sağlık durumlarıyla ilgili şikâyetleri olmuştur. Bu yüzdeler, aynı araştırma kapsamında yer alan Avrupa ve Batılı ülkelerin sırasıyla %44’lük ve %26’lık ortalama yüzdelerinden çok daha yüksektir. (http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0003/163857/Social-determinants-of-health-and-well-being-among-young-people.pdf)

Türkstat’ın 2011 yılında gerçekleştirdiği Yaşam Memnuniyeti araştırmasına göre 15-24 yaş grubundaki erkeklerin %87,2’si ve kadınların da %88,2’si sağlık durumlarından memnundur (Türkstat: İstatistiklerle Gençlik, 2011, s.97). Aynı çalışmada genç erkeklerin %63’ü, genç kadınların da %75,6’sı genel olarak mutlu olduklarını belirtmiştir (Türkstat: İstatistiklerle Gençlik, 2011, s.92). Bu rakamların da gösterdiği gibi, özellikle genç erkekler açısından sağlıkla ilgili algılama mutluluk için yeterli olmamaktadır. 2010 yılı HBSC araştırması ise Türkiye’de 15 yaşındaki erkeklerin yalnızca %58’inin, kızların da %63’ünün “yüksek yaşam memnuniyeti” içinde olduklarını göstermektedir.

Bağımlılıklar ve diğer sağlıksız davranışlar: Alkol tüketimi batılı ülkelere göre Türkiye’de çok daha düşüktür. Ancak gene de aşırı alkol tüketen kişiler ve sarhoşluk toplumun belirli kesimlerinde sıkça görülen durumlardır. Aşırı alkol tüketimi ve sarhoşlukla ilgili, yaşlara göre ayrıştırılmış veya genel eğilimleri ve nedensel etmenleri gösteren istatistik veriler sınırlıdır. Nüfus Derneği ve UNFPA tarafından gerçekleştirilen 2007 Gençlerde Cinsel ve Üreme Sağlığı Araştırması, gerek genel olarak alkol tüketiminin gerekse “sarhoş olma amacıyla” içmenin kentsel yerleşimlerdeki gençler ve (özellikle genç kadınlar açısından) daha varlıklı sosyoekonomik gruplar arasında yaygın olduğunu belirlemiştir. Bununla birlikte aşırı alkol tüketiminin en yoksul kesimler arasında da yaygın olduğu ileri sürülmektedir. Düşünce kuruluşu SETA’nın 2012 yılında Gençlik ve Spor Bakanlığı ile birlikte gerçekleştirdiği “Türkiye’de Gençliğin Profili” araştırmasının açıklanan ilk sonuçlarına göre, bölgeye, cinsiyete,

yaşa, medeni duruma ve eğitim düzeyine göre farklılıklar göstermek üzere anket sorularını yanıtlayanların %21,7'si alkol aldıklarını belirtmiştir.

15-24 yaş grubundakilerde son üç ay içinde alkol tüketme durumu (%)

	Erkekler		Kadınlar	
	alkol almış	sarho ş olmuş	alkol almış	sarho ş olmuş
Yaş 15-19	21,5	4,0	6,9	1,5
Yaş 20-24	33,1	8,5	8,2	2,4
Toplam	25,9	5,7	7,5	1,9
En düşük hane refah düzeyi	13,0	3,7	1,5	1,5
Düşük hane refah düzeyi	22,6	1,7	1,2	0,4
Ortalama hane refah düzeyi	25,5	7,4	4,1	1,6
Yüksek hane refah düzeyi	25,0	6,4	11,3	3,1
En yüksek hane refah düzeyi	43,1	9,1	20,7	3,2

Kaynak: Nüfus Derneği/UNFPA: 2007 Türkiye Gençler Cinsel ve Üreme Sağlığı Araştırması.
Sağlık açısından sakıncaları yaygın olarak bilinmesine karşın Türkiye’de en başta sigara, biraz da nargile olmak üzere tütün kullanımı hem genel nüfus hem de gençler arasında hayli yaygındır. Türkiye Tütün Denetimiyle ilgili WHO Çerçeve Sözleşmesi’ni 2004 yılında onaylamıştır ve bu konudaki yasal düzenlemeler giderek daha sıkı hale getirilmiştir. Tütün ürünlerinin denetimi, ambalajlama, sağlık uyarıları, çocuklara satılmaması ve kamusal mekânlarda sigara içilmemesi ile ilgili kurallar Avrupa’dakilere benzerdir. Kapalı toplu mekânlarda sigara içilmesi 2008-2009 yıllarında yasaklanmıştır. Bu çabaların Türkiye’de gençlerin sigara kullanımı üzerinde etkisi olabileceğini gösteren kimi kanıtlar vardır. Türkstat 2010 Sağlık Araştırmasına göre (Türkstat: İstatistiklerle Gençlik 2011, ss.35-8) 15-24 yaş grubundan erkeklerin %27,1’i, kadınların ise %6,1’i sigara tiryakisidir. Yetişkin nüfusta ise bu oranlar sırasıyla %42,3 ve %14’tür. Bu veriler, 2008 yılından bu yana gençler arasında sigara kullanımında bir azalmanın meydana geldiğinin göstergesi olabilir, çünkü Türkstat’ın WHO ile birlikte gerçekleştirdiği 2008 Yetişkinler Küresel Tütün Araştırmasına göre aynı yaş grubundan sigara içen erkeklerin oranı % 34, kadınların oranı ise %9,1 idi ve 15 yaşın üzerindeki kişiler söz konusu olduğunda da oranlar sırasıyla %43,8 ve %11,6 idi. Oysa bazı diğer araştırmalar -örneğin Nüfus Derneği ve UNFPA tarafından gerçekleştirilen 2007 Gençlerde Cinsel ve Üreme Sağlığı Araştırması ile SETA’nın “Türkiye’de Gençliğin Profili” araştırmasının açıklanan ilk sonuçları - bu konuda farklı tablolar sunmaktadır. Dolayısıyla sigara kullanımındaki azalmayı teyit açısından yeni verilere ihtiyaç vardır.

Sözü edilen araştırmalardan kimileri aynı zamanda gençlerin sigaraya başladıkları yaş, sigara içilen yerlerde dumana maruz kalma ve tütün kullanımının diğer yönlerini de ele almaktadır (Ayrıca bakınız, World Tobacco Atlas - http://www.tobaccoatlas.org/uploads/Images/PDFs/Tobacco_Atlas_2ndPrint.pdf). Tüm bu kanıtlar, bir bütün olarak alındığında gençlerin yetişkinlere göre daha az sigara kullandığını, sigaraya başlamanın yaşla birlikte yaygınlaştığını, “pasif içiciliğin” evlerde yaygın olduğunu ve genç erkeklerin aynı yaştaki kadınlara göre (a) sigaraya daha eğilimli olduklarını, (b) daha çok ve düzenli sigara içtiklerini, (c) sigara içmeye daha erken yaşlarda başladıklarını ve (d) daha erken yaşlarda tiryaki olduklarını

göstermektedir. Sigara kullanımı kırsal kesimlerde özellikle kadınlar arasında daha az görülmektedir ve eğitim düzeyiyle birlikte artmaktadır.

Türkstat 2010 Sağlık Araştırmasına göre en az bir kere sigara içtiklerini belirten gençler arasında sigarayla ilk deneyimlerini 10 yaşından küçükken yaşadıklarını söyleyenlerin oranı erkekler arasında %7,1, kızlar arasında %1,4; ilk kez 10-14 yaşlarındayken içenlerin oranı erkeklerde %29,2, kızlarda %26,5; 15-19 yaşlarında deneyenler ise erkekler arasında %58,1, kızlar arasında ise %64,3'tür. Bu durumda, sigaranın zararlarını çocuklara küçük yaşlardan başlayarak anlatmak; maddi durum veya ana babalarının karşı çıkması gibi nedenlerle sigarayı ancak ara sıra içebilenleri de henüz tiryaki durumuna gelmemişken bu alışkanlıktan vazgeçmeleri için ikna etmek gerekmektedir. Gene de, önlemede en etkili yolların bulunması ve alışkanlığa son verilmesinin sağlanması için, belirli yaş gruplarındaki gençler arasında sigara içmeyi etkileyen faktörlere, cinsiyetle ve toplumsal kökenle ilgili etmenlere ilişkin daha fazla veri toplanması gerekmektedir.

Başta ergenler olmak üzere uyuşturucu veya benzer maddeleri kullanma alışkanlıkları olan kişilerin sayısını verecek ülke ölçeğinde herhangi bir araştırma yapılmamıştır. Zaman zaman yapılan küçük ölçekli araştırmalar, basında yer alan haberler, uyuşturucu ile müdahale çalışmalarında bulunan resmi görevliler veya tedavi/rehabilitasyon merkezden edinilen bilgiler ve anlatılan olaylar, madde bağımlılığının özellikle en sorunlu biçimlerinin kimi komşu ülkelerdeki kadar yaygın olmamakla birlikte, en azından İstanbul, Adana, diğer bazı güney ve güneydoğu kentler gibi bazı kentsel alanlarda hiç de küçümsenmeyecek düzeyde olduğunu göstermektedir. Ankara ve Antalya gibi kentlerin uyuşturucu pazarlamasıyla (ve genelde diğer suç türleri ve fuhuşla da) ünlü semtleri olduğu bilinmektedir. Ağırlıklı olarak güneydoğu kaynaklı olan hint kenevirine ulaşmak, lise ve üniversite öğrencileri için de çok zor olmadığı anlaşılmaktadır. Daha sorunlu ve tümüyle ithal olan maddelerden, kokain ve amfetamin tipi uyuşturucuların daha çok üst gelir grupları ve turistler arasında kullanıldığı düşünülmektedir. Eroin kullanıcılar uyuşturucu tedavisi için başvurular arasında en büyük grup oluşturmaktadır. Bunlara karşın, damara zerk edilen uyuşturucularla HIV/AIDS'e yakalanan genç sayısı bilindiği kadarıyla azdır. Türkiye'de, söz konusu hastalığı yaygın değil, ayrıca damardan ilaç kullanımının bulaşmasında önemli bir rol oynamamaktadır. Bu "ticari" maddelerin dışında, yapıştırıcı ve çözücü gibi bağımlılık yaratan maddelerin kullanımı, özellikle sokaklarda yaşayan veya sanayide çalışan ergenler açısından bilindik bir sorundur. Bu nedenle, sokaklarda yaşayan çocuklar, boyacılıkta kullanılan tinere bağımlılıkları nedeniyle yaygın biçimde "tinerci" olarak adlandırılmakta, bu çocuklar tehlikeli ve toplum karşıtı sayılmaktadır.

Sağlık Bakanlığı ile UNODC tarafından 2003 yılında altı kentte yapılan ESPAD (Avrupa Konseyi/Alkol ve Bağımlılık Yaratan Diğer Maddelere İlişkin Bilgiler için İsveç Konseyi – Alkol ve Diğer Maddelerle ilgili Avrupa Okul Araştırması Projesi) araştırmasına göre esrar kullanan lise öğrencilerinin oranı Avrupa ortalaması olarak %21 iken Türkiye'de bu oran %4'tür. Yasa dışı diğer ilaçları kullananların oranı %3, içe çekilen madde kullananların oranı %4, doktor reçetesi olmadan sakinleştirici ve yatıştırıcı ilaç kullananların oranı da %3'tür. Sağlık Bakanlığı'nın bu konudaki niyetlerine karşın dördüncü yıl ara ile yapılan ESPAD araştırması Türkiye'de 2007 ve 2011 yıllarında gerçekleştirilememiştir. Uyuşturucu kullanımına ilişkin olarak böyle sık aralarla ve zamanında izlemeler yapılmadıkça; farklı kentlerden, farklı yaşlardan, cinsiyetlerden ve toplumsal gruplardan gençler arasındaki farklı uyuşturucu kullanma eğilimlerini açıklayacak eğilimler ve nedensellikler analiz edilmedikçe, bu olguya karşı uygun stratejiler belirlenmesi, önleme ve tedaviyle ilgili gerekli kapasite ve kaynakların yaratılması için tanıtım-savunu çalışmaları yapılması da kolay olmayacaktır. Türkiye'de Madde

Kullanımı ve Madde Bağımlılığı İzleme Merkezi (TÜBİM) 2011 yılında genel ve genç nüfusu kapsayan araştırmalar gerçekleştirmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla bu araştırma Milli Eğitim Bakanlığı'nın itirazlarının "açık sorular" kullanarak aşılmasıyla gerçekleştirilmiştir (Ankara ilinde genel nüfusu kapsayan pilot bir araştırmaya göre deneklerin %0,8'i son 30 gün içinde esrar kullanmıştır). Bu araştırmaların sonuçları beklenmektedir.

Emniyet Genel Müdürlüğü Kaçakçılık Organize Suçlarla Mücadele (KOM) daire başkanlığının bir altbirimi olan TÜBİM (www.tubim.gov.tr), hükümetin Türkiye'de uyuşturucu kullanımına karşı çabalarının eşgüdümünden sorumludur ve AB'nin Uyuşturucu ve Uyuşturucu Bağımlılığı Avrupa İzleme Merkezi'nin (EMCDDA) ülke ölçeğindeki odak noktasıdır. TÜBİM'in yayınladığı yıllık rapor Türkiye'de uyuşturucu kullanımıyla ilgili başlıca kaynak durumundadır. TÜBİM 2006 yılında uyuşturucu ve bağımlılıkla mücadele alanında Türkiye'nin ilk ulusal politika ve strateji belgesini hazırlamıştır ve bunu iki ulusal eylem planı izlemiştir. Bugünkü eylem planı 2006-2012 dönemini kapsamaktadır. Önleme çabaları kapsamında, gençler arasında farkındalık yaratma çalışmaları gerçekleştirilmekte, bu alanda görev yapan profesyonellere ise TÜBİM tarafından Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, diğer bakanlıklar ve belediyelerden oluşan il eşgüdüm komiteleri aracılığıyla gerekli bilgiler iletilmektedir. Ayrıca, başta Yeniden Eğitim ve Sağlık Derneği olmak üzere kimi hükümet dışı kuruluşlar da araştırmalar, farkındalık yaratma çalışmaları ve rehberlik etkinlikleri gerçekleştirmektedir. Ne var ki, bu etkinlikler nüfusun tamamına ulaşmadığı gibi, ergenlerle gençlerin uyuşturucu ile ilgili meselelerdeki genel bilgi ve farkındalık düzeyine etkileri konusunda herhangi bir değerlendirme de elde bulunmamaktadır.

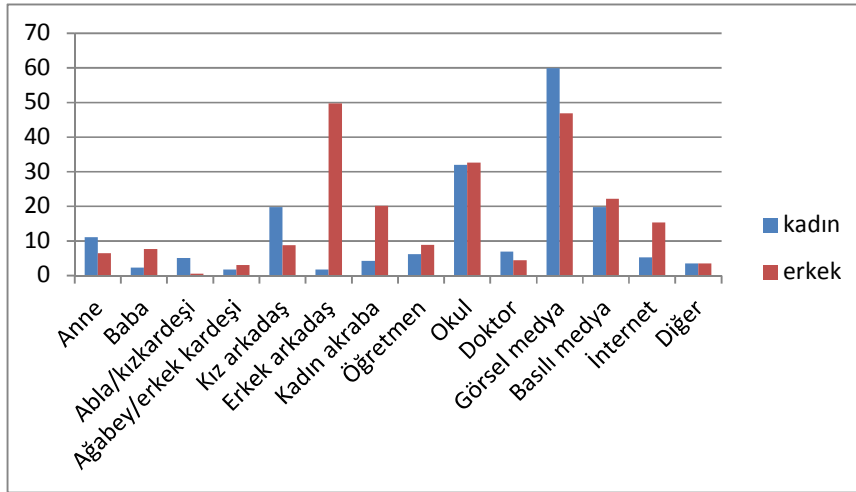
Madde (veya alkol) bağımlılarına ayakta veya yataklı tedavi hizmetleri sağlık sektörü ve üniversiteler tarafından verilmektedir. Ergenler, ana babalar veya gençler bu hizmetlere kendi başlarına başvurabilecekleri gibi, çocuk adaleti sistemi veya sosyal hizmetler tarafından aynı hizmetlere yönlendirilme de söz konusudur. 13 ilde bulunan 22 merkez bu alanda yataklı tedavi hizmetleri vermektedir. Ancak bu merkezlerin pek azı çocuk ve ergenler konusunda uzmanlaşmıştır ve gene pek azında bu yaştakilere yönelik özel bölümler bulunmaktadır. Bu hizmetlerin giderleri de diğer sağlık hizmetlerinin giderleri gibi karşılanmaktadır. Bununla birlikte kapasitesizlik veya merkezlerin uzaklığı tedaviye erişimi engelleyebilmektedir ve tedavi sonrası rehabilitasyon hizmetleri de son derece sınırlıdır.

Başta uyuşturucular olmak üzere madde bağımlılığıyla ilgili sorunları araştırmak ve bu konuda tavsiyelerde bulunmak üzere kurulan bir meclis komisyonu raporunu 2008 yılında vermiştir. "Madde Kullanımı ve Bağımlılığı ile Kaçakçılığının Önlenmesi Alanlarında Tespit Edilen Sorunlar ve Çözüm Önerileri" başlıklı raporda birçok bilgiyle birlikte, TÜBİM'in bir genel müdürlük düzeyine getirilmesi dâhil olmak üzere bu alandaki hizmetlerin artırılmasına ve iyileştirilmesine yönelik çeşitli tavsiyeler yer almaktadır. Rapora göre madde bağımlılığı toplum tarafından ahlaki bir sorun olarak görülmektedir ve bu da yapıcı ve özenli bir yaklaşım yerine söz konusu kişilerin damgalanmasına yol açmaktadır. Rapor, doktorların ve psikiyatristlerin bu alanda çalışmaya isteksiz olduklarına işaret etmektedir.

Sigara, alkol ve uyuşturucu kullanımının yanı sıra ergenlerin ve gençlerin bilinçli olarak diğer bazı riskli veya kendilerine zarar verici davranışlarına yöneldikleri bilinmektedir. Bunların arasında, kendi kendini yaralama, kavga etme, ateşli silahlarla oynama, trafikte tedbirsizlik ve kimyasal maddelerle deneme yapma, hızlı araba kullanma ve çeşitli alanlardaki güvenlik önlemlerine kasten uymama sıralanabilir. Kendi kendini yaralama, istismara veya ihmale uğramış, küçük yaşlarda çalışmaya başlamış, sokaklarda yaşayan ve/veya suça karışan ergenler arasında yaygın görülebilmektedir (Konuya ilişkin nadir bulunabilen makalelerden biri: Ögel K., Aksoy A.: Kendine Zarar Verme Davranışı Raporu. Yeniden Yayın no:18, İstanbul 2006).

Üreme sağlığı ve cinsellik eğitimi: Türkiye’de resmi görevliler ve aileler genel olarak, gençlerle cinsel ilişki gibi konuları konuşmaktan utanmaları bir yana, bu konuları konuşmanın gençleri – kendilerinin kültürel nedenlerle, ve özellikle kızları açısından. istemedikleri biçimde - erken yaşlarda ve evlilik öncesinde cinsel ilişkiye girmelerini özendireceğinden çekinmektedirler. Örneğin WHO’nun Okul Çocuklarının Sağlık Davranışları (HBSC) araştırmalarında yer alan ve cinsel etkinlikle ilgili sorular içeren modül Türkiye’de uygulanmamaktadır. Görüldüğü kadarıyla devlet, BM Çocuk Hakları Komitesi’nin 4 sayılı Genel Görüşünde belirtilenin tersine, sağlıklı bir sosyal ve fiziksel gelişim adına ergenlere cinsellik ve üreme sağlığı gibi konularda gerekli bilgileri vermekte isteksizdir. Benzer biçimde, cinsel ilişki yoluyla bulaşan hastalıklara ilişkin bilgilerin edinildiği kaynaklar arasında ana babalar nadiren yer almaktadır ve bu da cinselliğin aile içinde serbestçe konuşulmadığını göstermektedir. Sonuçta, özellikle genç erkekler için, cinsel sağlık ve cinsel ilişki yoluyla bulaşan hastalıklar gibi konularda en sık başvuru bilgilenme kaynakları medya ile arkadaş çevresidir. Nüfus Derneği ile UNFPA tarafından birlikte gerçekleştirilen 2007 Gençlerde Cinsel Sağlık Araştırmasına göre 15-24 yaş grubundan kişilerin %39’u doğum öncesinde bebeklerin nerede büyüdüklerini bilmediklerini belirtmiştir. Erkek üreme organları sorulduğunda, genç kadınların %40’ı “bilmiyorum” yanıtını vermiştir. Araştırmada kapsananların yalnızca %42’si bir kadının gebe kalması için belirli bir dönem olduğunu bilmiş, bu konuda tam doğru bilgiye sahip olanların oranı %27,4’te kalmıştır. 15-24 yaş grubundan gençlerde HIV/AİDS konusunda doğru bilgiye sahip olanların oranı erkekler arasında %11,2, kadınlar arasında ise %9,6’dır. Bu bilgisizlik, HIV/AİDS’li kişilere yönelik ayrımcı davranışlara da yol açabilecektir. Gençlerin bu alandaki bilgilerinin 2007 yılından bu yana arttığını düşünmek için, eğitim düzeyindeki genel yükselmeden başka ciddi bir neden yoktur.

Gençlerin (15-24 yaş) cinsel ilişki yoluyla geçen hastalıklar hakkında bilgilenme kaynakları

Kaynak: 2007 Türkiye Gençlerde Cinsel ve Üreme Sağlığı Araştırması

Gençlerin hemen hemen hepsi üreme ve cinsel sağlık hizmetlerinin verilmesinden yanadır. 2007 araştırmasına göre, bu hizmetleri almak istedikleri yerler sorulan gençlerin %49,3’ü

doktorları, %11,7'si de rehberler işaret etmiştir. Verilecek hizmetler için tercih edilen yer okul olmakla birlikte, gençlerin yalnızca %6'sı bu hizmetlerin öğretmenler tarafından verilmesini tercih etmektedir. Bu durum, bilgi ve rehberlik hizmetleri açısından eğitim kurumları ile sağlık kurumları arasında işbirliği gerektiğine işaret etmektedir. Yeterince erken yaşlarda başlamak üzere, farklı yaş gruplarından çocukların ihtiyaçları doğrultusunda bu bilgilerin örgün eğitim müfredatında yer alması gerekmektedir. Cinsellik eğitimi okullarla da sınırlı kalmamalıdır: Üreme ve cinsellikle ilgili doğru davranışlar konusundaki bilgilerin ana babalardan çocuklara aktarılmasını yaygınlaştırmak açısından kampanyalara ve anne baba eğitim hizmetlerine de gerek vardır. Okul dışındaki ergenler söz konusu olduğunda ise gençlik merkezleri, hükümet dışı kuruluşlar ve akran eğitimi uygun kanallar olabilir.

BM Çocuk Hakları Komitesi tarafından 2012 Haziran'ında açıklanan Türkiye ile ilgili Sonuç Gözlemleri "ülkede kapsamlı bir ergen ve üreme sağlığı politikasının olmayışı; üreme sağlığı, cinsel ilişki yoluyla geçen hastalıklar, bu arada HIV/AIDS gibi konularda bilgi eksikliği ve cinsel açıdan riskli davranışların yaygınlığı" gibi hususlardaki kaygılarını yinelemiş ve şu tavsiyede bulunmuştur: "Taraf Devlet, kapsamlı bir ergen ve üreme sağlığı politikası geliştirmeli; çocukları üreme sağlığı, cinsel ilişki yoluyla geçen hastalıklar ve HIV/AIDS'in önlenmesi gibi konularda eğitmek üzere gerekli önlemleri almalıdır."

7.4 Evlilik ve erken evlilikler: Ergenlik ve gençlik pek çok kişi için kalıcı ilişkilerin kurulduğu ve yaşam için eşlerin seçildiği dönemlerdir. Bu süreç nadiren endişesiz yaşandığı gibi zaman zaman travmatik de olabilir. Örneğin Türkstat'ın intihar olaylarının da irdelendiği demografik verilerine göre, 15-24 yaş grubundaki kızların %23'ü ve aynı yaş grubundaki erkeklerin %24'ü için intihar nedeni "duygusal ilişkiler ve istenilen kişiyle evlenememektir" (Türkstat: İstatistiklerle Gençlik 2011).

Nüfus Derneği ile UNFPA tarafından birlikte gerçekleştirilen 2007 Gençlerde Cinsel Sağlık Araştırmasına göre, kendilerine soru yöneltilen 15-24 yaş grubundan gençlerin %69'u bir dönem kız ya da erkek arkadaşları olduğunu, %52'si halen olduğunu belirtmiştir. İlk erkek/kız arkadaş edinme yaşınının 13-15 olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, karşı cinsten arkadaş olma durumu kızlarda, kırsal kesimlerde, daha alt sosyoekonomik gruplarda ve eğitimde başarılı olamayanlar arasında önemli ölçüde daha düşük oranlardadır. Bu durum, başta kızlar olmak üzere toplumun belirli kesimlerinde karşı cinsten arkadaşına sahip olmanın veya bunu beyan etmenin belirli sınırları olduğunu göstermektedir.

Resmi, heteroseksüel evlilik güçlü bir sosyal normdur ve hemen hemen evrenseldir. Gençlerin çoğu, okul, askerlik hizmeti veya çalışma gibi nedenlerle başka yerde bulunmuyorlarsa evleninceye kadar ana babalarıyla (ya da diğer vasileri ve akrabalarıyla) oturmaktadır. SETA adlı bir düşünce kuruluşu tarafından gerçekleştirilen 2012 "Türkiye'nin Gençlik Profili" araştırmasının açıklanan ilk sonuçlarına göre, anket kapsamındaki evlenmemiş 15-29 yaş grubundan kişilerin yaklaşık %80'i ana babalarıyla birlikte yaşamaktadır (Diğerleri yalnız, arkadaşlarıyla, öğrenci yurtlarında ya da diğer akrabalarıyla kalmaktadır).

Yasal evlenme yaşı hem erkekler hem de kızlar için 17'dir. 18 yaşından küçüklerin evlenmeleri ana babalarının iznine bağlıdır. Olağandışı durumlarda 16 yaşında evlilik yargıç onayıyla mümkün olabilmektedir. Bir çocuğun kendi rızasıyla cinsel ilişkide bulunmuş olabileceğinin dikkate alınacağı asgari yaş 15'tir. Geleneksel olarak, kadınlar erkeklerden daha erken yaşlarda evlenmektedir. Türkstat tarafından yayınlanan resmi idari verilere göre 2011 yılı itibarıyla ilk kez yapılan evliliklerde ortalama yaş kadınlar için 23,3, erkekler için de 26,6'dır. 2001 yılıyla karşılaştırıldığında bu ortalamaların birer yıl arttığı görülmektedir (ancak, bu veriler yalnızca resmi nikâhları kapsadığından ilk evlilikteki yaş gerçekte olduğundan biraz daha yüksek gösterilmiş olabilir. Dini nikâhlar için aşağıya bakınız). Hacettepe Nüfus Etütleri

Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen Nüfus ve Sağlık Araştırmasına (NSA) göre, ilk evlilikteki (dini nikâh dâhil) ortanca yaş, evli kadınlar alındığında 2008 yılında 25-29 yaş grubundakiler için 22,1, 35-39 yaş grubundakiler için ise 20,4'tür. Evlilikte ortalama yaşta görülen tedrici artış, özellikle kız çocukların eğitimde daha fazla kalmaları bağlamında toplumsal değişimle ilgilidir ve bu nedenle devam etmesi beklenebilir. Bununla birlikte, ilk evlilik yaşı kırsal alanlarda, en alttaki sosyoekonomik katmanlarda ve daha az eğitilmiş kadınlarda ortalamanın altındadır. Bu arada, yer, etnik köken gibi birtakım değişkenler, evlenme yaşını etkiliyor olabilir. 2008 yılı NSA'sına göre 25-29 yaş grubundan kadınların %22,7'si daha evlenmemişken, %17,1'i 18. yaşını, %2,3'lük bir bölüm de henüz 15. yaşın doldurmadan ilk evliliklerini yapmışlardı. 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen Aile Yapısı Araştırmasının yayınlanan ilk sonuçlarına göre 2006 ile 2011 yılları arasında evlenmiş olan kadınların %9,3'ü o sırada 18 yaşından küçüktü. 2011 yılına ait resmi idari verilere göre bile tüm gelinlerin %22'si (damatların sadece %2,4'ü) 16 ile 19 yaşlar arasındadır. Bu oran ülkenin ortasındaki, doğusundaki ve güneydoğusundaki kimi illerde %35 ile %43 arasında değişebilmektedir.

Ana babalar ve diğer aile büyükleri, özellikle evliliklerin erken yaşlarda gerçekleştiği yerlerde ve kızlar söz konusu olduğunda gençlerin kimle evlenecekleri konusunda şu veya bu yolla söz sahibidir. 2007 yılında yapılan Nüfus Derneği/UNFPA araştırmasındaki soruları yanıtlayan 15-24 yaş grubundan erkeklerin %75'i ile aynı yaş grubundan kadınların %58'i evlilikle ilgili kararların evlenecek kişilerin aileleri ile birlikte değil, kendileri tarafından alınması gerektiğine inandıklarını belirtmiştir. Oysa pratikte durumun pek de böyle olmadığı görülmektedir. Erkek ve kız çocuklarının kimle evlendikleri, eşlerinin ekonomik ve sosyal durumları, törenlerde harcanan paralar vb. ana babalar için önemli bir itibar kaynağıdır. Ana babalar, erkek ve özellikle kız çocuklarının evlilik tercihlerini fiilen veto edebilmektedir. Gelenekler ve ekonomik güç sayesinde daha da güçlenen bu itiraz hakkı, pek çok genç tarafından da sorgulanmamaktadır. Çoğu durumda gençler, kendileri için uygun eşin kim olacağı konusunda geleneksel kuralları veya varsayımları kendileri de içselleştirmektedir (örneğin, aynı dinden, aynı mezhepten, aynı etnik gruptan, çevreden, benzer bir eğitim düzeyinden olmak gibi).

Pek çok ana baba erkek ve özellikle kız çocuklarının sosyalleşme süreçleri üzerinde titiz bir denetim kurarlar (ve çevre de onlardan böyle yapmalarını bekler). Bu nedenle, belki de ileride evlenecek olan çiftler birbirleriyle bağımsız biçimde buluşmakta güçlük çekerler. Ana babaların ve diğer yaşlı kişilerin, gençleri, kendilerine uygun eş olabileceğini düşündükleri kişilerle tanıştırmaları hayli yaygın bir uygulamadır. Halen evli olan çiftlerin yarısı görücü usulüyle evlenmiştir. Başka bir deyişle, bu çiftler, ileride evlenebilmeleri düşüncesiyle birbirleriyle tanıştırılmışlardır. Çevreden ve aileden gelen baskılar, gelenekler ve başka seçeneklerin yokluğu, gençlerin bu tür "önerilere" karşı direnme imkânlarını azaltmaktadır.

Toplumun kimi kesimlerinde gençlerin cinsellik ve evlilikle ilgili hakları fiilen ana babalarının ve büyüklerin vesayeti altındadır (namus cinayetleri başka bir yerde ele alınmaktadır) ve bu vesayet aile bağlarını perçinlemek, ailedeki mülkün miras yoluyla parçalanmasını önlemek, başlık parasından kaçırarak (aşağıya bakınız) ve diğer benzer amaçlar için kullanılabilir. Bu durum, "berdel" gibi birtakım zorla evlilik biçimlerine yol açabilmektedir. Örnek olarak, bir kız, ağabeyinin evlendiği kızın erkek kardeşiyle evlenmek zorunda kalabilir ya da iki genç ailelerin arasında süregelen bir kan davasını sona erdirmek amacıyla birbirleriyle evlendirilebilir. Bu arada, gençlerin ağabey veya ablalarının dul eşleriyle evlenmeleri gibi örnekler de görülmektedir. Akraba evliliklerinin (en yaygını kardeş çocukları arasında olanlar) önemli bir bölümü de büyük olasılıkla zorla yapılan evliliklerin arasında sayılmalıdır. Başlık parası oldukça yaygın bir gelenektir. Burada ana babalar evlilik karşılığında evlendirdikleri

kızları için bir ödeme beklentisi içindedir. Ana babaların, yaşlıların ve çevrenin evlilik üzerindeki güçlü etkilerine karşı başvurulan bir yol ise “kız kaçırmadır.” Burada da genç âşıklar ailelerinin engellemeleri karşısında birlikte kaçma yoluna başvururlar ya da kızlar erkekler tarafından kaçırılırlar. Aileler de, kendileri için bir rezalet olarak görülen bu durumlarda karşı çıktıkları ya da çıkacakları evlilikleri sineye çekmek zorunda kalabilmektedir.

2006 Aile Yapısı Araştırması, mevcut evlilikler arasında aşağıdaki tiplerin kabaca eşit sayıda olduklarını belirlemiştir: (a) çiftlerin evlenmeye kendilerinin karar verdikleri, ardından ailelerinin bu konudaki onayını aldıkları evlilikler, (b) görücü usulüyle tanışan çiftlerin bundan sonra evlenmeye kendilerinin karar verdikleri evlilikler ve (c) görücü usulüyle tanışan çiftlerin bundan sonra ailelerinin verdikleri kararlarla evlendikleri evlilikler. Evlilikler arasında, çiftlerin ailelerinin bilgisi olmadan veya bu bilgiye rağmen evlendikleri durumların toplam içindeki payı %8'den ibarettir. Evliliklerin %16,8'inde başlık parası söz konusudur. Bu uygulama zamanla ortadan kalkmakta olsa bile, 18-24 yaş grubundan evlilikler arasında hala %10,2'lik bir paya sahip olması erken evliliklerle ilgili önemli bir bulgu sayılabilir (aşağıya bakınız). Mevcut evlilikler içinde akraba evliliklerinin payı genel olarak %20,9 iken bu oran Güneydoğu Anadolu'da %40,4'e çıkmaktadır. 2011 Aile Yapısı Araştırmasının açıklanan ilk sonuçlarına göre ilk evliliklerin %44,2'si görücü usulüyle ve çiftlerin kendi kararları sonucudur. “Ailelerin de onayıyla çiftlerin kendi kararları” sonucu gerçekleşen evliliklerin payı %38,7'dir. Evli çiftlerin %9,4'ü kendi görüşleri sorulmadan görücü usulüyle evlenmiştir. %4,3'lük bölümde kaçma ve kaçırılma söz konusudur. Aile onayı olmadan çiftlerin kendi kararları sonucu gerçekleşen evliliklerin oranı %2,9, berdel usulü evliliklerin oranı ise %0,5'tir. 1996-2000 döneminde %19, 2001-2005 döneminde %20 paya sahip akraba evlilikleri 2006-2010 döneminde azalarak %17,3'e düşmüştür.

Erken evlenme: Son yıllarda HDK'lar ve medya, özellikle kızlar için çok küçük yaşlardaki evlilikler dâhil olmak üzere erken evliliklerin sürmekte, hatta artmakta olabileceğine ilişkin kaygılar dile getirmişlerdir. Çeşitli bölgelerden bu konuya ilişkin birçok haber gelmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla daha yoksul ve daha az eğitilmiş toplum kesimlerinde, özellikle kırsal kesimde ve kırsal kökenliler arasında erken evlilikler daha yaygındır (gerek erkeklerin gerekse kızların erken evlilikleri Roman nüfus içinde de görece yaygındır). Erken evlilik, birçok durumda, kızın üreme sağlığı alanındaki haklarının ihlali ve kendine bir eş ve gelecek seçme şansının yok edilmesi anlamına gelmektedir. Bunun dışında, özellikle kızlar açısından erken evliliğin eğitimi engellemesi ve sonuçta yoksulluk riskini artırması da söz konusudur. Erken yaşlarda evlenen kızlar fiziksel, duygusal ve sosyal gelişimlerini henüz tamamlamadan, öğrenmeleri ve oyun oynamaları gereken bir çağda ev kadını olmaktadır. Böylece, erken yaşlarda doğum ile çok/sık gebelik ve yüksek doğurganlık gibi durumların da önü açılmaktadır. Bunlar ise, gerek anne gerekse çocuğu için sağlık açısından olumsuz sonuçlara yol açabildiği gibi yoksulluk döngüsünü daha da pekiştirmektedir. Dahası, itibar görmemeleri ve kimi durumlarda hukuksal haklarından da yoksun kalmaları nedeniyle erken evlenen kızların ev içi şiddete maruz kalma olasılıkları da artmaktadır. Kimi durumlarda erken evliliklerin ikincil sonuçları da olabilmektedir; örneğin doğan çocukların nüfusa kaydedilmemesi, 'kocanın' cinsel saldırı nedeniyle (ve başkalarının yardım ve teşvik yüzünden) kovuşturulması gibi...

Türkiye'de erken ve çok erken evliliklere ilişkin çeşitli veriler mevcut. 2008 Nüfus ve Sağlık Araştırmasına göre 18 yaşında olan kadınların %9,7'si ya doğum yapmış ya da halen ilk çocuğuna gebedir. 17 yaşındaki kadınların %4,4'ü, 16 yaşındaki kadınların %2,2'si ve 15 yaşındaki kadınların %0,4'ü bu durumdadır. Aynı kaynak, erken yaşta çocuk yapmanın (20 yaşına kadar çocuk doğurma veya gebe olmanın) en yaygın olduğu kesimler olarak kırsal kesimi ve sosyoekonomik sıralamada en alttan ikinci %20'lik dilimi göstermektedir. 12 istatistik

bölgelerin arasında ise, erken yaşta çocuk doğurmanın en yaygın olarak Orta-Doğu Anadolu'da görülmele birlikte Ege, Batı Karadeniz, Orta Anadolu ve Batı Anadolu bölgelerinde de göreceli yüksek çıkmaktadır.

Erken yaşlardaki evlilikler – en azından başlangıçta – resmi nitelik taşımayan dinsel nikâhlar biçimindedir; herhangi bir nikâh olmadan birlikte yaşamak bugün bile nadir görülen bir durumdur. Ceza Yasası'nın resmi kayıt olmadan dinsel evlilikleri yasaklayan hükmü uygulanmamaktadır. Gelinin (veya damadın) yasalarda belirtilen asgari yaşı doldurmadığı halde gerçekleşen evlilikler, o yaşa ulaştıklarında resmi nikâha dönüştürülebilmekte veya dönüştürülmeden öyle kalabilmektedir (Bu olasılık, evlilik biçimlerine ilişkin verilerin analizini zorlaştırmaktadır. 2008 NSA'ya göre yalnızca dini nikâh yapan çiftlerin oranı 2008 yılında %3,7 iken bu oran kırsal kesimlerde %5,1'e, Güneydoğu Anadolu'da da %16,1'e çıkmaktadır. Aile Yapısı Araştırmalarının bu konuda verdiği sonuçlar ise biraz farklıdır).

TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Mayıs 2009'da çocuk evlilikleri konusunu araştırmak üzere beş üyeden oluşan bir alt komisyon kurmuştur. 2011 yılı başlarında bu komisyon ayrıntılı bulgular ve öneriler içeren bir rapor sunmuş, mevcut yasanın uygulanması tavsiyesinde bulunmuştur. Bununla birlikte, Türkiye'de erken evliliklerin nedenleri ve sonuçlarının tam olarak ortaya konulduğu söylenemez. Başta kızlar olmak üzere çocukların 18 yaşından önce çocuk yaşlarda evlenmelerinin geçmişte yaygın olması, bugün bile toplumun pek çok kesiminde kabul edilebilir, normal, hatta arzu edilir bir durum sayılması, erken evlilikler açısından elverişli bir ortam oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Erken evlilikler, bu ve benzer zararlı geleneklerin sadece halen sürmekte olmalarının değil, yeni toplumsal koşullarda yeniden canlandırılmaları veya yeniden icat edilmelerinin de bir yansıması olabilir. Örneğin, kentlerde yaşayan kırsal kökenli aileler dâhil olmak üzere ekonomik güçlük içindeki aileler, kızlarının gelin gideceği ailelerin kendilerine ekonomik açıdan daha iyi koşullar sağlayabileceklerine ya da en azından doyurulması gereken bir kişinin eksilmesine umut bağlıyor olabilecekleri gibi, alacakları başlık parasını bekliyor da olabilirler. Bu da, evlilikleri kız çocukların "satıldıkları" bir uygulama haline getirme potansiyeli taşımaktadır. Türkiye'nin güneydoğu bölgesinden genç kızların kentli erkeklerle, komşu ülke Suriye'de büyüyen kızların ise sınırın öbür tarafındaki Türk erkeklerle yaptıkları evlilikler basında zaman zaman yer almaktadır. Kimi durumlarda "talep", zaten evli olan yaşlı erkeklerden de gelebilmektedir. Bu durum, çok eşliliğin toplumun kimi kesimlerinde giderek daha fazla kabul gördüğünün ve anlayışla karşılandığının işareti olabilir. Geleneksel değerlere sahip olup şimdi yeni kent ortamlarında yaşayan aileler, kız çocuklarını erken evlendirmeyi evlilik öncesi cinsel ilişkiyi veya evlilik dışı gebeliği önleyerek onların ve/veya kendi namuslarını korumanın bir yolu olarak görüyor olabilirler. Çok erken yaşlarda gerçekleşenler dâhil olmak üzere erken evlilikler, yukarıda söz edilen zorla evliliğin çeşitli biçimleriyle de ilişkilendirilebilir: örneğin, berdel usulü evlenme açısından ailede kalan tek "imkânın" küçük yaşlardaki bir çocuk olması gibi...

Yoksulluğu ve toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini azaltmayı, kadın haklarını yaşama geçirmeyi, ortaöğretime tam katılım sağlamayı ve toplumdaki en güçsüz kesimleri güçlendirmeyi hedefleyen tüm çabaların, erken evliliklerde azalma etkisi yaratması beklenebilir. Çocuk evlilikleri sorununun doğrudan ele alınabilmesi için ise, bu soruna yol açan etmenler bir yerden diğerine ve bir toplumsal kesimden ötekine farklılık gösterebildiğinden, mevcut durumun haritalanıp daha ileri düzeyde analiz edilmesi gerekebilir. Bunun yanı sıra, siyasetçilerin ve kanaat önderlerinin konuyu daha fazla sahiplenmeleri; resmi görevliler, profesyoneller, ana babalar, çocuklar ve ergenler ve diğerleri arasında bu konuya ilişkin duyarlılığın geliştirilmesi; tüm hükümet birimlerinin, toplum liderlerinin, toplum temelli STK'ların ve medyanın desteğinin sağlanması için çaba gösterilmesi de gerekebilir. Mevcut yasal düzenlemeler ve bunların

uygulanması da tartışılması gereken hususlar arasındadır. Tartışılacak konular arasında, dinsel nikâhla ilgili düzenlemelerin ilgili gençlere zarar vermeden nasıl uygulanabileceği, dini görevlilerin erken evlilikleri kolaylaştırmak yerine nasıl önleyebilecekleri de yer almalıdır. Başlık parasının kaldırılması veya bu uygulamaya karşı mücadele, üzerinde durulması gereken konular arasındadır. Bu arada, 18 yaşından küçük olup halen birlikte veya evli olan kız ve erkeklerin desteklenmesi gerekmektedir.

7.5 Okuldan Çalışma Yaşamına: Türkiye’de gençler, iş bulmayı, özellikle insana yakışır iş bulmayı, önlerinde en önemli sorun olarak görmektedir. UNDP’nin 2008 İnsani Kalkınma Raporuyla bağlantılı olarak Yaşama Dair (YADA) Vakfı tarafından gerçekleştirilen ve “Türkiye’de Gençlik” başlığını taşıyan anket çalışmasına yanıt veren kişilerin %49’u “en çok neyi isterdiniz” sorusuna “insana yakışır bir iş” yanıtını vermiştir. Sosyal statü (%18) ve sevgi (%17) bundan çok sonra gelmektedir. İş bulmak, daha doğrusu düzenli ve iyi bir iş bulmak, kendilerinin veya başkalarının işgücüne katılımları ile ilgili beklentilerinin düşük olması nedeniyle kırsal kesimdeki veya azgelişmiş yörelerdeki kimi genç kadınlar açısından önemli bir öncelik olmayabilir. Ne var ki, gençlerin çoğunluğu ve hemen hemen tüm sosyal gruplardan genç erkekler söz konusu olduğunda makul bir iş bulunması gelir, güvence, öz saygı ve sosyal statü açısından temel bir konudur.

Gençler istihdamı önemli bir sorun olarak görmekte haklıdır. Hükümet, gençlerin (aynı zamanda kadınların da) istihdam maliyetini düşürmeye yönelik adımlar atmasına rağmen, Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2011 yılında genel işsizlik oranı %9,8 iken işgücüne katılmış bulunan 15-24 yaş grubundan kişiler arasında işsizlik oranı %18,4’tür. Ekonomik kriz yılı olan 2009’da genel işsizlik oranı %14 iken genç işsizliği oranı %25,3 idi. Gençler arasında işsizlik hiç kuşkusuz dünyanın en gelişmiş ekonomilerini bile etkileyen küresel bir meseledir. ILO’nun “Gençler için Küresel İstihdam Eğilimleri 2012” başlıklı raporuna göre (<http://www.ilo.org/global/research/global-reports/global-employment-trends/youth/2012/lang--en/index.htm>) 2011 yılında gençlerin istihdam oranı dünya genelinde %12,6, gelişmiş ülkeler ve Avrupa Birliği için %18, Orta Doğu ve Kuzey Afrika içinse daha da yüksektir. Rapor ayrıca şu hususu belirtmektedir: “çok sayıda genç, üretken olmayan, özlemlerinin gerisinde kalan ve çoğu durumda kalıcı, verimli ve daha iyi ücretli işlere geçebilmeleri açısından fırsat yaratmayan geçici veya başka tür işlerde çalışmaktadır.” Bu söylenen, Türkiye açısından kuşkusuz geçerlidir. Çünkü Türkiye’de yetişkin nüfus içinde bile çalışanların yüksek bir oranı, tarım başta olmak üzere ücretsiz aile işlerinde ya da kayıt dışı ve gelip geçici başka işlerde çalışmaktadır. Üstelik bu işlerde çalışma koşulları ağır ve sömürücü özellikler taşıyabilmekte, emeklilik gibi kimi hak ve imkânları dışlayabilmektedir. Eklenebilecek bir nokta daha vardır: kadınların işgücüne katılımı düşük olmasaydı, Türkiye’de işsizlik oranları çok daha yüksek çıkardı; örneğin genç kızların işgücüne katılım oranı genç erkeklerin katılım oranı kadar yüksek olsaydı, 2011 yılı genç işsizliği oranı %18,4 değil %38,7 olurdu.

Türkiye’de gençlerin nasıl, hangi yollardan iş bulduklarına ve bu sürecin ne kadar sürdüğüne ilişkin güvenilir istatistik bilgiler azdır. Gençlerin çoğu kayıtlı veya kayıt dışı işgücü piyasalarına katılarak ve devlet tarafından açılan sınavlara girerek iş bulma konusunda aralarında rekabet içindedir. Birçok genç için, iş bulmanın, en azından makul çalışma koşullarında düzenli iş bulmanın başkaca yolu yoktur. Bununla birlikte, önemli sayıda genç açısından aile işlerinde çalışma gibi bir seçenek (kimi zaman da zorunluluk) de söz konusu olabilir. Bu tür aile işleri küçük tarım işletmelerinden dev işletmelere kadar farklılık gösterebilmektedir. Kimi gençler de kendi başlarına küçük birtakım işler kurmada ailelerinden destek almaktadır. Diğerleri ise kayıtlı veya kayıt dışı işler bulmada veya kendi işyerlerini kurmada akrabalarından, arkadaşlarından veya çeşitli sosyal dayanışma ağlarından destek almaktadır. İşsizlerin bir iş bulmak üzere devlet kurumu olan İŞKUR’a başvurmaları da mümkündür.

İçlerine sindirebilecekleri işler bulamayan kimi gençler, en başta aile desteği sayesinde uzun süre işsiz olarak kalabilmektedir. Ne var ki, ülkedeki işsizlik yardımları çok sınırlı bir kesimi kapsamaktadır ve bu yardımlardan ancak bir süre kayıtlı çalıştıktan sonra işsiz kalanlar yararlanabilmektedir. Dolayısıyla, gençlerin en yoksul kesimleri, düzenli bir iş bulamamaları halinde kayıt dışı sektörde düşük ücretli, herhangi bir güvencesi olmayan, gelip geçici ve marjinal işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu tür işler arasında sokak satıcılığı, mevsimlik tarım işleri, inşaat ve turizm, evlere temizliğe gitme ya da el emeğine dayalı gelip geçici işler yer almaktadır.

Eğitime erişim: Gençlerin çoğu açısından eğitim, nasıl bir iş bulabileceklerini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. Belirli bir eğitim düzeyi ve/veya mesleki formasyon, vasıflara sahip olmak, kayıt içi ücretli işlere girmenin, birçok alanda da bağımsız çalışmanın (yeterli olmasa da) önkoşulu durumundadır. Gençlere yönelik eğitim hızla yaygınlaşmaktadır ve gençler de eğitime giderek daha fazla katılmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı Örgün Eğitim İstatistiklerine göre 2011-2012 ders yılında dört yıllık ortaöğretimde brüt okullaşma oranı %92,56, net okullaşma ise %67,37'dir. Ancak, okullaşma kapsamındakilerin tamamının okullarına düzenli olarak devam etmedikleri de bir gerçektir. Ortaöğretimdeki öğrencilerin yaklaşık %44'ü mesleki ve teknik eğitim almaktadır. Dört yıllık orta öğretim 2012 yılından başlayarak zorunlu tutulmuştur. Bakanlık, üçüncü kademe eğitimde net ve brüt okullaşma oranlarını 2011-2012 öğretim yılı için sırasıyla %33,06 ve %58,45 olarak vermektedir. Hükümetin 2012 Yıllık Programında belirtildiğine göre 2006 ile 2011 yılları arasında 50 yeni devlet üniversitesi açılmış, gene aynı dönem içinde vakıflar tarafından açılan yeni (özel) üniversite sayısı da 37'ye ulaşmıştır. Bugün ülkede 103 devlet ve 62 vakıf üniversitesi bulunmaktadır. Üniversiteye yeni başlayacak olan öğrencilere açılan toplam yıllık kontenjan, 2006 ile 2010 yılları arasında %65,5 oranında artarak 800 bine ulaşmıştır. Bu kontenjanın yaklaşık üçte birlik bir bölümü (öğretim dili İngilizce veya başka bir yabancı dil olan kimi üniversitelerde yabancı dil öğrenimi için hazırlık yılları hariç) normal olarak dört yıl süren, tam zamanlı lisans eğitimi içindir. Üçte ikilik bölümü ise, iki yıllık mesleki eğitim ve/veya açık öğretim (uzaktan eğitim) ve ikincil eğitim (gece okulu) içindir.

Yüksek öğretimde öğrenci sayıları

	2011-12'de yeni girenler			Toplam öğrenci sayısı, 2011-12			Mezunlar, 2010-2011		
	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek	Toplam	Kadın	Erkek
Üniversiteler									
-Önlisans									
--Açık öğretim hariç	167.658	73.593	94.065	446.970	179.759	267.211	104.594	48.712	55.882
--Açık öğretim	113.216	64.904	48.312	586.233	315.887	270.346	41.636	22.811	18.825
--İkinci öğretim	85.136	30.818	54.318	216.024	71.912	144.112	56.651	22.280	34.371
-Lisans									
--Açık öğretim hariç	263.079	137.478	125.601	1.112.524	551.871	560.653	151.289	76.274	75.015
--Açık öğretim	74.212	36.526	37.686	1.365.261	583.514	781.747	97.522	39.070	58.452
--İkinci öğretim	97.087	47.753	49.334	356.914	169.336	187.578	34.248	16.198	18.050
-Yüksek lisans	65.484	28.219	37.265	168.156	73.384	94.772	27.489	14.037	13.452
-Doktora	12.956	5.350	7.606	51.468	22.083	29.385	4.617	2.093	2.524
-Tıpta ihtisas	2.917	1.376	1.541	12.286	5.557	6.729	2.937	1.345	1.592
Diğer kurumlar									
-Önlisans	11.030	409	10.621	21.124	771	20.353	9.454	327	9.127
-Lisans	2.162	157	2.005	7.637	649	6.988	1.400	147	1.253
-Yüksek lisans	379	56	323	855	129	726	137	35	102
-Doktora	116	22	94	491	77	414	36	10	26
- Tıpta ihtisas	1.835	883	952	7.599	3.414	4.185	2.045	885	1.160

Kaynak: Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM)

Orta ve yüksek öğrenimdeki genç sayısının artmasına karşın erişim sınırlıdır ve fırsatlar da son derece eşitsiz biçimde dağılmaktadır. AB tarafından benimsenen Lizbon hedeflerine göre üye devletlerin lise diplomasına sahip kişilerin oranını yüzde 85'e çıkarmak için çaba göstermeleri gerekmektedir. Türkiye'de ise halen ortaöğretimde net okullaşma oranları bazı görece küçük doğu illerinde %30-40 gibi

düzelere düşmektedir. Devamsızlık da yaygındır. Yoksulluk, çocukların evde veya gelir elde etmek için dışarıda çalışmak zorunda olmaları ve özellikle ülkenin ortasındaki ve doğusundaki illerde cinsiyet, ortaöğretime katılımı belirleyen önemli etmenlerdir. Ayrıca, verilen eğitimin kalitesinde görülen eşitsizliklerle birlikte ilköğretim sırasında yaşanan farklı farklı deneyimlerin bir etkisi söz konusu olabilir. Ana babalarının eğitim ve gelir düzeylerinin düşük olduğu çocukların ortaöğretime katılımı düşük olmaktadır.

Ortaöğretim mezunlarının önemli bir bölümü üniversiteye devam edememektedir. Hükümetin 2012 yılı programına göre 2011 yılında bir üniversiteye girebilmek için merkezi sınava katılan aday sayısı 1,76 milyondur. Bunların yarısından azı bir yüksek okula veya üniversiteye girebilmiştir. Sınava girenlerin 768 bini ortaöğretimin son sınıfında okuyan öğrencilerdir. Geri kalanlar çoğunlukla ortaöğretime daha önce bitirip üniversite sınavlarına ikinci veya üçüncü kez girenlerle üniversite mezunu oldukları halde ilgilendikleri bir başka alanda da yüksek öğrenim görmek isteyenlerdir.

Ortaöğretime tamamlayan gençler, bir yandan sınırlı kontenjanlar için rekabet etmek zorunda kalırken diğer yandan maliyeti nedeniyle yüksek öğrenim olanaklarından yoksun kalabilmektedir. Üniversite sınavlarına hazırlık için özel dersanelere gidebilecek durumda olmayanlar bu sınavlarda daha dezavantajlı durumdadır. Bazı aileler, büyüyen erkek veya kız çocuklarının aile bütçesine katkıda bulunmalarına ihtiyaç duymaktadır ya da, devlet okullarında daha düşük olan ancak vakıf üniversitelerinde yüksek rakamlara ulaşan harç veya ücretleri, çocukları yüksek öğrenim için başka bir ile gitmek durumunda ise ilgili masrafları karşılayacak imkânlarla sahip olmayabilir. Devlet, üniversiteler, sivil toplum ve özel sektör, öğrencilere tam veya kısmi burslar ve yardımlar, değişik ücretler karşılığında yurt vb kolaylıklar sağlasa da, bunlardan tüm öğrenciler yararlanamamaktadır. Bu nedenle – özellikle büyük kentlerde- salt açık öğretimdeki öğrenciler değil tüm günlerini okullarında geçirenler bile okul masraflarını çıkarmak için çalışmak zorunda kalabilmektedir. Kafe, bar veya başka işyerlerinde istihdam edilen öğrenciler sigortasız çalışmakta ve bu çalışma zorunluluğu nedeniyle derslerinden geri kalabilmektedirler.

Eğitimde kalite ve uygunluk: Üniversite eğitimindeki sorunlar arasında, pek çok idari ve finansal sorunla birlikte fiziksel kapasite ve öğretmen sayısındaki yetersizlik yer almaktadır. Bu durum, yeni üniversitelerle birlikte üç büyük il dışında kalan illerdeki üniversiteler için özellikle geçerlidir. Verilen eğitimin kalitesi açısından iyi durumda olan üniversite ve bölüm sayısı görece azdır ve buralara da genellikle daha eğitilmiş ve varlıklı ailelerin çocukları devam edebilmektedir. Kimi girişimlere rağmen, pek çok üniversite engellilerin erişimi açısından daha fazlasını yapabilir. Üniversite giriş sınavları sonucunda çok sayıda öğrenci aslında tercih etmedikleri derslerin okutulduğu bölümlere yerleştirilebilmektedir. Kimi öğrencilerin ancak sınavlara birkaç kez girdikten sonra üniversite kazanabildiği ve bu eğitimin de normalden daha uzun sürdüğü düşünülürse (ki net ve brüt okullaşma oranları arasındaki büyük farklılık da buradan kaynaklanmaktadır) sonuç olarak ortaöğretime tamamlayan öğrencilerin önemlice bir bölümünün yaşamlarının bir veya birkaç yılını üniversite eğitimi öncesinde, sırasında ve sonrasında verimsiz biçimde geçirdiği söylenebilir.

Dünya Bankası'nın 2008 yılında yayınlanan "Türkiye'nin Bir Sonraki Kuşağına Yatırım: Okuldan işe Geçiş ve Türkiye'nin Kalkınması" başlıklı raporuna göre, "Türkiye'de gençlerin en iyileri beceri düzeyleri açısından başka her ülkenin gençleriyle rekabet edebilecek durumdayken, yeterlikleri cinsiyete, bölgeye, aile gelirine ve okul tipine göre önemli farklılıklar göstermektedir. Genel olarak bakıldığında, başarı ve kalite açısından Türkiye'deki eğitim sisteminin alt-orta gelir düzeyindeki ülkeler düzeyinde

veya bunun biraz altında olduğu, buna karşılık AB ve OECD ülkelerinin çoğunun hayli gerisinde kaldığı söylenebilir.” Bu yorumlar geçerliliğini bugün de korumaktadır. Orta ve yüksek öğretim düzeylerinde gençlere sağlanan eğitimin kalite açısından aşırı eşitsiz oluşu yanında, eğitim sisteminin öğrencilere kazandırmak istediği bilgi ve becerilerle, işgücü piyasalarında ya da bir sonraki eğitim kademesinde aranan bilgi ve beceriler arasındaki uyumsuzluk da sürmektedir. Sonuç olarak, çok fazla abartmadan şöyle bir tez ileri sürülebilir: Lise ve (özellikle) üniversite eğitiminin yaygınlaşması, ayrımcılık ve dışlama gibi sorunları henüz tam olarak çözüme kavuşturamamışken, daha çok sayıda genci daha uzun sürelerle tam zamanlı eğitimde tutmaya, böylece bu gençleri kendi ailelerinin bütçelerini zorlama pahasına meşgul etmeye ve işsizlik istatistiklerinin daha fazla şişmesini önlemeye yaramıştır. Türkiye bir süredir yalnızca beşeri bilimlerde değil mühendislik ve diğer mesleklerde de “fazla mezun” verirken, özel sektör kuruluşları da belirli alanlarda mesleki eğitim almış teknik personel bulamamaktan şikâyet etmektedir.

Düşünce kuruluşu SETA'nın 2012 yılında gerçekleştirdiği “Türkiye’de Gençlerin Profili” araştırmasında “erişebilme durumunda hangi hizmetlerden yararlanmak isterdiniz?” sorusuna yanıt verenler en fazla yabancı dil derslerine ilgi göstermişlerdir (%55,8). Bunun ardından mesleki kurs ve seminerler gelmekte (%54,5) onu da kültürel, kişisel gelişime veya kariyere yönelik çeşitli tercihler izlemektedir. Yabancı diller, eğitim sisteminin büyük ölçüde başarısız kaldığı algısının hakim olduğu bir yeterlilik alanıdır (örneğin bakınız, düşünce kuruluşu TEPAV tarafından hazırlanan not: www.tepav.org.tr/.../1324458212-1.Turkey_s_English_Deficit.pdf). Gençlerin çoğu, özellikle daha az gelişmiş yörelerde yetişenler herhangi bir yabancı dil bilmemektedir ve yabancı dil becerisinin eğitim düzeyiyle birlikte artış gösterdiği gözlemlense de birden fazla yabancı dil konuşabilen çok azdır. Bu yüzden, Türkiye’de ve yabancı ülkelerde bulunan özel dil kurslarına cepten para harcanmaktadır.

Askerlik hizmeti ve çalışma yaşamına geçiş

Sağlık sorunları hariç, tüm Türk vatandaşı olan genç erkekleri, kara, hava, deniz kuvvetlerinde, jandarmada veya sahil korumada 15 ay ücretsiz askerlik yapmak zorundadır. Askerlik hizmeti üniversite mezunları için genellikle daha kısa sürelidir. Askere gitme zorunluluğu aslında 20 yaşında başlamakla birlikte, 29 yaşa gelinmedikçe tam zamanlı eğitimde olanlar için ertelenir. Askerlik hizmeti sırasında PKK’ye karşı askeri harekâta yer alma olasılığı da vardır. Askere alınanlara, askerlik eğitimiyle birlikte örneğin doğum kontrolü ve AİDS gibi konularda yaşam becerileri de verilebilmektedir. Zorunlu askerlik hizmetinden vazgeçilerek tamamen profesyonel bir ordunun kurulması, orduda kadınların da yer alabilmesi veya askerlik hizmetine alternatif olarak bir tür kamu hizmeti zorunluluğu getirilebilmesi gerektiği, yaygın olarak ileri sürülen görüşler arasındadır. Zaman zaman, belirli bir yaşın üzerindeki kişilere (ve/veya ülke dışında oturan ve çalışanlara) belirli bir para ödeyerek askerlik hizmetinden muaf kalma fırsatları tanınmıştır. Ancak bu uygulama çok sayıda yurttaş açısından çok pahalı olduğu gibi etik anlamda da tartışma konusudur. Askerlik hizmetinin gençler üzerinde, geldikleri sosyal ortamla silâh altında yaşadıkları deneyimlere bağlı olmak üzere çeşitli etkileri olduğu kolayca varsayılabilir. Örneğin gençlerin fiziksel ve zihinsel sağlık durumlarının, bilgi ve becerilerinin, sosyalleşme ve toplumla bütünleşmelerinin, tutum ve davranışlarının bu hizmetten etkilenmesi söz konusudur. Ancak bu tür konular pek konuşulmaz ve bilimsel açıdan araştırılmamıştır. Toplum askerlik hizmetini bir tür geçiş töreni olarak değerlendirmektedir. Askerlik hizmetinin tamamlanmış olması belirli bir prestij kazandırmakta, genç kadınlar ve aileleri tarafından evlilik için bir önkoşul olarak da sayılabilmektedir. Okuldan işe geçiş bağlamında şu gözlemlerde bulunulabilir: (a) Çok sayıda (Temmuz 2011 itibariyle 440.000) erkeğin askerlik hizmeti

nedeniyle eğitimin ve/veya işgücünün dışında olması, işsizliği azaltıcı bir etki yaratmaktadır; (b) askerlik hizmeti, özellikle birçok erkeğin önce askere gitmek için bekleyerek, daha sonra iş arayarak zaman harcadıkları düşünüldüğünde, okuldan işe geçişi kesintiye uğratabilmekte ya da bu süreyi uzatabilmektedir; (c) askerliği geciktirme isteği, kimi öğrencilerin okullarını daha geç bitirmeleri veya lisansüstü çalışmaya yönelmeleri için bir neden olabilir; (d) özel kesimdeki işverenlerin çoğu işe almada askerlik hizmetinin tamamlanmış olmasını ön koşul saymaktadır; bunun bir nedeni, askerlik hizmeti için kayıtlı istihdam kapsamındaki bir işten ayrılanların askerlik hizmeti sonrasında eski işlerine dönme ya da tazminat hakkına sahip olmasıdır.

Okuldan işe geçişte uygulamalar: Eğitimin işgücü piyasasının ihtiyaçlarıyla uyumluluğu konusuna, siyasetçiler, resmi görevliler ve özel sektör tarafından sıkça değinilmektedir. Sorunun ele alınmasına yönelik pek çok girişim gündemdedir. Bunların arasında, “aktif işgücü piyasası politikaları” çerçevesinde İŞKUR’un iş arayanlara sunduğu destek, rehberlik ve eğitim hizmetlerine yönelik desteğin artırılması, özel şirketler, özel sektör kuruluşları ve sanayi bölgeleriyle işbirliğinde uzmanlaşmış meslek liselerinin kurulması girişimleri dikkat çekmektedir. Genel olarak hükümet, ortaöğretim kademesinde mesleki eğitimin ağırlığının artırılmasını hedeflemektedir ancak bunun için mesleki ve teknik eğitimin kamuoyu gözündeki itibarının artırılmasını gerekmektedir. Tüm bu çabaların, ticaret-sanayi, istihdam-işgücü piyasaları ve eğitimden sorumlu mercileri bir araya getiren kapsamlı bir strateji ya da vizyon çerçevesine oturtulması yararlı olabilecektir. Eğitim sistemi ile işverenler arasındaki bağlantıların güçlendirilmesine ihtiyaç duyulabilir, özellikle yerel koşulların dikkate alınması açısından özel sektörün, sivil toplumun ve çeşitli kuruluşların inisiyatif kullanmalarına imkân tanımak yerinde olacaktır. Tüm bunların yanı sıra hükümetin de bu alana ek kaynaklar tahsis etmesi gerekecektir. İlke olarak, eğitim programları ve verilen eğitimin kalitesi, tüm gençleri okuldan sonra iyi bir iş bulmak için gerekli olan becerilere sahip kılacak düzeyde olması gerekir. Eğitim sisteminin, ayrıca, kişisel tercihlere, dikey ve yatay geçişlere ve yaşam boyu öğrenme ilkesi doğrultusunda eğitim ve öğretimde ikinci bir şansa imkân tanınması gerekecektir. Erken yaşlardan itibaren devreye giren geliştirilmiş kariyer danışmanlığı hizmetlerinin ve iş arama aşamasında etkili desteklerin sunulması yararlı olabilir. Düzenlemeler, sağlanan ilerlemenin yalnızca genel anlamda değil aynı zamanda kadınlar ve erkekler, en dezavantajlı bölgeler ve yöreler, engelliler ve diğer sosyal gruplar için ayrı ayrı izlenmesini mümkün kılacak şekilde yapılmalıdır. Bu bağlamda, eğitime ve çalışma yaşamına katılmamanın ekonomik, kültürel veya diğer nedenlerine ışık tutulacak araştırmaların yapılması, dezavantajlı gençlerin içinde buldukları koşulları gözeten yeni eğitim/mesleki eğitim hizmet modellerine başvurulması, ya da en azından var olanların uyarlanması gerekli olabilir. Butün bunlarla birlikte, eğitimin tek amacının istihdam olduğu yönündeki bir varsayımdan kaçınılmalıdır: Eğitimin, sosyalleşme, topluma dahil olma, diğer hizmet ve bilgilere, toplumsal bütünleşme, yurttaşlık ve gündelik yaşam için gerekli olan genel bilgi ve temel becerilerin geliştirilmesi gibi amaçları da olduğu unutulmamalıdır.

Tüm gençler için okuldan çalışma yaşamına sorunsuz bir geçiş sağlanmasında, iyileştirilmiş ve ihtiyaçlara uygun olarak düzenlenmiş eğitim ve öğretim, madalyonun yalnızca bir yüzüdür. Bunun dışında, işgücü piyasası politikalarının ne ölçüde genç dostu olduğuna ilişkin bir değerlendirme de yapılabilir. Örneğin, iş üzerinde eğitim ve iş deneyimi kazanılmasına yönelik sistemlerin varlığı ve kalitesi; yeni işe girenlerin veya halen çalışmakta olanların haklarına ters düşmeyecek farklı iş sözleşmesi tiplerinin uygunluğu; kamu sektörü istihdam uygulamaları ve kendi işlerini kurmak isteyen gençlerin yararlanabilecekleri destek hizmetleri değerlendirilmesi gereken konular arasındadır. Nihayet, ekonominin, tarımsal istihdamdaki yapısal azalma da dikkate alındığında, hızla artan işgücünü emecek kadar istihdam yaratamamasının bir yansıması olarak da düşünülmesi gereken genç işsizliğinin ortadan kaldırılması kolay

olmayacaktır. Dolayısıyla, yeni işlerin yaratılmasına, mevcut istihdam fırsatlarının kuşaklar arasında ve içerisinde paylaşılmasına, işsiz geçen dönemlerin gençlerin ekonomik, fiziksel ve psikolojik durumlarıyla gelecekteki üzerindeki olumsuz etkilerinin hafifletilmesine yönelik politika alternatifleri üzerinde durulması gerekecektir.

7.6 Katılım, medeni haklar ve toplumsal uğraşlar: Ergenler ve gençler, özel yaşamlarına saygı gösterilmesi bekledikleri ve kendilerini ilgilendiren meselelerde kendi kararlarını vermeyi, bilgi kaynaklarını kendileri seçmeyi, kendi kimlik ve görüşlerini oluşturup bunları ifade etmeyi, çevrelerinde etkili olmayı ve ortak hedefler için kendileri gibi düşünen ve benzer ilgi alanlarına sahip başkalarıyla bir arada olmayı arzu ettikleri çağdadırlar. Toplum bakımından bu dönem, kişilerin şimdiye kadar ilişki içinde olduklarından daha geniş kapsamlı sosyal sistem ve yapılar çerçevesinde bir arada yaşamayı, işbirliği yapmayı ve katkıda bulunmayı öğrendikleri dönemdir.

Pek çok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de birçok kız ve erkek çocuk yaşamının bu aşamasına yeterince hazırlıklı değildir. BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme’nin çocuğun görüş oluşturma, düşünce, ifade, vicdan, din, barışçı amaçlarla toplanma ve özel yaşamın gizliliği özgürlükleriyle ilgili hükümleri iyi bilinmemektedir. Aile ortamında olsun, kurumlarda ve toplum içinde olsun, kendilerini ilgilendiren meselelerde ergenler dahil çocukların görüşlerini merak etme ve bu görüşlere saygı gösterme geleneği zayıftır. Aileler genellikle ataerkil ve hiyerarşik yapıdadır ve çocukların kendilerini doğrudan ilgilendiren konularda bile görüş oluşturmaları ve bunları ifade etmeleri daha küçük yaşlardan başlayarak istenmemektedir. Çocukların eğitimi ve okullarıyla ilgili kararlar onlarla birlikte değil onlar adına alınmaktadır. Çocuklar ise görüşlerinin dikkate alınması gerektiğini, bu hakkından yoksun bırakılmakta olduklarını hiç bilmemekte, ana babalarına yalnızca maddi birtakım talepler için başvurmaktadır. Eğitim sistemindeki durum da buna benzemektedir. Müfredatta son dönemde yapılan değişikliklere karşın çocukların kendi görüşlerini ifade etmeleri halinde ne ölçüde ödüllendirilecekleri şüphelidir. Almak zorunda oldukları derslerle katılmak zorunda oldukları okul etkinlikleri konusunda genellikle çocuklara ne danışılmakta ne de kendilerinden geri bildirim alınmaktadır. Aslında tüm okullarda öğrencilerin kendi temsilcilerini seçtikleri öğrenci konseylerinin bulunması gerekmektedir; ne var ki bu organlar genel olarak çocukları karar süreçlerine katma mekanizmaları olarak görülmemektedir (Benzer bir durum üniversiteler için de geçerlidir). 23 Nisan Çocuk Bayramı ve 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı gibi günlerde bile çocuklar ve gençler yetişkinlerin onlar adına uygun gördükleri, süsleyici görevler üstlenmektedir.

Yasal olarak da çocuklar, kendi tercih hakları olan bireyler olarak görülmeyebilmektedir. Bir çocuğun dini, doğumunun hemen ardından nüfus kâğıdına yazılmaktadır. Medeni Kanun, Ceza Usul Kanunu ve Tıp Mesleği Kanunu gibi ilgili yasal düzenlemeler bile, çocukların kendilerini ilgilendiren önemli konularda alınacak kararlara bilişsel kapasiteleri ölçüsünde katılma haklarını güvence altına almamaktadır. Medeni Usul Hukuku yargıçlara çocuk 16 yaşından küçükse kendisini değil bir ebeveynini dinleme hakkını tanımaktadır. Çocuklar, ana babalarının onayı olmaksızın mahkemelere başvuramamaktadır. Medeni Kanun, Ceza Usul Kanunu ve Tıp Mesleği Kanunu gibi ilgili yasalar çocuğun özel yaşamının gizliliği hakkını yeterince gözetmemektedir. BM Çocuk Hakları Komitesi Haziran 2012 tarihli Sonuç Gözlemlerinde Türkiye’ye çocuğun görüşlerinin ailede, kurumlarda, hukuksal ve idari süreçlerde ve toplum içinde dinlenilme hakkının yaşama geçirilmesine yönelik çabalarını güçlendirme çağrısında bulunmuştur. Komite ayrıca, çocukları haklarının özneleri değil nesnelere olarak gören geleneksel yaklaşımları değiştirmek üzere bu hakkın yaşama geçirilmesine yönelik duyarlılık geliştirme ve eğitim programları uygulama tavsiyesinde bulunmuştur.

Ergenlikten gençliğe geçilirken, ana babalar çocuklarının girmek istedikleri meslek, eve getirdikleri arkadaşlar ve sonunda evlenecekleri kişi hakkında söz sahibi olmaya devam etme eğilimindedir. “Yaşama Dair” (YADA) Vakfı tarafından 2008 yılında UNDP İnsani Kalkınma Raporu için hazırlanan ve “Türkiye’de Gençlik” başlığını taşıyan araştırmaya göre, bu dönemdeki ergenlerin ve gençlerin yalnızca yüzde 55’inin hangi TV kanalının izleneceği hakkında, yalnızca yüzde 43’lük bir kesim ekonomik kararlarda söz sahibidir. Bu oranlar, yaş küçüldükçe ve ailelerin sosyoekonomik statüsü düştükçe azalmaktadır.

Türkstat ile Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü tarafından 2006 yılında gerçekleştirilen Aile Yapısı Araştırması’na göre Türkiye’de gençler ana babalarıyla en çok aşağıda belirtilen alanlarda sorun yaşamaktadır: Arkadaş seçimi (yüzde 30,5), tüketim ve harcama alışkanlıkları (yüzde 28,1) ve giyinme tarzı (yüzde 26,1). Okul ve iş tercihleri (yüzde 15,9), evlilik ve aile yaşamı (yüzde 14,6) ve siyasal görüş (yüzde 7,2), daha seyrek bahsedilen sorun alanları arasında yer almaktadır. Ortaya çıkan bu tablonun, ana babaların kız ve erkek çocuklarına bazı ciddi konularda hoşgörülü davrandıklarını mı, yoksa gençlerin fazla sorgulamadan ana babalarının görüş ve tercihlerini benimsediklerini mi gösterdiği net değildir.

Çocukluk, ergenlik ve gençlik dönemlerinde katılım hakkının sık sık sınırlanması, aileleri, kurumları ve toplulukları gençlerin desteğinden; değerli deneyimlerinden, duygularından ve görüşlerinden yoksun bırakmaktadır. Dahası, çocukların süreçlerin dışında kalma, haklarını arayamama, kendileri ve başkaları adına sorumluluk üstlenmeme alışkanlıklarını edinmelerinin etkilerinin, yetişkinlik döneminde de, toplumsal dokuyu ve siyasal kültürü yoksullaştıracak ve demokrasi açığını sürekli hale getirecek şekilde sürdüğü görülmektedir. Kendileri hakkındaki her karar başkaları tarafından alınan çocuklar özsaygılı, sorumlu ve aktif yurttaşlar olarak yetişemezler, başkalarıyla iyi iletişim kuramazlar, başkalarının haklarına saygıda yetersiz kalırlar ve toplumun iyiliği için topluca kararlar alıp bunları uygulayacak yeterlilikten yoksun kalırlar.

Türkstat’ın 2010-2011 Yaşamdan Mutluluk Araştırmasına göre (zikredildiği kaynak: Türkstat: İstatistiklerle Gençlik, 2011 ss.124-6), 15-24 yaş grubundaki erkeklerin yalnızca %22’si, kadınların da %9,7’si net biçimde siyasetle ilgilendiklerini belirtmiştir. Ekonomiye olan ilgi genç erkeklerde %26 ve genç kadınlarda %16’dır. Çevre konularına duyulan ilgi genç erkeklerde %31 ve genç kadınlarda %26’dır. Genç erkeklerin yalnızca %5’i ve genç kadınların %2’si sendikaların veya derneklerin faaliyetlerine açık ilgi duymaktadır. Genç kadınların bu konulara yönelik belirgin ilgisizliği, her yaştan kadınların, toplumda var olan ayrımcılığın ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin bir yansıması olan düşük siyasal ve toplumsal yaşama katılım düzeyleri düşünüldüğünde şaşırtıcı değildir.

Her şeye karşın kendilerini - belki yaşadıkları ailesel ve toplumsal çevrelerin özelliklerinin etkisiyle nedeniyle – daha geniş platformlarda ifade etmek isteyen ve/veya toplumu etkilemek isteyen ergenler ve gençlerin önlerindeki fırsatlar sınırlıdır. Doğrudan doğruya çocuklarla ilgili olanlar dahil yerel ve merkezi hükümet kuruluşları, ne sistematik bir şekilde ne de duruma göre çocuklara danışma, onların katılımını teşvik etme gibi bir alışkanlığa sahip değillerdir. Çocuk ve/veya gençlik meclisleri oluşturan çok sayıda belediye vardır; ne var ki bunlar pek bilinmemektedir ve işlevleri de değişkenlik göstermektedir. Siyasal partiler ve STK’larda da hiyerarşik bir yapı söz konusudur ve gençlere uzanıp onları katma alışkanlığı güçlü değildir. Ergen ve gençlerin kendi aralarında örgütlenmeleri ise ilgili bürokratik usüller yüzünden zordur. Toplu olarak herhangi bir siyasal etkinlikte, kimlik beyanında veya öz savunmada yer alan üniversite öğrencileri de, okuldan kovulma, hatta terörist sayılarak kovuşturulma ve hapse atılma gibi durumlarla karşılaşmıştır.

2004 yılında Dernekler Yasası'nda yapılan bir değişiklikle 18 yaşından küçüklere ilk defa kendi derneklerini kurma hakkı tanınmıştır. Bu yasa, çocukların derneklere üyeliğini ana baba iznine tabi kılmakta, üyeliği yalnızca çocuk dernekleriyle sınırlamakta ve çocuk derneklerinin faaliyet alanlarına kısıtlama getirmektedir. BM Çocuk Hakları Komitesi Haziran 2012'deki Sonuç Gözlemlerinde açık hava toplantılarında organizasyon komitesinde yer almak için getirilen asgari 19 yaş zorunluluğuna ve dernek kurmadaki aşırı bürokratik işlemlere dikkat çekmiş, Türkiye'ye ifade, dernek kurma ve barışçıl toplantı yapma özgürlüklerinden eksiksiz yararlanılabilmesi için engelleri kaldırmak üzere yasalar ve usüllerde gerekli değişiklikleri yapmasını tavsiye etmiştir.

Çocuklardan oluşan il çocuk hakları komiteleri, çocuk katılımının sınırlı olduğu ortamda bir istisna oluşturmaktadır. Bu komiteler, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK-bugün Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesindedir) tarafından UNICEF desteğiyle oluşturulmuştur. Her kesimden çocuğu temsil eden bu komiteler bölgesel toplantılara ve her yıl gerçekleştirilen Ulusal Çocuk Forumu'na delege göndermektedir. Komiteler, Forum tarafından belirlenen çocuk hakları eğitimlerinin ve eylem planlarının yaşama geçirilmesine, çocuk hakları tanıtım kampanyalarının yürütülmesine yardımcı olmuştur. Komite üyeleri, öğretmenleri bilgilendirmiş, başöğretmenler ve il valileri nezdinde lobi faaliyetleri yürütmüş ve UNICEF'e tavsiyelerde bulunmuştur. Ayrıca komiteler TBMM'deki Çocuk Hakları İzleme Komitesi ile güçlü bağlar kurmuştur. Bununla birlikte, komitelere üyeliğin ve iletişimin güçlendirilmesi, okullardaki çocuk kulüplerinin harekete geçirilmesi, ergenlerin tüm sektörlerde katılımının sağlanması ve yetişkinlerin bu süreçlere bakışının değiştirilmesi için daha çok çaba gösterilmesi gerekmektedir. Türkiye'de çocuk katılımına yönelik bir ulusal strateji 2009 yılında SHÇEK önderliğinde hazırlanmış, ancak o günden bu yana pek az ilerleme kaydedilmiştir. Özetle, çocuklar sivil haklara sahip kişiler olarak yetiştirilecekse, ergenlerin ve gençlerin kamusal yaşamda etkili ve yapıcı bir rol oynamalarına imkân tanınacaksa, bunlar için ciddi bir tutum değişikliğinin gerçekleşmesi gerekmektedir.

7.7 Gençlik politikası: Anayasa, daha çok koruyup kollamacı bir yaklaşımla da olsa, devlete gençliğin gelişimine yönelik hizmetler sunma görevi vermiştir. Gençliğe benzer göndermeler, hâlihazırdaki Dokuzuncu Kalkınma Planında da görülebilmektedir. Merkezi hükümetin eğitim, istihdam, spor, sağlık, sosyal hizmetler, kültür vb alanlardan sorumlu olan birimleri, yerel yönetimler ve STK'lar, kendi sorumluluk alanlarında ve kendi örgütsel yapılarını doğru şekilde kullanarak üzere çeşitli yaşlardaki ergenlere ve gençlere bilgi ve hizmet sunmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı, 7-19 yaş grubundan çocukları olan ana babalar için çocuk yetiştirme eğitimi programları (bugün Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü'nün çocuk yetiştirme eğitimi çalışmaları kapsamına alınmıştır) ve ergenlere yönelik akranlardan akranlara yaşam becerileri temelli eğitim (YBTE) programları hazırlamıştır. Bunlardan özellikle ikincisi ergenlerin –özellikle dezavantajlı kesimlerden olanların- kendilerini şiddet, istismar ve sömürden, HIV/AIDS ve cinsel ilişki yoluyla bulaşan diğer hastalıklardan, uyuşturucu bağımlılığı ve sağlık alanındaki risklerden koruma kapasitelerinin güçlendirilmesi; yararlanabilecekleri hizmetler ve bilgilendirme kanallarından haberdar edilmeleri; aileleriyle iletişim kurmalarında, öfke kontrolünde, uyuşmazlıkların çözümünde, stres ve akran baskılarıyla baş etmelerinde; cinsellikle ilgili meselelerde güvenli ve sağlıklı tercihler yapmalarında kendilerine yardımcı olunması; hakları ve toplumsal cinsiyetle ilgili konularda bilgilendirilmeleri ve kendi gelecek planlarını yapmaya özendirilmeleri gerektiğini kabul etmektedir. Gelgelelim, UNDP'nin 2008 yılında yayınladığı, "Türkiye'de Gençlik" başlığını taşıyan ve gençlerle yakın görüş alışverişi içinde hazırlanan İnsani Kalkınma Raporu şu sonuca varmaktadır: "Türkiye'nin, gençlere yönelik bugünkü sorun temelli ve sektörel

yaklaşımının ötesine geçerek kapsamlı bir gençlik politikasına ve takip girişimlerini sağlayacak kurumlara yönelmesi gerekmektedir.”

Anayasada Gençler, Dokuzuncu Kalkınma Planı ve 2012 Yılı Programı

Anayasa:

Madde 58: Devlet, istiklâl ve Cumhuriyetimizin emanet edildiği gençlerin müspet ilmin ışığında, Atatürk ilke ve inkılâpları doğrultusunda ve Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü ortadan kaldırmayı amaç edinen görüşlere karşı yetiştirme ve gelişmelerini sağlayıcı tedbirleri alır... Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır.

Madde 59: Devlet, her yaştaki Türk vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını geliştirecek tedbirleri alır, sporun kitlelere yayılmasını teşvik eder... Devlet başarılı sporcuyu korur.

Dokuzuncu Kalkınma Planı:

Giderek hızlanan değişim süreci aile ve toplum içi kültürel ve sosyal ilişkileri de olumsuz etkilemiştir. Kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi, aile içi iletişimde geleneksel yöntemlerin dışına çıkılamaması ve eğitim sisteminin aşılamayan sorunları gençlerin aileden kopma, toplumsal sorunlara duyarsızlaşma, ümitsizlik ve özgüvensizlik gibi sorunlarını ve bunun sonucunda şiddete eğilimini artırmıştır. Diğer taraftan, iletişim olanaklarının artması ve sivil toplum kuruluşlarının gelişmesi gençlerin kendileriyle ilgili taleplerini açıkça dile getirmelerine olanak sağlamaktadır.

İşgücü piyasasında zorluklarla karşılaşan kadınlar, gençler, uzun süreli işsizler, özürllüer ve eski hükümlüler için fırsat eşitliği sağlanacaktır.

Gençlerin aileleriyle ve toplumla iletişimlerini daha sağlıklı hale getirecek, özgüvenlerini geliştirecek, yaşadıkları topluma aidiyet duygusu ve duyarlılıklarını artıracak, karar alma süreçlerine katılımlarını sağlayacak tedbirler alınacaktır.

2012 Yılı Programı:

Toplumsal alanda yaşanan toplumsal aidiyet ve dayanışma duygusunun zayıflaması, ailelerin çözülmesi, kimlik çatışmaları sorunlar en çok gençleri etkilemektedir. Sigara, alkol ve uyuşturucu gibi zararlı alışkanlıklar, şiddet eğilimi ve bilinçsiz internet kullanımı gençler için risk faktörü olmaya devam etmektedir.... Gençliğe yönelik hizmetlerin, gençlerin toplumsal hayata aktif katılımlarını ve sağlıklı bireyler olarak yetişmelerini sağlayacak, özgüven ve toplumsal aidiyet duygularını güçlendirecek şekilde sunulması ve çeitlendirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla politika ve hizmetlerin geliştirilmesi, yürütülmesi ve ilgili kurumlar arası eşgüdümün artırılması ihtiyacı devam etmektedir.... Gençlere yönelik politika oluşturma ve uygulama süreçlerinde gençlerin taleplerini ve katılımını dikkate alan ve gençlik STK'lar ile ortak çalışmaları ön plana çıkaran bir yaklaşımın geliştirilmesi önem taşımaktadır.... Gençlik ve Spor Bakanlığının kurulmasıyla gençlere yönelik sunulan hizmetlerin kapsam, kalite ve yararlanıcı sayısı bakımından geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Gençlerimizi milli ve manevi değerlere haiz, bilgi ve tecrübe ile donatılmış, özgüveni ve toplumsal aidiyet duygusu yüksek, toplumsal hayata aktif katılan, temel hak ve özgürlüklerinin farkında bireyler olarak yetiştirmek temel amaçtır.

Pek çok ülkeden farklı olarak Türkiye'de henüz gençlere yönelik kamusal çalışmaların eşgüdümüne yardımcı olacak tek bir politika belgesi veya benzer bir mekanizma yoktur. İdeal

bir gençlik politikası, en dezavantajlı kesimler dahil tüm gençlerin asgari bir refah düzeyine ulaşmalarını, çalışma ve boş zaman fırsatlarına sahip olmalarını, ihtiyaç duydukları sosyal güvenlik ve diğer tüm hizmetlere erişebilmelerini, insani ve sivil tüm haklardan yararlanabilmelerini ve böylece yetişkinliğe sağlıklı bir geçiş yapabilmelerini sağlamak açısından ölçülebilir hedefler belirler, bilinç ve duyarlılık geliştirmeden tesis ve hizmet sunumuna kadar tüm alanlarda söz konusu hedeflere ulaşılması açısından gerekli stratejileri ve etkinlikleri ortaya koyar, uygun kurumsal ve bütçesel düzenlemeleri gerçekleştirir.

Böyle bir politikanın katılımcı bir süreçte geliştirilmesi gerekir. Böylece, yerel özellikler de dikkate alınarak, gençlere yönelik haklar temelinde ve talep itkili kültürel, boş zaman, spor ve toplumsal etkinlikler için gerekli kurumsal ve finansal düzenlemelere destek sağlanabilecektir. Katılımcı bir süreç ayrıca, ergenler, ihtiyaçları ve duyarlılıklarıyla ilgili gerekli ek verilerin toplanması kolaylaştırıcaktır. UNDP 2008 Ulusal İnsani Kalkınma Raporuna göre Avrupa'da ulusal gençlik konseyleri olmayan yalnızca iki ülke vardır ve bu iki ülke de Türkiye ile Polonya'dır.

Hükümetin 2012 Yıllık Programı gençliğe yönelik olarak hem koruyucu hem de güçlendirici bir yaklaşımı benimsemiştir. Program, gençliğe sunulan hizmetlerde çeşitli bakanlıklar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları arasında daha yakın eşgüdüm öngörmekte, spor ve sanat alanında daha fazla fırsat yaratılması gerekliliğinin altını çizmekte, ne okuyan ne de çalışan gençler için rehberlik ve yaygın eğitim kanallarından verilen "kalite geliştirici" hizmetlerin güçlendirilmesini hedeflemektedir. Ne var ki, Gençlik ve Spor Bakanlığı öncülüğünde kapsamlı bir ulusal gençlik politikası hazırlanmasına ilişkin daha önceki beklentilere rağmen, Yıllık Program gençlik politikasının geliştirilmesini doğrudan öngörmemektedir.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Şubat 2012'de "dindar gençlik" hedefini dile getirmiştir. Buradaki vizyon gençlerin karşılaştıkları riskleri –ve muhtemelen güçlükleri- aşmalarında dinin bir güç olarak önemsenmesidir. Görüldüğü kadarıyla bu yaklaşım, Gençlik ve Spor Bakanlığı ile birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gençlere yönelik olarak düzenlenen etkinliklerin niteliğini de etkilemektedir.

Hükümeti destekleyen binlerce gencin katıldığı bir dizi bölgesel çalıştayın son halkası olarak Gençlik ve Spor Bakanlığı 2012 yılı Mayıs ayında Ankara'da "Gençlik Meclisi" toplamıştır. Başbakan da bu Mecliste bir konuşma yapmış, gençlik politikalarına ilişkin sonuç bildirgesi de bu doğrultuda şekillenmiştir.

8. Riskler ve çocuk koruma

* Türkiye’de çocuklar, yaşlarına, cinsiyetlerine ve toplumsal şartlarına göre de değişen şekil ve ölçülerde şiddet, istismar, sömürü ve/veya ihmal uğramakta veya uğrama ihtimali ile karşı karşıya kalmaktadır. 2005 yılında çıkartılan Çocuk Koruma Yasası çocuk korumada haklara dayalı bir yaklaşım getirmiş ve yasanın yaşama geçirilmesi yolunda önemli çabalar harcanmıştır. Ne var ki, kurumsal, finansal ve insani kaynaklar, eşgüdüm ve izleme gibi alanlarda önemli açıklar halen sürmektedir. Çocuk koruma hizmetleri asıl olarak herhangi bir ihlal meydana geldiğinde müdahalede bulunulmasına odaklanmış olup, önleme ve erken uyarı sistemleri gelişmemiştir.

* Çocukların çoğu, evde, okulda ya da toplumda olsun, yetişkinlerden ya da diğer çocuklardan kaynaklanan şiddete maruz kalmaktadır. Özellikle kız çocukların karşılaştıkları cinsel istismar ve şiddet riski ciddi boyutlardadır. Namus cinayetleri ve intihara zorlama haberleri hala medyada yer almaktadır. Şiddete karşı politikaların geliştirilmesi süreci yavaş ilerlemekte, izleme boyutu da sınırlı kalmaktadır. Çocuklara yönelik her tür şiddetin toplumun tümü tarafından reddedilmesi, daha iyi bilgi paylaşımı ve eşgüdüm yoluyla bu tür olayların tespit edilmesi, bildirilmesi ve takip edilmesi, çocukları güçlendirerek şikâyet mekanizmalarının harekete geçirilmesi ve mağdurlara yönelik hizmetlerin yaygınlaştırılması için yeni biri hamle gerekmektedir.

* Türkiye, çocuk adaleti alanındaki yasalarını, mevzuatını ve uygulamalarını en ileri uluslararası standartlar düzeyine getirmek için özellikle son dönemlerde önemli çabalar harcamıştır. Ne var ki, iş uygulamaya geldiğinde sonuçlar farklılık göstermektedir. Bugün bile çok sayıda çocuk hala yetişkinlerin yargılandığı mahkemelerde yargılanmaktadır. Önemli sayıda çocuk, mahkeme önüne çıkarılmadan önce uzun süre cezaevlerinde tutulmaktadır. Alternatif önlemlere her zaman başvurulmuyor, başvurulduğu durumlarda da etkili biçimde uygulanamamaktadır. Gözaltı koşulları hala şikâyet konusudur ve çocuk mağdurlara yönelik hizmetlerin iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu konuların aciliyetini gören bir anlayışa ihtiyaç vardır.

* Ana baba bakımından yoksun yaklaşık 14 bin kadar çocuk kurumlarda yaşamaktadır. Bu sayı, ailelere destek, bakıcı aile ve evlat edinme gibi kurum dışı bakıma ağırlık veren uygulamalarla son yıllarda belirli bir mesafenin alındığını göstermektedir. Bu arada, yatılı kurumlar için standartlar belirlenmiştir ve kurumlardaki çocuklar daha küçük, daha

sıcak ve dostane ortamlar sunan evlere nakledilmektedir. BM Çocuk Hakları Komitesi bu alanda Türkiye'ye şu tavsiyelerde bulunmuştur: (a) ana baba bakımından yoksun çocukların koşullarını iyileştirmeye yönelik çabaların sürdürülmesi; bu bağlamda söz konusu çocuklar için özellikle daha vasıflı personel görevlendirilmesi ve koşulların titizlikle izlenmesi; (b) çocuk bakım sisteminin ve bugüne kadarki kurum dışına çıkarma sürecinin, hem örnek uygulamaları hem de düzeltme gereken alanları belirleyecek şekilde tarafsız bir değerlendirmeye tabi tutulması.

8.1 Çocuk koruma alanındaki görevler ve sistemler: Türkiye'de çok sayıda çocuğun, sömürü, şiddet, istismar ve ihmalin çeşitli biçimleriyle fiilen karşılaştığı ya da böyle bir risk altında olduğuna ilişkin bolca kanıt vardır. Bu tür sorunlardan kimilerine ilişkin bilgiler hemen aşağıda ya da elinizdeki Durum Analizinin diğer bölümlerinde bulabilirsiniz. Kayıp Çocuklar Başta Olmak Üzere Çocukların Mağdur Olduğu Sorunların Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu'nun 2010'da hazırladığı rapor da (<http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem23/yil01/ss589.pdf>), kayıp, cinsel istismar mağduru ve zorla fuhşa itilen, sokaklarda çalışan ya da yaşayan ve yargıyla tanışan çocuklar, bu çocukların yaşadıklarının nedenleri, çözüm amacıyla yapılan yasal düzenlemeler, geliştirilen kurumlar ve sistemler hakkında birçok veri, görüş ve referans içermektedir.

Kız ve erkek çocukların şiddet, sömürü ve istismarın herhangi bir biçimine ya da zarar verici veya istenmeyen herhangi bir duruma maruz kalma riski, çocukların kendi kişisel durumları kadar toplumsal koşullarla da ilişkilidir. Ekonomi, tüketim toplumu ve devlet gelişirken, teknolojinin yaygınlaşması ve göç sonucunda nüfusun kentsel alanlarda yoğunlaşması, çok sayıda çocuğa ve gence bilgiye, hizmetlere ve fırsatlara erişim açısından daha önce görülmemiş olanaklar sağlamıştır. Ancak bütün bu gelişmeler aynı zamanda başka sonuçlar da vermiştir: güçleşen geçim koşulları, gelir ve statü eşitsizliklerinin daha görünür hale gelmesi, aile ve komşuluk bağlarının zayıflaması, çatışan değer sistemleri, yeni ve aşına olunmayan fiziksel ve dijital ortamlar gibi. Yaşam giderek daha rekabetçi biçimlere bürünürken suç ve sömürünün yeni biçimleri ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin kimi bölgelerinde ise, sürüp gitmekte olan siyasal gerilimler, şiddet ve terörizm toplumsal huzursuzluğu daha da artırmıştır. 1990'ların sonu ile 2000'lerin başında kamuoyunun dikkatini çeken sokaklarda çalışan ve yaşayan çocuklar olgusu sonunda bir meclis araştırmasının konusu olmuş ve böylece çocuklara yönelik yeni hizmetler geliştirilmiştir. Bu olay, toplumsal faktörlerin (iç göçler, kent yoksulluğu vb) çocukların karşılaştıkları riskler üzerinde nasıl etkili olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, çocukların korunmasında sosyal politikaların hatta siyasi tercihler ve güvenlik uygulamalarının önemi büyüktür.

Bu politikalar, tercihler ve uygulamaların önemini not ettikten sonra, yeni davranış biçimleri ve olumlu yöndeki toplumsal değişimle birlikte çocuk koruma politikalarının gelişmesinin de, hem çocuklara sağlanan korumayı hem de çocukların risklere karşı dayanıklılığını da güçlendirebildiğini belirtmek gerekmektedir. Türkiye'de çocuk koruma mekanizmalarının iyileştirilmesine ve yaygınlaştırılmasına yönelik çabalar yalnızca her şiddet, istismar veya ihmal türüne karşı spesifik önlemlerin geliştirilmesiyle ilgilennemekte, aynı zamanda bu koruma sistemlerini bir araya getirerek aralarında eşgüdüm

sağlamayı, halen yeterince gelişmemiş olan önleme ve erken teşhis çabalarına bağlamayı amaçlamaktadır.

Çocuk koruma, eğitim ya da sağlık benzeri bir sektör değildir. Çocukları ve gençleri risklerden korumaya, haklarının ihlal edilmesini engellemeye, korunma hakları çiğnenmiş olanları desteklemeye yönelik adımlar, sosyal hizmetler, güvenlik, yargı, eğitim, sağlık ve diğer alanlardaki yetkili merciler tarafından atılabilir veya denetlenebilir. Bununla birlikte, dikkat edilecek husus şudur: Çocukları ve gençleri korumaya yönelik çabalar, gereksiz tekrarların önlenmesi, belirli bir sektörde verilen hizmetlerin bir başka sektör tarafından saptanan risk durumları veya kişisel durumlarda da verilebilmesi açısından kapsamlı ve eşgüdümlü olmak zorundadır.

2005 yılında çıkartılan Çocuk Koruma Yasası bu alandaki temel yasal düzenlemedir. Yasa, korunma ihtiyacı olan çocukların danışmanlık, sağlık, bakım ve eğitim/barınma programları gibi hizmetlere yönlendirilmesindeki usulleri belirlemekte ve bu önlemlerin yaşama geçirilmesine yönelik düzenlemeler getirmektedir. Korunma ihtiyacı olan çocuklar, fiziksel, zihinsel, manevi, toplumsal ve duygusal gelişimleri ve kişisel güvenlikleri risk altında olan, ihmale veya istismara maruz kalmış veya suç mağduru çocuklar olarak tanımlanmaktadır. Çocuk Koruma Yasası genelde, Sosyal Hizmetler Yasası'nın çocuk bakımı ile ilgili hükümlerini yürürlükte bırakmaktadır. Buna, muhtaç durumdaki çocukların belirlenmesine ve koruma emirleri çıkartılmasına ilişkin sorumluluklar ve usuller de dahildir. Çocuk Koruma Yasası ayrıca çocuk mahkemelerinin kuruluşu, görevleri ve yetkileri, suça itilen çocukların güvenliği konusunda alınması gereken önlemlerle ilgili hususları da düzenlemektedir. Yasa, bu hususlarda, ilgili hükümet kuruluşlarının, sosyal hizmet ve denetim memurlarının rol ve görevlerini de belirlemektedir.

Adalet Bakanlığı'nın 2009 yılı sonunda Çocuk Koruma Yasası'nın uygulanmasını değerlendirmek amacıyla ilgili uzmanların da katılımıyla gerçekleştirdiği bir toplantı, özel olarak yargıyla ilgili (aşağıya bakınız) olup halen bekleyen çok sayıda mesele dışında şu gerçekleri ortaya koymuştur: öngörülen il eşgüdüm organları düzenli olarak ya da tüm üyelerin katılımıyla toplanamamaktadır; il sosyal hizmet müdürlükleri, risk altındaki çocukların izlenmesi, danışmanlık ve bakım hizmetlerinin verilmesi ve sosyal araştırma raporlarının hazırlanması dâhil olmak üzere yeni sorumluluklarını yerine getirebilecek kaynaklardan yoksundur; kamu kurumları arasında bilgi alışverişi yetersizdir; erken uyarı sistemlerinin oluşturulması ve sosyal hizmetlerin mahalle düzeyinde örgütlenmesi gerekmektedir (İngilizce olarak: <http://www.unicef.org.tr/en/knowledge/detail/1117/child-protection-law-4-year-evaluation-meeting-december-2009-meeting-report>; Türkçe olarak: <http://www.unicef.org.tr/tr/knowledge/detail/1116/cocuk-koruma-kanunu-nun-4-yillik-degerlendirme-toplantisi-aralik-2009-toplanti-raporu>). Daha genel olarak, çocukların korunmasına yönelik olarak halen mevcut ve yeni geliştirilecek tüm düzenlemelerin gerektiği gibi yaşama geçirilebilmesi için daha fazla kaynağa, tesise, vasıflı ve tam uzmanlaşmış profesyonellere gerek duyulduğu söylenebilir.

Çocuk Koruma Yasası'nın uygulanmasındaki boşlukların üzerine bir ölçüde gidilmiştir. Örneğin, bir eşgüdüm stratejisi benimsenmiş ve erken uyarı sistemiyle ilgili bir pilot uygulama gerçekleştirilmiştir. Güç durumdaki tüm aileleri kapsayacak, sosyal hizmetler ve uzmanlardan oluşan yerel ölçekte ağların oluşturulması konusu, 2011 yılında kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın gündeminde ilk sıralarda yer almaktadır. Yeni kurulan bu bakanlık, bugün Sosyal Hizmetler Yasası olarak bilinen 1982 tarih ve 2828 sayılı yasaya göre çocuk bakımı ve diğer kimi sosyal hizmetlerden sorumlu olan eski Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK) ile birlikte, sosyal

yardımlaşma ve sosyal meselelerde önemli roller üstlenen diğer kimi kamu kurumlarını da bünyesinde barındırmaktadır. Bakanlık, Eylül 2012'de Aile Danışma Merkezleri ile ilgili bir yönetmelik çıkarmıştır.

8.2 Şiddet ve istismar: Son dönemde yapılan küresel ölçekteki araştırmalar, hemen hemen tüm çocukların evde, okulda ve çevrelerinde şiddete tanık olduklarını ve bu şiddet olaylarından çok sayıda çocuğun doğrudan etkilendiğini ortaya koymaktadır (Çocuklara Yönelik Şiddet üzerine BM araştırması/Çocuklara Yönelik Şiddet Dünya Raporu, 2006; UNICEF/Parlamentolararası Birlik: Çocuklara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması). Şiddet, fiziksel, cinsel veya duygusal olabilmektedir. Erken çocukluk döneminde şiddete tanık olunması veya maruz kalınması, olgunlaşma sürecindeki beyni etkileyebilmekte, ayrıca herhangi bir yaşta uzun süreli olarak şiddete tanık olma ve maruz kalma sağlık açısından kalıcı sonuçlara yol açabilmektedir. Sıklığına ve derecesine bağlı olmak üzere şiddet aynı zamanda çocukların kendilerini ifade etmeleri, okul performansları, sosyalleşmeleri, öz saygıları ve duygusal anlamda esenlikleri üzerinde de etkili olabilmektedir. Şiddete maruz kalan çocukların daha sonraki yaşamlarında uyuşturucu kullanma, erken/riskli cinsel ilişkiye girme, aşırı kaygı duyma, depresyonu geçirme, çalışma yaşamlarında başarısızlığa uğrama ve bellek bozukluklarını gösterme gibi olumsuzluklarla karşılaşma ve saldırgan davranışlar içine girme eğilimleri de diğer çocuklara göre daha fazla olmaktadır. Böylece şiddetin insani ve toplumsal maliyeti bir kuşaktan diğerine aktarılmış olmaktadır.

Başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de çocuklara ve gençlere yönelik şiddet ev, okul, çocuk bakım kurumları, emniyet ve yargı ve kamuya açık yerler olmak üzere farklı ortamlarda kendini gösterebilmektedir. Şiddete başvuranlar arasında ise, çocukların ve gençlerin bizzat kendileri, onlara yönelik sorumluluk taşıyan yetişkinler ve yabancılar yer almaktadır. Şiddet, evde fiziksel ve duygusal açıdan şiddet içeren disiplin uygulamalarından çocuk istismarı ve cinsel şiddete kadar uzanan farklı biçimler almaktadır. Gerçekleşen olayların ancak küçük bir bölümü – genellikle ölümler veya ağır yaralanmalarla sonuçlanan olaylar- bildirilip araştırıldığından çocuklara ve gençlere yönelik şiddet olaylarının nicel bir dökümünün verilmesi mümkün değildir. Türkiye Hükümeti ile UNICEF arasındaki işbirliği programı kapsamında yürütülen ve 2010 yılında yayınlanan Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile İçi Şiddet Araştırması özet raporu, çocukların gündelik yaşamlarında maruz kaldıkları veya tanık oldukları şiddetin çeşitli düzeylerini, şiddetin üzerlerindeki etkilerini ve çocukların bu sorunla nasıl baş etmeye çalıştıklarını ayrıntılı biçimde aktarmaktadır (<http://panel.unicef.org.tr/vera/app/var/files/c/o/cocuk-istismari-raporu-eng.pdf>). Şiddetin yanı sıra, çocuk ihmalinde de evde ve çevresinde kazalara ve yaralanmalara neden olabilmekte, çocukların fiziksel, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişimlerinde sorunlara yol açabilmektedir. Kimi ihmal vakalarında, ana babanın eğitim düzeyinin düşüklüğü, ikisinin iş yüklerinin ağır olması gibi etmenlerin etkisi sezilmektedir.

Karşılaşılan şiddetin biçimleri yaşa ve cinsiyete göre değişmektedir. Örneğin erkek çocuklar fiziksel cezalara maruz kalma ve çete tipi davranışlara yönelme olasılıkları daha fazla iken, kız çocuklar yaşları büyüdükçe cinsel istismara daha fazla maruz kalmakta, toplumsal cinsiyet temelli aile içi şiddetle karşılaşmaktadır. Çocuklara ve gençlere yönelik şiddet toplumun her kesiminde görülebilmektedir ve en fazla risk altında olan kesimleri tanımlamak kolay değildir. Bununla birlikte, genel olarak, eğitim düzeyi düşük ana babaların hemen ilk elde çocuklarına karşı şiddet kullanmaya eğilimli oldukları söylenebilir. Ayrıca, işsizlik, gelir yetersizliği, yaşanan evlerin elverişsizliği, engellilik, ailede ayrılık ve göç gibi etmenler de birtakım sıkıntılara yol açabilmekte, bu sıkıntılar da çocukların aile içinde şiddete maruz kalma risklerini artırmaktadır. Aynı etmenler ayrıca çocukları zamanlarını evin dışında geçirmelerine ve kayıt dışı istihdama katılmalarına da yönlendirmekte, böylece başka çocukların, işverenlerin ya da yabancı

kişilerin şiddetine açık bırakmaktadır. 2008 yılında yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, 7-18 yaş grubundan çocukların %51'i son bir yıl içinde duygusal şiddete, %43'ü fiziksel şiddete, %23'ü ihmale ve %3'ü de bir biçimde cinsel istismara maruz kaldıklarını belirtmiştir. Araştırma (<http://panel.unicef.org.tr/vera/app/var/files/c/o/cocuk-istismari-raporu-eng.pdf>) çocukların gündelik yaşamlarında maruz kaldıkları veya tanık oldukları şiddetin çeşitli düzeylerini, şiddetin üzerlerindeki etkilerini ve çocukların bu sorunla nasıl baş etmeye çalıştıklarını ayrıntılı biçimde aktarmaktadır.

Evde ve okulda şiddet: Türkstat ile Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü (şimdi Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde) tarafından 2006 yılında gerçekleştirilen Aile Yapısı Araştırması'na göre, 3-17 yaş grubundan çocuk sahibi olan babaların %17'si, annelerin ise %35'i bir ceza olarak çocuklarını en azından belirli vesilelerle (çoğuna göre "bazen") dövdüklerini kabul etmiştir. Anne ve babalar, şiddet olarak görülebilecek başka cezalandırma biçimlerine de başvurabilmektedir. Örneğin, annelerin yüzde onu son bir yıl içinde çocuklarını bir odaya kapatarak cezalandırmıştır. 2008 yılında yapılan bir araştırmada UNICEF Türkiye/Genar: *Türkiye Etkili Anne Babalık Eğitimi üzerine bilgi/tutum/beceri araştırması kantitatif sonuçları taslak raporu*) tüm bölgelerden 12 ilde 4.200 ana babaya çocuklarını nasıl disiplin altına aldıkları sorulmuştur. Soruyu yanıtlayanların yüzde 9,3'ü çocuklarına fiziksel ceza uyguladığını kabul etmiştir. Yüzde 7,3'lük bir bölüm bir disiplin yolu olarak "korkutmaya" başvururken yüzde 31,8'lik bir başka bölüm bu amaçla bağırarak veya sesini yükseltmektedir. Annelerin üniversite eğitimi görmüş olduğu ailelerde fiziksel ceza çok az görülmektedir. Çocuklarına karşı şiddete başvuran ana babalar bunun gerekçesini "disiplin" ve "kontrol" olarak açıklamaktadır. Şiddetin, çocukların ve çırakların disiplin altına alınması açısından yararlarını yücelten Türkçe deyişleri halk arasında hala yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Ana babalar arasında farkındalık yaratılması ve bu kesimin eğitilmesinin, çocuklara yönelik ev içi şiddeti azaltmanın etkili bir yolu olduğu anlaşılmaktadır. Dezavantajlı kesimlerden olup çocuk yetiştirme kurslarına düzenli olarak katılan ana babalar, artık çocuklarını dövmediklerini ve onlarla konuşmayı öğrendiklerini belirtmektedir.

Okullarda dayak yasaklanmıştır. Ancak bu yasağın kapsamına daha fazla açıklık getirilmeli ve/veya uygulamada iyileştirmelere gidilmelidir. Çünkü yaygın kaniya göre yöneticiler ve öğretmenler bir disiplin, denetim veya öfkelerini dışa vurma yöntemi olarak değişen derecelerde olmak üzere gene şiddetin çeşitli biçimlerine başvurmaktadır. Öğretmenler disiplin sağlamanın pozitif yöntemleri konusunda eğitimsizdir. Öğretmenlerin ve okul idarecilerinin karıştırdıkları şiddet olayları zaman zaman basına da yansımaktadır; ancak birçok durumda çocuklar ve aileleri bu tür olaylara ilişkin şikâyetle bulunmaktan çekinmektedir.

Zorbalık ve çete tarzı davranışlar dâhil çocuklardan çocuklara yönelen şiddet en yaygın biçimde okullarda ve çevresinde görülmektedir. Kimi aşırı örneklerde, ateşli ve diğer silahlar kullanılmış, ölüm olayları bir meydana gelmiştir. Bir çocuğun şiddete başvurusunun gerisinde kendini kanıtlama, harçlık alma, yiyecek veya başka birtakım nesnelere el koyma dürtüsü ve isteği olabilir. Temel nedenlerin arasında ise, öz saygı eksikliği, çocuğun kendi evinde veya başka yerlerde maruz kaldığı şiddetin, istismarın veya ihmalin etkileri gibi psikolojik etmenler sayılabilir. 2006 ve 2007 yıllarında çocuk ve gençlerin okullarda ve çevresinde şiddete yönelme eğilimleriyle ilgili olarak gerçekleştirilen Meclis araştırması, çok sayıda çocuğun okul ortamlarını güvensiz bulduğunu ortaya koymuştur. (Raporun

http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/arastirma_onergesi_gd.onerge_bilgileri?kanunlar_sira_no=491).

Eğitim Ortamlarında Şiddetin Önlenmesi ve Azaltılması Stratejisi ve Eylem Planı, 2006 yılında, 2006-2011 dönemini kapsamak üzere Milli Eğitim Bakanlığı tarafından benimsenmiştir. Bu çerçevede, okulların, ana babaların, çocukların ve esnaf, internet kafe işleticileri gibi çeşitli kişilerin yer alacakları birtakım etkinlikler öngörülmüştür. Daha sonra ise, Milli Eğitim Bakanlığı ile İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü (polis teşkilatı) arasında okullarda daha güvenli ortamlar sağlanmasına yönelik bir protokol imzalanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti 2012 yılında BM Çocuk Hakları Komitesi'ne verdiği bilgilerde 2006 yılından bu yana şiddet olaylarında %32 azalma sağlandığını belirtmiştir. İlk ve orta dereceli okullarda ve çevrelerinde her tür şiddetin etkili biçimde izlenmesini sağlamak önemlidir.

Cinsel şiddet ve istismar: Şimdi Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde yer alan Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından Şubat 2009'da yayınlanan Türkiye'de Kadınlara Yönelik Şiddet Ulusal Araştırmasına göre kendileriyle görüşülen kadınların %7'si henüz 15 yaşına gelmeden cinsel istismara maruz kaldıklarını belirtmiştir. Bu istismarın ayrıntıları verilmemiştir. Türkiye'de Çocuk İstismarı ve Aile içi Şiddet Araştırması ise 7-18 yaş grubundan çocukların en az %10'unun bir tür cinsel istismara tanık olduğunu, en az %1'inin pornografik materyallere bakmaya zorlandığını, gene en az %0,5'inin de dokunma veya dokunulma gibi cinsel davranışlara zorlandığını ortaya koymaktadır. Bildirilen çocuk istismarı vakaları sayısında son yıllarda artış görülmekte, failerin ise çoğunlukla babalar veya yaşça büyük diğer akrabalar olduğu anlaşılmaktadır. UNFPA ve Nüfus Derneği 2009 yılında "Türkiye'de Ensest Sorununu Anlamak" başlıklı ve bu olguya ilişkin kimi gerçekleri ortaya koyan bir rapor yayınlamıştır. Ensest büyük olasılıkla çocuklara yönelik cinsel istismarın en yaygın biçimidir ve bilindiği kadarıyla kız ve erkekleri çok küçük yaşlardan başlayarak uzun süreler boyunca etkilemektedir. Başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de ensest ve çocuk istismarı nefretle karşılanan durumlardır; hatta bu tür durumlarda linç girişimlerine bile rastlanmaktadır. Ne var ki, toplumun hangi kesiminde olursa olsun bu tür olaylara az rastlandığı da söylenemez.

Türk basınında zaman zaman yabancılar ya da tanıyıp güvendikleri kişiler tarafından tecavüze uğrayan veya taciz edilen çocuklarla – her zaman değil ama ağırlıklı olarak ergen yaşlardaki kızlar – ilgili haberlere rastlanmaktadır. Ayrıca, yatılı okullarda ve cezaevlerinde meydana gelen cinsel şiddet ve istismar olaylarıyla ilgili iddialar ve başvurular söz konusudur. Çocuklara yönelik istismarın ve diğer cinsel şiddet biçimlerinin etkileri, geçici stres ve suçluluk duygusundan uzun dönemli örselenme, travma, riskli cinsel etkinlikler veya daha sonraki yaşamda başkalarını istismara kadar uzanan çeşitli biçimlerde tezahür edebilmektedir. Cinsel şiddet ve istismarın önemli ikincil etkileri de olabilmektedir. Örneğin, tecavüz mağdurları aileleri tarafından dışlanabilmekte, hatta öldürülebilmektedir (aşağıda namus cinayetleriyle ilgili bölüme bakınız). Konu yargıya intikal ettiğinde ise mağdurlar bu kez art arda tıbbi muayeneler ve saldırganlarla yüz yüze gelme gibi rahatsız edici süreçler yaşayabilmektedir (ayrıca aşağıdaki çocuk adaleti ile ilgili bölüme bakınız). Tecavüz veya ensest ilişki sonucunda doğan çocuklar öldürülebilmekte, terk edilebilmekte ya da çok güç koşullarda büyümek zorunda kalabilmektedir.

Cinsiyet temelli şiddet, namus cinayetleri ve intihara zorlama: Kadınlara yönelik aile içi şiddet yaygındır. Son yıllarda daha fazla sayıda ve daha güvenli kadın sığınma evlerine duyulan ihtiyaç kamuoyunda yaygın biçimde dile getirilmektedir. Ayrıca, ev içi şiddetten kurtulmak için kaçan kadınların eski kocaları veya partnerleri tarafından öldürülmeleriyle ortaya çıkan cinayet dalgası konusunda resmi yetkililerin yeterli önlemler alamamaları da eleştiri konusu olmaktadır. Erken yaşlarda evlenen, eğitimsiz ve

ekonomik bağımsızlığı olmayan kızların aile içi şiddete maruz kalma olasılıkları daha büyüktür. Bu bağlamdaki bir başka konu ise namus cinayetleri ve insanların intihara zorlanmasıdır. Bu tür olaylarda aileden diğer kişiler, “namuslu” olmadıklarından” kuşku edilen kadınları ve kızları öldürmekte veya intihara zorlamaktadır. Bu suçlarda gerek mağdurlar gerekse failer küçük yaşlardaki kişiler olabilmektedir. 2004 yılından bu yana namus cinayetleri Ceza Yasasına göre ağır suç sayılmakta, bu yönde emir verenler için de ağırlaştırılmış cezalar istenmektedir. Bir kişiyi intihara zorlamak da suç teşkil etmektedir: fiillerinin anlamını veya sonuçlarını kavrayabilecek durumda olmayan bir kişinin üzerinde baskı kurarak bu kişiyi intihara yönlendirmek cinayet olarak değerlendirilmektedir. 2005-2006 yıllarında namus cinayetleriyle kadınlara ve çocuklara yönelik şiddet konusunda bir meclis araştırması gerçekleştirilmiştir. Başbakan Temmuz 2006’da kamu kurumlarına bir genelge yayınlayarak bu araştırma sonucu hazırlanan raporda yer alan tavsiyelerin yaşama geçirilmesi çağrısında bulunmuştur. Ardından konuyla ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır. 2005 yılında Nüfus Derneği / Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA)/Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ortaklığında gerçekleştirilen bir araştırma, daha sonra güncellenmediği halde namus cinayeti örüntülerine ilişkin değerli bulgular sunmaktadır. BM Kadınlara Yönelik Şiddet, Nedenleri ve Sonuçları Özel Raportörü Yakın Ertürk, kızlar ve genç kadınlar arasındaki yüksek intihar oranlarını araştırmak üzere 2006 yılında Türkiye’nin güneydoğu bölgesini ziyaret etmiş, bu intiharların da aslında örtülü namus cinayetleri veya zorlanmış intiharlar olabileceği ya da başka bir şekilde yöredeki ataerkil yapıyla ilişkilendirilebileceği sonucuna varmıştır. Namus suçları ve zorlanmış intiharlarla ilgili veriler sistematik biçimde toplanmamakla birlikte, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı tarafından 2008 yılında yayınlanan bir raporda 2003 ile 2007 yılları arasında işlenen “ahlak ve namus cinayeti” sayısı 1.100 olarak verilmiş, bu olayların zamanla azalmadığı belirtilmiştir. Ahlak ve namus cinayeti tanımının oldukça geniş tutulduğu rapora göre, söz konusu olayların %9’unda kurbanlar çocuktur (Raporda belirtilmemiş olmakla birlikte bunlar büyük olasılıkla kız çocuklardır), cinayetler Türkiye’nin her yerinde meydana gelmektedir ve en fazla görüldükleri yer de İstanbul’dur. Bu olaylarla düşük eğitim düzeyi ve büyük kentlere göç arasında ilişki kurulmuştur. Karşılaştıkları yeni güçlükler karşısında erkekler geleneksel ayrıcalıklarını ellerinden kaçırmamak isterken kadınlar yabancılarla bu ortamlarda daha serbest etkileşime girebildiklerinden, kentleşme ile namus cinayetleri arasında bir ilişki kurulabilir.

Cezaların ağırlaştırılmasına, konunun daha fazla sahiplenilmesine ve konuya ilişkin yoğun akademik ilgiye karşın, kurbanlar arasında 18 yaşından küçük kızlar yer almak üzere namus cinayetlerine ve suçlarına ilişkin haberler medyada yer almaya devam etmektedir. Bu haberlerde zaman zaman geçen ve özellikle kaygı verici bir husus, namus cinayetine kurban gitme durumu olan kadınların ve kızların yetkililere sığındıkları durumlarda bu kişilerin korunamamaları ya da ailelerine iade edilmeleridir. 2006 yılında Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü’ne kadınlara yönelik şiddete karşı verilen mücadelenin eşgüdümünün sağlanması sorumluluğu verilmiştir. Bu genel Müdürlük daha sonra, 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesine dâhil edilmiştir. 2012 yılı Mart ayında Ailenin Korunması ve Kadınlara Yönelik Şiddetin önlenmesi konusunda yeni bir yasa çıkartılmıştır. Bu yasa, korunma amacıyla yetkili mercilere başvuran kadınların korunmasına ilişkin rol ve sorumlulukları belirlemede, ayrıca yeni koruma merkezleri, sosyal yardımlar ve koruma emirlerine uymayan erkekler için gözaltı öngörmektedir. Kadın STK’ları ise bu yasa’yı yetersiz bulmuşlardır (Kısa bir değerlendirme için bakınız: http://www.tepav.org.tr/upload/files/1333026809_1.6284_Sayılı_Ailenin_Korunmasi_ve_Kadina_Yonelik_Siddetin_Onlenmesine_Dair_Kanun_Ne_Getiri_yor.pdfby). 2011 yılında Türkiye ayrıca Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ile ilgili yeni Avrupa Konseyi Sözleşmesi’ni de imzalamış ve onaylamıştır.

Şiddete karşı genel strateji: 2006 tarihli BM Çocuklara Yönelik Şiddet araştırması, tüm devletlerden, konu ile ilgili verilerin toplanması, analiz edilmesi ve yayınlanmasını, araştırmaların yapılmasını sağlamalarına ek olarak, çocuklara yönelik şiddetin her biçimini tüm ortamlarda, açıkça yasaklamalarını, ayrıca çocuklara yönelik her tür şiddeti ele almak ve önlemek amacıyla ülke ölçeğinde kapsamlı, toplumsal cinsiyete duyarlı bir strateji geliştirmelerini istemiştir. Avrupa Konseyi'nin "Çocuklar İçin ve Çocuklarla Birlikte bir Avrupa İnşası" programı çerçevesinde (www.coe.int/children) çocuklara yönelik şiddetle ilgili olarak geliştirilecek ulusal stratejiler için kılavuzlar hazırlanmıştır.

Namus suçları dâhil olmak üzere kadınlara ve çocuklara yönelik şiddetle ilgili olarak 2006 yılında Başbakanlık tarafından yayınlanan bir genelgeyle (4 Temmuz 2006 tarih ve 26218 sayılı Resmi Gazete), Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü (SHÇEK) çocuklara yönelik şiddetin önlenmesiyle ve bu alanda bir eylem planı hazırlanmasıyla görevlendirilmiştir. 2011 yılında ise SHÇEK yeni bir düzenlemeyle Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesine dâhil edilmiştir.

2012 yılında UNICEF için yapılan ve sistemin çocuklara yönelik şiddet karşısındaki tepkilerini değerlendiren bir araştırma, çocuk koruma sisteminin bu alanda karşılaştığı bir dizi güçlük belirlemiştir. Bu güçlükler arasında çocuklara yönelik şiddetin toplumda görece yaygın kabul görmesiyle birlikte tespit, bildirim ve takip alanlarında standart kılavuzların olmayışı, ilgili politikaların stratejik olmaktan çok tepkisel zeminde belirlenmesi ve mağdurlara yönelik hizmetlerin bulunmayışı yer almaktadır. Araştırma ayrıca eşgüdüm, enformasyon yönetimi, şikâyet mekanizmaları ve izleme gibi alanlardaki boşluklara işaret etmektedir ve bu alanlara ilişkin bir dizi tavsiyede bulunmaktadır.

8.3 Yargıyla tanışan çocuklar: Eldeki verilere göre yargıyla ilişkilendirilen çocukların sayısı 1990'ların sonu ile 2000'lerin başında hızla artmış, halen de artmaya devam etmektedir. Adalet Bakanlığı Adli Sicil istatistiklerine göre tüm ceza mahkemelerine çıkartılan çocuk sayısı 2010 yılında 100 bin çocuk başına 1.723'e çıkmıştır. Oysa bu sayı daha önceki beş yıl ortalaması olarak 1.530, 2001 gibi yakın bir geçmişte ise 890 idi. Aynı kaynağa göre 2010 yılında 12-15 yaş grubundan 48.997 erkek çocuk, aynı yaş grubundan 5.583 kız çocuk, 16-18 yaş grubundan 72.623 erkek çocuk ve gene 16-18 grubundan 5.998 kız çocuk yargıç önüne çıkmıştır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (Türkstat) İçişleri, Adalet ve Kalkınma Bakanlıkları ile işbirliği halinde açıkladığı verilere göre herhangi bir nedenden dolayı güvenlik güçleri tarafından işlem gören çocuk sayısı 2008 yılında 132.592 iken 2011 yılında 203.040'a çıkmıştır. Bunların arasında, suç işlediği iddia edilenlerin sayısı – büyük bir çoğunluğu erkek olmak üzere - 2008 yılında 62.430 iken 2011 yılında 84.916'ya, mağdurların sayısı da – çoğunluğu kızlar olmak üzere - aynı dönemde 44.153'ten 88.582'ye çıkmıştır. Eldeki kayıtlara göre, suç işledikleri iddiasıyla güvenlik birimleri tarafından gözaltına alınan 18 yaşından küçüklerin %51'i, daha önce aynı gerekçeyle ve çoğunlukla birden çok kez gözaltına alınan kişilerdir (http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=12&KITAP_ID=46). Bu kayıtların yorumunu, nasıl tutulduklarını ayrıntılı olarak bilen uzmanlara bırakmak gerekmektedir. Yargıyla tanışan çocukların yaşadıkları ortamlar konusunda daha fazla bilgi yararlı olacaktır. Bununla birlikte bu çocukların genellikle kentli düşük gelir düzeyindeki kesimlerden oldukları söylenebilir. Aralarında, okullarında başarısız olanlara, şiddete maruz kalanlara, sokaklarda yaşayanlara ve madde bağımlılarına sıkça rastlanmaktadır.

Çocuk adaleti, uluslararası standartların ayrıntılı olarak ortaya konulduğu bir alandır. BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin yanı sıra bu alana ilişkin standartlar şu belgelerde de yer almaktadır: Çocuk Ceza Adaleti Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar (Beijing Kuralları),

Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine ilişkin Yönlendirici ilkeler (Riyad İlkeleri), Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasıyla ilgili Kurallar (Havana Kuralları) ve Ceza Adaleti Sistemindeki Çocuklara Yönelik Girişim için Viyana Yönlendirici İlkeleri. BM Çocuk Hakları Komitesi 2007 yılında ceza adaleti sistemindeki çocukların haklarıyla ilgili bir genel görüş (No. 10) yayınlamıştır. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Çocuk Adaleti Kuruluşlararası Panel (IPJJ) bulunmaktadır. Türkiye'nin de üyesi olduğu Avrupa Konseyi 2008 yılında Yaptırımlara ve Önlemlere tabi Çocuk Suçlulara ilişkin Avrupa Kurallarını benimsemiş, çocuk suçluluğu ve çocuk adaleti konularında bir dizi tavsiyede bulunmuştur. Tüm bu belgeler, cezai ehliyet, çocuklara uygulanabilecek yaptırımlar, izlenecek usuller, gözaltı koşulları ve ilgili diğer meselelerde temel kurallar getirmektedir. (Örneğin bakınız, 2009 Avrupa Konseyi belgesi, "Çocuklar ve çocuk adaleti: iyileştirmeye yönelik öneriler", Thomas Hammarberg, İnsan Hakları Komiseri: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1460021#P99_12369)

Türkiye, 2005 yılından bu yana bir dizi temel yasayı (Çocuk Koruma Yasası, Ceza Yasası, Ceza Usul Yasası, Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yasa ve Denetimli Serbestlik ve Yardım Merkezleri Yasası) benimseyerek ya da üzerinde değişiklikler yaparak, suça karışan çocuklar ve suçun çocuk tanıkları/mağdurları için uluslararası standartlar doğrultusunda çocuklara özgü hükümler getirmiştir. Yeni çocuk mahkemeleri ve savcılıkları oluşturulmuş, çocuklar için özel alternatif önlemler ve arabuluculuk fırsatları yaratılmıştır. Suç işleyen çocuklar ve mağdurlar için uzmanların görevlendirilmesi, sosyal araştırma raporları ve zorunlu hukuksal yardım gibi alanlarda da düzenlemeler yapılmıştır. (Daha kapsamlı bir analiz için bakınız, UNICEF ODA/BDT Bölge Ofisi: Türkiye'de Çocuk Adaleti Alanındaki Reformların Değerlendirilmesi, Temmuz 2009, http://www.unicef.org/ceecis/UNICEF_JJTurkey08.pdf). Cezai ehliyet yaşı 11'den 12'ye çıkarılmıştır. 12-14 yaşlarındaki çocukların cezai sorumluluğuna da, işledikleri fiillerinin hukuksal anlamını ve sonuçlarını idrak etme ve davranışlarını kontrol altına alma kapasitelerine göre karar verilmektedir. Yasayla tanımlanan koruyucu/destekleyici önlemler 12 yaşından küçük çocuklara "çocuğa özgü güvenlik önlemleri" olarak uygulanabilmekte, 12-14 yaşlarında olup cezai ehliyete sahip olmadıkları anlaşılan çocuklar içinse zorunlu tutulmaktadır. 2006 yılında, Güneydoğu Anadolu'daki şiddet olaylarından sonra Terörle Mücadele Yasası'nda yapılan değişikliklerle, bu yasayı ihlalle suçlanan 15-17 yaşlarındaki çocukların, çocuk mahkemelerinde yargılanma ve cezalarda indirim yapılması dahil olmak üzere çocuğa özgü yargı süreçlerinden yararlanma hakları kaldırılmıştır. 2010 yılında yeni bir yasal düzenlemeyle bu değişiklik fiilen geri alındı. Adalet Bakanlığı tarafından 2009 yılında hazırlanan Yargıda Reform Stratejisinde, çocuk adaleti sistemini, ilgili uluslararası belgeler, çocukların yüksek yararı ve hapse en son çare olarak başvurulması ilkesi doğrultusunda iyileştirme yönündeki çalışmaların sürdürüleceği belirtilmektedir.

Çocuk haklarının yargı sistemi içinde korunmasına yönelik çabalar sürmektedir. AB finansmanlı iki yıllık "Çocuklar için Adalet" projesi kapsamında UNICEF, Adalet Bakanlığı ve Türkiye Adalet Akademisi'ne adilane yargılama ilkelerinin yaşama geçirilmesi, ikincil mağduriyetlerin önlenmesi, özgürlükten yoksun bırakmaya ancak son çare olarak başvurulmasının sağlanması, çocuk adaleti alanında görevli profesyonellerine yönelik uzmanlık alanlarına özgü, kurumsallaşmış hizmet içi eğitim programlarının uygulanması ve özgürlüklerinden yoksun bırakılmış tüm çocuklara kaliteli bireysel rehabilitasyon hizmetlerinin sunulması konularında destek sunmaktadır.

Yargı süreçleri: Son dönemde gerçekleştirilen yeni yasal düzenlemelerin tümünün fiilen uygulanmasında ilerleme sağlanmıştır. Ayrıca, polis ve jandarmanın çocuklarla ilgilenen birimleri genel olarak çocuk dostu uygulamalarını sürdürmüştür. İl barolarında faal durumdaki Çocuk Hakları

Komasyonlarının sayısı artmıştır. Ancak gene de çocuk adaletinin yaşama geçirilmesinde hala birtakım ciddi tikanıklıklar görülmektedir. Bunların arasında en bariz olanlardan biri çocuk mahkemelerinin sayıca yetersiz oluşudur. 2011 yılı Mayıs ayı itibarıyla, Türkiye'nin toplam 81 ilinin 33'ünde olmak üzere 59 çocuk mahkemesi ve 12 çocuk ağır ceza mahkemesi bulunmaktaydı. Çocuk mahkemelerinin olmaması, çocukların genel mahkemelerde yargılanmaları anlamına gelmektedir. Bu durumlarda mahkemeler çocuklara özgü usullere başvurmakta ancak mahkemenin çocuk adaleti konusunda uzmanlığı olmadığı gibi, çocuklar yetişkinlerden tam olarak ayrılmayabilmektedir. Türkiye'nin doğusunda en az 1 çocuk mahkemesi olan il sayısı yalnızca 8'dir ve bu bölgede toplam 11 çocuk mahkemesi ile 1 çocuk ağır ceza mahkemesi vardır. Ayrıca, çocuk savcılığının bulunmadığı çok sayıda il vardır ki bu da çocuk savcılığında uzmanlaşmaya gidilmediğini göstermektedir. Benzer biçimde, sosyal hizmet uzmanlarının mahkemeler bağlamındaki rolleri de henüz tam kurumsallaşmamıştır. Çocuk suçlular/mağdurlar için avukat tayini zorunlu tutulmakla birlikte bu hususta avukatlara yapılan ödemeler yeterli değildir, hizmet içi eğitimin olmaması nedeniyle verilen hizmette de beklenen kalite sağlanamamaktadır.

Alternatif hükümler ve denetimli serbestlik: Yasanın öngördüğü alternatif hüküm ve adli kontrol uygulamalarını, gerektiğinde ilgili alanlarda hizmet veren başka hükümet kurumlarıyla işbirliğine gidilerek denetimli serbestlik merkezleri tarafından yerine getirilmektedir. 2011 yılı Mayıs ayı itibarıyla alternatif hüküm ve adli kontrol çerçevesinde denetimli serbestlikten yararlanan çocuk sayısı 7.179'dur. Bununla birlikte, çocuklarla ilgili mahkeme kararlarının takip edilmemesi nedeniyle, alternatif önlemlerin tam potansiyelinden yararlanılamamakta ve yararları ülkenin tümünde ortaya konamamaktadır.

Tutukluluk süreleri ve tutuklu çocuk sayısı: Yargıyla tanışan çocuklar arasındaki yüksek tutukluluk oranı ciddi kaygılara yol açmaktadır. Bir yandan, yeni Ceza Usul Yasası ile Çocuk Koruma Yasası'nda öngörülen arabuluculuk sistemiyle tutukluluğa alternatif diğer mekanizmaların yaygın biçimde uygulanması mümkün olmamıştır. Öbür yandan, yargı süreci uzun sürelerle yayılmaktadır. 2009 yılında, ortalama dava süresi çocuk mahkemelerinde 414 gün, çocuk ağır ceza mahkemelerinde ise 502 gündü. 2011 yılı Aralık ayı itibarıyla toplam 2.334 çocuk (büyük çoğunluğu erkek) gözaltında veya tutukluydu. Bu çocukların 1.924'ü henüz tutuklu iken 195'i temyiz beklemekte, 215'i ise kesin hüküm giymişti.

Yaş, cinsiyet ve yargı sürecindeki aşamaya göre ceza, islah ve tutuk evlerindeki çocukların dağılımı (Aralık 2011)

	Tutuklu		Temyiz bekleyen		Kesin hükümlü	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
Yaş 12-15	6	123	0	5	0	2
Yaş 16-18	51	1.715	5	189	6	177
Toplam	57	1.838	5	194	6	179

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin BM Çocuk Hakları Komitesi'ne yazılı yanıtları, Nisan 2012 (http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC_C_TUR_Q_2-3_Add1.pdf)

Suçlanan ya da hüküm giyen çocukların yanı sıra 300 kadar küçük çocuk da hapishanelerde bulunan anneleriyle birlikte kalmaktadır. Bu çocukların, sağlık ve gelişim hakları dâhil olmak üzere tüm haklarının, karşılanmayan fiziksel ihtiyaçları, öğrenme ve sosyalleşme imkânlarının sınırlı kalması nedeniyle ciddi tehdit altında olduğunu söylemek mümkün. Bu çocuklarından bir kısmı, cezaevlerinin içindeki veya dışındaki kreşlere ya da çocuk bakım merkezlerine devam edebilmektedir. Anneleriyle

birlikte cezaevlerinde kalan 3-5 yaşlarındaki çocuklara ücretsiz okul öncesi eğitim sağlanması için Aralık 2011'de Adalet Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında bir protokol imzalanmıştır.

Tutukluluk koşulları: Tutuklu ve hükümlülerin yaşam koşulları kurumdan kuruma değişmektedir. Kimi kurumlarda ilgili olarak fiziksel koşulların elverişsizliği, aşırı kalabalık ve personel yetersizliği gibi konularda şikâyetler dile getirilmektedir. Hükümet, bugünkü aşırı yığılma ve cinsel taciz gibi durumları aşmak için yeni kurumlar inşa etmeye yönelik iddialı bir program izlemektedir. Ancak, fiziksel koşulların iyileşmesiyle birlikte başka alternatifler yerine çocukların içeri konulmasının tercih edilmesi gibi bir risk de bulunmaktadır.

Adalet Bakanlığı tarafından son yıllarda hazırlanan ve uygulanan çeşitli eğitim programları sayesinde idareciler, gözetim görevlileri ve personel arasında uluslararası insan hakları normlarına ilişkin farkındalık ve bu normları yaşama geçirme kapasitesi artmıştır. Böylelikle, gözetim altındaki çocuklara yönelik muameleler de iyileşmiştir. Bununla birlikte, çocuklarla teması olan her görevlinin bu alanda eğitim aldığı söylemek mümkün değildir. Bakanlık ayrıca özgürlüklerinden yoksun kalan çocuklar için bir durum yönetim modeli de geliştirmiştir. Bugün "Bireyselleştirilmiş İyileştirme Sistemi" (BİSİS) olarak bilinen bu model, her çocuğun özel ihtiyaçlarını belirleyerek söz konusu ihtiyaç analizi temelinde bireysel bir programın hazırlanıp uygulanmasını öngörmektedir. Sistem, 2008 yılından bu yana özgürlüklerinden yoksun çocukların yaklaşık yüzde 15'ini barındıran dört kurumda pilot uygulamaya konulmuştur ve sistemin ülke ölçeğinde yaygınlaştırılması planlanmaktadır.

Tutuklular ve ceza kurumları, düzenli idari denetimlerin dışında, il ve ilçe insan hakları kurulları ile Meclis İnsan Hakları Komisyonu üyelerinin zaman zaman yaptıkları denetimlere açıktır. Ayrıca Cezaevi İzleme Kurulları ve Baro temsilcileri tarafından da ziyaretler düzenlenmekte, içeridekilerle görüşmeler yapılmaktadır. Butün bunlara rağmen, çocukların haklarının ihlal edildiğine dair iddialar sık sık gündeme gelmektedir. Bu kurumlarda (ve diğer ortamlarda da devlet görevlilerinin sorumluluğu altında) bulunan çocukların örneğin istismar ya da işkenceye maruz kaldıklarına ilişkin bildirim ve şikâyetlerini güvenli biçimde iletmelerini sağlayacak kanalların eksikliği duyulmaktadır. Nitekim 2012 yılının Şubat ayında, medyanın Adana Pozantı cezaevindeki erkek çocuklar arasında cinsel istismar vakalarını öne çıkaran haberleri üzerine bu kurumlardaki çocukların içinde buldukları koşullara ilişkin kaygılar kamuoyunda yer etmiştir. Sonuçta bu cezaevi kapatılmış, çocuklar Ankara'da bir başka kuruma yerleştirilmiştir.

Mağdurlar ve tanıklar: Mağdur çocukların ikide bir ifade verme zorunluluğunu ortadan kaldırmak için, bu çocukların bir uzman (tıp doktoru, psikolog ya da öğretmen) eşliğinde sadece bir kez ifade vermelerinin ve bu ifadenin videoya alınması öngörülmüştür. Bu usullere başvurulması için gerekli altyapı henüz tüm mahkemelerde ve karakollarda bulunmamakta ancak, AB destekli ve tüm ülke ölçeğinde uygulanan *Çocuklar için Adalet* projesi kapsamında 2013-2014 yıllarında büyük ölçüde hazır olacaktır. Son yıllarda, yargı süreçleri kapsamında olanlar da dâhil olmak üzere mağdur çocukların, bir yandan uzman görüşünün hazırlanması amacıyla farklı disiplinlere mensup uzman ekiplerce muayene edilmeleri, bir yandan da gerekli tıbbi, psikolojik veya sosyal hizmetlere yönlendirilmelerini sağlamak için Türkiye'nin değişik bölgelerde bulunan yedi üniversite bünyesinde çocuk koruma merkezleri kurulmuştur. Ayrıca, halk sağlığı sektörünün söz konusu çocukları koruma çabaları çerçevesinde, Çocuk İzlem Merkezleri (ÇİM) de yaygınlaştırılmaktadır.

8.4 Anne baba bakımından yoksun çocuklar: Anne baba bakımından yoksun çocukların bakımı, çok sayıda çocuğun kurumlarda yetiştirildiği ülkelerde çocuk hakları bağlamında öne çıkan bir konudur.

Anne baba bakımından yoksun yaşayan çocukların hakları BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme’de belirlenmiştir. BM Genel Kurulu da, 2009 yılında Çocukların Alternatif Bakımı için Yönlendirici İlkeleri benimsemiştir (http://www.unicef.org/protection/alternative_care_Guidelines-English.pdf). Bu İlkeler, çocukların, mümkün olan her durumda aileleriyle birlikte kalmalarını sağlamaya yönelik çabaları teşvik etmektedir. Aileyle birlikte kalmak çocuğun yararına değilse, çocuğun korunmasından ve kendisine uygun alternatif bakım sağlanmasından Devlet sorumludur. Bu alternatifler akraba yanında bakım, koruyucu aile, ailede veya aileye benzer ortamlarda bakım, kurumsal bakım veya denetlenen bağımsız yaşam düzenlemeleri olabilir.

Alternatif bakıma, yalnızca gerektiği durumlarda başvurulmalı, bu yapılırken de mümkünse çocuğun yeniden ailesiyle bütünleşmesi dâhil olmak üzere, istikrarlı ve uzun vadeli bir çözümü hedefleyen ve çocuğun iyi olma halini gözeten bir yaklaşım benimsenmelidir. Eldeki kanıtlara göre alternatif bakımın kalitesi, çocuğun iyi olma hali açısından kritik önem taşımaktadır. Uzun süre kurum bakımında yaşayan (özellikle üç yaşından küçük) çocuklar, bilişsel, sosyal ve duygusal gelişim açısından zarar görebilmektedir.

Türkiye’de, annesi-babası ölmüş veya kendisine bakacak durumda olmayan, bakmak istemeyen ya da bunu gücü yetmeyen ve bakımı uygun bir akraba tarafından üstlenmeyen çocuklar, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğüne (2011 öncesinde Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğüne) bağlı kurumlara yerleştirilebilmektedir. Halen yaklaşık 14.000 çocuk Genel Müdürlüğe bağlı kuruluşların bakımındadır (Mevcut son istatistikler için: <http://www.cocukhizmetleri.gov.tr>). Verilen bu sayıya, suç mağduru olan ya da suça sürüklenmiş çocuklar için açılan kurumlarda yatılı olarak rehabilitasyon hizmeti alan 600 çocuk da dâhildir (Mahkeme kararıyla tutuklanan veya hüküm giyen ve Adalet Bakanlığı’na bağlı kurumlarda kalan çocuklar dâhil değildir). TC Hükümeti tarafından BM Çocuk Hakları Komitesi’ne iletilen verilere göre (http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC_C_TUR_Q_2-3_Add1.pdf), 2011 yılında kurumsal bakıma alınan çocukların kurumsal bakıma alınmalarının başlıca nedenleri sırasıyla “çoklu nedenler”, “fiziksel ve duygusal istismar”, “sosyal ve ekonomik yoksulluk”, “cinsel istismar”, “kayıp çocuk”, “boşanma”, “anne veya babadan birinin kaybı” ve “suç işleme”. Kurumsal bakımdaki çocukların yaşam koşulları, sağlanan imkânlar ve fırsatlar geçmişte kaygı yaratan bir husustu. Son yıllarda ise Genel Müdürlük bu kurumlarda çeşitli iyileşmeler sağlamaktadır. Bu çerçevede, oda başına kalan çocuk sayısı azaltılmakta, “sevgi evleri” veya “çocuk evleri” adı verilen yeni, daha küçük, daha sıcak ortamlı evler kullanılmaktadır. Ayrıca Genel Müdürlük ana baba bakımından yoksun çocuklar için geçerli sayılacak asgari standartlar belirlenmiştir. Uygulanmasına başlanan bu standartlar yalnızca Genel Müdürlüğün kendi kurumlarında değil çocukların ana babalarından ayrı olarak gece geçirdikleri her durumda gözetilecektir. Asgari standartların kapsadığı hususlar arasında çalışan personelin niteliği, çocuk hakları konusunda farkındalık, idari prosedürler, fiziksel koşullar ve hijyen yer almaktadır. Fiziksel koşullarda ve personelin niteliğinde sağlanmakta olan iyileşmelerle birlikte asgari standartların - sevgi evlerinde ve çocuk evlerinde dâhil olmak üzere tam olarak uygulanmaları ve izlenmeleri halinde – kurumlarda kalan çocuklara bakım kalitesi, okul performansı, öz saygı, sosyalleşme ve yaşam becerileri açısından faydalı olması, ayrıca çocuklar arasındaki ve çocuklara yönelik şiddet ve istismar olaylarının ortadan kaldırılmasına katkıda bulunması beklenmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın kurulmasına temel oluşturan 2011 yılında yapılan yasal düzenlemeye göre, çocuk bakım

hizmetleri önümüzdeki beş yıl içerisinde ademi merkezi bir yapıya kavuşturularak illere devredilecektir.

Kurumlardan çıkarma, bakıcı aile ve evlat edinme: Toplum, devletin kimsesiz çocuklarla ailelerinin terk ettiği, kötü davrandığı, şu veya bu şekilde riskli duruma soktuğu ya da bakmaktan aciz kaldığı hatta sıf maddi yönden bakamadığı çocuklara karşı sorumluluğunu yerine getirmesinde bu çocukların kurum bakımına alınmasını uygun bir çözüm olarak görmüştür. Bu anlayış, bugün de kısmen sürmektedir. Oysa, aileleriyle birlikte yaşayan çocuklar daha fazla uyarım almakta, kendilerine daha fazla özen gösterilmekte, ve dolayısıyla en iyi kurumda yetişen çocuklarla karşılaştırıldıklarında bile, kendi potansiyellerini gerçekleştirme fırsatını elde etme açısından daha şanslılardır. Bebekler ve henüz gelişimlerinin ilk aşamalarındaki çocuklar için özellikle geçerli olan bu gerçeği kabul eden Genel Müdürlük, bir süredir kurumlardaki çocukların sayısını azaltma çabası içindedir. Bu amaçla, hem kendi çocuklarına evlerinde bakabilsinler diye aileler desteklenmekte hem de koruyucu aile ve evlatlık alma uygulamaları yaygınlaştırılmaktadır. Türkiye’de yaklaşık 10 bin evlatlık alınmış çocuk vardır ve 1.000 kadar çocuk da gönüllülük temelinde veya ücret karşılığı koruyucu ailelerle yaşamaktadır. Evlatlık alma işlemlerine ilişkin kurallar, Medeni Kanun’da net olarak belirtilmiştir. Bununla birlikte, işlemler yavaş ilerlemektedir, evlatlık alınanların büyük çoğunluğu bebeklerdir ve kurumsal bakımdaki çocukların ağırlıklı olarak erkek olduğu halde gerek evlatlık edinmede gerekse koruyucu aile uygulamasında kız çocuklar genellikle tercih edilmektedir. Toplum, ana babanın çocuğun tüm sorumluluğunu resmen üstlendikleri evlatlık kurumuna olumlu yaklaştığı anlaşılmaktadır. Ne var ki, kendi çocukları olmayan çiftler için ilk akla gelen seçenek haline gelmemiştir. Gönüllü ya da ücretli koruyucu aile uygulamasında ise, doğal ana baba ile bakıcı ana baba arasındaki ilişkilerde sorunlar yaşanabilmektedir. Koruyucu ailelerle çocuklarının bakımını yeni üstlenen doğal ana baba ve diğer akrabaların, en başta durumlarına uygun ana-baba eğitimi verilse bile, daha fazla bilgiye ve sürekli desteğe gereksinim duymaları olasıdır.

Gündemdeki konular: Devletin çocukların velayetini üstlenebilmesi için bu konudaki yasal düzenlemelerde değişiklik yapılmasına yönelik istekler vardır. Bununla, çocuğun yasal vasisinin aynı zamanda çocuğun bakımından sorumlu kurum olduğu durumlarda meydana gelen çıkar çatışmasının önlenmesi, gerekiyorsa çocuğu bakımından sorumlu kurum karşısında temsil edebilecek birinin bulunması amaçlanmaktadır. İş bulma konusunda yapılan düzenlemelerine rağmen, reşit olduktan veya eğitimini tamamladıktan sonra kurumlardan ayrılan ana baba bakımından yoksun çocukların karşılaştıkları sorunlarla ilgili kaygılar zaman zaman dile getirilmektedir. Gündeme ara sıra giren bir başka sorun, kurumlarda yaşayan çocukların kaybolması ve ardından şiddet, istismar ve sömürü gibi risklerle karşılaşma ihtimalidir. Genellikle engellilere yönelik kurumlarda yetişkinlerle birlikte kalan engelli çocukların bakımı için yeterli sayıda ve vasıfta uzman personeli bulundurmaya kolay olmamaktadır, bu çocukların kurum dışına çıkartmak ise çok ciddi ev desteği gerektirmektedir. Engelli kişilerin kurumlara yerleştirilme nedenleri ile kurumlarda aldıkları bakımın kalitesi konusunda yaş gruplarına göre ayrıştırılmış daha fazla bilgi gerekmektedir. Bu tür hususlar, zihinsel engelliler açısından özellikle önem kazanabilmektedir.

BM Çocuk Hakları Komitesi Haziran 2012’deki sonuç gözlemlerinde Türkiye’ye şu tavsiyelerde bulunmuştur: (a) özellikle daha vasıflı profesyoneller sağlayarak ve içinde buldukları koşulları etkili biçimde izleyerek ana baba bakımından yoksun çocukların durumlarını iyileştirmeye yönelik çabaların sürdürülmesi; (b) hem örnek uygulamaların hem de düzeltilmesi gerekebileceği noktaların belirlenmesi amacıyla çocuk bakım sisteminin ve bugüne kadar gerçekleştirilen kurum dışı çözüm uygulamalarının

tarafsız bir değerlendirmeye tabi tutulması. Komite ayrıca 20 Aralık 2009 tarih ve 64/142 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Kararına ek Çocukların Alternatif Bakımı için Yönlendirici İlkelerine dikkat çekmiştir.

9. Dezavantajlı çocuk ve genç nüfus

* Belirli nüfus kesimlerine mensup çocuklar ve gençler, akranlarına göre hak ihlali, yoksunluk ve toplumsal dışlanma bakımından daha yüksek risklerle karşılaşmaktadır. İzlenen politikalarda bu gruplara daha yakından odaklanması, haklara ve fırsatlara daha eşitlikçi erişim sağlamanın en kısa yol olabilir.

* Hükümetin kararlılığına rağmen, engellilik riskine maruz kız ve erkek çocuklar, özellikle yoksul kesimlerden olanlar, haklarından akranlarıyla eşit biçimde ve onların yararlandığı gibi yararlanamamaktadır. Bu alanda iyileşme için gerekenler ise şunlardır: engellilik türü ne olursa olsun tüm engelli kişilerin haklarına ve potansiyeline ilişkin toplumsal norm ve tutumların değişmesi ve bu kişilerin toplumla bütünleşmeleri; teşhis, veri toplama ve izlem sistemlerinin daha da geliştirilmesi; sosyal hizmetler ve sosyal korumanın daha kapsamlı olması; eğitim sisteminin daha kapsayıcı hale getirecek yeni bir hamlenin yapılması ve fiziksel erişimin her ortamda sağlanmasına yönelik düzenlemelerin yapılması.

* Azgelişmiş bölgeler ve kırsal alanlarda yaşayan çocuklar ve gençler, beslenme, sağlık ve eğitim sonuçlarıyla hizmetler ve fırsatlar açısından açıkça dezavantajlı durumdadır. Bu çocuklar ve gençler ayrıca başka açılardan da yoksun ve riskli durumda olabilmektedir. Ne var ki, bu kesimlerin haklarını ve iyiliklerini güvence altına almaya yönelik olarak geliştirilen özel politikalar mevcut değildir.

* Yoksulluğa ve sosyal güvencesizliğe ek olarak yoksul kent mahallelerindeki çocuklar ve gençler, kent yaşamına ve kentsel ortamlara özgü bir dizi dezavantaj, risk ve tehditle karşılaşmaktadır. Çocuklar ve gençlerin ihtiyaçları bir kentsel alandan diğerine önemli farklılıklar gösterebilmektedir.

* Roman topluluklara mensup çocuklar ve gençler güç koşullarda yaşamakta, haklarından yararlanmada ve potansiyellerini gerçekleştirmede zorlu engellerle karşılaşmaktadır. Komşu ülkelerdeki deneyimlerin de gösterdiği gibi, Romanların toplumsal içermesini sağlamak yoğun ve çok sektörlü bir çaba gerektirmektedir. Oysa Türkiye herhangi bir etnik gruba yönelik farklı politikalar benimsenmesinde, ya da etnik grup bazında veri toplanmasında hep isteksiz davranmıştır.

* Türkiye'nin güneydoğusunda siyasal gerilim ve şiddet ortamlarında yaşayan çocuklar ve gençler, maddi yoksunluk ve kamu hizmetlerinden yararlanmada eşitsizliklere ek olarak psikolojik stres ve fiziksel olarak yaralanma riski altındadır. Aralarında yargıyla tanışanlar oldukça fazla, acı bir ölüme yol

açabilecek şekilde PKK tarafından saflarına katılanlar da vardır. Bu çocukların ve gençlerin yaşamlarını iyileştirmeye yönelik çalışmalar ise bölük pörçük yürütülmektedir.

**** Sığınmacı statüsü için UNHCR'ye başvuruda bulunan çocuk ve gençlerden bir bölümüne sosyal yardımlar ve sağlık hizmetleri verilmekte, aynı şekilde bu çocuk ve gençlerin bir bölümü okula gidebilmektedir. Ancak diğerlerinin içinde buldukları koşullar ve yararlanabilecekleri fırsatlar çok daha sınırlıdır. Çocuklar ve gençler aynı zamanda Türkiye yoluyla Avrupa'ya ulaşmak isteyen, sık sık yakalanan ve bu çabaları sırasında yaşamlarını da yitiren düzensiz göçmenlerin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.***

Elinizdeki Durum Analizi'nin tüm bölümlerinden de anlaşılacağı gibi tüm çocuklar ve gençler haklarından yararlanabilme anlamında aynı şansa sahip değildirler. Kızlar, pek çok açıdan erkek çocuklara göre daha dezavantajlı konumdadır. Kız çocukların eğitim, boş zaman, enformasyon ve topluma tam katılım gibi alanlardaki haklarından yararlanmaları daha sınırlı olduğu gibi, cinsel şiddetin her biçimine daha fazla maruz kalmaktadır. Erkek çocuklar ise şiddetin ve sömürünün diğer biçimlerine daha fazla maruz kalmakta, kaza, madde bağımlılığı ve yasaları ihlal gibi olaylara daha fazla karışmaktadır. Analizinin bu 9. bölümü, çocuklar ve gençler arasındaki belirli kesimlerin durumuna odaklanmaktadır. Söz konusu kesimlere mensup çocuklar ve gençler kimi haklarından veya tüm haklarından başkalarına göre daha az yararlanabilmektedir. Burada kastedilen kesimler, engelli çocuklar ve gençler, kırsal yerleşimlerde, azgelişmiş bölgelerde veya yoksul kent mahallelerinde yaşayan çocuklar ve gençler, siyasal şiddetin ortasında büyüyen çocuklar ve gençler, Roman çocuklar ve gençlerle birlikte genç göçmenler, sığınmacılar ve mültecilerdir. Bu nüfus kesimleri zaman zaman örtüşmekte, bunlardan birden fazlasına mensup olanların dezavantajlılık durumları özellikle ağırlaşmaktadır. Bu kesimlerin haklarına öncelik tanınması, çocuk ve genç haklarının ve iyi olma halinin daha eşitlikli biçimde sağlanmasının en kestirme yoludur. Ne var ki, genel olarak, dezavantajlı kesimlere yönelik özel politikalar ve programlar ne belirli alanlarda ne de sektörlerarası düzeyde henüz gündemde değildir.

9.1 Engellilik yaşayan çocuklar ve gençler: Günümüzde, herkesin yaşamının bir noktasında engelliliğe maruz kalabileceği ve engelli kişilerin kendi kişisel özellikleri kadar çevresel ve toplumsal koşullardan ve algılardan da zarar gördükleri kabul edilmektedir. WHO ve Dünya Bankası tarafından birlikte hazırlanan 2011 "Engellilik Dünya Raporu"nda (http://www.who.int/disabilities/world_report/2011/en/index.htm) dünyada 1 milyarı aşkın kişinin engellilik yaşadığı belirtilmektedir. Engelli kişiler, engelli olmayanlara göre sağlıksız, eğitimde başarısız, ekonomik fırsatlarının kısıtlı olduğundan yoksul olmaktadır. Bu durum, büyük ölçüde kendilerine yeterince hizmet sunulmamasından ve gündelik yaşamlarında karşılaştıkları engellerden kaynaklanmaktadır. Türkiye'de de, istatistikler eskimiş veya eksik olsa da, nüfusun önemli bir bölümünün engellerle yaşadığı bilinmektedir. Akraba evliliklerinin sonucu olan fiziki engeller, nedenlerden yalnızca biridir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (Türkstat) 2002 yılında yaptığı ve asıl olarak engelliliğin ileri biçimlerine odaklanan Engellilik Araştırmasına göre ülkede nüfusun yüzde 2,6'sı engellidir ve yüzde 9,7'sinde de kalıcı hastalıklar vardır. 2010 yılındaki Ülke Engelliler Veritabanı kapsamındaki nüfusun %29'u düşünsel engellidir, %26'sında kronik hastalıklar vardır, %18'inde birden

çok engellilik durumu bulunmaktadır, %9'u ortopedik engellidir. Görsel engelli olanların oranı %8,4, işitme engellilerin oranı %6, zihinsel ve duygusal engellilerin oranı %3,9, dil ve konuşma bozuklukları olanların oranı ise %0,2'dir. Kayıtlı engellilerin %58,6'sını erkekler, %41,4'ünü kadınlar oluşturmaktadır.

Yasal düzenlemeler ve güvence: Anayasanın 61. Maddesi "Devlet, engellilerin korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır" demektedir. Türkiye aynı zamanda engelli kişilerin haklarını ayrıntılı olarak belirten BM Engelli Kişilerin Hakları Sözleşmesi'ne de taraftır. (<http://www.un.org/disabilities/default.asp?navid=14&pid=150>). Bu Sözleşme'nin 7. Maddesi taraf devletlerin engelli çocukların tüm insan haklarından ve temel özgürlüklerden diğer çocuklarla eşit temelde ve tam olarak yararlanmalarını sağlayacak gerekli bütün önlemleri alacaklarını belirtmektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Sözleşme'yi Aralık 2008'de onaylamıştır. Böylece Türkiye, engellilerin haklarını gözetmek üzere alınan önlemler ve bu alanda sağlanan ilerlemeler konusunda BM Engelli Hakları Komitesi'ne düzenli aralıklarla rapor verme yükümlülüğü altına girmiştir. Ayrıca Türkiye, Sözleşme'nin ihlal edilmesi sonucu mağdur duruma düştükleri kanısında olan yurttaşların doğrudan BM Komitesi ile temasa geçmelerine olanak tanıyan Sözleşme ek protokolünü imzalamış, ancak henüz onaylamamıştır.

Engelli çocuklarla ilgili yasal düzenleme ilk kez 1977 yılında yapılmıştır. Bu ilk yasal düzenleme 2005 yılında 5378 sayılı yasayla güncellenmiştir. 5378 sayılı yasayla çocuklar için sağlık sigortaları olsun olmasın özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri getirilmiş, devletin sübvansiyonuyla bu tür hizmetlerin özel sektör tarafından verilmesine olanak sağlanmıştır. Pratikte ise, eğitim ve sağlık sistemleri engellerle yaşayan çocuklara, gençlere ve diğer kişilere çeşitli yollardan hizmet sunmaktadır. Kimi durumlarda çok ciddi imkânlar sağlanmaktadır. Örneğin, doğuştan gelen ve engellilikle sonuçlanan ağır durumlarda sağlık giderlerinin yaşam boyu karşılanması gibi. Bu arada, kamusal kurumlar ve büyük işyerleri belirli oranda engelli istihdam etmek zorundadır. Dokuzuncu Ulusal Kalkınma Planı'na göre: "Özürülerin ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılmasına yönelik, sosyal ve fiziki çevre şartları iyileştirilecek, özel eğitim imkanları ve çalışma ortamının özel olarak düzenlendiği korumalı işyerleri geliştirilecektir." 2011 yılında engellilerle ilgili işlerden sorumlu Engelliler İdaresi (Özida), Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) Genel Müdürlüğü ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü ile birlikte yeni kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesine dâhil edildi. Dolayısıyla, bugün engelli kişiler ve ailelerine yönelik çeşitli sosyal hizmet ve yardımlardan tek bir bakanlık sorumludur. Söz konusu sosyal hizmetler arasında engellilere evde ve kurumlarda verilen bakım hizmetleriyle birçok ilde bulunan Rehabilitasyon ve Aile Danışmanlık Merkezlerinin çalışmaları, sosyal yardımlar kapsamında ise engelli kişilere ve onlara bakan kişilere yönelik ödemeler yer almaktadır. Yeni kurulan Bakanlığın beş genel müdürlüğünden biri Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü'dür. Bu yeniden yapılanma, çocuklar dâhil olmak üzere engelli kişilerin hükümetçe daha yakından gözetilmesini sağlamış, engellilere yönelik sosyal yardım ve hizmetlerin profilini yükseltmiştir. Türkiye halen 2012 Olimpik ve Paralimpik Oyunlarla bağlantılı olarak yürütülen ve engellerle yaşayanlar dâhil çocukların ve gençlerin yaşamlarını kaliteli ve kapsayıcı beden eğitimi, spor ve oyun etkinlikleri yoluyla zenginleştirmeyi amaçlayan International Inspiration (Uluslararası Esin) projesine katılmaktadır.

Gündemdeki konular: Sayılan bu olumlu etmenlere karşın, engellilere yönelik yürürlüğe giren sosyal yardım ve hizmetlerle sağlık ve eğitim gibi diğer sektörlerde yapılan çalışmalar yetersiz kalabilmekte ya da her yerde ve her tür engelle yaşayan her çocuk ve gence ulaşamayabilmektedir. Ayrıca, resmi olarak benimsenen ve evde bakım, kaynaştırma/bütünleştirme eğitimi gibi uygulamalarla hayata geçirilmesi çalışılan engellilerin toplumla bütünleştirilmesi hedefine istenilen ölçüde ulaşamamış da

olabilir. Sorunlardan biri, çocuklar ve gençler dâhil olmak üzere engelli kişilerin belgelenmesiyle ilgilidir. Yardım, hizmet ve bakım bu belgelendirmeye gerçekleşebilmektedir. Belirli engellilik durumlarına yönelik taramalar doğumdan hemen sonra yapılmakta, ancak engelliliğin daha hafif biçimleri ve gelişim gecikmeleri bu alandaki temel sağlık hizmeti sunucularının kapasite yetersizliği nedeniyle geç tespit edilmekte veya hiç tespit edilememektedir. Hâlihazırdaki standart Engellilik Formu/Raporu, Uluslararası İşlevlilik Sınıflamasını (ICF) tam olarak karşılamamaktadır, işlevsel olmaktan çok kategoriktir ve çocuklara göre hazırlanmış değildir.

Gelişim gecikmelerinin belirlenmesi

Bebeklik döneminde, beş yaşından küçük çocuk ölüm hızındaki hızlı azalmayla birlikte artık sağ kalan çocukların önemli bir bölümünün gelişim gecikmeleri açısından yüksek bir biyolojik risk altında olduğu varsayılabilir. UNICEF, WHO ve diğer uluslararası kuruluşlar çocuklardaki gelişim güçlüklerinin sağlık sorunlarının başlıca nedenlerinden biri olduğunu; ailelere, ülkelere ve toplumlara ekonomik ve sosyal yükler getirdiğini kabul etmektedir. Yüksek ve orta gelir düzeyinde bulunan diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de tüm küçük çocukların yaklaşık %15’inin kendilerini engelliliğe veya olması gerekenin altında işlevliliğe mahkûm eden gelişim güçlükleri yaşadığı düşünülmektedir.

Sağlık hizmetleri sisteminde, örneğin demir ve iyot yetersizliğini hedefleyen önleyici çalışmalarla metabolizma ve endokrin bozukluklarına yönelik taramalar yapılmaktadır. Ne var ki bu ve benzer çabalar eşgüdümsüzdür ve yeterince kapsamlı değildir; arıca, kullanılan yöntemlerin eskimiş olması da söz konusudur. Dahası, sağlık personeli gelişim izlenmesi konusunda rutin eğitim almamaktadır ve belirlenen vakaların nasıl yönetileceğine ilişkin olarak bilgilendirilmemiştir.

Engellilik durumlarının teşhisinde kapsamlı bir “tıp evi” modeli izlenmediği gibi, etkinlikler ve katılım bakımından aile merkezli yaklaşımlarından yararlanan, gelişim temelli, işlevsel değerlendirmeler yapılmamaktadır. Bugünkü standart teşhis çerçevesini oluşturan Çocuklarda ve Gençlerde İşlevliliğin Uluslararası Sınıflanması (ICF-CY, WHO 2007) da nadiren kullanılmaktadır. Teşhisin ardından ise çocuklara, profesyonellerin yönlendirmesinde, merkez temelli, zamanı geçmiş davranış değiştirme tekniklerine dayalı özel eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri sunulmaktadır. Ailelerin sürece dâhil edildikleri ve eğitildikleri pek rastlanmamaktadır. Özellikle bilişsel ve zihinsel sağlık sorunların teşhisinde, uzun bekleme süreleri çocuklara ve ailelerine altı aya varan zaman kayıplarını yaşatmaktadır.

Butün bunlara rağmen, engellilik durumlarının ve gelişim güçlüklerinin erken yaşlarda teşhisi ve bu durumlara müdahale için öncü çalışmalar da gerçekleştirilmektedir. Gelişimsel pediatri tıp sistemi içinde bir alt uzmanlık alanı olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, pilot uygulaması ilk kez Ankara Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen gelişimsel pediatri birimleri, gereken eğitici faaliyetlerinin gerçekleştirilmesine paralel olarak, bugün en büyük yedi hastanede kurulmuş bulunmaktadır. Bu birimler, kapsamlı, yenilikçi ve bütüncül yaklaşımlarla ön plandaki veya yeni ortaya çıkan sağlık sorunlarını belirleyip ele almaya çalışmaktadır. Şimdi bu çalışmanın daha da genişletilip sağlık hizmetleri sistemine tümüyle içselleştirilmesi gerekmektedir.

Eğitim sşsteminde resmi politika kaynaştırma/bütünleştirme yönündedir. Ancak, sağlanan ilerlemelere karşın engelli çocuklar normal eğitim sistemine mümkün olduğu kadar dâhil edilememektedir. Bunu engelleyen nedenler arasında yoksulluk ve fiziksel erişim güçlükleri, eğitim sisteminde halen süren ayrıştırmalarla birlikte ana babaların ve toplumun beklentilerinin düşük düzeyde olması yer almaktadır.

Özel eğitim ihtiyaçları olduğu belirlenen çocukların çoğunluğu (2009-2010 ders yılında 76.204 çocuk), öğretmenlerinin daha fazla eğitilmesi ve desteklenmesi gerekmesine karşın, yine de akranlarıyla birlikte eğitim almaktadır. Diğerlerine gelince, 2009-2010 ders yılında 15.712 çocuk normal okullarda özel eğitim sınıflarına devam ederken yaklaşık 26 bin çocuk ya özel eğitim okullarında ya da ilkokullar bünyesindeki özel eğitim sınıflarında ders görmekteydi (Eğitimde Reform Girişimi (ERG): Türkiye’de Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitimin Durumu ve Milli Eğitim Bakanlığı Örgün Eğitim İstatistikleri. Ayrıca bakınız, bu durum analizinin eğitimle ilgili 6. bölümü). Özel eğitim okullarına devam eden engelli çocuk sayısı ile ilgili veriler cinsiyete göre ayrıştırılmamıştır. Zaman zaman gündeme getirilen bir başka konu da, hem yetişkinlere hem de çocuklara hizmet veren kurumlarda zihinsel engellilere yönelik bakımın kalitesiyle ilgilidir.

Başta kalabalık ve kaotik kentsel alanlarda olmak üzere, fiziksel erişim konuları hangi yaşta olurlarsa olsunlar engelli kişiler için ciddi sorunlar doğurmaktadır. Bu husus, Türkstat’ın 2010 yılındaki “Engelli Nüfusun Güçlükleri ve Beklentileri” başlıklı araştırmasında net olarak gündeme getirilen konular arasındadır. 2005 yılında, kamu binalar ve kamu taşımacılığında engellilerin erişimi açısından uyulması gereken standartlar ortaya konulmuş ve bunların yerine getirilmesi için 2012 yılına kadar süre tanınmıştır. Ne var ki gerekli çalışmaların çoğu yerde bu tarihe kadar yetişmeyeceğinin anlaşılmasından sonra, süre 2013 yılına kadar uzatılmıştır.

Sosyal normlar ve tutumlar: Sosyal normlarla birlikte ailelerin tutumları ve bilgilerinin sınırlı olması da engelli çocukların tam potansiyellerine ulaşmalarını engelleyici etmenler olabilir. Kimi aşırı örneklerde ailelerin engelli çocuklarını gözlerden uzak tutup gizlemeye çalıştıkları bildirilmektedir. Ailelerin engelli çocuklarına ilişkin beklentilerini çok düşük düzeylerde tutmaları ve/veya onlara karşı aşırı himayeci davranmaları ise çok daha sık rastlanan bir durumdur. Özellikle kız çocuklar bu nedenlerle eğitsel, toplumsal ve boş zaman fırsatlarından dışlanma riskiyle karşılaşabilmektedir. Temmuz 2012’de yayınlanan haberlere göre, yapılan bir araştırmada yöneltilen sorulara yanıt verenlerin %70’i engelli komşu istememektedir; %53,7’i engelli çocukların ayrı okullara gitmelerinden yanadır ve %80’i de engellilerin kendi evlerinde istihdam olunmalarını desteklemektedir. Haberler, engellilikle ilgili pek çok çalışmayı gerçekleştirmiş veya sponsorluğunu üstlenmiş bir kuruluş olan Sabancı Vakfı desteğinde yapılan bir araştırmayı temel almaktadır. Bulgular, insanların, onlar lehine yapılacak düzenlemeler istedikleri durumlarda bile engellilere karşı ayrımcılık yaptıklarını göstermektedir.

2010 yılında gerçekleştirilen bir Özida araştırmasına (http://www.ozida.gov.tr/ayrimciliklamucadele/eng/report_full.pdf) katılan çok sayıda engelli, kamu görevlileri dâhil kendilerine yönelik ayrımcılıktan şikâyet etmiştir (Ayrıca bakınız, İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Kaynakları Uygulama ve Araştırma Merkezi: Türkiye’de Engellilik Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu). Bu araştırma çocukları kapsamasa da, bu tür tutumların etkilediği kişiler arasında çocukların ve gençlerin de yer aldığı açıktır.

Politika geliştirme: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, engellilik konusunu sosyal içerme perspektifinden ele alma gerekliliğinin bilincindedir. Amaçlarından biri, bu konudaki yanlış anlayışlarla mücadeleyi ve engelli kişilerin/çocukların sosyal içermesini benimsetmeyi hedefleyen kanıtlara dayalı iletişim etkinlikleriyle tutum değişikliği yaratmaktır. Dolayısıyla görevlilerin bilgisi, tutumları ve uygulamalarını da inceleyen, engelli çocukların bugünkü toplumsal yaşamdaki durumlarını ortaya çıkaracak araştırmalar öngörülmektedir. Bu arada Bakanlık Aralık 2012’de engellilerle ilgili bir Kongre toplayacaktır, ayrıca eğitimdeki engelli çocuklarla çocuk yoksulluğu ile engellilik arasındaki ilişkileri konu

alan çeşitli çalışmalar gerçekleştirilecektir. Tüm bu çabalar sonucunda, yetkililerin, kaliteli hizmet ve yardımlara erişimde engelli çocuğu olan ailelerin karşılaştıkları güçlükleri belirlemeleri, bunların aşılmasına yönelik politikaları geliştirmeleri ve engelli çocukları yaşamın tüm alanlarına dâhil etmeleri beklenmektedir. Bu yöndeki politikaların haklara dayalı ve toplumsal cinsiyete duyarlı bir yaklaşım çerçevesinde yaşama geçirilmesi, uygun bir bütçeyi, etkili ve açık bir izlemeyi ve başta sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler olmak üzere çeşitli sektörler arasında güçlü bir eşgüdümü gerektirmektedir. Ayrıca, iletişim ve toplum seferberliği çabalarının devam etmesi gerekecektir.

9.2 Azgelişmiş bölgelerdeki ve kırsal kesimdeki çocuklar ve gençler: Türkiye’de gerek bölgeler arasında gerekse kırsal ve kentsel alanlar arasında çarpıcı eşitsizlikler olduğu bir sır değildir. Bundan daha az bilinip kabul edilen ise, bu eşitsizliklerden en olumsuz biçimlerde etkilenenler arasında çocukların da yer aldıklarıdır.

Azgelişmiş bölgeler: 26 “düzey 2” istatistik bölge için elde bulunan Türkstat verileri, kişi başına ulusal gelirin İstanbul için 14.591 dolardan Van, Muş, Bitlis ve Hakkâri’yi içeren doğu bölgesi için 3.419 dolar arasında değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır. İstihdam ve sosyal güvenlik verileri de batıdaki illere göre Doğu ve Güneydoğu illerinde yaşayan nüfusun çok daha küçük bir bölümünün düzenli istihdam kapsamında yer aldığını göstermektedir. Genel olarak, nüfusun eğitim düzeyi düşüktür ve nüfus içindeki dinamik kesimlerin ülkenin başka yerlerine göç etmiş olmasından söz edilebilir. Devlet altyapıyı ve temel hizmetleri ülkenin tüm yörelerine götürmüş olsa bile, bunların niceliğindeki ve niteliğindeki farklılıkların ekonomik koşullardaki bölgesel farklılıkları pekiştirir görünmektedir. Örneğin, kimi bölgelerde elektrik kesintileri daha sık olmakta, sokaklar daha bakımsız ve az aydınlatmalı olabilmekte, öğretmen ve sağlıkçılar daha sık değişmektedir.

Türkiye’yi beş bölgeye ayıran 2008 Demografi ve Sağlık Araştırması (DSA), bebek ölüm hızını “Batı” bölgesi için 1000 canlı doğumda 16, “Doğu” bölgesi içinse 39 olarak belirlemiştir (1998-2008 döneminde, ülke ortalaması 33 iken beş yaşından küçükler ölüm hızı “Doğuda” 1000 canlı doğumda 50 idi). Küçük çocuklar arasında bodurluk (yaşa göre boyun önemli ölçüde kısa kalması) “Doğuda” %20,9 iken “Batıda” %7,6’dır. “Doğuda” 2 yaşındaki çocukların ancak %60’ının aşuları tamken ülke ortalaması %74’tür. Aynı araştırmaya göre “Doğuda” annelerin ancak %79’u doğumdan önce tıbbi rehberlik ve bakım alabilmektedir. Bu da ülke ortalamasının 13 puan altındadır. “Doğuda” doğumların %74’ü sağlık personeli yardımıyla gerçekleşmekte (ülke ortalamasının 17 puan altında) ve gene “Doğudaki” annelerin yalnızca %33’ü doğum sırasında hemşire veya ebe yerine doktordan yardım almaktadır. Bu istatistiklerde iyileşme yönünde bir eğilim görülse bile eşitsizlikler hiç kuşkusuz günümüzde de sürmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat) 2010 yılında 12 “düzey 3” bölgesinden üçü için bebek ölüm hızını hala 1000’de 14-16 olarak belirlemiştir. Bu bölgeler Kuzeydoğu Anadolu, Orta Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’dur. Genel olarak çocukların eğitim durumuna ilişkin göstergeler, doğu bölgelerinde hem eğitimin sunumunda hem de okula giden çocukların performansında sorunlar işaret etmektedir. Öğretmenlerin bir kısmı yeterince deneyimli değil ve/veya devamsızlık yapmaktadır. 2010-2011 ders yılında ortaöğretimde net okullaşma Türkiye’nin batısındaki birçok ilde %80-90 düzeyinde iken kimi Doğu illerinde %30-40 gibi çok düşük oranlardadır. Ayrıca, kız çocuklarda okullaşma birçok ilde erkek çocukların çok gerisinde kalmaktadır. Genç nüfusun fazla olmasına karşın doğu illerinden daha az sayıda genç üniversite giriş sınavlarına girmekte, başarı oranı da daha düşük olmaktadır. Bu bölgelerde yetişen gençlerin mesleki ve diğer fırsatlar bakımından da diğer bölgelerdeki gençlere göre dezavantajlı konumda olduğu açıktır.

Kırsal yöreler: Resmi nüfus istatistiklerine göre 2011 yılı sonu itibarıyla nüfusun %16'sını biraz aşan bir bölümü belediye sınırları dışında kalan yerleşimlerde yaşamaktadır. Bu oran, çocuk nüfusta muhtemelen biraz daha yüksektir (Oysa 18 yaşından büyük gençler için durum farklıdır). Bu kırsal yörelerde istihdam tarımda yoğunlaşmaktadır ve bu sektördeki kazanç düşük olduğu gibi emeklilik haklarından yararlananlar da azdır. Türkstat'ın 2011 yıllık Hanehalkı Bütçe Araştırmasına göre hanehalkı başına ortalama aylık tüketim harcamaları kentsel yerleşimlerde 2.364 TL iken kırsal yörelerde yalnızca 1.547 TL'dir (burada "kırsal", nüfusu 20 binin altında olan kasabalar ve köyler için kullanılmaktadır). Kırsal kesimde eğitim düzeyi de daha düşüktür; gençlerin kentsel alanlara göçü söz konusudur; altyapı ve hizmetler yer yer sınırlı kalmakta hatta en ücra yerleşimlere ulaşamayabilmektedir. 2008 Demografi ve Sağlık Araştırmasına göre kırsal kesimdeki hanelerin dörtte birine yakın bir bölümü iyileştirilmiş sanitasyon imkânlarından yararlanamamaktadır. Türkstat'a göre 2009 yılında kırsal kesimde yaşayan 15 yaşından küçük çocukların yarısı (%50,15) "gıda ve gıda dışı yoksulluk" içindedir. 2008 yılı DSA'sına göre de, 1999-2008 döneminde 5 yaşından küçük çocuk ölüm hızı, ülke ortalaması olarak 1.000 canlı doğumda 33 iken kırsal kesimde 43 idi. Aşuları tam olan 2 yaşındaki çocukların o yaş grubundaki toplam nüfusa oranla ülke ortalaması olarak %74 iken kırsal kesimde %60'tır. Şartlı nakit transferleri, "yeşil kart"/genel sağlık sigortası, taşınmalı eğitim, haftalık yatılı okullar ve ilgili bakanlıklarla yerel yetkililerin diğer çabalarına karşın sağlık ve örgün eğitim hizmetlerine fiili erişimde halen sorunlar vardır.

Kırsal ve kentsel alanlar arasındaki sınırlar kolay tanımlanamamaktadır. Ayrıca kırsal alanlar da homojen değil: kimi yerde refah düzeyi, yoğun tarım, turizm veya büyük kentlere yakınlık gibi etmenler sayesinde görece yüksektir. Bu gerçeklere rağmen, kırsal kesimdeki çocuklar ve gençler için ihtiyaç analizi yapıldığında, her cinsiyet ve yaş grubu için aşağı yukarı ortak bir profilin ortaya çıkması beklemek herhalde yanlış olmaz. Bu ortak profilin başlıca özellikleri arasında, büyük ihtimalle, yetersiz beslenme veya malnütrisyon, çocuk yetiştirmede zaaf ve EÇG hizmetlerinin olmayışı; konut, hijyen ve altyapı sorunları; göllerde, nehirlerde veya sulama kanallarında boğulma, Kırım-Kongo Kanamalı Ateşi gibi hayvanlarla ilgili hastalıklara yakalanma ve benzer kırsal alanlara özgü riskler, küçük yaşlardan başlayarak ailenin tarım işletmesinde çalışma zorunluluğu ve eğitim, sosyalleşme, teknoloji kullanımı ve sanat, spor, boş zaman, seyahat vb aracılığıyla kişisel gelişim imkânlarının sınırlılığı bulunacaktır.

Kamu politikası: Bölgesel ve kırsal kalkınma, 2007-2013 Dönemi Dokuzuncu Kalkınma Planı'nın beş ekseninden birini oluşturmaktadır. Yerel idarelerin ve belediyelerin düzenli finansmanına ve etkinliklerine ek olarak, bölgesel kalkınmaya yönelik çeşitli stratejiler ve projeler benimsenmiştir. Bunların arasında Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP), Zonguldak-Bartın-Karabük ve Yeşilirmak Havzası bölgesel kalkınma projeleri ile birlikte Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ve köy desteği (KÖYDES) ve Belediye Desteği (BELDES) programları yer almaktadır. Azgelişmiş bölgelerdeki özel yatırımlara teşvikler sağlanmaktadır. Bundan böyle bölgesel kalkınma ajanslarının ülkenin her yerindeki bölgesel kalkınma girişimlerinde önemli rol oynamaları beklenmektedir.

Ancak, bu girişimler temelde altyapıya ve özel girişimciliğin teşvikine yönelik olup çocuk yoksulluğunu, çocuklarla ilgili diğer konuları ya da gençlerin sorunlarını öne çıkarmamaktadır. Buna karşılık, çocukları ve gençleri etkileyen ulusal uygulamalarda sağlanan iyileşmeler, azgelişmiş bölgelere ve kırsal alanlara genellikle gecikmeli olarak yansımaktadır. İlk kez 2012-2013 ders yılında başlatılan zorunlu ortaöğretiminde, mesela, böyle bir gecikmenin görülmesi şaşırtıcı olmayacaktır.

Politika seçenekleri: Az gelişmiş bölgelerdeki çocukların ihtiyaçları farklılık ve çeşitlilik göstermektedir. Çünkü bu bölgeler hem kendi aralarında hem de kendi içlerinde iklim ve coğrafya, nüfus yoğunluğu, önemli merkezlerle aradaki mesafe, etnik ve kültürel özellikler, doğurganlık hızları, göç eğilimleri, kentleşme derecesi ve benzer göstergelere göre farklılıklar sergilemektedir. Dolayısıyla, çocuklar ve gençlerle ilgili hedeflerin, göstergelerin ve programların bölgesel kalkınma idareleriyle il, belediye ve köy yönetimlerinin çalışmalarına içselleştirilmesinde ve örnek uygulamaların yaygınlaştırılmasında uygun yolların bulunması gerekmektedir. Bu arada, sağlık, eğitim, sosyal yardımlar ve hizmetler, gençlik, kalkınma ve benzeri alanlardan sorumlu bakanlıklar, yönlendirici bir ilke olarak eşitlik üzerinde daha fazla odaklanmak, ailelere ve çocuklara yönelik koruma ve hizmetlere eksikliklerin en fazla olduğu yerlerde eşitlikçi erişim sağlamak için yeni yollar geliştirmek durumundadır.

Kırsal kesimdeki çocuklar ve/veya gençler söz konusu olduğunda ise, karşılaşılan sorunları ortak oluşu ve kaynaklardan az yararlanabilme durumu veri alındığında, özel programlar üzerinde durulabilir. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı 2011 yılında Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı olarak yeniden adlandırılmış olmakla birlikte, bu kurum çok sektörlü 2010-2013 Kırsal Kalkınma Planı'nın eşgüdümünden bugün de sorumludur ve bu amaca yönelik olarak tahsis edilen AB "IPARD" fonlarını yöneten Tarımsal ve Kırsal Kalkınma Destek Kurumu (TKDK) da çalışmalarını gene aynı bakanlık bünyesinde sürdürmektedir.

9.3 Yoksul kent mahallelerindeki çocuklar ve gençler: Kentli çocuklar arasındaki yoksulluk konusu, küresel bir bakış açısıyla, UNICEF'in en bilinen ve etkili yayını olan Dünya Çocuklarının Durumu raporunun "Kentli bir Dünyada Çocuklar" başlıklı 2012 sayısında ele alınmıştır (http://www.unicef.org/publications/files/SOWC_2012-Main_Report_EN_13Mar2012.pdf - Türkçe yönetici özeti için: <http://panel.unicef.org.tr/vera/app/var/files/d/u/dunya-cocuklarinin-durumu-2012.pdf>). Bu kapsamlı rapor, çocuklara birinci öncelik tanıyan daha adil ve daha kapsayıcı kentler için çağrıda bulunmaktadır.

Türkiye'nin yoksul kent mahallelerinde yaşayan çocuklar ve gençler, birçok farklı sorunun yanı sıra, kırsal kesimdeki akranlarının karşılaştıkları bazı güçlükleri de aynen yaşamaktadır. Örneğin, kentlerdeki bu çocukların ve gençlerin ana babalarının da gelir ve eğitim düzeyleri düşük olabilmekte, bakım ve beslenme gibi temel ihtiyaçları her zaman karşılanamamaktadır. Yoksul kent mahallelerinde istihdam çoğu kez gelip geçici, öngörülemez mahiyettedir ve bu da güvencesizliğe ek bir boyut daha katmaktadır. TEPAV, UNICEF ve Dünya Bankası sponsorluğunda 2009 yılındaki ekonomik durgunluk döneminde gerçekleştirilen Türkiye Refah İzlemesi Araştırması, kentli yoksul hanelerin gelirinin azaldığını, bu hanelerin gıda harcamalarında kısıntıya gittiklerini ve önemli sayıda hanenin borçlandığını ve/veya ödenmemiş faturalar nedeniyle gaz, elektrik ve su aboneliklerinin kesildiğini göstermektedir. (<http://www.unicef.org.tr/en/content/article/319/2009-09-29-economic-crisis-affecting-the-welfare-of-families-in-turkey.htm> ya da Türkçe olarak, <http://www.unicef.org.tr/tr/content/article/318/2009-09-29-ekonomik-kriz-turkiye-de-ailelerin-refahini-etkiliyor.htm>). Ailelerin çoğu eğitime büyük önem vermekle birlikte, kimi çocuklar küçük yaşlardan başlayarak dükkân veya lokanta gibi aile işletmelerinde, sokaklarda, küçük atölyelerde veya benzeri yerlerde çalışmak zorunda kalmaktadır (Kentlere göçün sonucu olarak, çocuklar da aralarında olmak üzere mevsimlik göç hareketi içinde yer alan tarımsal işgücünün bir bölümü de şimdi şehirlerde ikamet etmektedir). Kentsel alanlarda sanitasyon, elektrik ve su gibi hizmetler, EÇG hizmetleri, boş zamanların değerlendirilebileceği yerler ve internet erişimi gibi imkânlar bakımından kırsal alanlara göre daha donanımlıdır, ancak yoksul çocuklar ve gençler bu imkân ve hizmetlerden, maliyeti nedeniyle yararlanamamakta veya tam olarak yararlanamamaktadır. Yoğun trafik ve inşaatlar nedeniyle güvenli

yürüyüş yolları ve oyun alanları bulmak zordur. Kirlenme ve gürültü sağlık açısından kimi riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu tür ortamlar, özellikle engelli kişiler açısından elverişsizdir. Kentsel altyapı ve kamu hizmetleri, özellikle kırsal alandan veya ülkenin diğer yerlerinden yoğun göç alan yerleşim alanlarındaki nüfus artışının gerisinde kalmaktadır. Sonuç olarak, kırsal kesimde çocukların bir bölümü, yaş ve eğitim düzeyleri farklı olan çocukların bir arada eğitim gördüğü (ve öğretmenlerin böyle sınıflarda ders verme açısından yeterince donanımlı olmadığı) bütünleşmiş sınıflarda okula devam ederken, kentlerin yoksul mahallelerindeki çocuklar da 50'den fazla öğrencinin bulunduğu kalabalık sınıflarda, sabahçı veya öğlenci olarak eğitim alabilmektedir. Yoksul kent mahallelerindeki çocuklar, yaşlarına ve cinsiyetlerine bağlı olmak üzere, sokak yaşamı, yargıyla tanışma, bağımlılık ve diğer riskli davranışlar, yabancıların şiddetine ve istismarına maruz kalma gibi risklere en açık kesimi oluşturmaktadır.

Yoksul bölge ve illerdeki kent ve kasabaların mahallelerinin büyük bölümü ile birlikte en varlıklı gibi görünen kentlerin bile birçok mahallesi kent yoksulluğu kategorisine giren yerleşimlerdir. Fiziksel açıdan bakıldığında buralarda gecekondularla eski bina ve apartmanlar egemendir; yeni inşa edilenler bile derme çatma, aşırı kalabalık bloklardan ibarettir. Bu yerleşim alanlarından bazıları hükümetin dev "kentsel dönüşüm" projesi kapsamında yıkılacak kent merkezindeki yerlerken diğerleri ise kent merkezinden hayli uzaktadır. Kimi durumlarda, nüfusun önemli bir bölümünü henüz kent koşullarına uyum sağlamakla uğraşan yeni göçmenler oluşturmaktadır. Yoksul kent mahallelerinin nüfusu aynı zamanda etnik bileşim, aile büyüklüğü ve gelir kaynakları açısından da farklılıklar göstermektedir ki bu etmenlerin hepsi çocukların ve gençlerin karşılaştıkları sorunları ve güçlükleri etkilemektedir. Tüm bu değişkenlikler dikkate alındığında, kent yoksullarını ve çocuklarını desteklemeye yönelik politikaları en iyi belirleyecek olanlar, yerel ve katılımcı ihtiyaç analizinden hareketle yerel yetkililer olacaktır.

Dostane kentler?

Türkiye'de belediyeler yasa gereği kent danışma meclisleri kurmak zorundadırlar. Bunların arasında kadın, gençlik ve engelli meclisleri yer almaktadır. 2010-2011 döneminde Gençlik için Habitat (bugün Habitat Kalkınma ve Yönetişim Derneği olarak bilinmektedir) öncülüğündeki bir STK'lar koalisyonu bu meclislerden bazılarıyla ortak bir çalışma yürüterek ülkedeki çeşitli kentlerin ve kentsel yerleşimlerin çocuk, genç ve kadın dostu özellikleri açısından değerlendirmesini yapmıştır. Finansmanı Sabancı Vakfı tarafından sağlanan STK'lar bu çalışmada bir araştırma grubu olan Ulusal Demokrasi Kurumu'ndan (UDK) yardım almış ve UNICEF desteğiyle geliştirilen Çocuk Dostu Kentler metodolojisinin uyarlanmış bir versiyonunu kullanmıştır. Değerlendirmeye tabi tutulan kentler ve yerleşimler arasında Çankaya (Ankara), Denizli, Diyarbakır, Giresun, İzmir, Kocaeli, Maltepe (İstanbul), Ordu ve Van bulunmaktadır. Araştırma, kent sakinlerinin yaşadıkları kentlere ilişkin kaygılarıyla ilgili bir fotoğraf vermektedir. Hava kirliliği, içme suyunun kalitesinin belirsizliği, halka açık w.c.'lerin durumu ve acil durumlara hazırlıklılık, dile getirilen başlıca konular arasındadır. Uyuşturucular ve çeteler geniş bir kesim tarafından tehdit olarak algılanmaktadır. Pek çok kadın sokakta yürürken kendini rahat hissetmemektedir. Kadınlar ayrıca gündüz çocuk bakım merkezlerinin ve yaşlılara bakım verilen yerlerin olmayışını bir sorun olarak dile getirmiştir. Apartmanlar ve okul binaları, kamusal mekânlar, spor ve hobi tesisleri de engelliler için uygun olmayan özellikleri nedeniyle eleştiri almıştır. Mevcut sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetler; çocukların beslenmesi, gelişimi, güvenliği ve zihinsel sağlığı gibi konularda olsun gençlere kariyer danışmanlığında olsun bilgi alınabilecek kaynakların yokluğu da sıkça dile getirilen sorunlar arasındadır. Araştırmada ayrıca halkın yerel/kentsel yönetime katılımının düşüklüğü ve çevre halkının okullarla ilişkisinin azlığını ortaya koymuştur.

9.4 Roman çocuklar ve gençler: Türkiye’de başka pek çok veride olduğu gibi nüfus verileri de etnik gruplara göre ayrıştırılmadığından ülkedeki toplam Roman sayısı bilinmemektedir. Yapılan tahminler, Roman nüfusun yarım milyon ile 2,5 milyon arasında değiştiğine işaret etmektedir. Romanlar arasında, tarımda veya genellikle mevsimlik diğer işlerde çalışarak kısmen kırsal ve/veya göçebe yaşam sürdürenlerle çeşitli ürünler satmak üzere oradan oraya dolaşanlar hala vardır. Ancak, büyük çoğunluğun yerleşik yaşama geçtiği, Edirne, İstanbul, İzmir, Bursa, Ankara ve başka kimi kentlerde kent yoksullarının bir kesimini oluşturdukları gözlemlenmektedir. Türkiye’deki Romanların hepsi, ya da en azından büyük bölümü, Türkçe konuşmaktadır ve İslam dinine bağlıdır; aynı zamanda kendi adetlerini, geleneklerini, alışkanlıklarını ve değerlerini belirli ölçülerde korumaktadır. Ayrıca, ülkenin güneydoğu’da Dom ve kuzeydoğu kesimlerinde Lom topluluklarının yaşadığı anlaşılmaktadır.

Genel olarak Romanların yaşadıkları yerler, kentin ister merkezinde ister çeperlerinde olsun, suç ve düzensizlik açısından adı kötüye çıkan yerlerdir. Bu mahallelerde, aşırı kalabalık, elverişsiz konutlar, yol ve altyapı hizmetlerinin yetersizliği, kamu binalarının yıpranmışlığı ve hizmetlerin kalitesizliği gibi sorunlar dikkat çekmektedir. Söz konusu mahallelerin bir bölümü kentsel yenilenme projelerinden etkilenmiş veya etkilenecektir ve bu da yerinden olma ve yeni güçlükler gibi sorunları beraberinde getirecektir. Kentsel yeniden yapılanma kapsamında daha önceleri başlatılan bir girişim sonucunda İstanbul’un Sulukule semtindeki Romanlar 1990’ların sonundan itibaren yerlerinden olmuşlardır.

Romanların dışlanmışlık durumu, bu kesimin geleneksel becerilerinden birçoğunun modern teknoloji ve yaşam tarzları sonucunda geçerliliğini yitirmesi nedeniyle daha da pekişmektedir. Böylece Romanlar daha da yoksullaşmakta, sonuçta hurda, kâğıt, plastik madde vb toplayıcılığı, sokak satıcılığı, ayakkabı boyacılığı, hamallık, fırın ve tabakhanelerde düzensiz işler, çiçekçilik, temizlik veya barlarda çalgıcılık gibi marjinal işlere yönelmektedir.

Romanlar, yoksullukları, eğitimsizlikleri, bilgi ve sosyal becerilerden yoksun oluşları, kamu görevlilerinden, profesyonellerden, olası işverenlerden ve başkalarından ayrımcı muamele görme korkusu gibi nedenlerden dolayı mahallelerinden ayrılmada, kamusal yaşama katılmada, kamu hizmetlerinden yararlanmada ve yetkililere yaklaşımda güçlüklerle karşılaşmaktadır. Türkçedeki “Çingene” sözcüğünün çeşitli olumsuz çağrışımları vardır. Birçok kişinin, Romanlarla aynı mahallelerde yaşayanları, hırsızları ve dilencileri de “Çingene” olarak adlandırdıkları anlaşılmaktadır. Roman topluluklara mensup olup durumlarını düzelterken ise eski topluluklarından ayrılıp kimliklerini gizleme eğilimindedir.

Bütün bu koşulların Roman çocuklar ve gençler üzerinde ciddi etkileri olmaktadır. Doğum kaydının yapılmaması, zamanında okula başlamama, aşıları kaçırma veya temel sağlık hizmetlerinden yoksunluk gibi riskli durumlar bu çocuklar için özellikle geçerlidir. Roman çocukların yoksulluğu, ailelerinin kalabalık olması gibi nedenlerle daha da ağırlaşabilmekte, bu çocuklardan ailelerine destek için dışarıda (hatta sokaklarda ve/veya gece saatlerinde) çalışmaları beklenebilmektedir. Çocukların yaşam ve çalışma koşulları sağlık sorunları ve madde bağımlılığı gibi riskleri artırabilmektedir. Romanlarda çocukluk ve yetişkinlik dönemleri birbirinden net ayrılmayabilmektedir. Çalışma ve evlilik geleneksel olarak – özellikle kız çocuklar açısından - erken yaşlardan başlamaktadır.

Romanların, örgün eğitimin sağlayabileceği yararlarla ilgili deneyimleri çok sınırlıdır. Bu nedenle pek çok Roman aile için kız ve erkek çocuklarının eğitimi öncelikli bir konu oluşturmamaktadır. Eğlence sektörü dışında Romanlar için başarılı rol modeller bulunmamaktadır. Başka alanlarda olduğu gibi

eğitim alanında da veriler etnik gruplar temelinde toplanmadığından, Roman çocuklar arasındaki okula gitmeme, geç başlama, düzensiz devam ve okul terki gibi durumları sayısal olarak belirlemek, bu alanlarda zamanla ortaya çıkan iyileşmeleri veya bozulmaları saptamak olanaksızdır. Bununla birlikte, Roman çocukların okullaşma düzeyleri en düşük kalan çocuk kesimleri arasında yer aldığı söylenebilir. Bu durum, telafi eğitimi gibi modelleri de devreye sokarak ilköğretimde %100 okullaşma hedefine ulaşma yönündeki çabalar sırasında ortaya çıkmıştır. Eşgüdümü UNICEF ve UNESCO İstatistik Enstitüsü tarafından gerçekleştirilen Uluslararası Okul Dışı Çocuklar Girişimi kapsamında hazırlanan bir Türkiye ülke raporunda Temmuz 2006 ile Ocak 2008 tarihleri arasında yapılan bir saha araştırmasına atıfta bulunmaktadır (Marsh et.al., Eşitsiz Vatandaşlık: Türkiye Çingenelerinin Karşılaştığı Hak İhlalleri, 2008). Söz konusu araştırmaya göre Romanlar eğitimde başarı düzeyi, okullaşma ve okuryazarlık oranları gibi göstergeler açısından en gerideki grubu oluşturmaktadır. Neden olarak, finansal kaynakların yetersizliği, önyargılar ve okullara yönelik düşük beklentiler gösterilmektedir. Erken evliliğin ve çocuk işçiliğinin de, Roman çocukların eğitime katılımını ve okuldaki başarısını etkilediği varsayılabilir.

Romanların eğitime katılmalarının sağlanması, yalnızca eğitim hakkının değil bu çocukların diğer haklarının yaşama geçirilmesi açısından da önemlidir. Ne var ki Roman çocukların, diğer yoksul çocuklara göre, okul kurallarına uyma, sosyalleşme, okula düzenli olarak ve zamanında gitme, sınıf geçme ve eğitimin bir sonraki kademesine atlama konularında daha fazla güçlüklerle karşılaştıkları düşünülmektedir (kentsel yenilenme projeleri çerçevesinde eski yerlerinden olma da okullaşmayı ve okula devamı olumsuz etkileyebilir). Okullardaki yöneticiler ve öğretmenler bu konulara ilişkin olarak duyarlılaştırılmamışlardır. Hatta aralarından Roman çocuklara karşı önyargı besleyip ayrımcılık yapanlar bile çıkabilmektedir. Ayrıca Roman mahallelerindeki okullar bakım ve donanım açısından da yetersiz kalabilmektedir.

Son yıllarda –ve özellikle Sulukule olayının ardından- Roman dernekleri ve diğer kuruluşlar Romanlara ve karşılaştıkları sorunlara dikkat çekmeye yönelik çalışmalar yürütmektedir. Mart 2009'da Avrupa Roman Hakları Merkezi (ERRC) ile Edirne Roman Derneği (EDROM) hükümete bir çağrıda bulunarak Romanların İçerilmesi Uluslararası On Yılı'na katılmasını istemiştir. Bu katılım, Türkiye'nin, sağlık, konut, istihdam ve eğitim alanlarındaki dışlanma sorunlarını aşmaya yönelik bir plan hazırlamasını ve uygulamasını gerektirmektedir (Ulusal Roman Entegrasyon Stratejileri AB Çerçevesi, Türkiye dâhil AB üyesi olmayan ülkeleri somut hedeflere yönelik olmak üzere benzer bir strateji ve eylem planı geliştirmeye özendirilmektedir). Ancak hükümet bu talebe olumlu yanıt vermemiştir. Başbakan 14 Mart 2010 tarihinde İstanbul'da Romanların geniş katılımıyla yapılan bir toplantıda "Roman açılımı" sözü vermesine karşın bunun ardından herhangi bir program gelmemiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı 2011 yılında Roman çocukların eğitim sisteminde karşılaştıkları tıkanmaları belirlemek ve buna göre yoksulluğun Roman çocukların eğitime katılımı ve okullardaki performansı üzerindeki etkilerini hafifletecek bir eylem planı hazırlamak amacıyla iki katılımcı çalıştay düzenlemiştir. Bu yenilikçi adım, UNICEF tarafından da desteklenen, eğitime erişimi ele alan ve Roman çocukların eğitim sistemi dışında kalma olasılıklarına eğilen bir çalışmanın ardından atılmıştır. Ne var ki, netleştirilmemiş, son haline getirilmemiş ve uygulanmamıştır.

Bu koşullarda, Romanlarla ilgili konuları gündeme taşımaya, Romanların gündelik yaşam koşullarını iyileştirmeye ve Roman çocukların eğitimine yardımcı olmaya yönelik sınırlı çabalar yerel belediyeler,

muhtarlar ya da sivil toplum tarafından sergilenmektedir. Roman derneklerinin çoğu kaynak ve kapasite açısından çok sınırlı imkânlarla sahiptir.

Türkiye'deki Romanlar ve benzeri gruplarla ilgili veriler, özellikle nicel veriler sınırlı olduğu gibi bu kesimlerden çocukların karşılaştıkları sorunlara ilişkin bilgiler de kitledir. Bununla birlikte elde kimi çalışmalar vardır: (i) Edirne Roman Derneği (EDROM)/Avrupa Roman Hakları Merkezi /Helsinki Yurttaşlar Meclisi: Biz buradayız! Ayrımcı dışlanma ve Türkiye'deki Romanların hakları için mücadele 2008 ve (ii) Başak Ekim Akkan, Mehmet Baki Deniz, Mehmet Ertan & Başak Erel: Türkiye'de Romanların Yoksulluğu ve Toplumsal Dışlanmışlığı, Kasım 2011 (http://www.spf.boun.edu.tr/content_files/Roman_Kitap_ENG.pdf, ya da Türkçesi için: http://www.spf.boun.edu.tr/content_files/Roman_Kitap_TR.pdf). Bu ikinci çalışma, Edirne Roman Derneği (EDROM), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politikalar Forumu ve Anadolu Kültür tarafından AB ve İsveç destekli "Roman Toplulukları için Kapsamlı Sosyal Politikalar Geliştirilmesi Projesi"nin bir parçası olarak gerçekleştirilmiştir.

9.5 Siyasal şiddet ortamında büyüyen çocuklar ve gençler: Türkiye'de terörizmden, askerin ve polisin operasyonlarından ve/veya toplumsal olaylardan en fazla etkilenen Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki illerde, kentlerde, ilçelerde ve mahallelerde büyüyen çocuklar özel riskler ve dezavantajlarla karşı karşıyadırlar. Bu durum, çocukların hemen her tür haklarına erişimini ciddi biçimde tehdit etmektedir ve çocukların daha uzun dönemdeki refahını da etkileyebilecek gibi görünmektedir.

Kentsel ve/veya kırsal alanlarda çocukların karşılaştıkları fiziksel riskler arasında bombalar, iki ateş arasında kalma, mayınlar ve patlamamış mühimmatın yol açtığı kazalar yer almaktadır. Ölümle veya ciddi yaralanmalarla sonuçlanan bu türden olaylar Türkiye medyasında en az ayda bir kez yer bulmaktadır. Terörist eylemlerde zaman zaman devlet kurumları olan okullar da hedef alındığından çocukların yaşamları risk altındadır. Aralık 2011'de, Uludere'de sınır ticareti/kaçakçılıkla uğraşan köylülerin yanlışlıkla terörist sanılması sonucunda meydana geldiği anlaşılan bir olayda, Türk jetlerinin saldırısıyla öldürülen 35 kişiden bazılarının 18 yaşından küçük erkek çocuklar olduğu bildirilmiştir.

Olayların en fazla meydana geldiği yerlerde yaşayan çocukların ayrıca çatışmalara, terörizme, gösteriler sırasında veya başka vesilelerle başvuru şiddete tanık olma, güvenlik kaygılarıyla sınırlandırılmış bir yaşam tarzına sıkıştırılıp kalma, sevdiklerini kaybetme ya da onlardan şu veya bu nedenle ayrı düşme ve kendilerini öfkeli siyasal tartışmaların, nefretin, siyasi nitelikli cenazelerin ve benzer rahatsız edici olaylar ve söylemlerin ortasında bulunma olasılıkları diğer bölgelerde yaşayan çocuklara göre yüksektir. Tüm bunların çocukların psikolojik açıdan iyi olma halleri üzerinde potansiyel etkileri vardır. Bölgede görev yapan güvenlik personelinin kendi çocukları ve akraba çocukları da benzer deneyimleri yaşayabilmektedir.

Türkiye'deki tüm çocuklar arasında, siyasal şiddetin en etkili olduğu yerlerde büyüyen kız ve erkek çocuklar yoksulluk ve yoksunluğun en derin kimi biçimlerini yaşamaktadır. Ekonomik açıdan bakıldığında, çatışmalar 1990'lardan bu yana kırsal kesimde sayısız geçim imkânının yitirilmesine yol açmıştır. Şiddet ortamı, yatırımlar üzerindeki caydırıcı etkisiyle de, coğrafyanın ve tarihin, düşük eğitim düzeyinin ve yüksek doğurganlık hızının ürünü olan kalkınma eksikliklerini daha da pekiştirmiştir. Durumdan kamu hizmetleri de etkilenmiştir. Eğitim söz konusu olduğunda, kimi okullar şiddet eylemlerinin hedefi olmuştur. Bunların dışında güvenlik nedenleriyle kapalı kalan okullar da vardır. Boykotlar ve yerel gerilimler kimi durumlarda çocukların okula gitmelerini engellemektedir. Öğretmenler genellikle deneyimsizdir, hazırlıksızdır veya görevlerine gitmemektedir. Eğitim personelinde değişim çok hızlıdır. Ekonomik koşullar, okul performansının düşüklüğü ve okullardaki imkânların yetersizliği bir

araya geldiğinde, eğitimi sürdürme isteğini azaltabilmektedir. Oysa okul öncesi eğitimin genellikle olmadığı, çocukların okula eğitim dilini pek az bilerek başlayabildiği, kız çocukların ise ayrımcılıkla, kimi durumlarda ise erken yaşta zorla evlendirilme ve namus cinayeti gibi tehditlerle karşılaştığı bir bölgede güçlü bir temel eğitim yaşamsal önemdedir.

Aynı yörelerdeki çocuklar gösterilerde/protestolarda sıkça yer almaktadır (“taş atan çocuklar” olarak bilinen durum). Böylece çocuklar kazalara ve yaralanmalara, polis şiddetine, mahkeme öncesi uzun tutukluk sürelerine ve ağır ceza istemlerine maruz kalabilmektedir. Gösteriler sırasında taraflardan biri ya da diğeri tarafından atılan cisimler sonucunda ölen çocuklar da vardır. Bu tür olaylara en fazla karışanlar ergen yaşlardaki çocuklardır. Bu tür eylemlerde yakalanan çocuklar, Türkiye’de yargıyla tanışan çocukların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Savcılar ise çocukları terörist olarak görüp kendileri hakkında ağır cezalar talep edebilmektedir. Ayrıca, gözaltı ve tutukluluk koşullarının ülkenin diğer bölgelerindekine göre daha kötü olduğu da söylenebilir.

Siyasal şiddetten en fazla etkilenen yerlerdeki gençler ayrıca PKK saflarına da çekilebilmektedir. 2001 ile 2011 yılları arasında yaşamlarını yitiren 1.362 PKK militanının kökenleri hakkında yapılan bir araştırmaya göre PKK saflarına katılma 18 yaşından önce başlamaktadır (Türkiye’nin de taraf olduğu, Çocuk Haklarına dair Sözleşme’nin Silahlı Çatışmalarda Çocukların Yer Almalarıyla ilgili İsteğe Bağlı Protokol’e aykırı bir durum). PKK saflarına katılanların çoğunluğunu erkekler oluştururken, çok genç yaşta katılanlar arasında kızlar da vardır. Sözü edilen araştırma Ankara merkezli bir düşünce kuruluşu olan TEPAV analisti Nihat Ali Özcan tarafından gerçekleştirilmiş ve 2012 yılı başlarında TBMM İnsan Hakları Komisyonu’na sunulmuştur. PKK saflarına katılanların, çatışmalar sırasında ölme olasılığı yüksektir. Çocukların bombacı, kurye ve canlı kalkan olarak kullanıldıkları durumlar da görülmektedir.

Yukarıda sözü edilen sorunlardan siyasal gerilimlerle, şiddet içeren gösterilerle ve PKK’ye insan kazanılmasıyla ilgili olanlar, ülkenin doğu ve güneydoğu bölgeleri dışında bulunan ancak göçle gelen Kürt nüfusun yoğun olduğu mahallelerde yaşayan çocukları da etkileyebilmektedir. Bu göçmen nüfus kimi yerde siyasal açıdan radikalleşmiştir ve/veya kendilerine diğer yurttaşlar ya da gruplar tarafından kuşku ya da düşmanlıkla bakılmaktadır.

Bu güçlüklelerin nasıl yaşandığı, ailelerin ve çocukların bunları nasıl aştığı veya etkisini azalttığı konusunda araştırmalar bulunmamaktadır. Güvenlik kuruluşları ve diğer resmi merciler mevcut durum karşısında bilgilendirme kampanyaları, kültürel ve sosyal etkinlikler ve geziler düzenlemişler, ailelere ulaşmaya çalışmışlardır (Bakınız, TC Hükümetinin BM Çocuk Hakları Komitesi’ne Mart 2012’de ilettiği yazılı yanıtlar, paragraflar 106-110 at http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC_C_TUR_Q_2-3_Add1.pdf).

Ancak, bu etkinliklerin etkisi ve diğer kamu hizmetlerinin bu bakımdan ne ölçüde işe yaradığı ölçülmemiştir.

Türkiye-Suriye sınırındaki gerilimlerden ilk etkilenenler de çocuklar olmuştur. 2012 yılı Eylül ayında Şanlıurfa’nın Akçakale ilçesinde dört çocuk Suriye tarafından gelen bombalar sonucunda yaşamını yitirmiştir.

9.6 Genç göçmenler, mülteciler ve sığınmacılar:

2012 yılı Mart ayı itibarıyla Türkiye’de ikamet izniyle kalan 211.473 yabancı ülke yurttaşı bulunmaktadır. Bu kişilerden 20.740’ının çalışma izni vardır, 31.282 kişi öğrenci konumundadır ve geri kalanlar da eş, akraba, bağımlı, emekli vb olarak Türkiye’de kalmalarına izin verilenlerdir. İkamet iznine sahip olanların %48’i “Avrupa’dan”, %44’ü de “Asya’dandır”. Ancak, bu yabancı uyruklu kişiler aslında geniş ve dalgalanma gösteren yabancı nüfusun yalnızca küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. 2011 yılında 29 milyonu aşkın yabancı, limanlardan, havaalanlarından ve sınır kapılarından ülkeye giriş yapmış, aşağı yukarı bu kadar kişi de ayrılmıştır. Bunların büyük bir çoğunluğunu ülkede kısa süre kalan yabancı

tatilciler oluşturmaktadır. Diğerleri, iş ve ticaret amacıyla gelenler, Türkiye’de akrabaları ve dostları olan komşu ve diğer ülkelerin yurttaşları ve sayıları bilinmemekle birlikte Kafkasya’dan, Rusya’dan, eski Sovyetler Birliği’nin diğer bölgelerinden ve başka ülkelere ev hizmetlerinde, sanayide, inşaatlarda, eğlence ve diğer hizmet sektörlerinde geçici ve/veya kayıt dışı çalışmak üzere ülkeye gelen kişilerdir (Haziran 2012’ye ait basın haberleri, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası’nın-İSMMMO- bir raporuna dayanarak bu kişilerin sayısını 200.000 olarak vermektedir; Türkiye, kısa süreli ziyaretler için, Avrupa, Orta Doğu ve Asya’daki birçok ülkenin yurttaşlarından vize istememektedir). Yabancılar arasında, kendi ülkelerindeki siyasal veya ekonomik koşullardan kaçıp kurtulmak için Türkiye’ye gelenler de vardır. Kimi zaman bu kişiler resmi sınır kapılarını kullanmadan, çoğu kez de başka ülkelere geçiş yapmak üzere Türkiye’ye girmektedir. Uluslararası hukuka göre Türkiye geçici veya kalıcı olarak kendi topraklarında bulunan tüm bu yabancı kişilerin insan haklarını gözetip kollamak durumundadır. Çocuklar söz konusu olduğunda ise, BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme’yi imzalayan ülkelerin, Sözleşme’de yer alan hakları “kendi egemenlik alanları içindeki” tüm çocuklara tanımak ve bu hakları güvenceye almak, ailelerinden kopmuş olanlar dâhil mülteci çocuklara özel koruma ve insani yardım sağlama yükümlülükleri vardır.

Kitlesel olarak göç edenler arasındaki çocuklar – Suriye krizi

Geçmişte Türkiye, komşu ülkeler olan Bulgaristan ve Irak’taki şiddet veya baskılardan kaçan çok sayıda insana kapılarını açmış, bu kişilere destek vermiştir. 2011 yılı Mayıs ayından itibaren ise ülkelerindeki şiddetten kaçan on binlerce Suriyelinin Türkiye’ye girmesine izin verilmiştir. Bu sığınmacılardan kimileri Türkiye’de akrabalarıyla kalır ya da kendi başlarının çaresine bakarken, gelenlerin büyük çoğunluğu çeşitli sınır illerinde özel olarak inşa edilmiş kamplarda kalmaktadır. Ekim 2012 itibarıyla yedi ildeki toplam 14 kampta barındırılan toplam Suriyeli sayısı 100 bini aşmıştır ve iki yeni kamp daha inşa halindedir. Bu kamplarda kalanların yaklaşık üçte birini çocuklar oluşturmaktadır. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetim Başkanlığı’nın (AFAD), ilgili diğer bakanlıkların, hükümet kuruluşlarının ve Türk Kızılay’ının çabaları sayesinde “konuklara” sanitasyon imkânları dâhil konteynerler veya çadırlarda kalacak yer, yeterli yiyecek ve içecek, sağlık hizmetleri, çocukların gidebilecekleri okullar ve diğer hizmetler sağlanmaktadır. Türkiye ayrıca sınırın Suriye tarafındaki binlerce kişiye de yiyecek ve diğer temel ihtiyaç maddeleri dağıtmaktadır. Türkiye’nin bu acil durumla ilgili olarak bugüne dek yaptığı harcamaların tutarı 500 bin dolar olarak belirtilmektedir.

Düzensiz göç ve kaçakçılık: Türkiye’de kayıt dışı çalışan yabancılar sosyal güvenlik ve iş yasalarında öngörülen korumadan yararlanamamaktadır. Bu kişilerin sağlık hizmetleri de dâhil olmak üzere kamu hizmetlerinden yararlanamamaları söz konusu olabilmektedir. Enformasyon ve kültüre erişimlerinin önünde de dil engelleri vardır. Kayıt dışı istihdam edilen yabancıların arasında gençlerle birlikte çocuklarını kendi ülkelerinde bırakıp çalışmaya gelen ana babaların yüksek bir oranda olduğu söylenebilir.

Başta eski Sovyet ülkelerinden olmak üzere her yıl yüzlerce genç kadının zorla fuhuş yaptırılmak üzere Türkiye’ye kaçırıldığı bilinmektedir. Zaman zaman, bunların arasında 18 yaşından küçük kızların da bulunduğu görülmektedir. Uluslararası Göç Örgütü, insan kaçakçılığını önlemek, mağdurları belirlemek ve kendilerine gerekli yardımları yapmak üzere Emniyet Genel Müdürlüğü ve ilgili diğer kurumlarla ortak çalışmalar yürütmektedir. İnsan ticareti ve kaçakçılığı Türk Ceza Yasası’nda özellikle yasaklanmıştır.

Her yıl, sonunda bir Avrupa ülkesine ulaşabilmek için Türkiye sınırlarından giren kaçak göçmenlerin önemlice bir bölümünü gençler ve çocuklar oluşturmaktadır. Bu insanlar, başta güneybatı Asya ve

Doğu Afrika olmak üzere çeşitli ülkeleri yoksulluktan, baskılardan veya çatışmalardan kurtulmak için terk edenlerdir. Bu gençler ve çocuklar özellikle güç durumdadırlar. Sosyal yardımlara, eğitim ve sağlık hizmetlerine ulaşamamaktadır ve korunma ve toplum yaşamına katılma gibi olanaklardan da yoksundur. Yaşadıkları koşullar ve yolculuk biçimleri nedeniyle aralarından bir bölümü denizde veya karayolu kazaları sonucunda yaşamını yitirmektedir. Örneğin 2012 yılı Eylül ayındaki bir olayda aralarında 31 çocuğun da bulunduğu 61 düzensiz göçmen, İzmir'in Menderes ilçesindeki Ahmetbeyli'den Yunanistan'a gitmek üzere denize açıldıktan sonra teknelerinin alabora olması sonucunda yaşamını yitirmiştir. Göçmen kaçakçılığı Türk Ceza Yasası'nda özel olarak men edilmiştir ve buna ilişkin hükümler 2010 yılında daha da ağırlaştırılmıştır.

Yakalanan düzensiz göçmenlere barınma ve yiyecek sağlanmakta, iltica başvurusunda bulunmalarına izin verilebilmektedir. Ne var ki, aralarında bulunan çocuklar bile örneğin eğitim gibi başka haklardan yararlanamamaktadır. Dahası, çocuklar dâhil olmak üzere çok sayıda düzensiz göçmen sınırdan geri çevrilmekte, girmişlerse hemen sınır dışı edilmekte, kovuşturulmakta, elverişsiz koşullarda gözaltında tutulmakta ya da iltica başvurusunda bulunma hakkına sahip oldukları konusunda bilgilendirilmemektedir (Uluslararası Af Örgütü: Güç durumdakiler: Türkiye'deki sığınmacılara koruma sağlanmıyor, Nisan 2009). Çocuklar dâhil olmak üzere kimi düzensiz göçmenlerin toplama merkezlerinde ve İstanbul'daki ana havaalanının "transit hattında" tutulmaları ve buralardaki koşullar, BM İnsan Hakları Konseyi göçmenlerin insan hakları özel raportörü Francois Crepeau tarafından eleştirilmiştir. Avrupa Birliği sınırlarındaki göçmenlerin insan hakları konusundaki bir araştırmayla ilgili olarak Haziran 2012'de Türkiye'yi ziyaret eden Crepeau, aşırı yığılma, gıda ve hijyen yetersizliği ve sağlık hizmetlerine erişememe gibi sorunları tespit etmiştir. Crepeau ülkelerinin kendilerini kabul etmesi mümkün olmayan özellikle İranlı ve Afgan kişilerin uzun süre gözetim altında tutulduklarına işaret etmiştir. Crepeau'nun gözlemlerine göre kadınlar ve çocuklar da dâhil olmak üzere gözetim altında tutulanlar odalarına veya koğuşlarına kilitlenmekte, 12 yaşından büyük erkek çocuklar da annelerinden ayrılıp yetimhanelere yerleştirilmektedir. Crepeau, insan haklarının izlenmemesi; gözetim altında tutulanlara aileleriyle temas, hukuki yardım alma, konsolosluk hizmetlerinden yararlanma ve iltica talebinde bulunma gibi konularda yeterince fırsat tanınmaması gibi hususlardaki kaygılarını dile getirmiştir. Raportör, kısa sürede serbest bırakılmalarının, düzensiz göçmen durumundaki çocukların eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanmalarının sağlanması için UNICEF desteği çağrısında bulunmuştur

(<http://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=12307&LangID=E>).

Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından verilen bilgilere göre 2011 yılında 44.415 kaçak göçmen ülkeye yasa dışı giriş yaptıkları ya da kalış sürelerini aştıkları için emniyet görevlilerince yakalanmıştır (http://www.egm.gov.tr/icerik_detay.aspx?id=232). Sınır dışı edilen – çoğunlukla pasaport, seyahat ve ikametle ilgili yasaların ihlali nedeniyle- yabancıların sayısı ise 26.889 idi. Bunlara ek olarak 13.621 yabancı da limanlardan, havaalanlarından ve giriş kapılarından geri çevrilmiştir. İnsan Kaynakları Geliştirme Vakfı (İKGV) ve Uluslararası Af Örgütü başta olmak üzere az sayıda STK kaçırılmış kişilere ve düzensiz göçmenlere yardımcı olmuş, haklarını savunmuştur.

Sığınmacılar ve iltica talebinde bulunanlar: Türkiye 1951 Cenevre Sözleşmesi'ne ve onun 1967 tarihli protokolüne taraftır. Ancak Türkiye bu belgeleri imzalarken coğrafi sınırlama getirmiştir ve bu çerçevede Avrupalılar dışındakilerin iltica taleplerini işleme koymamaktadır. Oysa Türkiye'de bulunup bu statüye geçmek isteyen; inançları, düşünceleri veya kimlikleri nedeniyle baskı görecekları için ülkelerine geri dönemeyen yabancıların çoğu Avrupa dışındaki ülkelere dendir. Çoğu Türkiye'ye Irak ve İran dâhil olmak

üzere güneybatı ve güney Asya ile Afrika'nın kimi ülkelerinden gelmiştir. Bu kişiler, kendilerini kabul edecek ülkelere yerleşmek üzere Türkiye'deki Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) misyonuna başvuruda bulunabilirler. Türk merciler bu sığınmacıların başvuruları veya duruma göre itirazları sonuçlanıncaya kadar belirli koşullarda Türkiye'de kalmalarına genellikle izin vermektedir. Başvuruları kabul edilenlere mülteci statüsü verilmektedir. Türkiye bu kişilere ayrıca yerleşim işlemleri tamamlanıncaya kadar ülkede kalma hakkı tanımaktadır. Ancak tüm bu işlemler yıllar alabilmektedir. Türkiye'deki yetkili makamlar, başvuruları reddedilen sığınmacıları genellikle zor kullanarak ülke dışına çıkarmamaktadır. UNHCR'ye göre (www.unhcr.org.tr) Türkiye'de bulunup iltica talebinde bulunanların ve sığınmacı konumunda olanların toplam sayısı 31 Ağustos 2012 tarihi itibarıyla 28.791'dir. Bu kişilerin 24.181'i Irak, Afganistan ve İran kökenlidir. Toplam sayıya 10.008 çocuk da dâhildir ve çocukların toplam içindeki payı %35'tir. Türkiye'de ayrıca Avrupa kökenli siyasal sürgünler de bulunmaktadır (Çeçenler gibi). Bu kişilerin fiilen Türkiye'de kalmalarına izin verilmekle birlikte kendileri iltica sürecinden geçirilmemekte, sığınmacı statüsüyle tüm haklarına kavuşmamaktadır.

Yaş gruplarına, cinsiyete ve geldikleri ülkelere göre Türkiye'deki çocuk sığınmacılar ve iltica talebinde bulunanlar (31 Ağustos 2012)

	0-4		5-11		12-17	
	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek
İltica	493	545	714	821	639	1,009
--Afganistan	133	130	197	241	172	438
--İran	70	76	98	121	99	129
--İrak	187	208	280	315	234	274
--Somali	24	30	48	40	59	79
--Diğer	79	101	91	104	75	89
Sığınmacı	691	730	1,099	1,252	876	1,139
--Afganistan	131	145	289	332	264	388
--İran	76	74	126	159	101	155
--İrak	372	387	533	579	364	439
--Somali	62	67	106	127	111	114
--Diğer	50	57	45	55	36	43

Kaynak: UNHCR

Yeniden iskân edilmeyi bekleyen sığınmacılar ve mülteciler genel olarak Orta Anadolu'da belirlenen kimi illerde yaşamak zorunda tutulmaktadır. Bu ağır koşul kimi zaman dayanılmaz bir hale almaktadır. BM İnsan Hakları Konseyi Özel Raportörü Francois Crepeau bu sistemin kaldırılmasını önermiştir. Gerçekten de, belirlenen illerde ikamet zorunluluğu, bu kişilerin hareket özgürlüğünü sınırladığı gibi, onları potansiyel dayanışma, destek ve bilgilendirme kaynaklarından da uzaklaştırabilmektedir. Uygun bir ev ya da barınacak yer bulmak kimi yerde son derece zor olduğu gibi, geçim sağlama ve toplumsal yaşamda yer alma imkânları da çok sınırlı kalabilir. Zaten, kayıtlı iş bulmaları halinde çalışma izni başvurusunda bulunabilmelerine karşın sığınmacıların ve mültecilerin çalışmalarına bunun dışında izin verilmemektedir. Sığınmacılar ve mültecilere ilişkin kamusal farkındalık sınırlıdır. Kendileriyle karşılaşan kişilerin tutumları genel olarak anlayışlı olmakla birlikte aralarından belirli gruplar önyargı ve ayrımcılığa maruz kalabilmektedir.

Sığınmacıların çocuklarına eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim gibi kimi temel hakların sağlanması için çeşitli çabalar sergilenmektedir. Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD/ASAM) ve Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGEV) gibi STK'lar da sığınmacı çocukların büyük ihtiyaç duydukları

kimi sosyal ve kültürel etkinlikleri gerçekleştirmiş, bu çocuklara aynı yardımlarda (örneğin ders kitapları gibi) bulunmuştur. Bu kişiler, çocuklara ücretsiz sağlık hizmeti verilen genel sağlık sigortası kapsamındadır. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları kimi illerde çeşitli yardımlarda bulunmaktadır. Hükümet, 2012 yılı başlarında BM Çocuk Hakları Komitesi'ne sunduğu kanıtlarda (http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC_C_TUR_Q_2-3_Add1.pdf) illerdeki sosyal hizmet birimlerinin, belediyelerin ve Kızılay'ın muhtaç durumda olan sığınmacı ve mültecilere aynı yardımlarda bulunduğunu, bu kişilerin "Türkiye Cumhuriyeti yurttaşlarıyla aynı koşullarda olmak üzere diğer tüm yardım ve haklardan" yararlanabildiğini belirtmiştir. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü tarafından mülteci/sığınmacı statüsü için başvuranlara yönelik sağlık harcamaları 2009 yılında 2.208 kişi için 160.406 TL, 2010 yılında 2.129 kişi için 155.271 TL, 2011 yılında ise 1.864 kişi için 132.036 TL olarak belirtilmiştir. Hükümet, bunlara ek olarak, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü'nün 2009 yılında 17.378 mülteci ve sığınmacı için 2.183.833 TL harcama yaptığını, toplam harcamaların tutarının 2010 yılında 16.358 kişi için 1.244.336 TL, 2011 yılında ise 17.947 kişi için 1.250.662 TL olduğunu bildirmiştir. Bu rakamlar içerisinde, çocukların ve çocuklu ailelerin doğrudan yararlandığı yardımların tutarı konusunda ise bilgi bulunmamaktadır.

Milli Eğitim Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ile irtibat halinde, sığınmacıların çocuklarının okula gidip ilköğretim bitirme belgesi almalarını mümkün kılmıştır (iltica başvuruları nihai olarak reddedilinceye kadar ve reddedilmedikçe). Bunu teşvik etmek için de, okula devam eden çocukların ikamet izin belgelerinden alınan harç kaldırılmıştır. UNHCR okula devam ettiğini belgeleyen çocuklara nakit yardımda bulunmuştur. UNICEF ile UNESCO İstatistik Enstitüsü tarafından başlatılan Okul Dışı Çocuklar Küresel Girişimi tarafından yayınlanacak olan Türkiye ülke raporuna göre, 6-11 yaşlarındaki sığınmacı ve mültecilerin %77'si ve 12-17 yaşlarındaki sığınmacı ve mültecilerin %53'ü UNHCR'ye 2010-2011 ders yılında okula devam ettiğini bildirmiştir. Ancak, bu rakamların yanıltıcı olabileceği belirtilmektedir. Hükümet, BM Komitesine ilettiği, yukarıda sözü edilen kanıtlarda 2011-2012 ders yılında 983 sığınmacı ve mülteci çocuğun eğitime devam ettiğini belirtmiştir. Bu, ilgili yaş grubunun toplam sayısının dörtte birinden azdır. Okula gitmemenin olası nedenleri şöyle sıralanabilir: okulun ailelere getirdiği ek mali yük; ailelerin zaten kısa süre sonra ülkeden ayrılma beklentisi içinde olmaları; ailelerin yaşamak zorunda oldukları illerde bulunmuyor olmaları; kimlik belgelerinin eksikliği ya da bürokratik işlemlerin uzun bekleme sürelerine yol açması, ve (özellikle yaşları daha büyük olan çocuklar için) dil engellerinin aşılması. Sığınmacıların arasında bulunan kimi gruplar da çocuklarını kendileri eğitmeye çalışıyor olabilirler.

(Yayınlanacak olan Okul Dışındaki Çocuklar raporu, Milli Eğitim Bakanlığı'nın e-okul veri tabanına atıfta bulunarak, 2010-11 ders yılında yabancı kimlik numarası taşıyan 9.461 çocuğun temel eğitime (1-8 sınıflar) kayıt yaptırdığını belirtmektedir. Muhtemelen bu çocukların çoğu sığınmacı veya mülteci olmayıp ülkede kalış izni olanların çocuklarıdır. Rapora göre birinci sınıfa kayıtlı çocuk sayısı 1.465 iken bu sayı yedinci sınıfta 1.097'ye düşmektedir ve sekizinci sınıftaki çocuk sayısı da yalnızca 269'dur. Ayrıca, kayıtlı her 100 erkek çocuğa 87 kız çocuğun düştüğü belirtilmektedir. Bu rakamlar ek açıklama gerektirmektedir.)

Yanlarında kimsesi bulunmayan sığınmacı çocuklar Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün bakım hizmetlerinden yararlanmakta, dolayısıyla sağlık ve eğitim hizmetlerine ulaşabilmektedir. Ancak bu imkân, yaş testi ve bulaşıcı hastalık testi gibi usuller sonrasında kazanılabilmektedir. Yanlarında kimsesi olmayan çocuklara yönelik uygulamalarla ilgili

kurallar oldukça net biçimde tanımlanmıştır (Gizem Alanyalıoğlu: İstanbul'daki Refakatsiz Çocuklar ve Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) üzerine Rapor, 2008). Bu çocukların içinde buldukları koşullar, kurumsal bakım altındaki Türk çocukların koşullarıyla karşılaştırılabilir durumdadır. Ancak, dil sorunları, kültüre yabancılik, akrabalarının yokluğu ya da geçmişte yaşadıklarının etkisi gibi nedenlerle bu çocukların ek desteğe ihtiyaç duydukları söylenebilir. Sığınmacı/mülteci çocukların kurumsal bakıma alınmalarında, haklarının ve yüksek yararlarının, çocukların vesayeti ile ilgili yasal düzenlemelerin devletin veya bir kuruluşun yasal vasisi olarak hareket etmesine imkân verecek şekilde değiştirilmesi halinde, daha bir güvence altına almış olacağı düşünülebilir. Kimsesi bulunmayan sığınmacı/mülteci çocukların ailelerinin bulunmasına yönelik çalışmalar ise UNHCR ve Türk Kızılay'ı tarafından yürütülmektedir.

BM Çocuk Hakları Komitesi Haziran 2012 tarihli Sonuç Gözlemlerinde sığınmacı ve mülteci konumunda olan çocukların eğitim ve sağlık gibi alanlarda temel hizmetler alabilmelerinin ön koşulu olan ikamet izni almalarında yaşadıkları öne sürülen güçlükler, gözaltına alınan göçmen çocukların yetişkinlerle aynı yerde tutuldukları ve tercüman bulundurulmadığı iddialara atıfta bulunmuştur. Komite Türkiye'ye, sığınmacı ve mülteci çocukların sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlere erişimde karşılaştıkları güçlükleri konusunda bir değerlendirme yapması ve bu sorunları acilen ele alması tavsiyesinde bulunmuştur. Komite ayrıca, Mülteci Çocukların Korunması ve Bakımına ilişkin UNHCR Yönlendirici İlkeleri doğrultusunda, özel destek ihtiyacında olan çocukların taraf devlete gelişlerinden başlayarak belirlenmesi için her tür çabanın gösterilmesini ve bu çocuklara yeterli psikolojik yardımın yapılmasının ele alınmasını tavsiye etmiştir.

Politika eğilimleri: Göçmenlerin ve mültecilerin haklarını savunanlar, Türkiye'ye Cenevre Sözleşmesi'ne getirdiği coğrafi sınırlamayı kaldırma çağrısında bulunmanın yanı sıra, birçok vesileyle göçle ilgili özel yasal düzenlemelere ve bu konuyla ilgili kurumların kurulmasına duyulan ihtiyacı dile getirmişlerdir. 2012 yılında Yabancılar ve Uluslar arası Koruma ile ilgili ayrıntılı bir yasa tasarısı meclise sunulmuş ve komisyonda tartışılmıştır. Yasa tasarısı, ikamet izni ve sınır dışı edilme işlemleri gibi konular dâhil olmak üzere, yabancıların Türkiye'ye giriş ve kalışlarıyla ilgili mevcut mevzuatı bir araya getirmekte ve güncelleştirmektedir. Göçmenlerin, sığınmacıların ve mültecilerin kimi haklarını, çalışma izni dâhil olmak üzere yararlanabilecekleri fırsatları belirlemekte ve güçlendirmektedir. Tasarı ayrıca mülteci statüsü, iltica ve geçici koruma dâhil uluslararası korumanın çeşitli biçimleri için yapılan başvuruların Türkiye tarafından işleme konulmasına ilişkin düzenlemeler getirmektedir. Bu arada, başta İçişleri Bakanlığı bünyesindeki Göç Genel Müdürlüğü gibi yeni kurumlar getirmektedir. Amaçlanan, bu alanda sorumluluğu olan diğer organlar ve kurumlar arasında eşgüdüm sağlamak, bunların çabalarını desteklemek; yabancıların Türkiye'ye girişlerini, kalışlarını, ayrılmalarını ve sınır dışı edilmelerini denetlemek; uluslararası koruma, geçici koruma ve insan kaçakçılığı mağdurlarının korunmasına ilişkin usulleri yaşama geçirmek; kaçak göçe karşı mücadele etmek ve göçle ilgili yasal düzenlemelerin, politikaların, stratejilerin ve uluslararası kapasitenin geliştirilmesine katkıda bulunmaktır.

Yasa tasarısı, coğrafi sınırlamayı ortadan kaldırmamaktadır; başka bir deyişle, mülteci statüsü için uygun bulunan Avrupalı olmayan kişilere üçüncü bir ülke bulma gerekliliği yine sürmektedir. Ayrıca, kaçak göçmenler için idari gözetim de tamamen kaldırılmamaktadır. Yetkili merciler, sığınmacıların ve mültecilerin belirli yerlerde kalmalarını zorunlu tutma seçeneğini elinde tutmaktadır. Bununla birlikte, tasarıda yer alan hükümler uluslararası standartlara ve AB normlarına uygundur. Tasarının yasallaşması halinde, uygulamanın da etkili olması, ikincil mevzuat, kaynaklar, kurumsallaşma ve kapasite geliştirilmesi bakımından ciddi çabaları gerektirecektir. Ayrıca, sınırların yönetimiyle ilgili yeni

bir yasa da planlanmaktadır. Bu alanda oluşturulacak yeni bir merci, halen jandarma, polis ve sahil muhafaza tarafından yerine getirilen görevleri üstlenecektir.

AB Türkiye'den bir yeniden kabul (geri kabul) anlaşması imzalamasını istemektedir. Buna göre Türkiye, üçüncü ülkelerden gelip de kendi topraklarından AB ülkelerine giriş yaptıktan sonra bu ülkelerde yakalanan düzensiz göçmenleri yeniden kabul edecektir. Böyle bir anlaşmanın gerçekleşmesi halinde, çocuklar ve gençler dâhil olmak üzere Türkiye'ye yeniden kabul edilen kişilere nasıl davranılacağı konusu gündeme gelecektir.

10. Çocuk hakları açısından ülkedeki ortam

* Türkiye, çocuk haklarının gözetilmesi açısından büyük bir ekonomiye, bol kaynaklara ve yeterli altyapıya sahiptir. Hükümetin yanı sıra sivil toplum, akademi, uluslararası kuruluşlar ve özel sektör de araştırmalar, tanıtım-savunu ve saha çalışmalarıyla çocuk haklarına ve gençliğin güçlendirilmesine katkıda bulunabilir. Ne var ki, bu kesimlerin katkıları sistematik biçimde aranmamakta, ağırlıklı olarak Devletin denetimindeki çocuk hizmetleri ve çocuk hakları izleme çalışmalarıyla bütünleştirilmemektedir.

* Türkiye ilgili uluslararası anlaşmaların çoğuna taraftır. Ülkedeki yasal düzenlemelerin büyük bölümü çocuk hakları ilkeleriyle uyumludur. Halen sürmekte olan anayasa değişikliği çalışmaları, Anayasa'da çocuk haklarının daha fazla güvence altına alınması, ardından yasaların çocuk hakları ilkeleriyle tam uyum içinde olmayan bölümlerin – örneğin çocuk katılımı ile ilgili hususlar- güncellenmesi için bir fırsat yaratmaktadır.

* Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın, Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu'nun kurulması ve Çocuk Hakları ile ilgili ilk Strateji Belgesi'nin benimsenmiş olması, çocuk haklarının yaşama geçirilmesine yönelik eşgüdümde ve genel politikada olumlu gelişmeler sağlayabilir. Bu arada, kadın ve çocuk haklarıyla ilgili hususlar da dâhil bir baş denetçilik kurumunun oluşturulmasından da çocuk hakları izlemesinde iyileşmeler sağlanması beklenebilir.

* Ancak, bu yeni kurumların ve mekanizmaların bir etkisi olacaksa, hepsinin güçlü, işlevli ve iyi odaklanmış olması gerekir. Ayrıca, çocuk haklarına ilişkin kimi alanlarda daha fazla veriye ihtiyaç vardır ve en güç durumda olanlar dâhil çocuklara ayrılan kamu kaynaklarının artırılması ve titizlikle izlenmesi gerekmektedir.

* Toplumda ve güncelik yaşamda çocuklara yönelik olumlu tutumlar ağırlıktayken, bir çocuk hakları kültürünün oluşturulması ihtiyacı halen sürmektedir. Öyle bir kültür oluşturulmalıdır ki çocuklar hiç bir zaman ana babalarının veya başkalarının mülkü olarak algılanmadan her şart altında haklarına sahip bireyler olarak görülürken, ana babalar, meslek sahipleri ve politikaları belirleyenler sorumluluklarını tam olarak kabul ederek nerede olursa olsun her erkek ve kız çocuğun yeterli bir refah düzeyinde yer alıp korunmasını sağlasınlar. Kitle iletişim araçlarının tutumu ve profesyonellerin eğitilmeleri de bu açıdan önem taşıyan hususlardır.

* Afetler, çevresel bozulma ve iklim değişikliği, çocukların ve gençlerin refahına önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Bu

alanlarda önleyici çabaların ve hazırlıklılık planlarının, etkili olarak ve özellikle çocuklara odaklanmasıyla sürdürülmesi gerekmektedir.

10.1 Çocuk haklarına ilişkin bilgi: Kamuda çocuk haklarına ilişkin duyarlılık, hükümet, hükümet dışı ve uluslararası kuruluşlar ve çocukların kendileri tarafından başlatılan girişimlerle giderek artmaktadır. Örneğin, kız çocukların eğitimine yönelik kampanyalar sayesinde eğitim hakkı daha geniş çevrelerde kabul görmeye başlamıştır. Çocuk yetiştirme programları (ana-baba eğitimi) da çocuk haklarına ilişkin bilgilerin artmasında işlevli olmuştur. Çocuk hakları konusu okul müfredatına bir ölçüde içselleştirilmiştir ve medya çalışanlarından yargı sistemine kadar çeşitli alanlardaki profesyoneller, genellikle zorunlu tutulmasa bile, çocuk hakları konusunda hizmet öncesi veya hizmet içi eğitim almıştır. Ne var ki, çocuk hakları kültürü toplumda henüz yerleşiklik kazanmamıştır; ana babalar, profesyoneller ve idareciler de çocukları kendi başlarına birey olarak değil ailenin, eğitim sisteminin veya toplumun birer uzantısı olarak görme eğilimindedir. Bu bağlamda, çocuğun doğal ortamı olarak hükümet tarafından aileye yapılan vurgunun hakları temel alan bir yaklaşımla dengelenmesi gerekmektedir. Çocuğun eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı hemen kavrandığı halde, korunma hakları dar bir açıdan değerlendirilebilmekte, bu yüzden örneğin fiziksel ceza ve çocuk işçi çalıştırma gibi ihlallere göz yumulabilmektedir. Çocukların aile bakımı, yeterli yaşam standardı; görüş, ifade, örgütlenme, din ve toplantı yapma özgürlükleri tam olarak içselleştirilmemiştir. Azınlık hakları ve kültürel haklar, engelli çocukların hakları, bilgilenme, özel yaşam, dinlenme, katılım hakları ve çocuklara özgü yargı süreçleri gibi haklar söz konusu olduğunda da durum pek farklı değildir.

Genel olarak toplumda çocuk haklarına ilişkin duyarlılığı geliştirmenin ve korumaya yeterli vurgu yaparak çocuk haklarının okul müfredatına yerleştirmenin yanı sıra, çocuk hakları eğitimine daha geniş anlamda mesleki eğitim programlarında yer verilmesi de yararlı olacaktır. Bu tür eğitim, çocuklarla birlikte çalışan belli başlı mesleklerden kişiler için zorunlu tutulmalıdır; örneğin yargıda ve çocuk bakım sisteminde görev yapanlar gibi. Milli Eğitim Bakanlığı ve Yüksek Öğretim Kurulu'nun çocuk hakları alanında eksiksiz bir öğrenimi tüm öğretmen yetiştirme programlarında (hizmet öncesi eğitim) zorunlu hale getirmesi, öğretmenlerin çocuk hakları eğitimi verme kapasitesini büyük ölçüde artıracaktır. Çeşitli iletişim fakültelerinde kullanılmakta olan çocuk hakları eğitimi müfredatı diğer disiplinler ve fakülteler için bir örnek oluşturabilir.

10.2 Çocuk haklarıyla ilgili uluslararası sözleşmeler, anayasal ve yasal çerçeve: BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme iç hukukun ayrılmaz ve tartışılmaz bir parçasıdır ve temel haklar ve özgürlüklerle ilgili meseleler söz konusu olduğunda iç hukuka üstünlük taşımaktadır (2004 yılında değiştirilmiş içeriğiyle Anayasa'nın 90. Maddesi). Türkiye, Sözleşme'nin 17, 29 ve 30'uncu maddeleri ile ilgili çekincelerini bildirmiştir. Bu çekincelere göre Türkiye, üçü de dil ve/veya kültürel kimlik haklarıyla ilgili olan bu maddeleri Anayasa'sının özüne ve sözüne, ayrıca kuruluş anlaşması olan Lozan Anlaşması hükümlerine göre yorumlayıp uygulayacaktır. Başka bir deyişle Türkiye, Ermeniler, Rum Ortodokslar ve Museviler için kimi istisnalar dışında azınlıklara hak tanıma yükümlülüğünü kabul etmemektedir. Kürtçe ile Türk vatandaşları tarafından gündelik yaşamda kullanılan Türkçeden başka diğer diller, hangi kademe olursa olsun örgün eğitim sisteminde kullanılmamakta ve öğretilmemektedir.

Türkiye BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin Çocuk Satışı, Çocuk Fuhşu ve Çocuk Pornografisi ile ilgili İsteğe Bağlı Protokolünü 2002, Çocukların Silahlı Çatışmalarla Yer Almasıyla ilgili İsteğe Bağlı Protokolünü ise 2004 yılında onaylamış, Eylül 2012'de İletişim Prosedürü ile ilgili İsteğe Bağlı Protokolünü imzalamıştır. Bu son protokol onaylandıktan sonra çocuklar, Sözleşme ve diğer iki isteğe bağlı protokolde belirtilen haklarının ihlaliyle ilgili şikâyetlerini bireysel olarak bildirebileceklerdir.

Türkiye, (az sayıda çekinceyle birlikte) insan ve çocuk haklarıyla ilgili küresel ve Avrupa ölçekli diğer sözleşmelerin çoğuna taraf durumundadır. Bunların arasında şu sözleşmeler de yer almaktadır: Uluslararası Sivil ve Siyasal Haklar Sözleşmesi; Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi; Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi; Avrupa Sosyal Şartı; Çocukların Velayetine ilişkin Kararların Tanınması ve Tenfizi ile Çocukların Velayetinin İadesine Dair Avrupa Sözleşmesi; Çocuk Haklarının Kullanılmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesi ve Uluslararası Çocuk Kaçakçılığının Sivil Yönleriyle ilgili Lahey Sözleşmesi. Sayılan bu belgeler de iç hukukun ayrılmaz ve tartışılmaz birer parçası haline gelmiş, temel haklar ve özgürlükler söz konusu olduğunda iç hukuka üstünlük kazanmıştır. 2011 yılında TBMM, Birleşmiş Milletler İşkenceye, Diğer Zalimce, İnsanlık Dışı veya Aşağılayıcı Muamele veya Cezalara Karşı Sözleşme'nin İsteğe Bağlı Protokolü ile Avrupa Konseyi Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunması Sözleşmesi'ni onaylamıştır. Türkiye aynı zamanda Avrupa Konseyi'nin 2011 tarihli kadınlara karşı ve aile içi şiddetin önlenmesi ve bu olguya karşı mücadele edilmesiyle ilgili sözleşmenin (İstanbul Sözleşmesi) ilk onaylayıcısıdır. Ancak bazı istisnalar da vardır. Örneğin Türkiye Çocukların Korunması için Tedbirler ve Ebeveyn Sorumluluğu ile ilgili İşbirliği, Tanıma, Tenfiz, Uygulanabilir Kanun ve Mahkeme Yetkisine ilişkin Lahey Sözleşmesi ile Eğitimde Ayrımcılığa Karşı UNESCO Sözleşmesi'ne taraf değildir.

Anayasa: Anayasa temel hakların ve özgürlüklerin çoğunu içermektedir. Ancak, bu hak ve özgürlüklerin çocuklar için de tanınmış olduğu yeterince açık olmadığı gibi, bu hakların istismar edilmesine ilişkin uyarılarda bulunulmakta, aynı hakların yasalarla nasıl sınırlanabileceği belirtilmektedir. Eylül 2010'da yapılan Anayasa değişiklikleri, "çocuk hakları" terimini ilk kez getirmiş, çocuklara yönelik anayasal güvenceleri pekiştirmiştir. 41. Maddenin başlığı, "Ailenin ve Çocuk Haklarının Korunması" şeklinde değiştirilmiştir. Daha önce bu madde ailenin, özellikle annelerin ve çocukların huzuru ve esenliğini korumak üzere gerekli önlemleri almaktan ve düzenlemeleri yapmaktan devleti sorumlu tutuyordu. Yapılan değişiklikle birlikte şimdi aynı madde ayrıca her çocuğun yeterince korunma ve bakım hakkı olduğunu, kendi yararına açıkça aykırı düşmediği sürece ebeveynleriyle doğrudan kişisel temas halinde olup bu temasını sürdürebileceğini belirtmektedir. Ek olarak 41. Madde artık devlete çocuğun her tür istismar ve şiddete karşı korunmasını sağlayacak önlemleri alma görevi vermektedir. Bu ara, 61. Maddeye göre devlet "toplumda korunmaya muhtaç çocukların desteklenmesi" için her tür önlemi alacaktır. Bu madde, devletin güç durumdaki çocukları destekleme, topluma olumlu katkılarda bulunacak şekilde büyümelerini sağlama yükümlülüğünü ifade etmektedir. Hepsini toplarsak, Anayasa ailenin ve toplumun iyiliğine odaklanırken çocuğun korunma ve ebeveynleriyle temas hakkını vurgulamakta, ancak çocukların diğer hakları konusunda ayrıntıya girmemektedir.

Çocuklar ve çocuk hakları alanında faaliyet gösteren STK'lar TBMM Başkanı'nın yönetiminde yeni anayasayı hazırlamak üzere görüşmeleri yürüten ve tüm partilerin katıldıkları süreçte yer almıştır. Dolayısıyla, yeni anayasanın çocuğa bir birey olarak yaklaşması Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin tüm temel ilkelerini içselleştirmesi ve bu hakların kollanmasında Devletin görevlerine netlik kazandırması umulmaktadır.

İç hukuk: Türkiye’de çeşitli yasalarda, çocukların korunmasına ve haklarının kollanmasına ilişkin hükümler bulunmaktadır. 2002 yılında güncellenen Türk Medeni Kanun’un ilgili hükümleri ile 2005 yılında çıkarılan Çocuk Koruma Yasası, BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme ile yakın paralellikler taşımaktadır. Medeni Kanun, evlilik, ebeveynlerin sorumluluk, ödev ve hakları; çocuklara ad verilmesi; evlatlık ve velayet meseleleri gibi önemli konular düzenlemektedir. Kanun, çocukların gelişiminde devlete ve ebeveynlere ortak sorumluluk vermektedir. Yasada ayrıca, ana babaların velayet haklarını kullanırken, eriştikleri olgunluk düzeyine bağlı olmak üzere çocuklarına kendi yaşamlarını düzenleme hakkını tanımaları gerektiğini belirtmektedir. Nüfus Hizmetleri Yasası, ana babalara çocuklarını nüfusa kaydettirme, devlete de ana babalar bu yükümlülüklerini yerine getirmediğinde devreye girme yükümlülüğü getirmektedir. Türk Vatandaşlığı Kanunu oldukça kapsayıcıdır; bu yasaya göre Türkiye’de doğan ve anne-baba kanalı ile herhangi bir vatandaşlık alması mümkün olmayan çocuk doğuştan Türk vatandaş sayılmaktadır. Başka açılardan ise, çeşitli tarihi dönemeçlerde hazırlanan ve/veya değişikliklere uğrayan yasalar, çocuklar açısından daha elverişsizdir ve haklarının korunması açısından tutarlılık içermemektedir. Örneğin, Medeni Kanun, Ceza Usul Kanunu ve Tıp Meslekleri Uygulamalarına dair Yasa, bilişsel kapasitesine bağlı olmak üzere, çocuğun kendisini ilgilendiren önemli konularda alınacak kararlara katılma hakkını güvence altına almamaktadır. Medeni usul hukuku ise yargıca, 16 yaşına kadar bir çocuğun kendisi yerine annesini ya da babasını dinlemede tercihinde bulunma hakkı vermektedir. Çocuklar, ana babalarının onayı olmadan mahkemeye başvuramamaktadır. Dernekler Yasası ise çocukların deneklere üye olmalarını gene ana baba iznine tabi kılmakta, üyeliği yalnızca çocuk dernekleriyle sınırlamakta, ayrıca çocuk derneklerinin faaliyet alanlarına da sınırlama getirmektedir. Bu arada, örneğin fiziksel ceza ya da başlık parası gibi zararlı uygulamalar açık biçimde yasaklanmamıştır. Devlete bağlı kurum ve kuruluşların eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, boş zaman ya da bilgilendirme gibi alanlarda ailelere ve çocuklara hizmet ve destek sunmadaki ödevlerini belirleyen yasalar, herkes için erişim ve fırsat eşitliğini güvence altına almamaktadır. Bütçe yasaları ve ilgili düzenlemeler de kaynakların çocuklar için kullanılması konusunda herhangi bir kural getirmemektedir.

Neticede, çocuklar için öngörülen korumanın kapsamının genişletilmesi, devletin ödev ve sorumluluklarının daha açık hale getirilmesi, boşlukların kapatılması, çocuğun yüksek yararının ve çocukların kendi görüşlerinin gereğince dikkate alınması açısından daha ileri yasal değişiklikler gerekmektedir. Bunu sağlamanın bir yolu, Anayasa’da yapılacak değişikliklerin ardından bir çocuk hakları yasası çıkartılmasıdır. Bu yola gidilmesi halinde, mevcut yasal düzenlemelerin gözden geçirilmesinde hükümet, UNICEF ve Türkiye Barolar Birliği tarafından 2008 yılında ortaklaşa gerçekleştirilen “BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme ile Türkiye’deki Yasal Düzenlemelerin Karşılaştırmalı Analizi” başlıklı çalışma yarar sağlayabilir. Bu bağlamda, TBMM Çocuk Hakları İzleme Komitesi de aktif rol üstlenebilir.

Ayrımcılık yapmama: Anayasa ve önemli diğer yasalar ayrımcılığı yasaklamakta ve ırk, cinsiyet vb temelinde herhangi bir ayırım gözetilmeksizin tüm yurttaşlara eşit davranılmasını öngörmektedir. Anayasa ayrıca pozitif ayrımcılığın bu yasaklamaya aykırı sayılmayacağını belirtmektedir. Ne var ki, kimi yasalar Sözleşme’de sözü edilen ayrımcılık biçimlerinin hepsini kapsamamaktadır. Ayrıca, ayrımcılık yalnızca devlet ve kişi arasındaki ilişkiler bağlamında ele alınmakta, çocuklara herhangi bir özel atıfta genellikle bulunulmamaktadır. Ayrımcılık tanımı, özel olarak ayrımcı bir yan taşımaya bile pratikte ayrımcılığa yol açabilen fiillere kadar uzanmamaktadır. İspat yükümlülüğü davacıya ait olduğundan ve ayrımcılık teşkil eden fiiller yasada belirtilmediğinden ayrımcılık vakalarının kanıtlanması da güçtür.

Çocuğun tanımı: Çocuğun tanımı söz konusu olduğunda Türkiye'deki yasal düzenlemeler ve uygulamalar genel olarak Sözleşme ile uyumludur. Medeni Kanun, Çocuk Koruma Yasası ve Türk Ceza Kanunu 18 yaşına kadar olan tüm erkekleri ve kızları çocuk olarak tanımlamaktadır. Oy kullanma yaşı da 18'dir. İş Kanunu ve yargı sistemi 18 yaşından küçükler için özel düzenlemeler getirmiştir. Medeni Kanundaki ve diğer kanunlardaki hükümlere rağmen, zorunlu eğitim çağının bittiği yaşa gelen çocuklara aileleri ve toplumdaki diğer yetişkinler tarafından çocuk gözü ile bakılmadıkları durumlar gözlemlenmektedir. Örneğin, çalışma sorumluluğu ve kapasitesi, aile içinde sorumluluk üstlenme, kendi psikolojik ihtiyaçlarını karşılama ve fiillerinden dolayı sorumlu tutulma gibi konularda bu yaşta kişiler çocuk olarak görülmemektedir. Yargı sistemi de 15 yaşından küçükler ile 15 yaşından büyükler arasında ayırım yapmakta, ilk grubuna girenlere çok daha fazla koruma sağlamaktadır.

10.3 Çocuk hakları açısından kurumlar, eşgüdüm ve planlama: Genel olarak çocuk hakları politikası geliştirilmesinde ve uygulanmasında bir süreksizlik görülmektedir. Bu işten sorumlu kurumlar da etkilerinin sınırlılığı ve kapasitelerin yetersizliğinden kaynaklanan zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Uygulanabilir stratejiler ve planlar henüz geliştirilmemiştir. Ancak son dönemde bu alanda kimi gelişmeler meydana gelmiştir.

2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın (ASPB) kurulması üzerine, bu Bakanlık ile Bakanlığın alt birimi olan Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, çocuk hakları eşgüdümü, izlenmesi ve çocuk haklarına ilişkin rapor verilmesi, çocuklara yönelik kimi hizmetlerin sağlanması ve denetlenmesi gibi işleri üzerine almıştır. Bakanlık, BM Çocuk Hakları Komitesi'ne rapor verme yükümlülüğünü üstlenecek, bu konuya odaklı bir çocuk hakları izleme birimi oluşturma düşüncesindedir.

Nisan 2012'de yeni bir sektörlerarası Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu oluşturuldu. Bu kurul, çocuk haklarına yönelik stratejik planlamayı ve eşgüdümü daha ileri götürme potansiyeline sahiptir. Kurulla ilgili ayrıntılar, 4 Nisan tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan bir Başbakanlık genelgesinde belirtilmektedir. Genelge, BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye, Çocuk Haklarının Uygulanması Avrupa Sözleşmesi'ne ve 2005 yılındaki Çocuk Koruma Yasası dâhil olmak üzere bu belgelerin uygulanması için Türkiye tarafından daha önce yapılan düzenlemelere atıflarla başlamaktadır. Kurulun başkanlığını bir Bakan ya da Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı müsteşarı yapacaktır. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü Kurulun sekreterlik işlerini üstlenecek ve aldığı kararların yaşama geçirilmesini takip edecektir. Kurulun çalışma alanları ise şunları kapsamaktadır: çocuk haklarının korunması, kullanılması ve geliştirilmesi ile ilgili idari ve yasal düzenlemeler; bu alanda kamuoyunu bilgilendirmek üzere yapılan çalışmaların değerlendirilmesi; çocuk haklarıyla ilgili olarak alınması gereken önlemlere ilişkin tavsiyelerde bulunma; stratejik belgelerin ve eylem planlarının hazırlattırılması ve onaylanması; kamu kurumları arasında işbirliği ve eşgüdüm sağlanması. Adalet, Aile ve Sosyal Politikalar, Çalışma ve Sosyal Güvenlik, Çevre ve Kentleşme, Dışişleri, Gençlik ve Spor, İçişleri, Kalkınma, Milli Eğitim, Sağlık, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme bakanlıkları ise kurulda temsil edilecektir. Kurulda temsil edilecek diğer kurum ve kuruluşlar ise şunlardır: Diyanet İşleri Başkanlığı, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Yüksek Öğretim Kurulu, Barolar Birliği, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, çocuklarla çalışan diğer kurumlar ve STK'lar. İllerde kurulan il çocuk hakları komitelerinin ulusal koordinatörleri aynı zamanda Kurul toplantılarına da katılacak, böylece çocuk katılımı sağlanacaktır. Kurulun alt komite, danışma veya çalışma grupları oluşturma yetkisi vardır. Üniversiteler, meslek kuruluşları ve özel sektör, Kurulun ya da komitelerin ve grupların faaliyetlerine katılmak üzere davet edilebilirler. Kurul kararlarının yerel düzeyde uygulanmasını sağlamak üzere il ve ilçe organları oluşturulabilir.

Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün şemsiyesi altında 2012-2016 dönemini kapsamak üzere Türkiye'nin ilk Çocuk Hakları Strateji Belgesi hazırlanmıştır. Bu belge asıl olarak, bir STK olan Çocuk Vakfı tarafından 2010-2011 döneminde hazırlanmıştır. Söz konusu vakıf bir dizi görüşme yapmış, anket ve çalıştay gerçekleştirmiş. Şubat 2011'de, bu çalışmalarla bağlantılı olarak, TBMM Başkanı'nın himayesinde İstanbul'da gerçekleştirilen ilk Çocuk Hakları Kongresi düzenlenmiştir. Aile ve Sosyal Politikaları Bakanlığı'ndan alınan bilgiye göre belge, Çocuk Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu tarafından Mayıs 2012'de yapılan ilk toplantıda onaylanmıştır. Strateji Belgesinin tek esin kaynağı bu Sözleşme olmamakla birlikte BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin genel ilkelerine de yer vermektedir. Belgenin ana başlıkları şunlardır: "çocuğa saygı kültürü", "çocuk katılımı", "kişisel hak ve özgürlükler", "çocuk haklarının öğretilmesi; bilim, sanat ve spor eğitimi", "çocuğun sağlığı ve sosyal güvenliği", "aileye ve çocuğa yönelik özel koruma hizmetleri", "çocuk adaleti sistemi", "çocuk dostu medya" ve "etkili bir denetim, izleme ve değerlendirme sistemi". Bu başlıklardan her birinin altında bir dizi hedef ve eylem alanı sıralanmaktadır. İlgili kimi kuruluşlar, akademisyenler ve STK'lar ise belgenin hazırlandığı istişare sürecinin aslında sembolik olduğu, çocuk katılımının yakından kontrol edildiği düşüncesindedir. Strateji Belgesi ile ilgili bir Eylem Planı Genel Müdürlük öncülüğünde 2012 yılında hazırlanacaktır.

10.4 Çocuklara ve gençlere yönelik bütçe: Kamunun sosyal harcamaları, eğitim ve sağlık alanlarını da kapsamak üzere artmaktadır. Ne var ki, çocuklara yönelik kamu harcamaları, birçok ülke ile karşılaştırıldığında, gene de düşük kalmaktadır. Örneğin, yüksek öğretim dâhil olmak üzere eğitim alanındaki kamu harcamaları henüz GSYH'nın yüzde 4'ünü aşamamıştır. Ailelere yönelik geniş kapsamlı sosyal destek programları da yoktur. Dünya Bankası tahminlerine göre (Dünya Bankası Avrupa ve Orta Asya Bölgesi İnsani Kalkınma Raporu, "Türkiye: Gelecek Nesiller için Fırsatların Çoğaltılması" – Yaşamda şanslar raporu" (Şubat 2010)) okul öncesi yaş grubundaki çocuklara yönelik harcamalar özellikle düşüktür. Ek kaynaklar, eğitim ve erken dönem çocuk gelişiminin yanı sıra aileler için sosyal koruma, çocuk koruma, halk sağlığı ve gençlere yönelik hizmetler gibi diğer alanlarda da iyileştirmelerin ön koşuludur.

Kamu finansmanı sistemi, çocuklar, aileler ve gençler için tahsis edilen veya harcanan kaynaklarla ilgili bilgi üretmemektedir. Üniversiteler veya STK'lar tarafından yürütülen düzenli ve ayrıntılı bir izleme de yoktur. Ayrıca çocuklara, ailelere veya gençlere yapılan bütçe tahsislerinin en güç durumdaki kesimlere ne ölçüde yarar sağladığı da belli değildir. Halen elde bulunan ve elde edilebilir tüm bilgiler kullanılarak, çocuklara yönelik kamu harcamalarının çeşitli düzeylerdeki (ulusal, yerel, sektörel) miktarlarının ve etkilerinin uzmanca, ayrıntılı ve düzenli biçimde izlenmesi bu alandaki politika tartışmalarına ve kararlara da önemli katkılarda bulunacaktır. Bu alandaki sorumluluklar Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, TBMM Bütçe ve Plan Komisyonuna, Çocuk Hakları İzleme Komitesine ve/veya düşünce kuruluşlarına, üniversitelere ya da sivil toplum örgütlerine düşmektedir. Böyle bir izleme mekanizması, yeni kurulan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın işini de kolaylaştıracaktır.

10.5 Çocuk haklarının izlenmesi: Çocuk haklarıyla ilgili konuların ve bu haklara yönelik ihlallerin düzenli olarak izlenmesi, bunların fark edilmesi, tanınması ve ele alınması açısından temel önemdedir. Yasama, yargı, akademi, hükümet dışı ve mesleki kuruluşlar, illerde oluşturulan çocuk hakları komiteleri ve medya en genel anlamda çocuk haklarının izlenmesinde yer almakta, öncelikleri, güçleri veya etkileri, bağımsızlıkları, kaynakları ve kapasiteleri elverdiği ölçüde de bu alandaki boşluklara dikkat çekmektedir. Hukukçular, gazeteciler, veliler ve diğerlerinin yanı sıra çeşitli hükümet dışı kuruluşlar ve platformlar da çocuk haklarına yönelik ihlalleri düzenli olarak izlemekte ya da bu konularda bilgi

vermektedir. Türkiye Barolar Birliği ve il baroları da çocuklar için Şikâyet mekanizmaları oluşturmaya çalışmaktadır. Bu mekanizmalar çocuk haklarıyla ilgili konuların ve ihlallerin daha görünür kılınmasına katkıda bulunacağı gibi, bu alandaki ihtilafların ele alınmasını da sağlayacaktır. Ancak, genel olarak bakıldığında, Türkiye’de bağımsız çocuk hakları izlemesinin sınırlı kaldığını belirtmek gerekir.

Kadın ve çocuk haklarında kamu denetçiliği sistemi: Haziran 2012’de TBMM tarafından onaylanan bir yasayla kurulan kamu denetçiliği (ombudsman) kurumu, çocuk haklarının sistematik biçimde izlenmesini sağlayabilir. Kamu denetçiliği kurumunun – ve dolaylı olarak çocuk haklarını izleyecek bağımsız bir çocuk kamu denetçiliği sisteminin - yasayla kurulması, yıllar süren tartışmaların ardından, 2010 yılı Eylül ayında yapılan anayasa değişiklikleri çerçevesinde mümkün hale gelmiŐti. İŞte bu tarihten bir süre sonra, kamu denetçiliği kurumunu ihdas eden yasa TBMM’ye sunulmuş ve Haziran 2012’de kabul edilmiştir. Meclis Başkanı’na karşı sorumlu olan bu kurum, kamu idaresinin tasarruflarına, usullerine, tutum ve davranışlarına yönelik Őikâyetlerin yasallığını ve haklılığını insan hakları temelli bir adalet anlayışı açısından araŐtıracak, kamu idaresine de buna göre tavsiyelerde bulunacaktır. TBMM tarafından seğilecek olan baŐdenetçi, diğer işlerinin yanı sıra yıllık raporların ve belirli konulara ilişkin raporların hazırlanmasından, bunların kamuoyuna ağıklanmasından sorumlu olacaktır. BaŐdenetçiye bu görevinde beş denetçi yardımcı olacak, bu beş denetçiden biri de özel olarak kadın ve çocuk haklarıyla ilgilenecektir. Bu düzenlemeler birçok açıdan örnek gösterilen uluslararası uygulamalarla aynı doğrultudadır (yaklaşık yarısı Avrupa’da olmak üzere 60 kadar ülkede çocuk kamu denetçiliği veya çocuk komiserliği kurumları oluşturulmuştur). Kadın ve çocuk hakları için ayrı denetçilere görev verilmesi, her iki konuya gereken özel ilgi gösterilmesi açısından ideal olurdu. BaŐdenetçi ile göreve getireceği beş denetçinin siyasal bağımsızlığı, kurumun inandırıcılığı açısından önem taşımaktadır. Önemli olan bir başka husus da, kadın ve çocuk hakları denetçisinin, kendi yaşamlarında ve dünyalarında neler olup bittiğini en iyi onlar bilebilecekleri için kadınlar ve çocuklarla yakın temas içinde olmasıdır. Söz konusu denetçinin diğer ülkelerdeki çocuk denetçileriyle ilişki kurması, vaki Şikâyetleri ele alırken, Türkiye’de çocuk hakları açısından pozitif bir iklim yaratılmasına, çocuk haklarının yasalarda, politikalarda ve uygulamalarda eksiksiz yaşama geçirilmesine yönelik araştırmalar yapıp tavsiyelerde bulunması beklenmektedir.

Meclis Komitesi: 2008 yılı sonunda, çocuk denetçiliği kurumunun ihdas edilmesini beklerken, TBMM’de bir Çocuk Hakları İzleme Komitesi oluşturulmuştur. Çeşitli partilere mensup 8 TBMM üyesinden oluşan Komite’nin amacı, TBMM’nin, yasama, bütçe, denetim ve temsil gibi asli görevlerini yaparken, çocuk haklarını yeterince dikkate alıp yansıtmasını sağlamaktadır. Komite, çocuklarla ilgili konularda TBMM içinde başlıca kaynak/mekân olarak işlev görmüş, TBMM ile çocuk hakları komiteleri, diğer çocuklar, çocuklarla birlikte çalışan profesyoneller ve sivil toplum arasında bir köprü oluŐturmuŐtur. Komitenin tüm ülkede çocuklarla temas halinde olmasını sağlamak amacıyla UNICEF’le birlikte bir web sayfası ve diğer iletişim kanalları geliştirilmiştir. Komite, kamu denetçilik kurumunun, çocuk ve kadın hakları için bir denetçiliğin ihdas edilmesinden sonra da başta çocuklar olmak üzere kamudan gelen mesajları almaya devam edecektir.

TBMM Çocuk Hakları Komisyonu, Sağlık, Aile ve Sosyal İŞler Komisyonu’nun gayrı resmi bir alt komitesi olarak çalışmaktadır. Bu komisyonun kendi bütçesine ve kaynaklarına sahip daimi bir komite haline getirilmesi üzerinde durulmaktadır. Bunun gerçekteŐmesi halinde Komisyon çok daha güçlü olacaktır. Böyle bir durumda Komite her tür yasa tasarısını çocuk haklarına uygunluk açısından inceleme görev ve yetkisine sahip olabilecek, yıllık bütçelerde çocuklara yeterli kaynak ayrılmasını sağlayabilecektir.

BM Komitesi: BM Çocuk Haklarına dair Sözleşme ile bu sözleşmenin isteğe bağlı protokollerinin imzacısı olan devletler, uygulamalarını düzenli aralıklarla (her beş yılda bir) BM Çocuk Hakları Komitesi'ne rapor etmek zorundadırlar. Komite, imzacı devletlerin seçtiği ve dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen uzmanlardan oluşmaktadır. Komite kendisine gelen raporları saydam ve katılımcı bir süreçte değerlendirmekte, duyarlılık noktalarını kaydetmekte ve daha sonraki girişimler için yol gösterici mahiyetteki tavsiyelerini "Sonuç Gözlemleri" adı altında dile getirmektedir. Komite, Türkiye'nin Sözleşme'nin uygulanmasıyla ilgili birleştirilmiş ikinci ve üçüncü dönemsel raporlarını 2012 yılı Haziran ayında Cenevre'de değerlendirmiştir. Bunun ardından da Sonuç Gözlemleri yayınlanmıştır (Sonuç Gözlemleri ve ilgili diğer belgeler için bakınız, <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/crcs60.htm>). Türkçe çeviriler ve daha fazla bilgi bir Türkiye STK'sı olan Uluslararası Çocuk Merkezi tarafından yayınlanmıştır: <http://www.cocukhaklarizleme.org/turkiyenin-ikinci-periodik-raporu>). Türkiye Cenevre'de Aile ve Sosyal Politikalar Bakanı Fatma Şahin'in başkanlığında birçok kurum ve kuruluşun temsilcilerinden oluşan, geniş bir heyet tarafından temsil edilmiştir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü kanalıyla Komite'nin tavsiyelerini izleme niyetindedir. Ancak Sonuç Gözlemlerinin Türkiye'de ne kadar tanıtılacağını, gelecekteki politika ve girişimler için ne ölçüde belirleyici olacağını esasen zaman gösterecektir.

Ulusal İnsan Hakları Kurumları: Haziran 2012 tarihli bir yasayla Türkiye'de bir İnsan Hakları Kurumu oluşturulmuştur. Başbakanlık bünyesinde özerk bir statüye sahip bu kurumun sorumlulukları arasında insan haklarıyla ilgili ihlal iddialarının araştırılması yer almaktadır. Bu kurumun, BM sözleşmelerini takip eden ilgili BM organları ile yakın bağlar kurarak, BM Paris İlkeleri ile BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından öngörüldüğü şekilde, geniş tabanlı ve bağımsız bir insan hakları kurumu olarak hizmet vermesi beklenmektedir. Yeni kurum, BM ölçütlerini karşılamayan hâlihazırdaki Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı'nın yerini alacaktır.

10.6 Sivil toplum, özel sektör ve uluslararası kuruluşlar: Hükümetin kapasitesine ek olarak, Türkiye'de çocukların ve gençlerin durumlarını iyileştirmeyi, genel olarak veya belirli alanlardaki haklarını kollamayı hedefleyen ve bu amaçlarla kaynak harekete geçirebilen çeşitli kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır. Türkiye'deki üniversitelerin ve araştırma merkezlerinin, çocuk hakları, çocuk ve gençlerin esenliği için henüz yeni harekete geçirilmekte olan ciddi bir araştırma, eğitim ve uygulama kapasitesi vardır. Yüksek Öğretim Kurulu'nun verdiği bilgilere göre Türkiye'de, yüksek öğrenim alanında, 103 devlet üniversitesi, 65 özel (vakıf) üniversitesi, 7 özel (vakıf) meslek yüksek okulu ve 13 diğer kurum bulunmaktadır. Çok sayıda araştırma enstitüsü, üniversiteler bünyesinde ya da diğer kamu ve özel sektör kuruluşlarına bağlı olarak çeşitli uzmanlık alanlarında faaliyet göstermektedir. Kimi önemli bağımsız araştırma vakıfları ya da "düşünce kuruluşları" ile saha araştırmaları ve veri analizi gibi hizmetler sunan özel şirketler de unutmamak lazım. Türkiye'deki hükümet dışı (sivil toplum) kuruluşları ise, hedefleri ve örgütsel yapılanmaları bakımından büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Bunların arasında vakıflar ve hayır kurumları; işveren, işçi ve mesleki kuruluşlar; tanıtım-savunu, hizmet sunumu, araştırma ve/veya eğitim alanında faaliyet gösteren STK'lar ve toplum temelli diğer kuruluşlar yer almaktadır. Çoğunlukla uluslararası değil de ulusal ölçekte yapılanmış olan bu kurumların en önde gelen ilgi alanları, eğitim ve insan haklarıdır. Hükümet dışı kuruluşların çoğu, düşük üye sayısı, sınırlı kaynak/kapasite, AB projelerine bağımlılık, siyasal veya ideolojik bağlantı; devlet, kamuoyu ve diğer STK'lar gözünde güvenilir bulunmama gibi sorunların etkisi altındadır. Öte yandan kökenli ve/veya çok varlıklı sponsorları olan kuruluşlar da vardır. Pek çok STK, herşeye rağmen, çocuk hakları ve gençlerin katılımı alanındaki tanıtım-savunu çalışmaları veya toplum seferberliği, eğitim ve hizmet sunumu gibi

alanlarda belli bir etkiye sahiptir. UNICEF Türkiye Milli Komitesi çocuklar için kaynak yaratırken, özel sektör de çoğu kez sosyal sorumluluk bağlamında çocuklara ve gençlere yönelik çabalara aynı ve nakdi katkıda bulunma istekliliğini göstermiştir. Duyarlılık geliştirme ve bilgi yayma açısından bakıldığında medyanın potansiyelinden henüz tam yararlanıldığı söylenemez.

Türkiye ayrıca çeşitli uluslararası kuruluşların üyesi ve/veya ortağıdır (G-20, OECD, Avrupa Konseyi, İslam Konferansı vb.) Türkiye AB üyeliği sürecinde olduğundan, AB ülkede yönetim ve kalkınmayla ilgili hemen hemen her alanda etkilidir. Katılım sürecinde Türkiye, AB üyelik koşullarını (demokrasiyi güvence altına alan istikrarlı kurumlar, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlıklara saygı; işleyen bir piyasa ekonomisi, yasal düzenlemelerin ve uygulamaların 'topluluk müktesebatı' olarak bilinen AB düzenlemeleriyle uyumlu hale getirilmesi) yerine getirmeyi hedeflemekte ve katılım öncesi yardımlardan yararlanmaktadır. AB ise çocuklara ve çocuk haklarına giderek daha fazla önem vermekte, Türkiye'nin bu alanda kaydettiği ilerlemeyi, ülkenin katılım sürecinde üyelik kriterlerini yerine getirme ve müktesebatı benimseme bakımından sergilediği performansla ilgili yıllık ilerleme raporları aracılığıyla izlemektedir. Dünya Bankası ise hem her yıl yaklaşık 500 milyon dolarlık kredi taahhüdüyle önemli bir kredi kaynağı olarak hem de araştırma ve politika belirleme alanlarında nüfuzlu bir kurum olarak Türkiye'de etkilidir. Türkiye, Avrupa ve Orta Asya bölgesinde Banka'nın en büyük müşterisi, dünya çapında da en büyük müşterilerinden biri konumundadır. Banka'nın sağlık, eğitim, sosyal politika, gençlik ve erken dönem çocuk gelişimi gibi alanlarda önemli girişimleri vardır. 'Eşitliğin Artırılması ve Kamu Hizmetleri', Dünya Bankası'nın Türkiye ile olan 2012-2015 dönemi Ülke Ortaklık Stratejisi'nin üç temel hedefinden birini oluşturmaktadır. Bu hedefe, (a) erken dönem çocuk eğitiminde daha geniş kapsam ve kaliteli hizmet; (b) daha etkili ve finansal açıdan sürdürülebilir bir sağlık sistemi (c) toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında ilerleme; (d) kamu hizmetleri ve yönetimde iyileşme aracılığıyla ulaşılabilecektir. Bu arada onbir BM kuruluşu (FAO, ILO, IOM, UNDP, UNFPA, UNHCR, UNIC, UNICEF, UNIDO, WFP ve WHO) Türkiye'de çeşitli çalışmalar yürütmekte. UNICEF'in çalışmalarının tümü ve diğer BM kuruluşlarının çalışmalarının bir kısmı doğrudan doğruya çocuklar ve gençlerle ilgilidir. BM kuruluşlarının programları, BM Türkiye Kalkınma İşbirliği Stratejisi (UNDCS) 2011-2015'e katkıda bulunmaktadır. Burada üç stratejik alana öncelik tanınmaktadır: Demokratik ve Çevresel Yönetişim; Eşitsizliklerin Azaltılması-Sosyal İçerme-Temel Kamu Hizmetleri, ve Yoksulluk ve İstihdam.

10.7 Verilerin bulunabilirliği: Güvenilir ve anlamlı istatistikler, çocuk haklarının güvence altına alınmasına, çocukların ve gençliğin esenliğine yönelik girişimlerin sağlıklı biçimde tartışılmasının, tasarlanmasının, gerçekleştirilmesinin ve değerlendirilmesinin önkoşuludur. Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat) ekonomik, çevresel ve sosyal istatistiklerden sorumlu başlıca devlet kurumudur. Sosyal istatistikler, nüfus, demografi, eğitim, kültür, turizm, sağlık, spor, konut, adalet ve siyasetle birlikte hanehalkı bütçe ve işgücü anketleriyle yoksulluk araştırmasını kapsamaktadır. Yaşam koşulları, göreceli yoksulluk ve gelir dağılımı ile ilgili daha fazla veri sunan Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasını 2008 yılından beri Türkstat tarafından gerçekleştirilmektedir. 2008 ve 2009 yıllarından itibaren, sağlık, sağlık harcamaları ve ölüm nedenlerini ele alan yeni araştırmalar başlatılmıştır. Büyük bir örneklem üzerinden gerçekleştirilen 2011 Nüfus ve Konut Araştırmasının ilk sonuçlarının 2012 yılı sonlarında alınması beklenmektedir. Bu araştırma, işgücü ve istihdam, doğurganlık, göç ve nedenleri; bebekler, çocuklar ve yetişkinler arasında ölüm nedenleri; engellilik, konutlar ve yapılar gibi konularda bugüne kadar elde edilmiş verilerden daha ayrıntılı bir tablo sunacaktır. Türkstat, çocuklarla ilgili olarak devlet kurumları tarafından toplanan istatistikleri düzenli hale getirmeyi ve bunları tek bir veritabanında toplamayı planlamaktadır. Türkstat'ın dışında, Merkez Bankası, Hazine, Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı ve

Sosyal Güvenlik Kurulu gibi çok sayıda diğer kamu kurumu da kendi görev alanlarında ilişkin verileri düzenli olarak yayınlamaktadır.

DSA: Düzenli aralıklarla yapılan bir başka önemli araştırma, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından beş yılda bir gerçekleştirilen Demografi ve Sağlık Araştırmasıdır (DSA). Bu araştırmalar sonucunda, örneğin doğurganlık, anne bakımı, bebek ve küçük çocuk yaşatma, sağlık ve beslenme gibi alanlarda Türkiye'nin birçok temel göstergesi elde edilmektedir. Sonuncusu 2008 yılında yapılan araştırma 2013 yılında tekrarlanacaktır. 35 yıldır ilk kez olmak üzere Sağlık Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen ilk ulusal beslenme araştırmasının sonuçları ise halen beklenmektedir.

İhtiyaca göre yapılan araştırmalar: Hükümet kuruluşları, üniversiteler, düşünce kuruluşları, uluslararası finans kurumları, BM kuruluşları ve STK'lar da, nicel ve nitel verilerin bulunmadığı veya yeterli olmadığı hallerde kendi ilgi alanlarında bağımsız olarak veya aralarında işbirliğine giderek araştırmalar yapmakta veya yaptırmakta, veri toplayıp işlemekte, zaman zaman raporlar yayınlamaktadır. Bu tür çalışma ve araştırmalar sayesinde aile içi şiddet, riskli davranışlar, aile yaşamı ve diğer konularda değerli veriler elde edilmiştir. Ne var ki, bu tür araştırmalar düzenli olarak yapılmamaktadır. Ayrıca, çocuklarla ilgili birçok konu – boş zamanlarında ne yaptıkları, harçlıklarının ne kadar olduğu, neden korktukları, kendilerini nasıl hissettikleri – henüz ortaya çıkarılmamıştır. İlgili hükümet kuruluşlarının, hükümet dışı ve uluslararası kuruluşların ve akademik kurumların, engelli çocuklar, yoksul kırsal kesimlerdeki çocuklar ve Roman çocuklar gibi belirli çocuk gruplarının ihtiyaçları konusunda daha sonra izleyecek politikalara temel oluşturacak araştırmalar yapmaları yerinde olacaktır.

Uluslararası karşılaştırmalar: Türkiye'ye ilişkin verilerin diğer ülkelerin verileriyle - gecikmeler ve değişik ülkelerde farklı tanımlarının kullanılmasından kaynaklanan sorunlara rağmen - karşılaştırmalı olarak sunulduğu ana kaynaklar, OECD veri tabanları ile birlikte UNICEF'in "Dünya Çocuklarının Durumu" raporu ve diğer BM kuruluşlarının buna benzer yıllık temel raporları sayılabilir. Ancak, kimi durumlarda Türkiye'ye ilişkin verilerin eksik olduğu görülmektedir. Bu da başka ülkelerde toplanan verilerin henüz Türkiye'de toplanmadığını göstermektedir. Örneğin, UNICEF'in birçok ülkede destek verdiği Çok Göstergeli Kümelem Araştırmalarıyla (MICS) elde edilebilen ancak DSA'lara dahil edilmeyen veriler vardır. Türkiye, OECD'nin Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) araştırmalarına (bazı sorulara yer verilmemekle birlikte) ve WHO'nun Okul Öğrencilerinin Sağlık Davranışları (HBSC) araştırmalarına katılmaktadır.

Ayrıntı ve sıklıkta boşluklar: Veriler her zaman yeterli ayrıntıda değildir; arzu edilen sıklıkta da toplanmamaktadır. Örneğin, yoksulluk oranları yıllık Hanehalkı Bütçe Araştırmaları temel alınarak hesaplanmaktadır ve buradan hareketle çocuk yoksulluğuyla ilgili rakamlara ulaşılması mümkündür. Ancak bu, yalnızca 15 yaşından küçükler için mümkündür ve bu da BM'nin çocuk tanımına uymamaktadır. Üstelik çocuk yoksulluğunun tüm biçimleri dikkate alınmamaktadır. Türkstat yoksulluk araştırmalarının geleceği belirsizdir. Sosyal veriler il, hatta bölge bazında bile yayınlanmamaktadır (eğitim sistemi ve istihdamla ilgili yıllık veriler dışında). Verilerin kırsal-kentsel nüfus bazında ayrıştırıldığı durumlarda ise her yerde aynı kır/kent ayrımı tanımı esas alınmamaktadır. Türkstat çocuk işçiliği araştırmalarını yedi yılda bir yapmaktadır. Bu araştırmalarda uluslararası tanımlar kullanılmadığı gibi, yaş grupları ve coğrafi bölgeler ayrımı da tam yapılmamaktadır. Türkstat bugüne kadar engellilikle ilgili yalnızca bir araştırma yapmıştır; engelliliğe ilişkin algılarla ilgili araştırma sayısı da yalnızca birdir. Türkiye, bağımlılık davranışlarıyla ilgili Avrupa ESPAD okul araştırmasında sadece bir kez yer almıştır. Siyasal nedenlerden dolayı veriler çok nadiren etnik kökene ya da ana dile göre ayrıştırılarak

verilmektedir. Hanehalkı araştırmalarında kullanılan soru kağıtları, özellikle eğitim alanı söz konusu olduğunda, uluslararası kabul gören göstergeler doğrultusunda güncellenebilir.

Yayın: Türkiye İstatistik Kurumu (Türkstat) dışındaki kurumlar tarafından toplanan veriler, basılı yayın olarak ya da Internet aracılığıyla yayınlanmayabilmekte ya da veriler ancak uzun bir gecikmeyle açıklanabilmektedir. Veriler, çocukları yetişkinlerden, kız çocukları erkek çocuklardan ayırmayabilmektedir. Örneğin, yargı süreçleri ya da çocukların karıştıkları kazalarla ilgili kesin ve güncel bilgilere ulaşmak zordur. Milli Eğitim Bakanlığı e-okul veritabanı aracılığıyla elde edilen veriler –rneğin okul devamlılığına ilişkin veriler- henüz kamuoyuna açık değildir (Bununla birlikte, Türkiye, UNESCO/UNICEF Okul Dışı ocuklar Girişimi'nde yer almaktadır ve merkezi Sabancı niversitesi olan Eğitimde Reform Girişimi ile bağlantılı olarak eğitim konusunda daha fazla bilgi kamuoyuna açıklanmakta ve analiz edilmektedir). Sağlık Bakanlığı, sağlık hizmetleri, halk sağlığı alanındaki müdahaleler ve halkın sağlığı konusunda kamuoyuyla düzenli biçimde paylaşmadığı bilgilere sahiptir. Aynı durum, örneğin kurumlara yerleştirilen çocuklar, yargıyla tanışan çocuklar, ocuk mülteciler ve göçmenler gibi konularla ilgili olarak diğer bakanlıklar için de geçerlilik taşımaktadır. Kimi durumlarda veriler ancak Kalkınma Bakanlığı'nın planlama belgelerinde yer aldığında veya TBMM'deki soru önergelerine verilen yanıtlarla birlikte kamuoyu tarafından öğrenilmektedir. Verilerin açıklandığı durumlarda ise bunların anlatılması veya sunulmasında kimi sorunlar olabilmektedir. Butün bu yetersizliklerin, kapasite eksikliği, verilerin güvenilmezliği veya Türkstat'ın sorumluluk alanına girmeme kaygısı gibi nedenlerden kaynaklandığını düşünmek mümkün. Dikkatlerden veya eleştirilerden kaçınma güdüsünün de idari verilerin ya da araştırma sonuçlarının yayınlanmamasında ya da geç yayınlanmasında etkili olması ihtimalı da gözardı edilemez. Mali saydamlık ulusal ölçekte sorunlu bir konuyken, yerel düzeyde ise çok sınırlı kalmaktadır.

Veri okuryazarlığı: Toplum ve devletin tüm katmanlarında, istatistikler hakkında bilgi ve duyarlılık eksiklikleri hissedilmektedir. Bir yandan, üretilen verilere güvensizlik yaygındır; diğer yandan siyasetçiler, köşe yazarları, çeşitli mesleklerden kişiler ve ilgi grupları gelişigüzel seçtikleri verileri veya kulaktan dolma bilgileri aktarmakta ya da güncelliğini yitirmiş verileri kullanmaktadır. Bu koşullarda, politikaların belirlenmesinde ve kamuya açık tartışmalarda nesnel bilgilerin temel alındığını söylemek güçtür. Sonuçta, sadece verilerin sunumu değil verilere yönelik talebin de gelişmesi, akademisyenlerin, STK'ların, medyanın ve diğerlerinin veri kullanmaları, analiz etmeleri ve yeniden sunmalarında daha titiz davranmaları gerekmektedir.

10.8 ocuk hakları ve medya: Elektronik medyanın rekabetine karşın kitle iletişim araçları (zellikle televizyon) ocuklar, gençler ve çevreleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Kitle iletişim araçlarının içeriğinin ve televizyon izlemenin farklı yaşlardaki çocukların fiziksel, bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimi üzerindeki etkileri çok yönlü olabilmektedir. BM ocuk Haklarına dair Sözleşme'nin 17'nci Maddesi devletlere "ocuğun, özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlama" yükümlülüğünü getirmektedir. Sözleşme ayrıca çocuğun kendisine zarar verebilecek bilgiler ve materyallerden korunmasına ilişkin kurallara duyulan ihtiyaçtan söz etmektedir. Türkiye'de önemli bir reklam endüstrisi vardır; medya kanal ve organlarının sayısı da fazladır ve bunlardan kimilerinde Türkçe dışında diller kullanılmaktadır. Radyo ve Televizyon st Kurulu (RTÜK) yayınların düzenlenmesinden ve denetlenmesinden sorumlu kurumdur. Yapılan tartışmalar ise, ağırlılı olarak, çocuklara, gençlere ve ebeveynlere kaliteli bilgilendirme ve eğlence hizmetlerinin nasıl sağlanabileceğinden ziyade, televizyonun zararlı etkilerine odaklanmaktadır.

Kitle iletişim araçları, çocuk hakları kültürünün ve gençliğe yönelik olumlu tutumların yaygınlaşmasına katkıda bulunabilir. Bunun için medyanın, çocukların ve gençlerin karşılaştıkları sorunlara daha yakından eğilmesi, haber yaparken çocukların ve gençlerin haklarına saygılı olması, bu kesimler hakkında olumlu haberlere yer vermesi ve seslerini duyurması gerekmektedir. Son yıllarda çocuk haklarıyla ve daha spesifik olarak çocukların korunmasıyla ilgili bazı önemli konuların öne çıkmasında özellikle basılı medyanın önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Ayrıca, çocukların konu oldukları haberlerde duyarlılık da gelişmekte, örneğin çocuk mağdurların veya zanlıların kimlikleri gizlenmektedir. Medya mensuplarına yönelik çocuk dostu medya eğitimi geliştirilmiş, ardından geleceğin gazetecilerinin eğitim aldıkları çeşitli iletişim fakültelerinde kullanılmak üzere bir çocuk hakları ders programı hazırlanmıştır. Bütün bunlara rağmen çocuklarla ilgili haberlerde sansasyon anlayışı sürmekte, çocukları çoğu kez şiddet, kaza, doğal felaket veya aile kavgası gibi trajik durumların mağdurları olarak gösterilmektedir. Çocukların kendi sesleri ise nadiren duyulmaktadır. Kitle iletişim araçları gençleri güçlendirme ve karşılaştıkları sorunları öne çıkarma gibi hususlarda pek de istekli davranmamaktadır.

10.9 Çevre ve acil durumlara hazırlıklılık: Çevreyle ilgili konular Türkiye'deki çocukları ve gençleri giderek daha fazla etkilemektedir. Gelecekte, bugün ekonomik büyüme adına yaratılan, küresel ısınma, yeşil alan, toprak ve tarım arazisi kaybı gibi çevre bozukluklarının sonuçlarıyla birlikte yaşayacak olan onlardır. Şimdiden çocuklar, aşırı kalabalık kent mekânları gibi kendileri için erişilebilir, güvenli ve cazip pek az imkân tanıyan bir çevreyle kuşatılmıştır. Ev ortamları çoğu kez aşırı kalabalık ve güvensizdir. Özellikle kırsal alanlardaki kimi yerleşimlerde yeterli su ve sanitasyon imkânları bulunmamaktadır. Genelde bunlar sorun olarak görülmemektedir ve dolayısıyla çözüme yönelik olarak geliştirilmiş politikalar da yoktur.

Çocuklar ve gençler dâhil olmak üzere nüfusun büyük bir bölümü, felaketlerden kaynaklanan ölüm, yaralanma ve ciddi fiziksel ve maddi sıkıntı tehlikesi ile karşı karşıyadır. 1999 yılında Marmara bölgesinde yaklaşık 30 bin, 2011'de Van ilinde 600'den fazla insan, deprem gerçeği ile bilinçsiz ve sağlıklı yapılaşmanın çakışması sonucunda yaşamları yitirmiştir. Kentlerin çoğu önemli bir deprem riskiyle karşı karşıyadır. Geçmişteki depremler okul binalarına büyük zarar vermiştir. İstanbul'da, Dünya Bankası'nın da desteğiyle uygulanmakta olan İstanbul Sismik Risk Azaltma ve Acil Durum Hazırlıklılık Projesi bu konuda duyarlılığı geliştirmeyi, kapasite inşa etmeyi, binaları değerlendirmeyi ve sağlamlaştırmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda yüzlerce okul binası depreme dayanıklı hale getirilmiştir; ancak mühendisler göre bir o kadar okul daha sağlamlaştırma için sırasını beklemektedir. Kentlerde bina stokunun iyileştirilmesi için geniş alanların yıkılarak yeniden imar edildiği kentsel dönüşüm projelerine başvurulmaktadır. Ancak bu projeler çeşitli açılardan eleştiri konusu olmaktadır ve yeni binalara ilişkin denetimin yeterli olmadığı görülmektedir. Çevre ve acil durum hazırlıklılığı, ilk ve orta dereceli okullarda müfredata dâhil edilmiştir; ancak henüz bir etki analizi yapılmamıştır.

